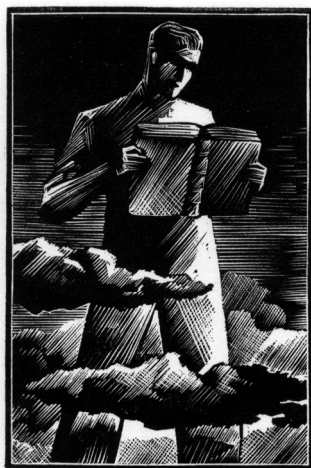

Konrad Kikas

*Verba volant,
scripta manent*

**EX
LIBRIS
KONRAD KIKAS**

PUBLICATIONS OF TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
LIBRARY A5

KONRAD KIKAS

VERBA VOLANT, SCRIPTA MANENT

FIVE DECADES ON THE FIELD OF LIBRARIANSHIP AND
INFORMATION SCIENCE

TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY PRESS

TALLINN

2008

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOLI RAAMATUKOGU TÖID A5

KONRAD KIKAS

VERBA VOLANT, SCRIPTA MANENT

VIIS AASTAKÜMMET RAAMATUKOGUNDUSE JA
INFOTEADUSE RADADEL

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOLI KIRJASTUS

2008

Toimetuskolleegium: Konrad Kikas, Gerda Koidla, Helje Riives,
Signe Ringo, Maret Teetlaus

Tõlked inglise keelde: Merike Leesment
Küljendus: Siim Liivand
Kaane kujundus: Maie Ruljand

Fotod: erakogu, TTÜR

Ronald Miles

ELULOOlisi ANDMEID

Olen sündinud 08.02.1928 Tallinnas.

Minu isa August Kikas oli maalermeister, tal oli Tallinnas maalrikäitis. Ema – Ida-Helene-Emilie Kikas (neiuna Treuvald) – oli kodune.

1936. aastal astusin Jakob Westholmi Poeglaste Era-humanitaargümnaasiumi, kus sain õppida kooli likvideerimiseni 1940. aastal. 1942. aastal astusin Jakob Westholmi nim. Gümnaasiumi, mis sai 1944. aastal Tallinna 7. Keskkooli nime. Keskkooli lõpetasin 1947. aastal.

Samal aastal läksin õppima Tartu Ülikooli arstiteaduskonda. 1948. aastal, jõudnud veendumusele, et arstikutse mulle ei sobi, läksin üle ajaloo-keeleteaduskonda, kus asusin õppima inglise filoloogiat ja lisaerialana bibliograafiat. 1949. aasta sügisel tuli mul statsionaarsed õpingud katkestada ja minna üle mittestatsionaarsesse osakonda.

1950. aastal töötasin lühikest aega Riiklikus Raamatukogus. 1950. aasta juulist 1954. aasta oktoobrini olin sõjaväeteenistuses, esmalt väljaõppel, seejärel teenisin kolm aastat aviomehaanikuna Mitšurinski lennukoolis. 1955. aastal jätkasin poolelijäänud õpinguid kaugõppes Tartu Ülikoolis, mille lõpetasin 1960. aastal raamatukogunduse erialal. Tallinna Pedagoogikaülikoolist sain magister artiumi kraadi infoteaduse erialal 1997. aastal.

Pärast sõjaväeteenistust asusin tööle vanemraamatukoguhoidjana Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogus. 1955. aasta veebruarist 1960. aasta juulini töötasin samas komplekteerimisosakonna juhatajana. Ühe aasta olin Tallinna Kontrollmõõduriistade Katsetehases tehnilise informatsiooni vaneminsener. 1961. aasta augustist, naasnud TPI-sse, töötasin kuni 1994. aastani raamatukogu direktorina. 1995. aastast olen tegutsenud TTÜR-i teadus- ja arendusosakonna juhatajana.

Rööbiti põhitööga olen teinud teadustööd raamatukogunduses ja infoteaduses ning avaldanud üle 100 publikatsiooni.

Olen täitnud paljusid ühiskondlikke ülesandeid. Nimetan siin neist vaid kõige olulisemaid: liige ja esimehe asetäitja Ametkondadevahelises Raamatukogude Nõukogus (1964-1974); büroo esimees (1976-1981) ja liige (1982-1988) Ametkondadevahelises Raamatukogukomisjonis; liige (1984) ja esimehe asetäitja (1985-1988) Eesti Infonõukogus; liige Teadusraamatukogude Direktorite Nõukogus (1992-1994).

Olen saanud mitme tunnustuse osaliseks. Nimetan siin neist kolme: ENSV teenelise kultuuritegelase aunimetus (1975), TPI teenetemedal (1988) ja TTÜ teenetemedal "MENTE ET MANU" (1998).

Minu esimene abikaasa Lo oli hariduselt bioloog. Olin Loga abielus ligi 45 aastat. Meil oli tütar Riina, kes samuti kui mina lõpetas ülikooli raamatukogunduse ja bibliograafia erialal. Ta töötas biblioterapeudina. Riina suri 42-aastasena (1998). Teistkordselt abiellusin 1998. aastal kunagise kursusekaaslase dr Milvi Mädlaga.

Heites pilgu senikäidud eluteele, hindan tänutundega kasvatust, mille sain vanematelt ja Westholmi koolist. Westholmi kooli rahvuslikult meelestatud vaim on mind kandnud läbi kogu elu.

Minu suurteks eeskujudeks on olnud keskkooliaegne klassijuhataja ja eesti keele õpetaja Paul Viires ning Tartu Ülikooli raamatukogunduse õppejõud ja TÜ Raamatukogu kauaaegne töötaja Kaja Noodla.

Konrad Kikas

BIOGRAPHICAL DATA

I was born on the 8th of February 1928 in Tallinn.

My father August Kikas was a master painter. He owned a painting enterprise in Tallinn. My mother Ida-Helene-Emilie Kikas (maiden name Treuvald) was a housewife.

In 1936 I went to school at the Boys' Private Humanitarian Gymnasium of Jakob Westholm, where I could study until its closure in 1940. In 1942 I continued my studies at the Gymnasium of Jakob Westholm that was renamed as Tallinn Secondary School No 7 in 1944. I finished the secondary school in 1947.

The same year I entered Tartu University, the faculty of medicine. Having reached to the conclusion that a doctor's profession does not fit me, I went over to the faculty of history and linguistics in 1948, where I started to learn English philology and bibliography as an additional speciality. In 1949 I had to quit full-time studies and continue as an extramural student.

In 1950 I worked in the State Library for a short time. From July 1950 to October 1954 I was in military service, first at the military training and then in service at the Mõtšurinsk Aviation School as an avio-mechanic for three years. In 1955 I continued my studies at Tartu University in the field of librarianship. I graduated from the university in 1960. I defended my master's thesis in Tallinn Pedagogical University in 1997 and got the degree of magister artium in information science.

When I came back from the military service I started to work as a senior librarian in Tallinn Polytechnic Institute (TPI, later Tallinn University of Technology – TUT). From February 1955 to July 1960 I worked as the head of acquisition department in the same library. For one year I was a senior engineer of technical information in the Experimental Factory of Testing Gauges. I returned to the TUT Library in August 1961 where I worked as a library director up to 1994. From 1995 I took the post of the head of research and development department.

In parallel with my main work I have researched in the field of librarianship and information science and given out over 100 publications.

During the years of work I have fulfilled many social tasks. The most essential among them are the following: member and chairman of the Inter-Institutional Council of Libraries (1964-1974); chairman of office (1976-1981) and member (1982-1988) of Inter-Institutional Library Commission; member (1984) and vice chairman (1985-1988) in the Estonian Information Council; member of the Directors' Council of Research Libraries (1992-1994).

I have received acknowledgement for several services and here I would like to mention three of them: the title of a merited person of culture of the Estonian SSR (1975), the Meritorious Service Medal of TPI (1988) and the Meritorious Service Medal of TUT Mente et Manu (1998).

My first wife Lo was a biologist by profession. I was married with Lo almost 45 years. We had a daughter Riina who graduated as a librarian. She worked as a bibliotherapist. Riina died at the age of 42 (1998). In 1998 I married for the second time with my former course mate Dr Milvi Miidla.

Casting a look at my path of life up to the present, I appreciate with a sense of gratitude the breeding that I received from my parents and the education I got from the Westholm School. The national spirit of the school has accompanied me through my life.

Last but not least I would like to mention my big examples: my class teacher of secondary school who was also the teacher of the Estonian language Paul Viires and the lecturer of librarianship at Tartu University, the librarian of many years at Tartu University Library Kaja Noodla.

Konrad Kikas

SISUKORD – CONTENTS

Eluloolisi andmeid	7
<i>Biographical data</i>	9
Saateks	15
<i>Preface</i>	16
Viis aastakümnet raamatukogunduse ja infoteaduse radadel: ülevaade publikatsioonidest 1957–2007	17
<i>Five decades in the field of librarianship and information science: Overview of the publications in 1957–2007</i>	25

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOLI RAAMATUKOGU TEGEVUS ***THE ACTIVITIES OF TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY*** ***LIBRARY***

75 aastat Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu.....	35
<i>Tallinn Technical University library 75</i>	44
TPI raamatukogu fondide formeerimine aastatel 1940-1985.....	47
Kõrgkooli raamatukogu fondide kujundamine	54
<i>Новые методы в работе библиотеки вуза</i>	56
Üliõpilane ja raamatukogu	62
TPI raamatukogu uus hoone	64
Laialt tänavalt laia ilma õnne otsima?.....	66
TTÜ raamatukogu uue hoone pinnavajadus	68
Ülikooli raamatukogusüsteem (tsentraliseeritud või detsentraliseeritud)	72
Raamatukogu komplekteerimise põhimõtteist.....	83

UDK-I baseeruv andmebaas “Õppeained ja teadustööd Tallinna Tehnikaülikoolis” ning selle andmetel koostatud TTÜ raamatukogu komplekteerimiskava.....	87
---	----

<i>UDC-based database “Disciplines and research projects in Tallinn University of Technology” and the composition of collection policy statement of TUT Library</i>	<i>96</i>
---	-----------

Avasõnavõtt Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 70. aastapäeva aktusel Tallinna Tehnikaülikooli aulas 21. novembril 1989. aastal	98
---	----

EESTI SPETSIALISTIDE INFOVAJADUSED JA TEADUSRAAMATUKOGUDE KOOSTIS
INFORMATION NEEDS OF ESTONIAN SPECIALISTS AND COLLECTION COMPOSITION OF RESEARCH LIBRARIES

Teaduslike raamatukogude päevaprobleeme	103
Komplekteerimisprobleemide võti – raamatukogude tegevuse koordineerimine	106
Raamatukogude koostise optimeerimisest	112
<i>Оптимизация состава библиотечных фондов – основа совершенствования обслуживания специалистов.....</i>	<i>114</i>
Eesti spetsialistide infovajadused ja teadusraamatukogude koostis.....	117
<i>Information needs of Estonian specialists and collection composition of research libraries</i>	<i>161</i>
<i>Rezension vom Valentin Wehefritz</i>	<i>208</i>
<i>Collection management in scientific libraries in Estonia</i>	<i>210</i>
Fondide komisjoni tegevus	214
Teadusraamatukogude võrk ja nende fondide komplekteerimine Eestis	218
<i>Research library network and collection management in Estonia</i>	<i>227</i>
Teaduslike keskraamatukogude teavikute komplekteerimise finantseerimisprintsiibid	235
<i>Funding principles of Estonian resource libraries</i>	<i>242</i>

<i>Collection management in resource sparing development of Estonia</i>	243
Teaduslikud keskraamatukogud mujal ja meil	251
<i>Central research libraries here and abroad</i>	263
Eesti teadusraamatukogud vajavad <i>Conspectus</i> 't	265

RAAMATUKOGUDE NÄITARVUD, STATISTIKA, EFEKTIIVSUS, AJALUGU JM TEEMAD

LIBRARIES' INDEXES, STATISTICS, EFFECTIVENESS, HISTORY AND OTHER TOPICS

Raamatukogude tööplaanide ja aruannete ühtlustatud näitarvud	275
Raamatukogude töö efektiivsus	287
Eesti keskraamatukogude efektiivsuse hindamine DEA meetodil	292
<i>Assessing Estonian central public libraries efficiency, using data envelopment analysis</i>	303
Raamatukoguhoidja elukutsest	304
Millest sõltub meie elukutse prestiiž?	305
Raamatukogu informatsiooni edastajana	308
Vabariikliku TIF'i loomise põhimõtetest ja osast VATTIS'es	310
Mõningaid mõtteid kooliraamatukogudest	313
Raamatukogude osast tehnilise mõtte arengus Eestis kuni 1940. aastani	315
<i>About political influences on library management in Estonia today</i>	323
<i>Opening address at the IATUL seminar, Tallinn, 9 June 1992</i>	325
FOTOD – PHOTOS	327
BIBLIOGRAAFIA – BIBLIOGRAPHY	337
KONVERENTSI- JA SEMINARIETTEKANNETE LOETELU	
<i>LIST OF CONFERENCE AND SEMINAR PAPERS</i>	361

SAATEKS

Käesolev kogumik ilmub TTÜ Raamatukogu kauaaegse direktori Konrad Kikase 80. sünnipäevaks.

Kogumik algab juubilarilise elulooliste andmetega.

Järgneb Konrad Kikase ülevaade oma publikatsioonidest aastatest 1957–2007, mis koosneb kolmest osast: 1) Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu tegevust käsitlevad tööd, 2) publikatsioonid autori teadustöö põhiteemal „Eesti spetsialistide infovajadused ja teadusraamatukogude koostis“, 3) tööd teistel teemadel.

Kogumikus taasavaldatakse valik autori publikatsioone aastate jooksul uuritud teemadest. Taasavaldatud tööd on paigutatud kolme ossa nagu eelnev ülevaade.

Konrad Kikase tööde bibliograafia (koostanud Helje Riives) loetleb autoritööd, toimetatud tööd, juhendatud tööd ja personaalia. Kirjete järjestus igas osas on kronoloogiline. Käesolevas kogumikus avaldatud tööde kirjed on märgistatud ikooniga . Bibliograafiale on lisatud isikunimede register.

Kogumiku lõpetab loetelu autori konverentsi- ja seminarittekannetest.

Toimetajad

PREFACE

The present collection is published on the occasion of the 80th jubilee of Konrad Kikas, the former long-time director of Tallinn University of Technology Library.

The collection begins with the biographical data of Konrad Kikas.

Then follows the overview of his publications from 1957 to 2007 that is divided into three parts: 1) writings about the activities of Tallinn University of Technology Library; 2) publications on his main theme of research: “Information needs of Estonian specialists and the composition of research libraries”; 3) other works.

A selection of subjects studied in the course of years by the author is re-published in this collection. The re-published works are divided into three parts like the previous overview.

The bibliography of Konrad Kikas (compiled by Helje Riives) lists his authorial works, edited works, supervised works and personalia. Entries are sequenced in chronological order in each part. The entries, which are published in the present collection, are marked by the icon .

The index of personal names is added to the bibliography.

The collection closes by the list of the conference and seminar presentations of Konrad Kikas.

Editors

**VIIS AASTAKÜMMET
RAAMATUKOGUNDUSE JA INFOTEADUSE RADADEL:
ÜLEVAATE PUBLIKATSIOONIDEST 1957–2007**

Olen jaganud ülevaate oma publikatsioonidest kolme ossa: esimeses osas on Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu (TTÜR) tegevust käsitlevad kirjutised, teises osas minu teadustegevuse põhiteemal “Eesti spetsialistide infovajadused ja teadusraamatukogude koostis” uuritu ning kolmandas osas muudel teemadel avaldatu.

Ülevaate tekstis olen teinud viiteid olulisematele publikatsioonidele, näit. B ... osundab kirje järjenumbrile käesolevas kogumikus sisalduvas bibliograafias. Andmaks väikese läbilõike oma kirjatöödest, olen teinud neist teatud valiku ja taasavaldanud selle käesolevas kogumikus (T ... osundab taasavaldatud teksti lehekülgedele).

1. Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu tegevus

Olen TTÜR-is töötanud üle 50 aasta: 1955-1960 komplekteerimisosakonna juhatajana, 1961-1994 direktorina ja aastast 1995 teadus- ja arendusosakonna juhatajana. Olen raamatukogu arenguga kaasas käinud ja andnud sellesse omapoolse panuse. Panus sisaldub raamatukogu käekäigus läbi aegade, mille olulisematest teetähistest annab ülevaate minu artikkel “75 aastat Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu [B 107, T 35-43, T44].

Suure osa minu TTÜR-i tegevust käsitlevatest kirjutistest moodustavad lühiartiklid ajalehtedes, eelkõige tehnikaülikooli ajalehes, samuti kogumikus “Raamatukogu”. Järgnevalt mõnest ulatuslikumast.

Minu esimesed TTÜR-i käsitlevad kirjatööd nägid ilmavalgust kursusetöödena Tartu Ülikoolis raamatukogundust õppides. 1957. aastal tehtud töös käsitlesin raamatukogu komplekteerimist [B 1]. Aasta hiljem valminud töös [B 3] andsin ülevaate raamatukogu kogude kujunemisest, arvestusest ja paigutusest ning tegin ettepanekud kogude süsteemi ümberkujundamiseks. Uus kogude süsteem võeti raamatukogus kasutusele 1960. aasta 1. jaanuarist.

Ka järgnenud publikatsioonidest käsitleb kümmekond kogusid, osundan siin neist mõnele olulisemale. Üks töö annab ülevaate TTÜR-i kogude arendamisest aastail 1940-1985 peamiselt kvantitatiivsest küljest [B 92; T 47-53]. Kogude sisuline pool, s.o teadusraamatute, ajakirjade ja õppekirjanduse kogu komplekteerimise põhimõtted ja meetodika oli kõne all 1983. aastal, raamatukogu erialapäeva ettekandes [B 59; T 54-55; B 62] ning TPI töökogemusi tutvustaval seminaril Moskvast 1986. aastal [B 79; T 56-61].

Koos Viivi Kuusperega avaldasime ülevaate 1979. aastal üliõpilaste seas läbi viidud küsitluse tulemustest, selgitamaks nende rahulolu teenindusega TTÜR-is [B 48: T 62-64]. Olen tutvustanud raamatukogu nõukogus toimunud arutelusid

teadusinfo korraldamisest TTÜ-s [B 19], kateedrite käsiraamatukogude komplekteerimisest [B 24] jm.

1970. aastail töötati TTÜR-is välja süsteemianalüüsi metodoloogial põhinev metoodika raamatu tee tehnoloogilise protsessi uurimiseks ja täiustamiseks (koostaja Anne Pebre). Metoodika rakendamise kogemusi kirjeldab Anne Pebre ja minu sulest 1979. aastal ilmunud brošüür [B 50].

Ootasime aastaid TTÜR-i õpperaamatukogu uue hoone ehitamist Mustamäel. 1972. aastal jõuti selle avamiseni. Sellest sündmusest tegin juttu mitmes kirjutises [B 30; T 64-65]. Teadusraamatukogu hoone ehitamine on aga järjest edasi lükkunud. Seetõttu on ruumikitsikus olnud aastaid raamatukogu arengut pidurdavaks teguriks. Ruumikitsikusest olen ajakirjanduses juttu teinud 1986. aastal [B 77] ja hiljemgi, kui olukord muutus eriti kriitiliseks Lai t. 5 raamatukoguhuone tagastamise tõttu õigusjärgsele omanikule [B 99; T 66-67]. Teadusraamatukogu hoone projekteerimise eeltööga hakati raamatukogus tegelema 2000. aastal. Koostas raamatukogu uue hoone pinnavajaduse arvutused [B 127; T 68-71] ja tegin raamatukogu nõukogus ettekande tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud ülikooliraamatukogusüsteemi [B 129; T 72-82] eelistest ja puudustest. Raamatukogu nõukogu toetas tsentraliseeritud süsteemi jätkamist TTÜ-s.

TTÜR-i kogude komplekteerimise põhimõtteist taasiseseisvunud Eestis kõnelesin 1993. aastal raamatukogu erialapäeva ettekandes [B 101; T 83-86], kus tõin esile erinevused nõukogude aastatega võrreldes.

Tallinna Tehnikaülikooli (TTÜ) infovajadusi välja selgitades loodi raamatukogus aastail 2003–2004 relatsioonandmebaas, mis annab täieliku ülevaate TTÜ teadus- ja õppetöö temaatikast. Andmebaasi kavandasin ja koostamist juhtisin mina, andmebaasi struktuuri projekteeris ning andmetöötluse teostas Urve Ideon. Andmete ettevalmistamisel osalesid raamatukogu süstematiseerijad. Andmebaasi põhjal koostas raamatukogu kolmetasandilise komplekteerimistemaatika, mis on kättesaadav TTÜR-i veebist [B 134]. Andmebaasi ja komplekteerimistemaatika koostamist tutvustasime koos kaasautor Urve Ideoniga raamatukogu teaduskonverentsil 2004. aastal [B 136; T 87-95, T 96-97]. Samadest küsimustest annab ülevaate ajakirjas “Raamatukogu” ilmunud artikkel [B 137].

Reas kirjutistes olen vaadelnud TTÜR-i ajalugu, eriti aga seoses ülikooli ja raamatukogu tähtpäevadega, nagu Tallinna Tehnikainstituudi avamise 50. aastapäev, TTÜR-i 65. ja 70. aastapäev [B 64, B 74, B 75, B 76, B 84, B 88]. Raamatukogu 70. aastapäeva puhul toimus TTÜ aulas aktus, kus esinesin ettekandega [B 85; T 98-100]. TTÜR-i 75 aastapäeva puhul ilmutasin tema ajaloo seni kõige ulatuslikuma ülevaate [B 107; T 35-43, T 44-46]. TTÜR-i 85. aasta-päeva puhul said ajakirjas “Raamatukogu” sõna kolm raamatukogu direktorit: Meelis Ideon, Jüri Järs ja mina [B 133].

2. Eesti spetsialistide infovajadused ja teadusraamatukogude koostis

Ligikaudu pooled minu publikatsioonidest käsitlevad Eesti teadusraamatukogude tegevust. Käsitletud küsimuste kompleks sisaldab kolme probleemiringi: 1) infovajadused ja -kasutus; 2) teadusraamatukogude koostis ja kasutus; 3) teadusraamatukogude võrk ja koostöö. Osa tööde sisuks on vaid üks nimetatud kolmest probleemiringist, mitmes töös on tegu kahe või kõigi kolme koosvaatlusega.

Minu esimeseks tööks Eesti teadusraamatukogude tegevuse koosvaatlusel oli diplomitöö “Eesti NSV teaduslike raamatukogude komplekteerimine” [B 5], mille kaitsesin 1960. aastal Tartu Ülikooli lõpetamisel. Selles andsin ülevaate teadusraamatukogude võrgust, suuremate raamatukogude kogude kujunemisest ning komplekteerimise metoodikast ja organiseerimisest. Rõhutanud positiivseid tahke vaadeldud raamatukogude töös, käsitlesin ka olulisi puudusi. Ükski raamatukogu ei omanud vajalikku komplekteerimisplaani ning ei tegelnud olemasolevate kogude kasutamise analüüsiga. Raamatukogud ei koordineerinud oma kogude komplekteerimist, Eestis teadusraamatukogude arengut ei planeeritud ning nende vahel puudus ülesannete jaotus. Liigse dubleerimise vältimiseks pidasin vajalikuks luua Tallinnas Riikliku Raamatukogu, Teaduste Akadeemia Raamatukogu ja mõne teise raamatukogu baasil vabariiklik teadusraamatukogu.

Eesti teadusraamatukogude temaatika jäi edaspidisekski minu teaduslike huvide ringi. Olen läbi mitme aastakümne seda teemat süvendatult uurinud ja tulemuste kohta ca 60 tööd publitseerinud. 1962. aastal ajalehes “Rahva Hää” ilmunud artiklis [B 7; T 103-105] kirjutasin vajadusest suurte teadusraamatukogude profileerimise ning kogu teadus- ja erialaraamatukogude võrgu arengusuundade kindlaksmääramise järele. Aastail 1963–1964 võtsin osa Ametkondadevahelise Raamatukogude Nõukogu juures töötanud Tallinna teadusraamatukogude profileerimise komisjoni tööst. Koos Helene Johaniga esitasime komisjonile idee ühendatud teadusraamatukogu loomiseks. See idee lükati tagasi, viidates ametkondadevahelistele organisatsioonilistele ja rahanduslikele raskustele [B 22; T 106-111 ja B 132]. Lepiti siiski kokku mõne loodus- ja täppisteaduse ning keeleteaduse valdkonna komplekteerimise jaotamises Riikliku Raamatukogu ja Teaduste Akadeemia Raamatukogu vahel. Ikkagi tuli 1970. aastal tõdeda, et seda kokkulepet ei täidetud. Omalt poolt juhtisin veel kord tähelepanu komplekteerimise koordineerimise vajadusele ja põhimõtete kindlaksmääramisele [B 22].

Järgnenud aastail esinesin teadusraamatukogude koostise optimeerimise küsimustes mitmel teaduskonverentsil: 1972 Tallinnas [B 29; T 112-113], 1973 Moskvast [B 33; T 114-116], 1974 Vilniuses [B 34] ja 1976 Riias [B 36].

Hakanud huvituma teadlaste infovajaduste uurimise metoodikast, esinesin vastavasisulise ettekandega vabariiklikul teaduskonverentsil 1965. aastal Tallinnas. Seetõttu oli täiesti loomulik, et lülitusin aktiivselt Eesti spetsialistide infovajaduste ja -kasutuse uurimisse 1960. aastate lõpul. Seda tööd tehti Saltõkov-Štšedrini nim. Raamatukogu (Leningrad) ettevõtmisel aastatel 1965–1969 teostatud üleliidulise uuringu raames. Eestis kasutati Leningradis koostatud ankeete. Mina koostasid Eesti asutustes ja ettevõtetes läbi viidud küsitluse metoodika [B 25]. Andmeid

koguti 1967. aastal 173 asutuses ja ettevõttes 1867-lt ning 13 raamatukogus 1623-lt kõrg- ja keskeriharidusega spetsialistilt. Asutustes viis küsitluse läbi TTÜR-i töögrupp minu eestvedamisel. TTÜR-i töötajad koostasid küsitluse andmete põhjal ka artiklikogumiku, milles minult ilmus Eesti spetsialistide algdokumentide vajadust ja kasutamist käsitlev artikkel [B 27], teiste artiklite autoreiks olid Anne Pebre, Eevi Raas ja Signe Ringo. Olin ka Moskvast 1971. aastal ilmunud spetsialistide infovajaduse üleliidulise uuringu tulemusi käsitleva monograafia üks autoreid [B 26].

1977. aastal toimus Eesti elanikkonna küsitlus selgitamaks suhtumist raamatusse ja raamatukoguteenindusse. Küsitlusandmete põhjal oli võimalik teha kokkuvõtteid 646 kõrg- ja keskeriharidusega spetsialisti infovajadustest. Minult ilmus algdokumentide vajaduse kohta 1967. ja 1977. aasta andmete võrdlev küsitlus [B 47]. See andmestik oli osaliselt aineseks ka minu suurematele töödele, mis ilmusid Tallinnas 1978. aastal [B 44] ja Leningradis 1979. aastal [B 49] ning leidsid käsitlemist 1978. aastal toimunud teaduskonverentsil Tallinnas [B 42].

Eesti rahvaraamatukogude lugejate sotsioloogilisel uurimisel 1967. aastal selgus, et üks nõrgemaid kohti rahvaraamatukogudes oli raamatuvalik. Samal ajal korraldatud spetsialistide infovajaduse uuring tõi samuti esile vajakajäämisi nii teadus- kui ka rahvaraamatukogude kogude koostises. Tekkis tõsine vajadus uurida Eesti raamatukogude koostist ja kasutamist. Fondiuuringu kavandamist alustati 1969. aastal, programm ja metoodika valmis 1970. aasta kevadel. Uuringu läbiviimist korraldas töörühm, koosseisus Kaljo Veskimägi (valimi moodustamise metoodika autor), Hans Jürman ja mina. Uurimisobjektiks võeti kõik Eesti suured raamatukogud, teistest valiti tüübiti välja mõned. Kokku võeti vaatluse alla 13 raamatukogu. Uuriti 0,75% vaadeldavate raamatukogude kogudest. Fondiuuringuid tehti kaks: esimene 1970. aastail (lühendatult FU-1), teine 1980. aastail (FU-2). FU-1 andis raamatufondide arengust pildi minevikust kuni 1970. aastani. FU-2 jaoks koguti andmeid aastail 1971-1980 kasutuskogudesse lisandunud raamatute kohta.

FU-1 ja FU-2 andmete põhjal on eri raamatukogudest pärit autoritelt ilmunud kaks sama pealkirjaga kogumikku: "Raamatukogude koostis ja kasutamine". Mina vaatlesin FU-1 andmete põhjal nelja teadusraamatukogu koostis- ja kasutusandmeid [B 41]. FU-2 andmekogumi põhjal käsitlesin seitsme teadusraamatukogu ja kahe rahvaraamatukogu komplekteerimist ja kasutamist suurte teadusalade rühmade kaupa ning erinevate raamatutüüpide kasutatavust [B 80].

Fondiuuringute andmestik oli nagu infovajaduste uuringute tulemusedki aineseks minu suurematele Tallinnas [B 44] ja Leningradis [B 49] ilmunud töödele. Tallinna Pedagoogikaülikoolis 1997. aastal kaitsnud magistritöös [B 117; T 117-159] võtsin kokku oma 1996. aastani ilmunud olulisemad infovajadust ja -kasutust, teadusraamatukogude koostist ja kasutust ning teadusraamatukogude võrku ja koostööd käsitlevad tööd, vaadeldes neid lääneriikides ilmunud erialakirjanduse taustal. Magistritöö ingliskeelne kokkuvõte ilmus eraldi publikatsioonina TTÜR-i väljaandel [B 119; T 161-207]. Viimatinimetatud tööd on retsenseerinud kauaaegne Dortmundi Ülikooli raamatukogu direktor dr Valentin Wehefritz [B 119; T 208-209].

Riikliku Raamatukogukomisjoni fondide komisjoni esimehena (1976-1988) algatasin läbiviidud uuringutele toetudes rea ettevõtmisi: raamatukogude vahel kooskõlastati ja võeti vastu otsused pedagoogikakirjanduse, tehnilise normdokumentatsiooni, dissertatsioonide autoreferaatide, ajakirjade ning üleliidulise venekeelse raamatu tasulise sundeksempolari komplekteerimise ja säilitamise koordineerimiseks. Tehti ettevalmistusi raamatute komplekteerimise koordineerimisplaani koostamiseks [B 58; T 210-213; B 86; T 214-217]. Kuivõrd raamatukogudevahelistest uuringutest oli selgunud, et raamatukogudes ei olnud eestikeelsete raamatute nimetuste arv ja eksemplaarsus piisav, tegi fondide komisjon Riiklikule Raamatukogukomisjonile ettepaneku taotleda Eestis ilmuva kirjanduse tasuta kontroll-eksemplaride ja tasuliste sundeksempplaride arvu suurendamist. Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega suurendatigi 1988. aastal teadusraamatukogudele saadetavate kontrolleksempplaride arvu ning tasulist sundeksempлари hakkasid saama peale varem sundeksempлари saanud raamatukogude veel viisteist kesk-raamatukogu.

1990. aastail tõusid teadusraamatukogude võrgu arendamise ja raamatukogudevahelise tööjaotuse küsimused uuesti päevakorda. 1992. aasta mais Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu (ERÜ) juurde loodud kogude töögrupil valmis 1994. aasta alguses teadusraamatukogude komplekteerimisplan, mis anti läbivaatamiseks teadusraamatukogude direktorite nõukogule, ERÜ-le ning kultuuri- ja haridusministeeriumile. Laiema arutluse aineks sai teaduslikeks keskraamatukogudeks (ressursiraamatukogudeks) kinnitavate teadusraamatukogude kindlaksmääramine. Mina käsitlesin teadusraamatukogude võrgu ja nende komplekteerimise küsimusi TTÜR-i korraldatud teaduskonverentsil 1994. aastal [eesti keeles B 105; T 218-226; inglise keeles B 111; T 227-234] ja samal aastal insenerikultuuri käsitleval konverentsil TTÜ-s [B 110], pidades vajalikuks nelja raamatukogu kinnitamist ressursiraamatukoguks Eestis. Teadusliku keskraamatukogu tegevuse põhimõtted kinnitati 1994. a. kultuuri- ja haridusministri määrusega. Teadusraamatukogude direktorite nõukogu ettepanekul kinnitati 1995. a. määrusega teaduslike kesk-raamatukogude (11 raamatukogu) ja nende ainevaldkondade loetelu. Sellise suure arvu raamatukogude nimetamine teaduslikeks keskraamatukogudeks ei olnud minu arvates õigustatud. Teaduslik keskraamatukogu pidanuks kujunema ainsaks vastava(te) teadusala(de) vastutusalaraamatukoguks Eestis. 1995. aasta määrusega jäid aga Eestile vajaliku täielikkusega kogude komplekteerimise ülesanded mitmele raamatukogule.

Ülalnimetatud kultuuri- ja haridusministri määrused ei toonud teaduslikele kesk-raamatukogudele kaasa lisafinantseerimist. Näiteks ülikooliraamatukogude tegevus oli kuni 2001. aastani reguleeritud vaid ülikoolisestest õigusaktidega ning nende finantseerimiseks eraldasid ülikoolid vahendeid tasemeõppe rahast.

1998. aastal koostas kultuuriministeeriumi tellimusel teaduslike keskraamatukogude finantseerimisprintsüübid [B 125; T 235-241, T 242]. Printsüüpe arutati esmakordselt Eesti Akadeemilise Raamatukogu tegevuse ümberkorraldamiseks Kultuuriministeeriumi poolt moodustatud komisjoni koosolekul 1998. aastal. Täpsustatud variant oli 1999. aastal arutusel teaduslike keskraamatukogude direktorite nõukogus ja kiideti seal heaks, pidades vajalikuks kolme raamatukogu

teavikute komplekteerimissummat suurendada. Finantseerimisprintsiipide rakendamise kohta otsust ei langetatud, kuna tollal puudus teadusraamatukogusid käsitlev seadusandlus. Ministeeriumidevahelisel kokkuleppel võttis teadusraamatukogude probleemide lahendamise, sealhulgas seadusandluse muudatuste ettevalmistamise ja algatamise enda peale haridus- ja teadusministeerium (HTM). Haridus- ja teadusministri määrusega 2002. aastast jõustusid muudatused teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduses, milles määratleti teadusraamatukogu ja arhiivraamatukogu mõiste ja ülesanded. Uue määrusega sätestati ka HTM-i ülesanded ning riigi kohustus finantseerida teadusinformatsiooni hankimist teadusraamatukogudele HTM-i eelarve kaudu. Määruse järgi hakkas HTM raamatukogude taotluste alusel tegema valitsusele ettepanekuid teadusraamatukogude nimetamiseks tähtajaga viis aastat. Uus määrus tunnistas ühtlasi kehtetuks varasema kultuuri- ja haridusministri määruse 1995. aastast teaduslike keskraamatukogude kinnitamise kohta. Käesolevaks ajaks on nimetatud teadusraamatukogusid kuus – kõik avalik-õiguslike ülikoolide raamatukogud. Alates 2003. aastast hakkas HTM nimetatud teadusraamatukogudele teavikute komplekteerimiseks eraldama.

Kokkuvõtvalt võib väita, et teadusraamatukogude süsteem ja nende kogude komplekteerimise finantseerimine on praegu lahendatud üsna rahuldavalt. Siiski ei saa seda öelda raamatukogudevahelise ülesannete jaotuse kohta. Tallinnas on ikkagi sotsiaal- ja humanitaarteaduste alase kirjanduse komplekteerimise eest vastutavad nii Eesti Rahvusraamatukogu (RR) kui ka Tallinna Ülikooli Raamatukogu (TLÜAR). Olen arvamisel, et TLÜAR-il oleks vaja asetada rõhk oma ülikoolile õppe- ja teadustööks vajalike sotsiaal- ja humanitaarteaduslike teavikute komplekteerimisele, RR ei peaks rahvusraamatukogu ja parlamendiraamatukogu ülesannete kõrval sotsiaal- ja humanitaarteaduste erialaraamatukogu rolli täitma.

Eesti teadusraamatukogude komplekteerimist ja võrgu arendamist käsitlesin Tehnikaülikoolide Rahvusvahelise Assotsiatsiooni (International Association of Technological University Libraries, lüh. IATUL) konverentsil Hollandis 1995. aastal [B 112; T 243-250]. Teiste riikide ressursiraamatukogude probleemistikku vaatsin vastavas artiklis 1996. aastal [B 115; T 251-262; T 263-264]. Ka minu eelpoolmainitud magistritöö sisaldab Eesti teadusraamatukogude võrgu arendamise küsimusi [eesti keeles B 117; inglise keeles B 119].

1998. aastal ajakirjas “Raamatukogu” ilmunud artiklis tutvustasin USA-s välja töötatud kogude hindamise ja komplekteerimise metoodikat *Conspectus* [B 122; T 265-272]. Selle metoodika komplekteerimistasandite määratlused said mõni aasta hiljem aluseks Eesti teadusraamatukogude ühtse komplekteerimiskava ning ka TTÜR-i komplekteerimistemaatika koostamisel. [B 134].

3. Raamatukogude näitarvud, statistika, efektiivsus, ajalugu jm teemad

Olles Ametkondadevahelise Raamatukogukomisjoni raamatukogutöö planeerimise töögrupi juht, võtsin 1974. aastal töögrupiga ette raamatukogude tööplaanide ja aruannete näitarvude ühtlustamise, eesmärgiga panna alus raamatukogude töö võrdlevale analüüsimisele. Ühtlustatud näitarvude esimene variant kiideti heaks 1975., lõplik tekst 1977. aastal [B 38; T 275-286]. Riiklik Raamatukogukomisjon kinnitas näitarvud ja pidas vajalikuks nende kasutamist Eesti teadus-raamatukogudes ning Tallinna ja Tartu keskraamatukogudes.

1985. aastal koostas Kõrgkooliprobleemide Teadusliku Uurimise Instituudi (Moskva) ettepanekul TTÜ professor Uno Mereste osavõtul metoodilise materjali kõrgkooliraamatukogu tegevuse kontrollimiseks [B 69]. Materjali koostisosaks sai prof. Mereste poolt evitatud maatriksanalüüsi meetodi rakendamine raamatukogude tegevuse efektiivsuse hindamiseks.

Koostas Eesti NSV teaduslike ja kõrgkoolide raamatukogude statistilised koondaruanded 1981., 1983., 1984. ja 1985. aasta kohta [B 57, B 65, B 70, B 71]. Neist kaks viimast sisaldavad ka kümne raamatukogu tegevuse efektiivsuse maatriksanalüüsi. Käesolevas kogumikus on taasavaldatud 1984. a. koondaruande raamatukogude efektiivsuse analüüsi käsitlev osa [B 70; T 287-291]. Saadud efektiivsusindeksid näitasid iga raamatukogu töö efektiivsust tema varasemate aastate tulemustega võrreldes. Selleks, et võrrelda raamatukogusid ka omavahel, oluaks rakendatud analüüsimeetodi puhul vaja teada iga raamatukogu optimaalseid näitarve.

Lugenud nii tulunduslike kui ka mittetulunduslike asutuste (sh raamatukogude) tegevuse efektiivsuse hindamisel viljakaks osutunud DEA (*Data Envelopment Analysis*) meetodist, võtsin koos Tartu Ülikooli dotsendi Peep Miidlaga 2005. aastal ette Eesti keskraamatukogude tegevuse hindamise, kasutades seda meetodit [B 138; T 292-302, T 303]. Meetod osutus töömahukaks, kuid andmete analüüsimiseks väga heaks.

Olen avaldanud mõned artiklid raamatukoguhoidja elukutse [B 89; T 304 ja B 40; T 305-307], raamatukoguhoidjate koolituse [B 14] ja raamatukogude rolli kohta ühiskonnas [B 82; T 308-309].

Olin osaline mitmes ettevõtmises raamatukogude tegevuse kavandamisel:

- Eesti ühtse vabariikliku teatmeinformatsioonifondi loomise põhimõtted 1970. aastail [B 43; T 310-312],
- kontseptsioon "Raamatukogud ja IME" 1989. aastal [B 91],
- Eesti raamatukogude arengukontseptsioon (ERAK) 1990. aastal [B 96],
- raamatukogude arengukava aastani 2005 1996. aastal [B 114].

Olen kirjutanud artikli kooliraamatukogude osast õpilaste iseseisva töö oskuste arendamisel [B 2; T 313-314] ja koostanud metoodilise materjali keskeriõppeasutuste raamatukogude komplekteerimise planeerimisest [B 6].

Olen pannud kirja ka mõned killud Eesti raamatukogude ajaloost: 1984. aastal esinesin ettekandega "Raamatukogude osast tehnilise mõtte arengus Eestis kuni 1940. aastani" vabariiklikul konverentsil [B 68; T 315-322]. Olin taasiseseisvunud

Eesti raamatukogude arengut käsitleva artiklikogumiku teadusraamatukogusid puudutava artikli [B 131] üks autoreid.

Esmakordselt oli mul võimalus osaleda Tehnikaülikoolide Raamatukogude Rahvusvahelise Assotsiatsiooni (IATUL) konverentsil 1988. aastal Ungaris Veszprémis, kus esinesin ettekandega [B 86; T 214-217]. 1990. aastal võeti TTÜR vastu IATUL-i täisliikmeks. Olen esinenud IATUL-i konverentsidel veel 1990. a. Soomes, Turus [B 95; T 323-324], 1992. a. Tallinnas [B 97; T 325-326] ja 1995. aastal Hollandis, Enschedes [B 112; T 243-250].

Tallinn, november 2007

Konrad Kikas

FIVE DECADES IN THE FIELD OF LIBRARIANSHIP AND INFORMATION SCIENCE: OVERVIEW OF THE PUBLICATIONS IN 1957–2007

I have divided the overview of my publications into three parts: the first part deals with the writings about the activities of Tallinn University of Technology Library, the second part gives an idea of the studies of my main field of research “Information needs of Estonian specialists and the collection composition of research libraries” and the third part takes a glance at the articles on various subjects.

In the text of the present overview there are references to the more essential publications, e.g. [B...] refers to the record control number in the included bibliography.

With a view of giving a little cross-section of my writings I have made a selection, which is re-published in the present collection. [T...] refers to the pages of re-published texts in this collection.

1. The activities of Tallinn University of Technology Library

I have worked for Tallinn University of Technology Library (TUTL) over 50 years: in 1955-1960 as the head of the acquisition department, in 1961-1994 as the director of the Library and since 1995 as the head of the research and development department. All these years I have been involved in the development of the Library and given my contribution to it. This contribution is comprised in the Library's history with its major landmarks which is dealt with in my article „Tallinn Technical University Library 75“ [B 107, T 35-43, T44].

Considerable part of my writings which reflect the activity of TUTL are short articles in the Technical University newspaper and other newspapers as well as the collection “Raamatukogu” (“The Library”). Subsequently about some of my major works.

My first writings about TUTL appeared as term papers when I was studying library science in Tartu University. In the term paper of 1957 I treated the acquisition of library collections [B 1]. In the study that came out a year later [B 3] I gave an overview of the development, accounting and arrangement of library collections and made recommendations for reforming the system of library stock. A new system was introduced in the Library from the 1st of January 1960.

About ten next publications deal with collections as well, so I will point out some of the important ones. One of the writings outlines the development of TUTL collections in 1940 – 1985, focusing on quantity aspects [B 92; T 47-53]. The content matter of collections, i.e. the acquisition principles of the collections of scientific books, journals and textbooks and its methodology was treated in the presentation of the Library's speciality day in 1983 [B 59, T 54-55; B62] and at the seminar in Moscow in 1986 [B 79; T 56-61].

A survey of the results of the questionnaire that was carried out among students in order to find out their satisfaction with library service in TUTL [B 48; T 62-64] was published together with Viivi Kuuspere in 1979. I have also introduced the discussions at the Library Council on the arrangement of research information in TUT [B 19], about collection acquisition of departmental reference libraries [B 24] etc.

A method, based on the system analysis methodology, was worked out in TUTL in the 1970ies in order to study and improve the technological process of book processing cycle. The method was worked out by Anne Pebre. The experiences of the implementation of this method are described in the book by Anne Pebre and me that was published in 1979 [B 50].

We waited for the construction of a new study library building at Mustamäe for years. In 1972 it was finally inaugurated. This event was reflected in several articles [B 30; T 64-65]. Nevertheless the construction of a research library building has been constantly postponed. Therefore the lack of space has been an obstacle to the Library's development for years. I have mentioned the matter in the media in 1986 [B 77] and later on, when the situation took a crucial turn in relation to the restitution of the library building in Lai street 5 to its legal successor [B 99; T 66-67]. The preparations for project works of the research library building were started in the Library in 2000. I did the calculations of space requirements [B 127; T 68-71] and made a presentation at the Library Council on the advantages and disadvantages of centralized and decentralized systems of an academic library [B 129; T 72-82]. The Library Council supported the idea of keeping the centralized system in TUTL.

The acquisition principles of TUTL collections after Estonia regained its independence were dealt with in my presentation at the Library's speciality day in 1993 [B 101; T 83-86], where I pointed out the differences compared to soviet times.

In the course of finding out the information needs of Tallinn University of Technology (TUT) a relation database was created in the Library in 2003-2004 that gives a comprehensive overview of the subjects of TUT research and studies. I planned the database and leaded compiling, database structure was designed and data processing was carried out by Urve Ideon. The Library's classifiers participated in the preparation of data. On the basis of the database I put together the Library's three-level acquisition thematics, that is available on TUTL web page [B 134] I introduced the compiling process of the database and acquisition thematics together with the co-author Urve Ideon at the Library's research conference in 2004 [B 136; T 87-95; T 96-97]. These issues are also reflected in the article that appeared in the journal „Raamatukogu“ („The Library“) [B 137].

In a range of writings I have observed the history of TUTL, especially in connection with various anniversaries such as the 50th anniversary of the inauguration of Tallinn Technical Institute, the 65th and 70th anniversaries of TUTL [B 64, B 74, B 75, B 76, B 84, B 88]. In honour of the Library's 70th anniversary there was a public ceremony in the TUT assembly hall where I made a presentation [B 85; T 98-100]. The most comprehensive overview of the history of TUTL so far

I dedicated to its 75th anniversary [B 107; T 35-43; T 44-46]. In the event of TUTL 85th anniversary three directors of the Library - Meelis Ideon, Jüri Järs and me - were given the floor in the journal „Raamatukogu“ [B 133].

2. Information needs of Estonian specialists and collection composition of research libraries

Nearly half of my publications deal with the activities of Estonian research libraries. The whole complex of treated subjects may be divided into three problem areas: 1) information needs and use; 2) the collection composition and use of research libraries; 3) research libraries' network and co-operation. Some studies are focused on only one of the mentioned problem areas whereas several papers observe two or three areas together.

My first joint study of Estonian research libraries was my diploma thesis “The collection development of research libraries in the Estonian SSR” [B 5], which I defended in 1960 when I graduated from Tartu University. In my thesis I gave an overview of the network of research libraries, collection building in larger libraries and the methodics and organisation of collection development. Having pointed at the strong points in the work of the observed libraries I also called attention to the shortages. None of these libraries had a required acquisition plan and they did not analyse the use of existing stocks. The libraries did not co-ordinate the acquisition of their collections, the development of research libraries was not planned in Estonia and there was no division of responsibilities. In order to avoid excessive duplication I considered it necessary to create a state research library in Tallinn on the basis of the State Library, Estonian Academy of Sciences Library and some other libraries.

The topic of Estonian research libraries remained in my scope of interests henceforth. Through several decades I have been studying this subject profoundly and results of these studies have been presented in ca 60 publications. In the article, which appeared in the newspaper “Rahva Hää” (“People’s Voice”) in 1962 [B 7; T 103-105] I wrote about the need for profiling larger research libraries and specifying the development trends of the whole network of research and special libraries. In 1963 – 1964 I took part in the work of Tallinn research libraries profiling commission under the Inter-institutional Council of Libraries. Together with Helene Johani we made a proposal to create a united research library. This proposal was turned down on the pretext of inter-institutional organisational and financial difficulties [B 22; T 106-111 and B 32]. Still it was agreed upon to share the acquisition of some fields in natural and exact sciences and linguistics between the State Library and Estonian Academy of Sciences Library. By 1970 it was evident that this agreement was not implemented. Once more I pointed out that it was necessary to co-ordinate acquisition process and establish the relevant principles [B 22].

During the following years I made presentations on the subject of optimising the composition of research libraries' collections at several research conferences: in Tallinn in 1972 [B 29; T 112-113], in Moscow in 1973 [B 33; T 114-116], in Vilnius in 1974 [B 34] and in Riga in 1976 [B 36].

When I began to be interested in the methods of studying scientists' information needs I made a relevant presentation at a research conference in Tallinn in 1965. Therefore it was self-evident that I got actively involved in the study of Estonian specialists' information needs and use at the end of the 1960s. This study was carried out under the leadership of Saltykov-Shchedrin Library in Leningrad under the framework of an all-union study in 1965-1969. In Estonia we used the questionnaires that were drawn up in Leningrad. I prepared the study methodics, which was carried out in Estonian enterprises and institutions [B 25]. In 1967 data was collected from 1867 specialists of higher and secondary special education in 173 institutions and enterprises and from 1623 specialists in 13 libraries. In the institutions the questionnaire was carried out by TUTL working group under my leadership. Based on the results of the questionnaire the librarians of TUTL compiled a collection of articles which included my writing about Estonian specialists' needs and use of primary documents [B 27], other articles were written by Anne Pebre, Eevi Raas and Signe Ringo. I was also one among the authors of the monograph, which treated the results of the all-union survey of specialists' information needs that was published in Moscow in 1971 [B 26].

In 1977 a questionnaire was carried out among Estonian inhabitants in order to find out their attitude to books and library services. On the grounds of this questionnaire it was possible to draw conclusions on the information needs of 646 specialists of higher and secondary special education. I published a comparative study on the needs for primary documents in 1967 and 1977 [B 47]. This set of data was partly the subject of my major studies, which came out in Tallinn in 1978 [B 44] and in Leningrad in 1979 [B 49] and were treated at a research conference, which took place in Tallinn in 1978 [B 42].

It was found out in the course of the sociological study that was carried out among the readers of Estonian public libraries in 1967, that the choice of books was one of the weakest points in those libraries. The study of specialists' information needs, which was carried out at the same time, also revealed shortages in the collection composition of research and public libraries. It brought forth a serious need for the study of the composition and use of the collections of Estonian libraries. The planning of stocks' survey was started in 1969, the programme and methodics was finished in the spring of 1970. The study process was managed by a working group of three persons: K. Veskimägi (the author of sampling methods), H. Jürman and me. The subject of research included all the large libraries and some other libraries, that were selected by types, comprising 13 libraries altogether. It was decided to take 0,75% of the library books under the study as a sample. There were two stocks' studies: the first one took place in the 1970s (hereafter SS-1), the second one in the 1980s (SS-2). SS-1 gave a picture of the development of holdings in Estonian libraries from the past up to 1970. The sample of SS-2 comprised the books that were acquired to library collections in 1971-1980.

On the basis of the data of SS-1 and SS-2 two collections of articles were published by the authors from different libraries: "The composition and use of libraries". I dealt with the data of composition and use of four research libraries on the basis of SS-1 [B 41]. On the grounds of the data set of SS-2 I treated the collection

development and use of seven research libraries and two public libraries by big groups of research fields and the use of different book types [B 80].

As in the case of the study results of information needs, the data of stocks' studies were also the subject of my main publications, which came out in Tallinn [B 44] and Leningrad [B 49]. In the master's thesis that I defended in Tallinn Pedagogical University in 1997 [B 117: T 117-159] I summed up my more essential works on information needs and use, the composition and use of research libraries, the network and co-operation of research libraries treating them on the background of special literature published in western countries. The English summary appeared as a separate publication by TUTL [B 119; T 161-207]. Abovementioned work was reviewed by the long-time director of Dortmund University Library Dr Valentin Wehefritz [B 119; T 208-209].

As a chairman of the collections commission of the State Commission of Libraries (1976-1988) I initiated a series of actions being based on the previous studies: the libraries of Estonia agreed upon and made a decision to co-ordinate the storage of pedagogical literature, normative documents, author abstracts of dissertations, journals and paid deposit copies of all-union Russian books.

Preparations were made for drawing up a co-ordination plan of acquisition [B 58; T 210-213; B 86; T 214-217]. The shortage of titles and copies of Estonian books that was revealed in the course of interlibrary studies gave the collections commission a good reason to make a proposal to the State Commission of Libraries to increase the number of free advance copies and paid deposit copies of books published in Estonia. With the regulation of the Council of Ministers of the Estonian SSR the number of advance copies for research libraries was really increased and 15 central libraries started to get a deposit copy of Estonian books apart from those who already had received those copies.

In the 1990s the questions about the development of research libraries' network and the division of libraries' responsibilities appeared in Estonia on the agenda again. An acquisition plan of research libraries that was prepared at the beginning of 1994 by a working group that was created under the Estonian Librarians Association (ELA) in May 1992 was submitted for revision to the Directors' Council of Research Libraries, ELA and the Ministry of Culture and Education. One of the most essential topics under discussion was the appointment of research libraries for central resource libraries. I treated the questions of research libraries' network and their acquisition at the research conference organised by TUTL in 1994 [in Estonian B 105; T 218-226, in English B 111; T 227-234] and in the same year at the conference of engineering culture in TUT [B 110], where I expressed my viewpoint that it was necessary to appoint four libraries as central resource libraries. The action principles of central resource libraries were confirmed by the 1994 regulation of the Minister of Culture and Education. On the proposal of the Directors' Council of Research Libraries the list of central resource libraries (11 libraries) and their subject fields was approved by 1995 regulation of the Minister of Culture and Education. I believed that such a big number of central resource libraries was not justified. The role of a central resource library should have been not of a single developer of collections, but of a single responsible library in

Estonia for relevant field(s) of science after all. According to the 1995 regulation several libraries in Estonia were appointed the task of collecting stocks in the capacity that was necessary for whole Estonia.

Abovementioned regulations of the Minister of Culture and Education did not bring along additional finances for central resource libraries. For example the activity of university libraries was regulated by universities' internal legal acts up to 2001. Therefore universities allocated money for their libraries from financial resources that were meant for professional education.

In 1998 I drew up financing principles for central resource libraries as it was the order of the Ministry of Culture [B 125; T 235-241; T 242]. These principles were first discussed at the meeting of the commission that was called together by the Ministry of Culture in order to reorganise the activity of Estonian Academic Library. Elaborated version of that document was under discussion at the Directors' Council of Research Libraries in 1999. The council approved the principles and decided to increase the acquisition sums of three libraries. It was not made a decision on the implementation of financing principles, because there was no legislation of research libraries. According to the agreement between the Ministry of Culture and the Ministry of Education and Research (MER) the latter took the responsibility for solving the problems of research libraries, including preparation and initiating the relevant legislation.

With the regulation of the Ministry of Education and Research the amendments in the Arrangement of Research and Development Act went into effect in 2002 were the concept and tasks of a research library and an archives library were specified. The new regulation stipulated also the tasks of the Ministry of Education and Research and the state's responsibility for financing the acquisition of scientific information to research libraries through the budget of MER. According to the regulation and based on the libraries' applications MER started to make proposals to the Government for the appointment of research libraries for a 5 year period. The new regulation invalidated the former regulation of the Minister of Culture and Education from 1995 on the appointment of central resource libraries. By the present moment there are six libraries appointed as research libraries – all the public universities' libraries. Since 2003 MER has allocated acquisition money for the mentioned libraries.

In conclusion I should say that the system of research libraries and financing their collection development has been solved quite satisfactorily today. The same cannot be said about the division of responsibilities between libraries. In Tallinn the responsibility for the acquisition of the literature in social sciences and the humanities still lies on two libraries: the National Library of Estonia (NLE) and the Academic Library of Tallinn University (ALTU). In my opinion ALTU should focus on the collection development of literature in social sciences and the humanities that are needed for the university's studies and research. At the same time NLE could confine itself to the role of a national and parliamentary Library without additional responsibilities for the abovementioned fields of science.

I treated the collection management of Estonian research libraries and the development of libraries' network at International Association of Technological

Libraries (IATUL) conference in the Netherlands in 1995 [B 112; T 243-250]. I observed the problems of other countries' resource libraries in the relevant article in 1996 [B 115; T 251-262, T 263-264]. My master's thesis includes also the questions of the development of Estonian research libraries' network [in Estonian B 117; in English B 119].

In the article that was published in the journal "Raamatukogu" in 1998 I introduced the *Conspectus* method of collection evaluation and development that was worked out in the USA [B 122; T 265-272]. Some years later the specifications of the acquisition levels of this method became the basis of a unified acquisition plan of Estonian research libraries and the acquisition thematics of TTUL [B 134].

3. Libraries' indexes, statistics, effectiveness, history and other topics

As a leader of the working group of planning library activity that worked under the Inter-Institutional Library Commission I initiated the unification of libraries' working plans and reports' indexes with my working group in 1974. Our aim was to lay a basis for the comparative analysis of library work. The first version of unified indexes was approved in 1975, the final text was finished in 1977 [B 38; T 275-286]. The State Library Commission made a decision to use these indexes in Estonian research libraries and central libraries in Tallinn and Tartu.

In 1985 I prepared a methodical guidebook for controlling the activity of academic libraries [B 69] in co-operation with TUT Professor Uno Mereste. It was started on the suggestion of the Institute of the Research of Problems in Higher Educational Institutions (Moscow). The guidebook comprised a method of implementing a matrix analysis in the evaluation of the effectiveness of academic libraries. This method was created by Professor Mereste.

I made statistical consolidated reports of research and academic libraries of the Estonian SSR of the years 1981, 1983, 1984 and 1985 [B 57, B 65, B 70; B 71]. The two latter ones comprise also the matrix analysis of the effectiveness of ten libraries. A part of the 1984 consolidated report, which treats libraries' effectiveness analysis, is re-published in the present collection [B 70; T 287-291]. The received effectiveness indexes illustrated the efficiency of each library's work as compared to the same library's working results in the previous years. In order to compare different libraries by the described analysis method we should have needed optimal indexes of every library.

Having read about DEA (*Data Envelopment Analysis*) method that had proved to be successful in the evaluation of the efficiency of profit-making as well as non-profit-making institutions (incl libraries), I initiated together with Tartu University Associate Professor Peep Miidla the evaluation of the activity of Estonian central libraries using this method. [B 138; T 292-302; T 303]. The method turned out to be labour-intensive but very good for data analysis.

I have published some articles on a librarian's profession [B 89; T 304, and B 40; T 305-307], the professional education of librarians [B 14] and the role of a library in a society [B 82; T 308-309].

I participated in several ventures of planning libraries' activities:

- the principles of the creation of a unified reference-information collection of Estonia – in 1970ies [B 43; T 310-312];
- the conception Libraries and IME – 1989 [B 91];
- the development conception of Estonian libraries (ERAK) – 1990 [B 96];
- the libraries' development plan up to 2005 – in 1996 [B 114].

I have written an article about the role of a school library in the development of pupils' skills of independent work [B 2; T 313-314] and composed a methodical instruction on planning the acquisition in the libraries of the institutions of secondary special education [B 6].

I have also written down some fragments of the history of Estonian libraries: in 1984 I gave a presentation at the republican conference „The role of libraries in the development of technical thinking in Estonia up to 1940“ [B 68; T 315-322]. I was one among the authors of the article that treated research libraries in the collection of articles on the development of libraries in the re-independent Estonia [B 131].

For the first time I had the opportunity to take part in the IATUL conference at Veszprém in Hungary in 1988 where I made a presentation [B 86, T 214-217]. In 1990 TUTL was admitted to IATUL as a full member. I have made presentations at IATUL conferences in Turku, Finland in 1990 [B 95, T 323-324], in Tallinn in 1992 [B 97, T 325-326] and in Enschede, Holland in 1995 [B 112; T 243-250].

Tallinn, November 2007

Konrad Kikas

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOLI RAAMATUKOGU TEGEVUS

**THE ACTIVITIES OF
TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY LIBRARY**

75 AASTAT TALLINNA TEHNICAÜLIKOOI RAAMATUKOGU

(Varem ilmunud: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 6, 1994. Tln. 1995, lk. 14-25)

Tehniline kõrgharidus sai Eestis alguse 1918. aasta sügisel, kui avati Eesti Tehnika Seltsi Tehnilised Erikursused. 1920. aastal muudeti kursused ametlikult kõrgemat tüüpi Tallinna Tehnikumiks (nimetati ka Tallinna Kõrgtehnikumiks), mille alamastmes õppisid tulevased tehnikud ja meistrid, ülemastmes – insenerid ja arhitektid. 1923. a. hakati vastu võtma ainult keskkoolilõpetanud, mistõttu õppeasutus muutus sisuliselt tehnikaülikooliks. Ehkki Tallinna Tehnikum kõrgkoolina juriidilist tunnustust ei leidnud, võrdsustati lõpetanud 1934. a. tagantjärele kõrgkoolilõpetanutega. 1936. a. moodustati tehnikumi ja Tartu Ülikooli tehnika-teaduskonna baasil Tallinna Tehnikainstituut, mis 1938. a. sai Tallinna Tehnikaülikooliks. Nõukogude okupatsiooni ajal kandis ülikool polütehnilise instituudi nime, endine nimi ennistati 1989. aastal.

Ka tehnikaülikooli raamatukogu on aegade jooksul palju muudatusi üle elanud. Järgnevas vaatluses jaotatakse tema 75-aastane arengulugu kuude perioodi, mis nii kvantitatiivsetes näitajates kui ka töö kvaliteedis on selgesti eristatavad.

Kujunemisaastad (1919-1940)

Keerulised olud tehnikaülikooli väljakujunemisel jätsid jälje ka raamatukogu arengule. Raamatukogu kulud olid ette nähtud juba ETS-i Tehniliste Erikursuste 1918/1919. õppeaasta eelarves, Tallinna Tehnikumi inventariraamatutest aga ilmneb, et esimesed raamatud osteti alles 1919. a. 11. detsembril (mis loomulikult ei välista, et mõni raamat võis muretssetud olla ka varem). Nii või teisiti, seda daatumit võib lugeda TTÜ raamatukogu asutamisajaks, sest 1919. a. detsembrist alates on trükiseid pidevalt lisandunud.

Raamatukogu paiknes algul Pikk t. 20, 1932. aastast Vene-Balti 16 (praegu Kopli 101).

1920. aastail muretseti peamiselt saksakeelseid, vähemal määral inglise- ja venekeelseid trükiseid, kuna tehnikumis kasutati õppetööski põhiliselt võõrkeelset kirjandust. Kogusid püüti täiendada ka varem ilmunuga (alates 19. saj. keskpaigast). 1930. aastail omandas kogude täiendamisel järjest suurema osatähtsuse ingliskeelne kirjandus.

1928. aastal otsustati Tallinna (Kõrg)tehnikum likvideerida ja asutati uus keskastme tehnikum (praegu Tallinna Polütehnikum). Likvideerimine venis pikale. 1936. aastani asus Koplis ühe katuse all kaks tehnikumi. Pärast likvideerimisotsust kärbiti eelarvet, kogude täiendamine muutus raskeks, kuid jätkus. Kui aastail 1919-1928 oli muretssetud ca 600 köidet aastas, siis ajavahemikus 1929-1936 oli aastane juurdetulek 400 köidet. Tekkinud lüngad suudeti täita alles pärast tehnikainstituudi loomist.

1938. aastal sai raamatukogu 112 nimetust ajakirju, enamuses inglise ja saksa keeles. Kogudesse lisandus igal aastal ca 1300 köidet. 1940. aastaks oli Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu kujunenud Eesti suurimaks tehnikaraamatukoguks, milles oli üle 20 000 köite.

Maakera pöördub itta (1940-1955)

1940/41. õppeaastal toimus töös olulisi muudatusi. Senisest enam hangiti nõukogude kirjandust. Vastavalt Tehnikaülikooli Nõukogu otsusele 1941. a. veebruarist avardati komplekteerimistemaatikat. Õppetööks hakati raamatuid ostma suuremas eksemplaarsuses. Erilist rõhku tuli panna poliitilise kirjanduse hankimisele suurel arvul. Läänest pärit ajakirjade tellimist tuli vähendada kümnekonna nimetuseni, Lääne raamatute hankimine katkes hoopis. Oli ka mõningaid positiivseid muutusi. Koliti avaramatesse ruumidesse. Pikendati lahtiolekuaegu. Avati 50 kohaga lugemissaal.

Sõjajärgseil aastail hakati regulaarselt muretsema N. Liidus ilmuvat õppe- ja teaduskirjandust. Sõjaeelset teaduskirjandust saadi mitmelt N. Liidu kõrgkooli-raamatukogult, samuti osteti mõned teadlaste erakogud. Aastail 1945-1950 täienesid kogud keskmiselt 20 000 trükisega aastas. Fondide kiire kasvu tõttu muutus ruumikitsikus 1950. aastate algul kriitiliseks. Mitmel korral vähendati lugemissaali pinda. 1954. aastal tuli saal sulgeda. Ruumikitsikus tingis otsuse raamatukogu kolimiseks Koplist kesklinna 1955. aasta algul, instituudile kuuluvasse hoonesse asukohaga Lai t. 5. Esialgu sai raamatukogu oma kasutusse vaid osa majast ja avas seal kojulaenutuse ning mõned lugejakohad raamatute ja perioodika kohalkasutamiseks. Ees seisis suur töö hoone remontimisel ja kohandamisel.

Perioodi 1940-1955 võiks piltlikult iseloomustada Juhan Sütiste poeemi "Maakera pöördub itta" pealkirjaga. Raamatukokku ladestus idast pärit poliitilisi ja õppe-raamatuid sel määral, et enam ei jätkunud ruumi raamatukoguhoidjale ega lugejale. Raamatukogu lõigati täiesti ära Lääne infost. Ja seda ju nõukogude võim vajaski.

Murrangulised aastad (1955-1965)

Aastad 1955-1965 olid raamatukogu arengus murrangulised. Laia tänava hoones tehti kapitaalremont. Raamatukogu sai oma tegevuseks normaalsed tingimused ja jõudis kogude korralduse ning lugejateeninduse poolest nõutava tasemeni.

Üliõpilaste ja õppejõudude arvu suurenemise tõttu hakati fonde intensiivsemalt täiendama. 1956. aastal taastati rahvusvaheline raamatuvahetus, mis Teise maailmasõja ajal oli katkenud. Aastail 1960-1965 täienesid kogud keskmiselt 40 000 trükisega aastas. 1965. aastal sai raamatukogu 852 nimetust ajakirju.

Kui lugejateeninduses seni domineeris kojulaenutus, siis 50. aastate lõpul hakati laiendama kirjanduse kohalkasutamise võimalusi ja teatmetekeenindust. 1958. aastal alustati lugemissaali käsikogu moodustamist. Sellesse kogusse komplekteeriti kohalkasutamiseks teatme- ja õppekirjandust. 1960. aastal avati 64 kohaga lugemissaal. 1962. aastal paigutati lugemissaali käsikogu ja kõik raamatukokku saabuvad ajakirjad avariile. Märkimisväärne on, et pärast avariiliste sisseadmist kahekordistus laenutuste arv ühe aastaga.

1961/62. õppeaastast toimuvad regulaarselt bibliograafiaõppused üliõpilastele ja 1962/63. õppeaastast bibliograafialoengud aspirantidele (magistrantidele).

1962. aastaks kujunes välja raamatukogu uus struktuur, kus senise kahe osakonna asemel oli neli: komplekteerimisosakond, kataloogimisosakond, laenutusosakond kojulaenutuse ja lugemissaali sektoriga ning bibliograafiaosakond. Raamatukogu arvati teise kategooriasse, töötajate arv oli kasvanud 27-ni.

Kuuekümnendate aastate keskpaigaks oli Lai t 5 hoone täielikult raamatukogu kasutuses, remont lõpetatud ning loodud baas heatasemeliseks lugejateeninduseks. Ja nii kandubki järgnevatel aastakümnetel raskuspunkt töö kvaliteedi arendamisele, olgu see siis bibliograafia-, info-, arendus-, teadus- või kirjastustöö, raamatu- ja raamatukogututvustus jm.

Asume Eesti suurraamatukogude sekka (1965-1975)

Vaadeldaval kümnendil hakati lugejaile metoodikavahendeid koostama. Aastail 1965-1970 avaldati trükis 5-andeline sari pealkirjaga "Bibliograafia miinimum", mis andis ülevaate bibliograafia- ja infoväljaannetest TPI teaduskondade profiilil. Aastail 1973-1977 ilmus neli annet analoogilisest sarjast üldpealkirjaga "Bibliograafia lühikursus". Ilmus veel mitu väljaannet, milles käsitleti raamatukogu teatmestut.

Teadusbibliograafias sai 1962. aastal raamatukogu tähtsamaks tööks Tallinna Tehnikaülikooli bibliograafia koostamine. Vastavates kartoteekides registreeritakse võimalikult ammendavalt trükised ja käsikirjalised tööd, mille on kirjutanud ülikooli töötajad, nii kaasaegsed kui varasemad, samuti materjal nimetatud isikute kohta ja ülikooli elu käsitlevad trükised.

Alates 1975. aastast hakati trükis avaldama teenekate teadlaste personaalbibliograafiaid. Pidevalt hakati korraldama ka teenekate õppejõudude ja teadlaste personaalnäitusi nende juubelite puhul.

1960. aastate teisel poolel hakati varasemast rohkem tähelepanu pöörama infotööle. Raamatukogu koostas 1966. aastal kava teadusliku informatsiooni korraldamiseks ja arendamiseks, mis hõlmas tervet kõrgkooli. Määrati kindlaks teadusinformatsiooni teenistuse lülid ja nende ülesanded, määrati igas kateedris ja laboratooriumis infotööga tegelevad isikud.

Vaadeldaval kümnendil arenesid välja raamatukogu teadustöö suunad. Teadlaste ja spetsialistide infotarviduse ja selle rahuldamise selgitamiseks on raamatukogu osalenud mitmes üle-eestilises sotsioloogilises uuringus. Üks neist toimus TTÜ raamatukogu üldjuhtimisel 13 raamatukogu osavõtul. Hakati korraldama ka väiksema mahuga uuringuid TTÜ üliõpilaste ja õppejõudude kirjandusnõudluse tundmaõppimiseks. Uuritud on tudengite kirjandus- ja kultuurihuve.

Raamatufondide koostise ja kasutamise temaatikaga on seotud paljud vabariiklikud ja raamatukogusisesed tööd. Esimene ulatuslik fondide ühisuuring Eesti raamatukogudes toimus aastail 1970-1972, TTÜ raamatukogu oli üks selle üldjuhte. Uuringu eesmärk oli raamatufondide koostise optimeerimine eri raamatukogudes. Uuriti ka TTÜ raamatukogu perioodikafondi koostist ja kasutamist, selgitamaks välja erialade põhiajakirju ja täpsustamaks ajakirjade säilitusaegu.

Süsteemianalüüsi põhimõtteid rakendades analüüsiti ja täiustati raamatute töötlemisprotsessi.

Aastail 1965-1975 kolmekordistus isikkoosseis, lisandus kvalifitseeritud töötajaid. Loodi uusi osakondi ja sektoreid, täiustati lugejateeninduse süsteemi. 1970. aastal alustas tööd metoodikaosakond, mille ülesannetesse raamatukogusisese metoodika-töö kõrval kuulus ka Tallinna kõrgkoolide ja keskeriõppeasutuste raamatukogude metoodiline juhendamine.

1970. aastast hakkas raamatukogu tööle võtma tehnika- ja majandusharidusega spetsialiste – erialareferente. Seda oli vaja sisulise töö tõhustamiseks bibliograafia- ja infotöös, samuti komplekteerimisel, liigitamisel jt. valdkondades. 1975. aastal moodustati referentide osakond, mille koosseisus oli kuus erialareferenti.

Alates 1968. aastast analüüsiti põhjalikult raamatukogu senist tegevust ja kavandati edaspidine töökorraldus seoses uue hoone valmimisega Mustamäel. Kuigi hoone oli ehitatud õpperaamatukogu jaoks (hoidla vaid 350 000 köitele ja 150 lugejakohta), otsustati lugejateeninduse huvides sinna üle viia uuem teaduskirjandus ja vastavad teenindusosakonnad – teaduskirjandus- ja bibliograafiaosakond. Laia tänava hoonesse jäid sisetööosakonnad, õpikute osakond ja vanem teaduskirjandus. Mustamäe hoone valmimine 1972. a. andis lugejaile raamatukogu kasutamiseks avaramad võimalused, kõige vajalikum oli nüüdsest kättesaadav õppehoonete vahetus läheduses. Pärast Mustamäe hoone avamist hakkas nii lugejate kui ka laenutuste arv pidevalt kasvama.

Praod raudses eesriides (1975-1990)

Vaadeldavad poolteist aastakümnet on raamatukogu arengus eripärased eelkõige selle poolest, et avarlus juurdepääs Läänes ilmunud raamatutele, mida Moskva kaudu oli 1970. aastate lõpust alates võimalik hankida rublade eest märkimisväärsel arvul. Meie raamatukogude ajakirjarepertuaari aga suurendasid oluliselt välisajakirjad mikrokaartidel.

Niisiis ei olnud 1980. aastatel enam tegu endise infosuluga, raudsesse eesriidesse olid tekkinud praod. Fondid täienesid ca 60 000 trükisega aastas. Erilist tähelepanu pöörditi ajakirjade nomenklatuuri suurendamisele. 1985. aastal sai raamatukogu 2018 nimetust ajakirju, neist eestikeelseid 54, venekeelseid 1030, teistes keeltes 934.

Raamatukoguüritused muutusid heatasemelisteks 1977. aastal raamatukogu juurde loodud raamatuklubi käe all. Kirjanike, kultuuritegelaste või kultuurisündmuste tähtpäevadele pühendatud kirjanduslik-muusikalised õhtud, samuti kohtumised kirjanike ja kultuuritegelastega andsid meie kultuurielust uut teavet, elustasid unustusehõlma vajuvaid sündmusi või isikuid. Raamatuklubi korraldatud üritused olid selgelt rahvuslikud ja 80. aastate teisel poolel püüdis TPI parteikomitee nii mitmegi ürituse vajalikkust kahtluse alla seada.

70. aastate lõpul hakkas raamatukogu tegema samme arvutite kasutamisel. EC-arvutil alustatud raamatukogu koostis- ja kasutusandmete töötlemine tõi kaasa küll palju raskusi, samas andis aga vajalikke kogemusi.

80. aastaid iseloomustab teadus- ja arendustöö intensiivistumine. Alates 1983. a. toimus pea igal aastal kas erialapäev või teaduskonverents. Aastail 1976-90 ilmus raamatukogu töötajailt 50 erialast raamatut ja 170 artiklit.

Raamatukogu tegevuse kvalitatiivne külg pälvis tunnustust 1985. aastal, kui talle omistati esimene kategooria. 1990. aastaks oli raamatukogu saavutanud oma nõukogudeaegse kõrgtaseme. Fondides oli 1,2 miljonit trükiüksust, lugejaid 13,5 tuhat, kojulaenutusi 175 tuhat aastas.

Tagasi Euroopasse (1990-1994)

Suurte muudatuste ja ümberkorralduste aeg algas pisut enne Eesti ametlikku taasiseseisvumist. Seni olid kontaktid arenenud riikide raamatukogudega piirdunud peamiselt välisvahetusega. Võiks öelda, et teatud läbimurre toimus 1989. aastal, kui raamatukogu 70. aastapäeva teaduskonverentsist võtsid osa ja esinesid ettekannetega kolleegid Soomest, Saksa DV-st ja Hollandist. 1989. a. õnnestus ka esimene stažeerimine välismaal. Raamatukogu direktor Konrad Kikas tutvus 1989. aasta suvel kolme nädala jooksul Ungari raamatukogude tööga ja samal ajal oli tal võimalus esmakordselt osa võtta Tehnikaülikoolide Raamatukogude Rahvusvahelise Assotsiatsiooni (International Association of Technological University Libraries, lüh. IATUL) seminarist Veszprémis. Tekkisid head kontaktid ja järgmisel aastal võeti TTÜR IATULi täisliikmeks. Ka mitmel järgnenud IATULi seminaril ja konverentsil on olnud võimalik osaleda. See on andnud hea ülevaate raamatukogude tegevusest arenenud maailmas ja loonud võimalusi koostööks. TTÜ Raamatukogu korraldatud rahvusvahelisel konverentsil "Euroopa tehnika-raamatukogude integratsioon" 1994. a. septembris oli osalejaid ja esinejaid juba kaheksast riigist.

1993. aastal laienes koostöö rahvusvaheliste organisatsioonidega. Raamatukogu astus UNESCO Assotsieerunud Raamatukogude Võrgu (UNESCO Network of Associated Libraries, lüh. UNAL) liikmeks ja Rahvusvahelise CDS/ISISe Kasutajate Assotsiatsiooni liikmeks. TTÜ Raamatukogul on Micro-CDS/ISISe levitaja õigused Eesti Vabariigis.

Viimastel aastatel oleme saanud välisriikide raamatukogudelt hindamatut abi oma töötajate täienduskoolitamisel. Aastail 1989-1994 on Soome, Saksamaa, Ungari ja Rootsi raamatukogudes 2-4 nädalat stažeerinud 15 TTÜri töötajat kokku 19 korral (sellest 13 korral Soomes). Asjalikku teavet ja ka mõningaid nõuandeid oleme saanud paljudelt välismaa kolleegidelt, kes meie raamatukoguga tutvumas on käinud. Rootsi valitsuselt sai raamatukogu suure finantsabi (500 tuhat rootsi krooni), mis kulutati infotehnoloogia arendamiseks.

Eesti taasiseseisvumine tõi raamatukogudele uusi probleeme. Töö on tulnud paljuski uutele alustele viia. Muudatusi on toimunud nii Eesti teadusraamatukogude võrgus kui ka iga üksiku raamatukogu töös. Seoses Tehnikaraamatukogu likvideerimisega ühendati 1992. a. 1. jaanuarist TTÜ Raamatukoguga ETRi raamatute, ajakirjade ja tootekataloogide kogud ning vastavad osakonnad. Eesti Vabariigi valitsuse otsusega 1992. a. 16. septembrist anti TTÜ Raamatukogule Eesti üldkasutatava tehnikakeskraamatukogu staatus. Nimetatud otsuse kohaselt on raamatukogu põhiülesandeks Tallinna Tehnikaülikooli, teiste kõrgkoolide, teadus-

asutuste, valitsusasutuste ja tööstusettevõtete teenindamine – informatsiooni andmine ja tehnika- ning majanduslase kirjanduse laenutamine.

90. aastatel alustati uusi mahukaid töid teadusbibliograafia alal. 1990. a. hakati koostama andmebaasi ETE (Estonian Technology and Economics), mis sisaldab alates 1988. a. ilmunud eesti tehnika- ja majanduslaseid teadusartikleid koos referaatidega kas inglise, saksa või prantsuse keeles. Käsil on mitmeosaline Eesti retrospektiivne tehnikabibliograafia (1918-1944), millest trükiks ettevalmistamise järgus on aastaid 1936-1940 hõlmav osa.

1991. aastast on intensiivselt tegeldud arengukavade väljatöötamisega. 1991. a. valmis raamatukogu moderniseerimise projekt, mille sisuks on uued lähtekohad komplekteerimiseks, kompuuteriseerimiseks ja personali täienduskoolituseks. 1992. a. kinnitati TTÜ Nõukogu otsusega TTÜ Ri uus põhimäärus (avaldatud ajakirjas "Raamatukogu", 1994, nr.2).

1994. a. koostati raamatukogu arengukava aastani 2005 (koost. K. Kikas ja M. Ideon). Kava hõlmab teenuseid ja kasutajaskonda, kogude komplekteerimist, raamatukoguteeninduse struktuuri TTÜs, raamatukogu ruume, infosüsteemi, personali ja selle täienduskoolitust, samuti raamatukogu õppetööd ning teadus- ja arendustööd. Arengukava kiideti heaks raamatukogu nõukogus 1994. a. 16. juunil.

Tunduvalt on muutunud raamatukogu komplekteerimise põhimõtted. Nüüdseks on Eestil vaba juurdepääs maailma inforessurssidele, kuid praegu on teadus-raamatukogude finantseerimine ebapiisav. Tarvilik oli kindlaks määrata komplekteerimisvajaduste prioriteedid. Küsimus ei seisne üksnes üleminekuaja piiratud ressurssides. Ka võimaluste avardades on komplekteerimisprioriteete ikkagi vaja.

Esimeseks vajaduseks on omada otsest juurdepääsu maailma tähtsamatele andmebaasidele, koondkataloogidele ja suuremate raamatukogude kataloogidele. Olulisemad referaatajakirjad ja CD-ROM-andmebaasid peavad raamatukogus olemas olema. Siis on võimalik efektiivselt lülituda rahvusvahelisse RVL-i. Eelöeldu tähendab, et raamatukogu inforessurssidest tuleb anda esimene prioriteet infootsingule ja ka rahvusvahelisele RVL-ile. Viimase arendamine soodustab suuresti trükiste kättesaadavust ja mõjutab ühtaegu raamatukogu komplekteerimispoliitikat. Ei ole vaja komplekteerida ekstensiivseid väliskirjanduse kogusid, kui vähekasutatavad materjalid on välismaalt kergesti kättesaadavad.

Primaarkirjanduse muresemisel tuleb esmane tähelepanu kontsentreerida ajakirjadele. Väliskirjanduse järgmised prioorsused kuuluvad teatmeteostele, siis monograafiatele ja õpikutele. Eelöeldu ei tähenda, et piiratud ressursside puhul tuleks muretseda ainult esimeste prioriteetidena nimetatut. Tõepoolest, kõik olulised infoväljaanded ja primaarajakirjad peavad raamatukogus olema, samal ajal kui monograafite ja õpikute seast tuleb teha väga range valik.

TTÜ Raamatukogu ongi viimastel aastatel oma kogude komplekteerimisel ülaltoodud prioriteetidest lähtunud. Aastail, kus raamatuostusummad olid kasinad (näit. 1994. a. 1,75 miljonit krooni), kulutati neist 1/5 infoväljaannetele, 3/5 primaarajakirjadele ja 1/5 raamatuile. Eelarvesummade suurenedes suureneb muidugi nii primaarajakirjade kui ka raamatute osakaal kulutuste seas. Võttes aluseks Saksamaa ülikooliraamatukogude finantsstandardid, oleme arvutanud, et

TTÜ Raamatukogul peaks olema 17 miljonit krooni aastas. Silmas pidades ressursisäästliku arengu vajalikkust Eestis, võiksime lähiaastail toime tulla ka 11 miljoni krooniga. Kahjuks eraldati meile 1995. aastaks vaid 3,6 miljonit krooni.

Peale kogude on raamatukogu tähtsamateks ressursideks personal ja ruumid. Mõni sõna ka nende ressurside olukorrast. Nagu tabelist 1 näha võib, suurenes personal kõige intensiivsemalt ajavahemikul 1965-1975. See oli ühtlasi ajajärk, kus raamatukogu arendas välja kõik olulised tegevussuunad. Mis puutub personali haridustasemesse, siis 1955. a. oli raamatukogus vaid üks kõrgharidusega töötaja. 1970. aastaiks oli kõrgharidusega töötajate osakaal tõusnud 55-60 protsendini ja püsis sellisena aastaid. 1994. aastal omas 66% personalist kõrg- ja 9% kesk-eriharidust.

Tabel 1

TTÜ Raamatukogu areng

Aasta	Fondid	Lugejad	Koju- laenutused	Töötajad	Ruumid m ²
1928	5 224			1	
1937	12 438	297		2	
1940	20 500	491		3	222
1945	66 181	1 251		8	420
1950	137 487	2 103	26 042	12	360
1955	207 162	2 275	49 502	17	435
1960	281 139	3 003	56 508	17	877
1965	524 371	7 516	88 332	27	1 336
1970	681 472	10 509	101 935	51	1 705
1975	831 176	11 342	115 916	82	3 201
1980	1 040 807	12 482	146 315	86	3 239
1985	1 075 214	13 637	178 637	91	3 353
1990	1 197 228	13 484	174 406	91	3 353
1994	1 447 621	15 970	131 853	94	5 312

Kui võtta aluseks ükskõik millised raamatukogu ehitusnormid, näeme, et raamatukogul on liiga vähe ruume. Ruumiküsimus jääb teravaks eriti nüüd, kus 1994. aasta lõpuks tuli vabastada omanikule varem raamatukogu kasutuses olnud hoone Lai t 5. Raamatukogu paikneb praegu seitsmes kohas:

- administratsioon ja sisetööosakonnad II ühiselamus Akadeemia tee 7;
- teaduskirjandusosakond ja infoosakond ülikooli peahoones Ehitajate tee 5;
- õpikute osakond I ühiselamus Akadeemia tee 5;
- majandusteaduskonna raamatukogu Kopli 101;

- energeetikateaduskonna raamatukogu Kopli 82;
- filiaal Olevimägi 12;
- vanemad kui 15 aastat teaduskirjanduse fondid ja osa õppekirjandusest Eesti Hoiuraamatukogu pinnal Suur-Sõjamäe 46.

Hoiuraamatukogust on ajutiselt renditud 1300 m² hoiupinda ja sealt (s.o. 15 km kauguselt) tuleb pidevalt lugejaile Mustamäele raamatuid transportida.

Raamatukoguhooone väljaehitamine Mustamäel on küll võetud TTÜ esimeseks ehitusprioriteediks. On ju täiesti mõeldamatu, et raamatukogu saaks praegustes tingimustes edukalt täita oma endisi funktsioone ja peale selle valitsuse otsusega lisandunud endise Eesti Tehnikaraamatukogu ja Eesti Infoinstituudi ülesandeid. Juba käesoleval aastal asutakse raamatukogu uue hoone lähteülesande koostamisele. Eeldatakse, et 3-5 aasta pärast valmib hoone projekt ja alustatakse ehitamist.

Ülevaade raamatukogu 75-aastasest arenguteest jääks puudulikuks, kui me ei nimetaks eri aegadel töötanud juhatajaid.

Nendeks olid:

	Juhatas raamatukogu
1. Artur-Aleksander Pihlak (1885-1941) (oli ühtlasi Tehnikumi kõrgema matemaatika ja hüdrotehnika õppejõud)	1920-1923
2. Arnold-Herman Leufeldt (1899-1973) (kõrgharidusega jurist)	1923-1927
3. René-Georges Favre (1900) (kõrgharidusega jurist)	1927-1930
4. Boris-Edgar Kräman (1895-1983) (elektrotehnik)	1930-1934
5. Karl-Eduard Heiste (1883-1960) (kutseharidusega joonestaja)	1934-1940
6. Edgar Oissar (1899-1977) (filosoofia ja pedagoogika magistri kraad Tartu Ülikoolist ning pedagoogika, psühholoogia ja majandusteaduste doktori kraad Göttingeni Ülikoolist)	1940-1944
7. Paul Parts (1902-1979) (kõrgharidusega matemaatik-füüsik)	1944-1948
8. Edgar Saadre (1907-1974) (lõpetamata kõrgharidus ehituse alal)	1948-1951
9. Aleksander Murri (1898) (kõrgharidusega ühiskonnateadlane)	1951-1953

10. Lembit Tepp (1930)
(kõrgharidusega ökonomist)	1953-1961
11. Konrad Kikas (1928)
(kõrgharidusega raamatukoguhoidja)	1961-1994

Kasutatud kirjandus

1. Kikas, K. TPI Teadusliku Raamatukogu tegevusest aastail 1919-1985 // Lugejateenindus. Tallinn, 1986, lk. 7-15.
2. Koidla, G. Tehnikaülikooli Raamatukogu juhatajad 1920. aastast kaasajani // Raamatukogude osa tehnikahariduse ja tehnikauuringute arengus Eestis: Tehnikaülikooli Raamatukogu 70. aastapäevale pühend. vabar. teaduskonv. 22.- 23. nov. 1989: Ettekannete teesid. Tallinn, 1989, lk. 12-14.

TALLINN TECHNICAL UNIVERSITY LIBRARY 75

(First published in: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 6, 1994. Tln., 1995, p. 141-143)

Tallinn Technical University Library was founded in December 1919 as Tallinn Technical College Library. In today's terms, it was an institution of higher engineering education, but the official status of the university was appointed to it only in 1936 when the faculty of technology at Tartu University was incorporated into Tallinn Technical College.

In the '20s and '30s the acquisitions consisted mainly of German and English and, to a lesser extent, also of Russian literature. The collections were replenished with publications from the middle of the 19th century. By 1940 Tallinn Technical University Library had developed into the largest library of technical literature in Estonia, with the collection of more than 20.000 volumes.

The Soviet occupation, that started in 1940 brought along essential changes in the Library's work. The number of textbook copies was increased, special emphasis was laid on political literature. The Library was cut off from Western information sources: only about ten titles of journals were obtained from abroad. Instead, piles of Soviet textbooks and political literature were amassed in the Library.

Because of space shortage, the Library moved in January 1955 from its premises in the main building of the University to the centre of Tallinn, where it was accommodated in the building in Lai Street 5 that belonged to the University. The following decade (1955-1965) was a breakthrough for the Library. Resulting from the increasing enrolment, the collections had to be intensively developed. International book exchange that had ceased during WW II was restored. In addition to home loans that had so far dominated in reader services, reference service and working conditions in the library were also improved. The 64 seat reading room was opened, including open access shelves with quick reference collection and current journals. Since the beginning of the '60s, regular bibliographic and library instruction has been carried out for undergraduate and postgraduate students. By the middle of the '60s, the renovation in Lai Street building was finished and the whole building went to the disposal of the Library. The bases had been created for good quality reader services.

Since the end of the '60s, library manuals have been compiled for library users. The work on the Bibliography of Tallinn Technical University was intensified. The Library started to publish the biobibliographies of merited scientists. More attention was paid to information work: scientific information service was created that enfolded the whole University. The directions of the Library research were fixed, the most important works being the study of information needs of Estonian scientists and the study of development and use of Estonian research libraries' collections.

In the '70s the Library employed a subject specialist for each faculty. It was necessary for improving the work in reference and information services as well as in acquisitions, classification and other fields.

The first stage of the new library building in campus was completed in 1972. Being rather small in capacity (350 000 volumes and 150 reader seats), the building could hold only a part of the Library: reference collection, new scientific literature and some copies of each textbook title for a quick reference collection. Still, the completion of the new building gave users better access to the library, the most essential materials were now at hand in the campus.

During the period of 1965-1975 the staff grew three times, many professional librarians came to the library. In these years the main attention was focused on the quality of work. The Library had become one of the big research libraries in Estonia.

At the end of the 70s Western books became more available for the Library through Moscow. The list of foreign journals was expanded in the form of microfiches. It may be said that in the '80s the information blockade that separated us from the world began to disappear.

In the '80s the collections grew by 60 000 items per year. Special attention was paid to increasing the number of journal titles. In 1985 2018 titles of journal were received, including 54 titles in Estonian, 1030 in Russian and 934 in other languages.

The '80s could be characterized as the years of intensive research and development. Since 1983 conferences and other activities dedicated to special fields of library and information work were carried out almost every year. During the past 15 years our librarians published more than 200 professional papers. By 1990 the Library reached the highest level of the Soviet period: the collection comprised 1.2 million items, the Library had 13.5 thousand registered users, 175 thousand home loans per year and employed 91 librarians.

The period of big changes and reorganizations began a little before the official restoration of the independent Republic of Estonia. Our foreign colleagues, who could visit the Library now, gave us practical information and advice. Invaluable help has been received from libraries in Finland, Germany, Hungary and Sweden. In 1990 TTU Library joined the International Association of Technological University Libraries as an ordinary member. Participation in IATUL conferences and seminars has given a good overview of library practice in developed countries and created opportunities for collaboration. Since 1993 the Library is a member of UNESCO Network of Associated Libraries (UNAL) and International CDS/ISIS Users Association (ISUA).

In 1992 a part of the collection and responsibilities of the closed Estonian Technical Library were given to TTU Library. Since September, 1,1992, TTU Library has a status of Estonian Resource Library for Technology.

In the '90s some new comprehensive studies in the field of scientific bibliography were started. The generation of ETE database (Estonian Technology and Economics) began in 1990. It contains scientific articles in the field of technology

and economics with English, German or French abstracts. Estonian retrospective technical bibliography that consists of several parts is being compiled as well.

Plans for future development have recently been set up. The Project of Library Modernization was worked out in 1991, including new starting points for collection development and automation. The Library's new statutes was executed by the decision of TTU Council in 1992. Library development plan up to 2005 was compiled in 1994. It comprises services, users, collection development, the structure of library services in the University, space, infosystems, staff and continuing education. During the last five years the Library has worked hard to get back to Europe as quickly as possible.

TPI RAAMATUKOGU FONDIDE FORMEERIMINE

AASTATEL 1940-1985

(Varem ilmunud: Lugejateenindus ja töökorraldus. Tln., 1989, lk. 13-22)

Asudes vaatlema raamatukogu fondide formeerimist viimase 45 aasta jooksul, iseloomustame esmalt raamatukogu fonde 1940. aasta juuniku seisuga.

Pearaamatukogu fondides oli 13 526 köidet, sealhulgas 1530 aastakäiku ajakirju. Kui raamatukogu fondide suurus praegu kehtiva statistika järgi ümber arvestada, siis sisaldasid kogud ca 12 000 raamatut ja üle 15 000 ajakirjanumbri, kokku üle 27 000 eksemplari. Tallinna Tehnikaülikooli laboratooriumidel olid oma raamatukogud, neis oli 1940. aasta juunis üle 6900 köite. Niisiis oli Tallinna Tehnikaülikoolil raamatuvarasid kokku üle 34 000 eksemplari.

Raamatuvarade seas domineeris võõrkeelne kirjandus: 1530 ajakirjakomplektist oli eestikeelseid 90 (6%), venekeelseid 75 (5%), saksa, inglise, prantsuse jt. keeltes kokku 1365 (89%). Kaks kolmandikku raamatuvaradest moodustas tehnikakirjandus. Aastas täienesid kogud ca 1300 köitega. Näiteks 1938/39. õ/a. tuli pearaamatukogusse juurde 1375 köidet (sealhulgas 112 nimetust ajakirju), laboratooriumidesse ca 1000 köidet. 1937. aastast hakkasid kogud täienema ka rahvusvahelise raamatuvahetuse teel saadud kirjandusega.

1940. aastaks oli Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu kujunenud Eesti Vabariigi juhtivaks tehnikaraamatukoguks, kus tehnikaraamat ja -perioodika oli kõige arvukamalt esindatud. Suuremal arvul oli tehnikakirjandust veel Tartu Ülikooli raamatukogus (üle 3000 köite), Tallinna Keskraamatukogus ja Riigiraamatukogus (kummaski üle 2000 nimetuse) ja 1929. aastal asutatud keskastme õppeasutuses, Tallinna Tehnikumi raamatukogus (üle 1200 köite).

1940/41. õ/a. hakati pidevalt hankima NSV Liidus ilmutat õppe- ja teaduskirjandust. Suurendati ostetava õppekirjanduse eksemplaarsust. Kahjuks ei laabunud ilmutat õppekirjanduse saamine. Paljud tellimused jäid täitmata. 1941. aasta jaanuaris pöörduti ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi poole palvega, et Üleliiduliselt Kõrgkoolide Komiteelt taotletaks Tallinna Tehnikaülikooli võtmist uusi õpikuid saavate kõrgkoolide nimekirja. Samal aastal otsustati laiendada komplekteeritava kirjanduse temaatikat. Tallinna Tehnikaülikooli nõukogu otsusega 19. veebruarist 1941. a. kinnitati raamatukogu komplekteerimise teemaplaan. 1941. aastaks eraldatud valuutalimiidi eest saadi tellida vaid 28 ajakirja. 1941. a. märtsis ENSV Hariduse Rahvakomissariaadile saadetud kirjas taotleti veel 120 välisajakirja tellimist. Kavndatud muudatustele fondide komplekteerimisel tõmbas kriipsu peale sõda.

Saksa okupatsiooni ajal piirdus raamatukogu komplekteerimine kohalike ja Saksamaal ilmunud väljaannete hankimisega. Aastail 1940-1944 tegeles fondide komplekteerimisega väga agaralt raamatukogu juhataja Edgar Oissar.

Sõjajärgseil aastail hakati NSV Liidus ilmuvat õppe- ja teaduskirjandust saada regulaarsemalt kui 1940/41. õ/a. Korduvalt esitatud taotlused venekeelse kirjanduse tasulise sündeksemplari saamiseks ei andnud tulemusi. Vajalikust kirjandusest sai raamatukogu raamatubaasi ja -kaupluste kaudu kätte vaid osa, paljud tellitud õpikud jäid üldse saamata. Kogude täiendamiseks 1920-30. aastail NSV Liidus ilmunud teaduskirjandusega osteti mõned teadlaste erakogud. Varemilmunud õppe- ja teaduskirjandust saadi ka teiste liiduvabariikide kõrgkoolide raamatukogudelt.

1948. aasta lõpul alustati publikatsioonide vahetust 146 kodumaise teadusasutuse ja kõrgkooliga. Aastail 1945-1950 täienesid kogud 15 000-17 000 raamatuga aastas, millest poole moodustas õppekirjandus. Ajakirju saadi neil aastail erinevalt, näiteks 1947. aastal 64 nimetust, 40. aastate lõpul ca 200 nimetust aastas.

Aastail 1944-1948 komplekteeris fonde toimekas raamatukogu juhataja Paul Parts, 1948-1951 tema järglane Edgar Saadre.

1950. aastate alguse kohta on aruanded väga napid. Teada on, et neil aastail sai raamatute põhiliseks komplekteerimisallikaks bibkollektor. Aastail 1951-1953 raamatukogu juhatajaks olnud Aleksander Murri fondide formeerimise alal midagi edasiviivat ei teinud.

Murrangulisemaks sai 1953. aasta, millal TPI majandusteaduskonna lõpetanu Lembit Tepp raamatukogu juhataja kohale tööle suunati (töötas sel ametikohal 1961. aasta suveni). 1954. aastal viis L. Tepp läbi fondide inventuuri, seejärel kustutati fondidest varasematel aastatel (põhiliselt 50. aastate algul) eemaldatud kirjandus. Fondide arvestus viidi vastavusse fondide tegeliku seisuga. Seejärel asus L. Tepp energiliselt komplekteerimisküsimusi lahendama. 1956/57. õ/a. aruandes vaatleb ta komplekteerimist kriitilise pilguga ja kirjutab järgmist: "Senini on raamatukogu suutnud süstemaatiliselt komplekteerida vaid NSV Liidu keskkirjastuste tasulist trükitoodangut, raamatukaubandusvõrku tulevaid Eesti Riikliku Kirjastuse väljaandeid, kodumaiseid ajakirju ja ajalehti, samuti riiklikke standardeid. NSV Liidus, sealhulgas ka Eesti NSV-s ilmuva tasuta trükitoodangu komplekteerimine, samuti väliskirjanduse komplekteerimine (kaasaarvatud rahvademokraatiamaades ilmuv) ei ole süstemaatiline, vaid üsna juhuslik."

1950. aastate teisel poolel osutati järjest suuremat tähelepanu raamatuvalikule. Kirjastuste teemaplaanide ja tellimislehtede kõrval hakati ka Üleliidulise Raamatupalati trükikaarti läbi vaatama ja selle alusel kirjandust tellima. Suurenes lunamaksu ja ettemakse teel soetatava kirjanduse, sealhulgas infoasutuste väljaannete jt. raamatukaubandusvõrku mittesaabuvate trükiste osatähtsus. Seati sisse tellimuste täitmise pidev kontroll. Laiendati raamatuvahetust NSV Liidu piires ja taastati Teise maailmasõja ajal katkenud rahvusvaheline raamatuvahetus. 1959/60. õ/a. oli raamatukogul 42 vahetuspartnerit 12 riigis. 1956. aastal avanesid võimalused rahvademokraatiamaade ajakirjade ja kapitalistlike riikide reprodutseeritud ajakirjade tellimiseks. Tellitavate ajakirjade arv suurenes 300-lt 650-ni. 50. aastate teisel poolel tegid raamatukogu juhataja L. Tepp ning komplekteerimis- ja kataloogimisosakonna juhataja K. Kikas ettevalmistusi fondide süsteemi ning fondide ja kasutatud kirjanduse arvestuse muutmiseks. 1960. aasta 1. jaanuarist seati sisse uus fondide süsteem, raamatukaart, uus päeviku vorm, uus summaar-

arvestuse vorm ja paljueksemplarilise õppekirjanduse lihtsustatud individuaalarvestus. 1957/58. õ/a. hakati moodustama lugemissaali käsikogu ja teatmekogu.

1961. aastal hakkas fonde komplekteerima uus raamatukogu juhataja Konrad Kikas. 1960. aastate esimesel poolel tõusis seoses üliõpilaste arvu järsu suurenemisega teravalt päevakorda õppekirjandusega varustatuse parandamine. Õppekirjanduse tellimist suurendati – aastas muretseti üle 10 000 õpiku ja õppevahendi. Asuti raamatukogu komplekteerimise perspektiivplaani väljatöötamisele. 1962/63. õ/a. kateedrites tehtud ringküsitle põhjal koostati komplekteerimise teemaplaani jaoks vajalikud lähtealused, mis arutati läbi ja kinnitati raamatukogu nõukogu koosolekul 1963. aasta 18. aprillil. Asuti raamatukaubandusvõrku mittetuleva kirjanduse regulaarsele tellimisele vastavalt komplekteerimise profiilile. Aastail 1961-1965 täiendati kogusid keskmiselt juba 40 000 trükisega aastas. 1965. aastal saadi 852 nimetust ajakirju, neist 345 välismaist. Raamatukogu vahetuspartnerite arv oli suurenenud 201-le (neist 96 välisvahetuse partnerit). 1962. aastal moodustati raamatukogus iseseisev komplekteerimisosakond, kelle kompetentsi raamatukogu juhataja järgnevail aastail järk-järgult kirjanduse tellimise küsimused üle andis. Osakonna juhataja oli algusest kuni 1978. aastani Hella Adermann, sama kaua tegeles raamatuvahetusega Anton Laur. 1960. aastate esimesse poole langes suur töö käsikogude moodustamisel ja ümberkorraldamisel: moodustati teatmekogu, tehnikaväljaannete erialaadide kogu, täiendati ja paigutati avariileile lugemissaali käsikogu, õppekirjanduse fond viidi inventarinumbriliselt paigutuselt üle süstemaatilisele.

Aastail 1966-1970 astuti fondide komplekteerimise alal mitmeid olulisi samme. 1967. aastal rahuldati raamatukogu taotlus tasulise valikulise sundeksemplari saamiseks Eesti NSVs ilmuvast kirjandusest. 1968. aastal valmis komplekteerimise teemaplaan, mis kinnitati raamatukogu nõukogus 1969. aastal. Seejärel fikseeriti järelkomplekteerimise põhimõtted. Kogud täienesid uue kirjandusega peaaegu samas mahus kui eelmisel viisaastakul. Senisest rohkem tähelepanu hakati aga pöörama vananenud kirjanduse kustutamisele (vt. tabel 1). Varem oli seda tööd tehtud vaid aeg-ajalt, nüüdsest hakati vananenud kirjandust regulaarselt fondidest eemaldama. Laenutusosakonnas moodustati 1969. aastal töögrupp, kes laenutustöö kõrval ka kustutamise tegeles. Samal aastal võeti vastu otsus kuue erialaspetsialisti töölevõtmiseks raamatukokku vastavalt TPI profiilile, et optimeerida raamatufondide koostist ja teaduskondade infoga varustamist. Esimesed kaks erialaspetsialisti võeti tööle 1970. aastal, kuid alles 1975. aastal jõuti niikaugele, et saadi moodustada kuue töötajaga referentide osakond. 1960. aastate lõpul lahendati mitmed fondide komplekteerimise ja korraldamise probleemid, mis tekkisid seoses raamatukoguhoone ehitamisega Mustamäele.

Kuuekümnendate aastate keskel hakkas raamatukogu uurima kateedrite info-tarvidusi. Vaatluse alla võeti ka üliõpilaste õppekirjandusega varustamise küsimused. Sai selgeks, et õppejõudude ja üliõpilaste kirjandusnõudluse paremaks rahuldamiseks on vaja raamatukogu fondide formeerimise küsimusi väga põhjalikult uurida. Analüüsiti fondide seniseid arengutendentse ja kavandati meetmed nende koostise optimeerimiseks. Otsustati piirata fondide kasvutempot ja suunata põhitähelepanu fondi kvaliteedi tõstmisele.

1970. aastast hakati koostama õppekirjandusega varustatuse kartoteeki ja teaduskonniti analüüsima varustatuse olukorda. Töötati välja süsteem õppekirjanduse kohta käiva info liikumiseks raamatukogu ja kateedrite vahel. 1972. aastal loodi raamatukogus raamatuvaliku komisjon, mille ülesandeks sai läbi arutada tellimused ja valida saabunud trükiste seast vajalikud fondidesse suunamiseks. Otsustati suurendada välisvahetust tööstuslikult arenenud riikidega ja vähendada kodumaist vahetust väljaannete osas, mida sai tellida biblikolektorist või ettemakse teel. 1972. aastal koostati projektülesanne TPI Raamatukogu teaduslike raamatute fondi koostis- ja kasutusandmete ettevalmistamiseks ja töötlemiseks arvutil. 1974. aastaks kavandatud eksperiment jäi kahjuks ära, sest TPI arvutil Minsk-32 puudus tollal ülesande lahendamiseks vajalik programmvarustus (lepingu alusel vastava töö tegemiseks väljaspool TPI-d ei olnud raha). Andmetöötluse algus lükkus mõneks aastaks edasi. 70. aastate algul asuti välja selgitama TPI-le vajalike ajakirjade nomenklatuuri. Algul töötati välja vastav metoodika. 1974. aastaks jõuti keemiateaduskonnale vajalike ajakirjade pingerea väljaselgitamiseni. Aastail 1971-1975 täiendati kogusid keskmiselt 55 000 trükisega aastas, sealhulgas ca 12 000 teaduslikku raamatut, 15 000 õpikut ja ligi 20 000 ajakirjanumbrit.

Tabel 1

TPI TR kasutusfondid 1940-1985 (tuh. eks.)

	Seis perioodi algul	Tuli juurde	Kustu- tati	Seis perioodi lõpul	Juurdekasv	
					Arv	%
1940 VI – 1945	34	38	0,6	71	37	108,8
1946–1950	71	72	5,4	138	67	94,4
1951–1955	138	89	20	207	69	50,0
1956–1960	207	116	29	294	87	42,0
1961–1965	294	191	11	474	180	61,2
1966–1970	474	208	63	619	145	30,6
1971–1975	619	269	110	778	159	25,7
1976–1980	778	378	163	993	215	27,6
1981–1985	993	263	224	1 032	39	3,9
1940–1985	34	1 624	626	1 032	998	2 935,3

Võrreldes eelmiste aastatega vähenes 1974. a. saabuvate ajakirjade arv, kuna NSV Liidus piirati järsult välisajakirjade reprodutseerimist (1973. a. sai raamatukogu 1472, 1974. a. vaid 828 nimetust ajakirju). Võrreldes varasemate perioodidega suurenes aastatel 1971-1975 märgatavalt vananenud kirjanduse kustutamine. Teaduskirjanduse kogudest kustutati nimetatud ajavahemikul ca 45 000 ja õppekirjanduse fondist 35 000 eksemplari.

Aastail 1976-1980 toimunud õppekirjanduse tutvustuspäevadest (neid korraldati juba 1974. aastast alates) oli igal aastal paar üritust planeeritud õppejõududele. Neil üritustel said nii raamatukogu kui ka õppejõud olulist teavet varustatuse kohta, selgitati välja vajakajäämised varustatustes ning kustutamisele kuuluv vananenud õppekirjandus. Üliõpilaste õppekirjandusega varustatust arutati korduvalt raamatukogu nõukogus ja TPI metoodikanõukogus. 1977. aastal kinnitati põhi- ja täiendava õppekirjanduse komplekteerimise printsiibid. Neil aastail suurenes märgatavalt õppekirjanduse komplekteerimine – aastas keskmiselt 23 000 eks. (eelmisel viis-aastakul keskmiselt 15 000 eks. aastast). 1977. aastaks jõuti niikaugemale, et võis alustada teaduslike raamatute fondi koostis- ja kasutusandmete töötlemisega arvutil. Kui keemiateaduskonnale vajalike ajakirjade nomenklatuur oli selgitatud juba 1974. aastaks, siis 1977. aastast hakati tegelema ülejäänud teaduskondade ajakirjade vajaduse uurimisega. Töö lõpetati 1980. aastaks. Selgus, et TPI profileerivate teaduskondade infovajaduse rahuldamiseks peaks raamatukogus olema üle 2000 ajakirja, lisaks neile vastava profiiliga bibliograafia- ja info-ajakirjad. 1978. aastal tekkisid võimalused ajakirjade nomenklatuuri laiendamiseks, sest kapitalistlike riikide ajakirju hakati levitama mikrofišsidele kantuna. Raamatukogusse saabuvate ajakirjade arv suurenes kiiresti (1977. a. 1026, 1980. a. 1474 nimetust). 1978. aastast avarduis ka kapitalistlikes riikides ilmuvate raamatute ostuvõimalused – avanes võimalus nende ostmiseks raamatukaubandus-võrgust. Varasemaga võrreldes suurenes 70. aastate teisel poolel vananenud kirjanduse kustutamine veelgi.

Aastatel 1981-1985 kasvasid endistest õppekirjanduse tutvustuspäevadest välja õppekirjanduse infopäevad kateedritele. Neid korraldati viie aasta jooksul kõigile kateedritele. Infopäevast võtavad võimaluse korral osa kõik kateedri õppejõud. Igaüks neist vaatab läbi oma õppeaine õppekirjanduse. Läbivaatamise käigus selgub põhi- ja täiendõpikute kasutatavus, nende sobivus õppetööks ning optimaalne arv. Õppekirjanduse infopäevade tulemusena sai raamatukogu vajalikud andmed nii fondis puuduva kirjanduse täiendavaks komplekteerimiseks kui ka vananenud kirjanduse kustutamiseks. Aastail 1981-1985 kustutati õppekirjandust erakordselt suurel arvul – 87 000 eksemplari. Samal ajavahemikul muretseti õppekirjandust juurde 73 000 eks., s.o. 36 000 eks. võrra vähem kui aastail 1976-1980. Me oleme jõudnud õppekirjanduse fondi balansseeritud komplekteerimiseni ja peame kuni kümnetuhandelise üliõpilaskontingendi teenindamiseks küllaldaseks 250 tuhande eksemplari suurust õppekirjanduse fondi. Järgnevatel aastail mingeid olulisi uuendusi õppekirjanduse fondi formeerimisel pole ette näha. Infovahetus kateedritega on raamatukogul neis küsimustes piisav. Õppekirjanduse fondi koostise optimeerimiseks jätkatakse ka aastail 1986-1990 kateedrite infopäevi.

Teaduslike raamatute fondi koostise optimeerimisel on veel mitmeid lahendust ootavaid probleeme. 1984. aastal TPI õppejõudude ja üliõpilaste seas korraldatud küsitlus näitas, et paljud lugejad ei leia TPI raamatukogust endale vajalikke raamatuid. Väga rahulolematud olid majandus-, keemia- ja automaatika-teaduskonna õppejõud ja üliõpilased. Hangitavate venekeelsete raamatute nomenklatuuri suurendamiseks võime leida lahenduse üleliidulise tasulise valikulise sundeksempolari saamisega, mis on nüüd jälle päevakorda tõusnud.

Praeguseks oleme kogunud raamatufondide koostise optimeerimiseks küllaldaselt infot. Teaduslike raamatute fondi koostis- ja kasutusandmete baas viidi 1980. aastate algul vanalt arvutilt Minsk-32 üle EC-arvutile. Pärast mitme mudelivariandi katsetamist töötati välja raamatukogu andmebaasi uus mudel. Kui 80. aastate algul võttis arvuti väljatrükkide saamine palju masinaaega (tabelite saamine oli seetõttu piiratud), siis nüüd on andmebaasi kasutamine lihtsustunud. Andmebaasiks on teaduslike raamatute fondi koostis- ja kasutusandmed, andmed äraütluste ja erinevate lugejakategooriate kirjandusnõudluse kohta alates 1977. aastast. Arvuti abil kavatseme koostada raamatukogu uue komplekteerimisplaani.

Eelpool nimetasime, et raamatukogule vajalike ajakirjade nomenklatuur selgitati välja 1980. aastaks. Vastavaid nimekirju tuleb muidugi aeg-ajalt täiendada, sest pidevalt hakkab ilmuma uusi ajakirju ning muutub ka TPI infovajadus. Viimaste aastate jooksul oleme suutnud tellida suure osa vajalikest ajakirjadest. Kui raamatukogu sai 1974. aastal 828 nimetust ajakirju, siis 1985. aastal oli neid 2018 nimetust. 1980. aastate algul tehti ära suur töö ajakirjade säilitustähtaegade kindlaksmääramiseks. 1982. aastal kinnitati venekeelsete ja 1983. aastal välismaiste ajakirjade säilitustähtajad. Säilitustähtaegade määramisel arvestati ajakirjade teaduslikku sisu ja selle vastavust TPI profiilile, ajakirjade kasutamissagedust ja -vanust TPI raamatukogus ning teaduskondade arvamust, välismaiste ajakirjade puhul ka viiteid neile TPI teadlaste publikatsioonides. Raamatukogus kuulub pikemaajalisele (üle 20) aasta) säilitamisele ca 45% nii kodumaistest (venekeelseist) kui ka välismaistest ajakirjadest. Kinnitatud säilitustähtaegu arvestades kustutati aastail 1981-1985 ca 35 000 ajakirjanumbrit. Edaspidi tuleb aasta-aastalt säilitustähtaja ületanud aastakäigud kustutada.

Tuleme veel kord tagasi fondide formeerimisega seotud inimeste juurde. 1978-1984. aastani oli raamatukogu komplekteerimisosakonna juhatajaks Virve Lelumees, 1984. aastast tänaseni on sellel kohal Iida Tali. Mitte vähem tähtis kui esmane valik (s.t. komplekteerimine) on teisene valik – kustutamine. Olemasoleva raamatu väärtust ja vajalikkust on teinekord raskemgi hinnata kui uut tellida. Märkisime eespool, et vananenud kirjandust hakati regulaarselt kustutama 1960. aastate teisel poolel. Siis tegid seda tööd Dagmar Kangur (laenutusosakonna juhataja aastatel 1966-1977) ja Elga Kuusmann (lugemissaali juhataja aastail 1966-1972). Hiljem on nende tööd jätkanud teaduskirjandusosakonna juhataja Viivi Kuuspere, pearaamatukoguhoidja Hilja Rikmann ning 1982. aastast ka lugemissaalide osakonna juhataja Eevi Raas. Õppekirjanduse fondi formeerimisega tegeles osakonnajuhataja Silvia Kabi (1972-1981), nüüd jätkab seda tööd tema järglane Ingrid Tali. Ajakirjafondide formeerimisele on kaasa aidanud direktori

asetäitja Meelis Ideon, samuti varem direktsioonis töötanud peaspetsialist, nüüdne raamatukogutehnika osakonna juhataja Jüri Järs ja referentide osakonna töötajad.

Viimastel aastatel on raamatukogu fondid täienenud ligikaudu 60 000 trükisega aastas, sealhulgas 30 000 eksemplari raamatuid, 20 000 ajakirjanumbrit ja 7000 eksemplari tehnilist dokumentatsiooni. Raamatuid tuleb aastas juurde ca 8000 nimetust, neist 1000 nimetust eesti, 5000 vene ja 2000 teistes keeltes. Teaduskirjanduse puhul on keskmine eksemplaarsus 1,5, õppekirjandusel 70. 1985. aasta lõpul oli raamatukogu fondides ligi 1,1 miljon trükist.

Tabelist 1 näeme, et 45 aasta jooksul tuli kasutusfondidesse 1,6 miljonit trükist. Kui me poleks nii intensiivselt fonde puhastanud (45 aasta jooksul kustutati üle 600 000 trükise), siis oleksid meie fondid muidugi suuremad olnud. Eriti intensiivne oli kustutamine aastail 1981-1985, seetõttu oli kasutusfondide juurdekasv minimaalne (39 tuhat eks.). Kuid need olid erandlikud aastad. Selleks ajaks oli tehtud mitmeid eeltöid kogude puhastamiseks: kinnitatud ajakirjade säilitusajad, läbi viidud õppekirjanduse infopäevad kõigile kateedreile, võetud vastu otsus TPI lõpetanute diplomitööde kustutamiseks, millel pole arhiivset väärtust.

Järgnevail aastail peaksid kogud kasvama ligikaudu 30-35 tuhande trükise võrra aastas (juurdetulek 60-65 tuhat, kustutamine 30 tuhat). Niisiis peaks sajandivahe- tuseks fondides olema umbes 1,5 miljonit trükist.

KÕRGKOOI RAAMATUKOGU FONDIDE KUJUNDAMINE

(Varem ilmunud: Fondide kujundamine ja propaganda : Erialapäeva ettekannete teesid (Tallinn, 8.-9. detsembril 1983. a). Tln., 1983, lk. 3-5)

Viimastel aastatel on NSV Liidus kavandatud rida abinõusid kõrgkooli täiustamiseks. Esmajärgulise tähtsusega ülesandeks on üliõpilaste õpetamise ja kasvata-mise kvaliteedi tõstmine. Tugevnema peab kõrgkoolide osa teadusasutuste süstee-mis: kõrgkoolid peavad olema võimelised tegema teadustööd kõikidel teadusaladel ning juurutama teadustöö tulemusi rahvamajandusse.

Selleks, et sammu pidada kõrgkoolidele antud ülesannetega ja lugejate muutuvate vajadustega, peavad raamatukogud lugejateenindust täiustama. Selle eelduseks on võimalikult optimaalne raamatukogude koostis.

Raamatukogude koostise optimeerimiseks on vaja vähendada mittekasutatavate ja suurendada intensiivselt kasutatavate trükiste osakaalu. Selleks tuleb otstarbekalt komplekteerida uut kirjandust, põhjendatult ja süstemaatiliselt puhastada fondid mittevajalikust kirjandusest.

Üliõpilaste varustamine õppekirjandusega on kõrgkooli raamatukogu esmaseks ülesandeks. Kuigi õppekirjandust tellitakse suurtes kogustes, ei ole kõrgkoolide raamatukogud suutnud rahuldada kõiki üliõpilaste soove. Samal ajal teatud osa õppekirjandusest seisab riiuleil kasutamata.

TPI raamatukogu kogemused näitavad, et õppekirjandusega varustatuse parandamine sõltub eelkõige põhiõpikute kindlaksmääramisest kõikides õppe-ainetes. 1977.a. kehtestati põhiõpikute ja täiendava õppekirjanduse komplekteerimise printsiibid. Väga oluline on, et kõik õppejõud oleksid õppekirjandusega varustatusest informeeritud ja soovitaksid üliõpilastele neid õpikuid, mida raamatukogus küllaldaselt olemas on.

Õppekirjanduse fondi koostise optimeerimisel on olulist osa etendanud õppekirjanduse infopäevad kateedritele. Koostöö kateedritega on andnud häid tulemusi: on paranenud õppekirjanduse fondi kvaliteet ja stabiliseerunud selle kvantiteedinäitajad.

Ajakirjad on teadlastele ja spetsialistidele vajalike infoallikate seas tähtsal kohal. Kuid Eesti NSV teadusraamatukogudes on palju aastaid valitsenud teaduslike ajakirjade vaegus. Ajakirjade repertuaari laiendamise vajadus on silmnähtav, öeldu kehtib täiel määral ka TPI raamatukogu kohta.

TPI raamatukogus kasutati instituudile vajalike ajakirjade väljaselgitamiseks nelja tuntud valikumeetodit. Nendeks on viitamine teaduslikus kirjanduses, refereerimis-sagedus referaatajakirjades, ajakirjade kasutamissagedus raamatukogus ja info-tarbijate arvamuse kindlakstegemine. Aastail 1971-1974 selgitati välja keemia-teaduskonnale, 1977-1980 teistele profileerivatele teaduskondadele vajalikud ajakirjad. Instituudi 6 profileeriva teaduskonna jaoks oleks vaja komplekteerida ca 2000 teaduslikku ajakirja, lisaks neile vastava profiiliga bibliograafia- ja

infoajakirjad. Viimase 10 aasta jooksul on teaduslike ajakirjade arv TPI raamatukogus kahekordistunud, praegu saadakse neid ca 1300.

Kõrgkooli raamatukogul pole tarvidust säilitada kõiki komplekteeritud ajakirju alaliselt. TPI raamatukogus määrati 1982.-1983.a. kindlaks raamatukogus leiduvate ajakirjade optimaalsed säilitusajad. Säilitusaegade määramisel arvestati ajakirjade teaduslikku sisu ja selle vastavust TPI põhiprofiilile, ajakirjade kasutamissagedust ja vanust TPI raamatukogus ja teaduskondade arvamust; välismaiste ajakirjade puhul ka viiteid neile TPI teadlaste publikatsioonides.

TPI raamatukogus kuulub pikemaajalisele (üle 20 aasta) säilitamisele ca 45% nii kodumaistest (venekeelseist) kui ka välismaistest ajakirjadest.

Teaduslike raamatute komplekteerimine on eriti keerukas. Valikut tuleb teha väga suure arvu nimetuste seast. Kõrgkoolis on raamatute valikul abiks infotarbijad ise. Igas kateedris on referent, kes organiseerib kirjastuste teemaplaanide läbivaatamise ja esitab raamatukogule kateedri tellimused. Kuid mitte alati pole võimalik kateedritega tellimuste asjus nõu pidada. Alati pole ka kateedrite esitatud tellimused optimaalsed. Lõpliku otsuse valikul peab tegema siiski komplekteerimisosakond.

TPI raamatukogus tegeleb kirjanduse valikuga ka 1975.a. loodud referentide osakond. Muude ülesannate seas peab nimetatud osakond kontakte kateedritega kirjastuste teemaplaanide jm. raamatukaubandusliku informatsiooni läbitöötamiseks ja teeb omapoolseid tellimisetepanekuid. Niisiis on referentide osakond vahendajaks komplekteerimisosakonna ja kateedrite vahel ja osaleb kirjanduse esmasel valikul.

Kui tõsiselt ka ei oleks tehtud esmane valik, koguneb fondidesse aja jooksul trükiseid, mida raamatukogu enam ei vaja. Teisese valikuga tegeleb TPI raamatukogus kustutuskomisjon, kes juhendub oma tegevuses raamatukogus kehtestatud kustutusjuhendist. Juhendi kohaselt üle 15 a. vanuseid teaduslikku väärtust omavaid raamatuid säilitatakse vaid ühes eksemplaris. Kui raamatut on kasutatud 5 ja rohkem korda, võib fondi alles jätta 2 eksemplari.

Teaduslike raamatute fondi koostise optimeerimine pole mõeldav koostis- ja kasutusandmete pikemaajalise analüüsita. TPI raamatukogu hakkas 1977. aastast arvutil töötlemiseks koguma ja salvestama andmeid teaduskirjanduse osakonda saabunud raamatute, nende kasutamise ja äraütluste kohta. Kogutud andmete analüüsimist alustati 1979. a. Peale raamatufondi koostis- ja kasutusandmete on kavas arvutil töötlemiseks salvestada ka detailsed andmed kateedrite ja teaduslike laboratooriumide infovajaduse kohta. Eelnimetatud andmete analüüsi alusel koostatakse teaduslike raamatute komplekteerimise teemaplaan.

НОВЫЕ МЕТОДЫ В РАБОТЕ БИБЛИОТЕКИ ВУЗА

Доклад на всесоюзном семинаре 19 июня 1986 г., ВДНХ СССР, Москва

Научная библиотека Таллинского политехнического института (НБ ТПИ) является одной из ведущих библиотек Эстонской ССР. В ее фондах свыше 1,1 млн. экз. литературы, в числе которой преобладает отечественная и зарубежная научно-техническая книга и периодика. Библиотека обслуживает около 14 тыс. читателей и выдает им около 1,6 млн. экз. литературы в год.

Чтобы шагать в ногу с поставленными перед вузами задачами, необходимо повысить вклад вузовских библиотек в подготовку специалистов, в развитие научно-технического прогресса. Для совершенствования обслуживания читателей необходимо оптимизировать состав библиотечных фондов, уделять больше внимания подбору библиотечных работников и повышению их квалификации, а также обучению читателей использованию библиотечных ресурсов. В названных направлениях работы в НБ ТПИ накоплен определенный опыт.

Оптимизация состава библиотечных фондов предполагает: уменьшение доли неиспользуемой литературы, увеличение доли интенсивно используемых изданий. Для этого необходимо более целесообразное комплектование фондов новой литературой, обоснованное и систематическое освобождение фондов от ненужной библиотеке литературы.

Формирование фонда учебной литературы. Обеспечение студентов учебной литературой является первоочередной задачей вузовских библиотек. Основная проблема вузовских библиотек здесь следующая: вузовские библиотеки имеют в своих фондах большое количество учебников и учебных пособий, но они все же не в состоянии обеспечить все запросы студентов на эту литературу. В то же время определенная часть фондов учебной литературы лежит на полках без использования.

“Положение о формировании фондов библиотек высших учебных заведений”, утвержденное приказом Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 366 от 4 мая 1983 г. предусматривает приобретение основной учебной литературы следующим образом: по общественным наукам – 1:1, по общенаучным и общетехническим дисциплинам – от 1:1 до 1:2 и по специальным дисциплинам – 1:3. Средняя экземплятность приобретаемой дополнительной учебной литературы не должна превышать 1:5.

Хотя вышеназванные нормы обеспеченности студентов учебной литературой утверждены, имеются еще и нерешенные проблемы. Нет четкого разграничения определений “основная литература” и “дополнительная литература”. В утвержденных Минвузом СССР учебных программах иногда вообще нет разделения учебной литературы на основную и дополнительную. Если такое разграничение имеется, то бывают случаи, когда в программе перечисляется

несколько (4-5) основных учебников, которые мало отличаются по содержанию и объему.

Наш опыт показывает, что улучшение обеспеченности учебной литературой прежде всего зависит от строгого определения рекомендуемой кафедрами основной учебной литературы.

Проведенные в НБ ТПИ анализы обеспеченности студентов учебной литературой показали, что большинство учебных дисциплин имеет достаточную обеспеченность. Когда учитывалось общее количество всех предусмотренных в программах названий основной учебной литературы, то по дисциплинам механического и химического факультетов, а также факультета автоматики, на каждого студента имелось даже по два учебника.

В ТПИ проблема сводилась к тому, что некоторые преподаватели рекомендовали студентам и те учебники, которые ранее кафедрой заказаны не были.

Проблемы обеспечения студентов учебной литературой обсуждались на библиотечном и методическом советах института. Были приняты основные принципы приобретения основной и дополнительной учебной литературы. Библиотека с 1977 г. проводит работу с кафедрами с целью уменьшения количества названий основных учебников, приобретаемых в массовом количестве. Кафедры должны были точно определить, какой учебник они считают основным из основных по каждой учебной дисциплине. Конечно, не всегда можно ограничиваться лишь одним учебником, например, если дисциплина преподается студентам различных факультетов.

В НБ ТПИ особенно полезными мероприятиями в оптимизации состава фонда учебной литературы стали дни информации кафедрам по учебной литературе, проводимые с 1981 года. В течение дня информации все преподаватели просматривают имеющуюся в библиотеке учебную литературу по преподаваемым ими дисциплинам. При просмотре определяют, какие книги можно рекомендовать как основную или дополнительную учебную литературу, уточняют экзemplарность сохраняемых учебников, решают, какие учебники необходимо списать как устаревшие по содержанию. За 5 лет (1981-1985 гг.) приобретено 78 тыс. экз. и списано 86 тыс. экз. учебной литературы. Мы подошли к сбалансированному комплектованию фонда учебной литературы. Для обслуживания 10 тыс. студентов мы считаем достаточным иметь в фонде около 250 тыс. экз. учебной литературы.

Формирование журнального фонда.

Особо важное значение в вузовской библиотеке имеет формирование журнального фонда. В настоящее время журналы, как источник научной информации, прочно заняли первое место среди других научных изданий. Они дают до 70% всей научной информации, используемой учеными и специалистами. В НБ ТПИ с 1974 года проведена работа по выявлению профильных журналов, необходимых для выполнения научно-исследовательской работы.

Для выявления журналов пользовались четырьмя общеизвестными методами:

- выявление частоты ссылок в научной литературе,

- выявление частоты реферирования в реферативных журналах,
- выявление частоты выдачи журналов в библиотеке,
- выявление рекомендаций преподавателей и научных сотрудников.

Проведенная работа показала, что в вузовской библиотеке для достоверного отбора нужно исходить из частоты ссылок, дополняя полученные списки журналов информацией, полученной на основе рекомендаций специалистов, данных об использовании журнального фонда библиотеки и заказов по МБА. Основываться на частоте реферирования можно в тех случаях, когда необходимо выявить профильные журналы по темам, на которые мало ссылок в работах научных сотрудников.

В итоге проведенной работы были составлены списки рангового распределения необходимых для всех факультетов ТПИ журналов. За 1974-1985 годы проведена большая работа по дополнительному комплектованию необходимых библиотеке журналов: если библиотека в 1974 году получила 828 названий журналов, то в 1985 – уже свыше 2050 названий.

Со временем журналы, как и другие публикации, стареют, т.е. теряют ценность как источники научной информации и поэтому все меньше используются учеными и специалистами. В вузовской библиотеке нет необходимости хранить все укомплектованные журналы вечно. В НБ ТПИ в 1982-1983 годах была проведена работа по определению оптимального срока хранения каждого журнала. При этом были учтены следующие факторы:

- соответствие содержания журнала профилю института,
- научное содержание журнала (издающая организация, тип журнала),
- длительность и частота пользования журналом читателями,
- частота ссылок на журнал в работах научных сотрудников ТПИ,
- мнения соответствующих факультетов.

Было образовано 7 групп журналов со следующими сроками хранения: свыше 30 лет, 30 лет, 25 лет, 20 лет, 15 лет, 10 лет, 3 года.

Например, к первой группе (срок хранения свыше 30 лет) принадлежат научные журналы, соответствующие профилю института, большинство изданий АН СССР и ее институтов, большая часть серий “Известия ВУЗ”, многие научно-технические журналы (“Химическая промышленность”, “Заводская лаборатория”, “Электричество” и др.), на которые было предъявлено 300-500 заявок и длительность пользования достигла 30 лет и более.

В большинстве научно-технические журналы принадлежат ко второй (срок хранения 30 лет), третьей (срок хранения 25 лет) и четвертой (срок хранения 20 лет) группам. К этим группам принадлежат также издания академий наук союзных республик, некоторые производственно-технические журналы (“Вестник машиностроения”, “Автомобильные дороги”, “Бетон и железобетон” и др.).

Производственно-технические журналы составляют основную часть пятой (срок хранения 15 лет) и шестой (срок хранения 10 лет) групп. К этим груп-

пам принадлежат и некоторые издания академий наук союзных республик и некоторые научно-популярные журналы.

К седьмой группе (срок хранения 3 года) принадлежат научно-популярные и юмористические журналы, а также журналы разного общего содержания, например “Крокодил”, “Огонек” и др., которые находят интенсивное использование только несколько лет.

Формирование фонда научной книги. Комплектование фонда научной книги следует считать особенно сложным процессом. Дело в том, что отбор приходится делать из огромного количества названий. Комплектаторы не в состоянии в достаточной мере изучить книжный рынок, а работники отделов хранения и обслуживания не могут традиционными методами серьезно анализировать спрос на литературу и использование книжного фонда. Необходимо применение вычислительной техники.

В НБ ТПИ была поставлена задача собирать данные, позволяющие более рационально комплектовать фонд и удовлетворять требования читателей. Для оптимизации состава книжного фонда и улучшения его использования необходимо было установить, как часто, редко или вообще не выдаются те или другие книги.

С января 1977 года НБ ТПИ начала вводить данные в ЭВМ по всем книгам, поступающим в библиотеку, а также информацию об использовании этой литературы и об отказах от нее. В 1977-1985 годах для ввода в ЭВМ собраны данные о 63 тыс. книг и о 130 тыс. выданных. Анализ собранных данных начался в 1979 г. Применение системы автоматизированной обработки данных позволяет получить оперативную информацию для управления формированием фонда научной книги. Одновременно обеспечивается информация о требованиях читателей, принадлежащих к различным категориям. С помощью ЭВМ в НБ ТПИ составляется новый типологическо-тематический план комплектования фонда научной книги. Таблицы с различными данными, получаемые при помощи ЭВМ, все шире используются в повседневной работе по формированию фондов библиотеки.

Подбор и повышение квалификации библиотечных работников. Успех работы библиотеки во многом зависит от подбора кадров. В НБ ТПИ 70% работников имеют высшее образование, из них половина – высшее библиотечное образование. 18% работников учатся в вузах, 8% имеют среднее специальное образование. Очевидной стала необходимость привлечения к работе специалистов различных отраслей знания соответственно профилю библиотеки. В НБ ТПИ в 1970 г. впервые приступили к работе два специалиста-отраслевика – химик и инженер-механик. В 1975 г. в библиотеке был создан отдел референтов, в котором работает шесть специалистов-отраслевиков соответственно шести профилирующим факультетам института. Основной обязанностью специалистов-отраслевиков является: используя свои знания по специальности и зная информационные потребности кафедр, оказывать содействие в подборе литературы по соответствующей специальности, способствовать оптимизации состава фондов, справочного аппарата и обслуживания читателей. Все работники, имеющие небиблиотечное высшее

образование, повышают свою квалификацию по основам библиотековедения и библиографии по индивидуальным планам. Для работников с высшим библиотечным образованием регулярно проводятся семинары повышения квалификации.

В республике не решена проблема подготовки библиотечных работников со средним специальным образованием, из-за чего работникам с высшим образованием приходится заниматься не свойственной им работой.

Обучение читателей. Современные задачи требуют все большей ориентации читателей на творческое использование информации по профессии, на восприятие всего нового в данной области деятельности, новых тенденций в науке и технике. Достичь этого невозможно без обучения читателей использованию библиотечных ресурсов. В НБ ТПИ с 1961 г. проводятся библиотечно-библиографические занятия со студентами дневной формы обучения и с 1962 г. – с аспирантами. Все читательские группы могут пользоваться изданными библиотекой методическими пособиями (в 1968-1985 годах издано 19 пособий) и ежегодно издаваемыми “Памятками для читателей”. Разработана система библиотечно-библиографической ориентации читателей, которая должна гарантировать непрерывное и всестороннее обучение всех категорий читателей в НБ ТПИ. Деятельность отдела библиографии представляет собой совокупность разных форм библиотечно-библиографической и информационной работы, которые объединены единой целью - воздействовать на читателя с целью формирования у него знаний и навыков умелого использования информационных ресурсов. Система библиотечно-библиографической ориентации состоит из следующего:

- Реклама – рекламные издания (издано 7 названий (справочно-библиографическое обслуживание в библиотеке, МБА и др.)) и соответствующие статьи в печати. Цель – пропаганда возможностей использования библиотеки, ознакомление с видами обслуживания вне библиотеки и воздействие на специалистов, не являющихся читателями НБ ТПИ.
- Визуальные справки – вывески, надписи, указатели, разные пояснительные тексты и сообщения посетителям. Цель – направлять читателей в помещениях библиотеки, давать им информацию о порядке обслуживания, о местонахождении отдельных фондов и справочного аппарата библиотеки, а также о книжных выставках и устных мероприятиях.
- Правила действия - алгоритмы поиска литературы и другие инструкции (информация) о приемах пользования справочным аппаратом библиотеки. Цель – направлять читателя к самостоятельному и правильному действию при пользовании каталогами, библиографическими и информационными изданиями.
- Учебные и методические пособия (издано 22 названия). Цель – дать читателям возможность самостоятельно приобретать систематические знания об источниках информации и о методике поиска информации.

- Справочно-библиографическое обслуживание – деятельность, позволяющая индивидуально руководить читателями с целью сформировать у них библиографические знания и навыки.
- Лекции и практические занятия – обучение пользованию библиотекой для I курса (6 часов), методика поиска специальной литературы для IV курса (4 часа) и краткий курс библиографии для аспирантов. Цель – сформировать у читателей систематические знания и навыки при помощи организованной формы обучения.
- Книжные мероприятия - книжные выставки, дни специалиста, дни кафедр как формы работы, которыми можно пользоваться с целью пропаганды вузовской библиотеки, других библиотек и информационных услуг органов информации.

Предстоит работа по обучению читателей пользованию автоматизированными базами информации по каналам связи с помощью терминальных устройств.

НБ ТПИ рассматривает обучение читателей как непрерывный учебный процесс, который происходит, в основном, вне организованных лекций и практических занятий, при повседневном обслуживании читателей.

ÜLIÕPILANE JA RAAMATUKOGU

Kaasautor: Viivi Kuuspere

(Varem ilmunud: Tallinna Polütehnik, 1979, 21. detsember)

Tänavu kevadel korraldati TPI Teadusliku Raamatukogu Nõukogu initsiatiivil raamatukogu lugejate konverents. Konverentsi ettevalmistamise käigus küsitleti kõigi teaduskondade IV kursuse üliõpilasi auditooriumides ja osaliselt ka lugemissaalide külastajaid. Eesmärgiks oli selgitada üliõpilaste rahulolu raamatukoguteenindusega. Laekus 418 ankeeti, millest 66,5% oli eesti ja 33,5% vene õppekeele rühmadest. Lisaks etteantud vastusevariantidele sisaldus ankeetides 400 arvamust, märkust ja soovi.

Raamatukogu üldlugemissaalis vahetatakse igal esmaspäeval uute raamatute näitust. Selgus, et ainult 2,2% vastanud üliõpilastest tutvub sellega igal nädalal, 14% üks kord kuus, 47% harvemini. Üldse ei tutvu uute raamatute näitusega 37% vastanuist.

Kolme viimase aasta ajakirjad on üldlugemissaali avariileil kohalkasutamiseks. Ajakirju kasutab õppetööks 54%, teaduslikuks tööks 15%, meelelahutuseks 41% vastanuist. Ankeedi küsimusele “Milliseid ajakirju võiks raamatukogus rohkem eksemplare olla?” loetleti vastuseks 82 ajakirjanimetust, neist korduvalt ajakirju “Noorus”, “Looming”, “За рулем”, “Радио”, “Horisont” ning “Tehnika ja Tootmine”. Nimetatud ajakirju on 1980. aastaks tellitud senisest rohkem ning neid saab laenutuspunktist nr. 1 ka koju laenata.

Meie raamatukogu täiendab igal aastal oma fonde 12 tuhande teadusliku raamatu, rohkem kui 20 tuhande õpiku ja õppevahendi ning 1200 ajakirjakomplektiga.

Vastavalt kehtivatele normatiividele muretseti varem õppekirjandust arvestusega, et igas õppeaines oleks üks õpik kolme üliõpilase kohta. Viimastel aastatel on õppekirjanduse komplekteerimisel muudatusi tehtud. Käesoleval ajal muretsetakse raamatukogusse uusi põhiõpikuid ja nendega võrdsustatud õppevahendeid sellise arvestusega, et neid jätkuvalt kõigile üliõpilastele kojulaenutamiseks. Seevastu täiendavat õppekirjandust hangitakse vaid nii palju, et seda jätkuvalt üliõpilastele kõigis lugemissaalides kohalkasutamiseks ning vähesel arvul ka kojulaenutamiseks.

Kursuse- ja diplomiprojektide koostamiseks vajavad üliõpilased mitmesugust teaduslikku ja tootmisalast kirjandust, tehnilist normdokumentatsiooni. Sellist kirjandust ei ole raamatukogul otstarbekas muretseda väga suures eksemplaride arvus. Et kõigil üliõpilastel oleks võimalik kursuse- ja diplomiprojektide jaoks vajalikku kirjandust kasutada, on osa sellest kirjandusest lugemissaalide kogudesse suunatud, kust neid koju ei anta. On täiesti selge, et nõutava raamatu olemasolu lugemissaalis toob rohkem kasu kui sama raamatu ühele lugejale kojulaenutamine.

Lugemissaalide kogudesse on suunatud vaid 1/6 raamatukogus leiduvaist teaduslikest ja tootmisalastest raamatutest. Niisiis saab lugeja suuremat osa raamatukogus leiduvast teaduskirjandusest koju laenata.

Ankeedi küsimusele “Kas olete soovi korral alati vajaliku raamatu koju saanud?” vastas jaatavalt 17,6% küsitletud üliõpilastest. Koju ei ole raamatut saanud põhjusel, et seda laenutatakse ainult lugemissaalis kasutamiseks, 37,6% vastanuist. Nagu juba eelpool öeldud, tuleb pidada täiesti otstarbekaks, et paljunõutavat raamatut lugejale koju ei laenutata. 35,7% vastanuist märkis aga, et nende soovid on jäänud rahuldumata, sest vajalikud raamatud olid teistele lugejatele välja antud. Siin on põhjuseks mõnede raamatute mitteküllaldane eksemplaarsus raamatukogus ja lugemissaalide kogude ebapiisav komplekteerimine paljunõutava kirjandusega. Peamiseks põhjuseks on aga raamatute tagastamisega hiline mine. Olgu siinkohal märgitud, et igal aastal on sügissemestri algul ligi 20% defitsiitset õppekirjandusest raamatukogu võlgnike käes. Kui noorema kursuse üliõpilane raamatukogust vajalikku õpikut ei saa, siis võib ta enamikul juhtudest kiruda vaid järgmise kursuse tudengit.

Raamatukogu mureseb oma kogudesse ühiskondlik-poliitilise, täppisteadusliku ja tehnikakirjanduse kõrval ka ilukirjandust ja populaarteaduslikke raamatuid. Nimetatud kirjandust kasutavad üliõpilased tagasihoidlikult. Ankeedi küsimusele “Kas laenate meie raamatukogust ilukirjandust: proosat, luulet?” vastas jaatavalt vaid 16,3% küsitletuist. Populaarteadusliku kirjanduse kasutajaid on rohkem 35,4%.

67,2% üliõpilastest kasutab peale TPI Teadusliku Raamatukogu veel teisi raamatukogusid, neist esikohal on M. Gorki nim. Tallinna Keskraamatukogu (43,2% vastanuist), järgneb Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu (26,6%).

Teistest raamatukogudest laenab ilukirjandust 45,2%, õpikuid 43,7%, teaduskirjandust 33,2%, ajakirju 23,2% vastanuist. Fakt, et ligi pooled üliõpilased on teistest raamatukogudest õpikuid laenamas käinud, näitab ilmekalt, et üliõpilaste õpikutega varustatuses on TPI-s veel palju ära teha. Siia tuleks aga lisada, et paljudes õppeainetes on raamatukogus olemas isegi kuni kaks õpikut iga üliõpilase kohta. Milles on siis asi? Peamine seisneb selles, et õppejõud ei soovita üliõpilastele neidsamu õpikuid, mida kateeder raamatukogusse tellis. Probleemi lahendamist on siiski peatselt oodata, sellega tegeleb instituudi metoodikanõukogu vastav töögrupp.

Ankeetides sisalduvais kirjalikes ettepanekutes puudutati raamatukogu olme-probleeme, lahtiolekuaegu, raamatute kaitse vajadusi. Oli ebarahuldava küttesüsteemi ja valgustuse kriitikat. Kurdeti, et tippkoormuse tundidel ei piisa kohtadest lugemissaalides. Tehti ettepanekuid pikendada üldlugemissaali lahtiolekut laupäeval kella 23-ni, pühapäeval kella 20-21-ni. Üliõpilastele tegi muret, et raamatuist on lehti välja rebitud.

Mõned raamatukogu kasutamise eeskirjade rikkujad oleme tabanud. Möödunud õppeaastal karistati üht üliõpilast raamatu varguse, teist raamatu rikkumise eest valju noomitusega.

Kõigile küsimustele pole võimalik leida kohest vastust. Loodame, et instituudi tehnilise eksploatatsiooni osakond suudab hoida raamatukogus normaalset temperatuuri. Lugemiskohtade arvu lähemal aastail suurendada pole võimalik. See tuleb kõne alla, kui instituudi hoonetekompleksi väljaehitamist jätkatakse. Üldlugemissaali lahtiolekut pikendatakse 1980/81 õppeaastal.

1972. aastal avatud raamatukogu uus hoone

TPI RAAMATUKOGU UUS HOONE

(Varem ilmunud: Raamatukogu. Kevad 1972. Tln., 1972, lk. 45)

Kümne aastaga on Mustamäe nõlva alla kerkinud üliõpilaslinnake. Mustamäel paiknevad enamik TPI õppekorpustest, ühiselamud, administratiivhoone, aula. Instituudi raamatukogu aga asus seni eemal – kesklinnas. Läinud aasta lõpupäevil võttis riiklik komisjon uue raamatukoguhooone vastu. Piduliku avamiseni jõuti siiski alles 1972. a. aprillis – vahepealne aeg kulus hoone sisustamisele ja raamatuvara ülekolimisele.

Keldrikorrusel ja esimesel korrusel paiknevad raamatuhooldlad 350 000 köitele, esimesel korrusel asuvad ka tööruumid raamatukoguhoidjaile. Lugejaid teenindatakse teisel korrusel ja rõdul. Lugemiskohti on 150. Laenutamine toimub neljas punktis: 1) hoidlast tellitud raamatud ja ajakirjad, 2) tehnikakirjanduse erilaadid, 3) õpikud ja käsiraamatud käsikogust, 4) teatmekirjandus. Lugemissaalis asub kolme viimase aasta perioodika avakogu. Rõdul on avariile pandud teatmeteosed ning 12 viimase aasta jooksvad bibliograafiaväljaanded.

Raamatuid, ajakirju ja tehnikakirjanduse erilaade saavad lugejad laenata nüüd samast teeninduspunktist nii kodus kasutamiseks kui kohapeal lugemiseks. Selline teeninduskord võimaldab enamkasutatavat kirjandust hõlpsasti lugemissaali kogusse viia ning vähendada äraütleliste arvu.

Mustamäe hoone valmimisega astuti esimene samm TPI raamatukogu uue kodu loomisel. Uude majja kolisid vaid teaduskirjanduse ja bibliograafia osakond. Teised osakonnad ja veidi üle poole raamatuvarast jäid vanasse majja. Raamatukogu poolitamine seab tööle teadagi raskusi. Vältimatu on asjatu ajakulu. Rõõmustavat on siiski rohkem: raamatukogu on lugejaile lähemal ning mõneks aastaks oleme ruumikitsikusest lahti. Elame lootuses, et järgneva viisaastaku lõpuks kerkib vastvalminud hoone kõrvale teine, mis rahuldab nii jooksvad kui ka perspektiivsed vajadused.

LAIALT TÄNAVALT LAIA ILMA ÕNNE OTSIMA?

Vestlus TTÜ Raamatukogu direktori Konrad Kikasega Üles kirjutanud Tõnu Seero

(Varem ilmunud: Rahva Hää, 1993, 10. detsember)

Augustikuus olid Tallinna Tehnikaülikooli Laial tänaval paikneva raamatukogu töötajad kollektiivpuhkusel. Sel ajal helistati linnavarade ametist raamatukokku ning öeldi, et majaga on midagi teoksil. Veidi hiljem taheti saada paberit, kus oleks kirjas, et maja on tehnikaülikooli bilansis. 1. septembril tuli TTÜ-sse Tallinna linnavalitsuse Jaak Tamme allkirjaga korraldus, kus öeldud, et hoone, kus raamatukogu asub, on omanikule tagastatud.

Raamatukogu direktor Konrad Kikas: “2. septembril tegin kirja härra Prometile, küsides, kas asja oleks saanud ka kompenseerides lahendada. 3. septembril saatis rektor kirja Jaak Tammele, kus küsiti, kas vastav seadusesäte (§12, p.3, lg.5) ei võimalda seda ning ülikool tegi ettepaneku küsimus uuesti läbi vaadata ja peatada korralduse täitmine. Ka härra Mäeltsemehele tegime samasisulise kirja.” Jutuajamisi ja kirju, mille sisuks TTÜ raamatukogu olukorra selgitamine, on olnud teisigi.

Praegu on raamatukogul 1800 ruutmeetrit pinda Laial tänaval ja sama palju Mustamäel. Laia tänava hoidlad on kõrgetes ruumides, mistõttu riulidki on 3,5 meetrit kõrged. Seetõttu vajaks raamatukogu tänapäevastesse madalatesse ruumidesse ümber kolides umbes 4000 ruutmeetrit pinda, ehitusnorme arvestades aga kaks korda enam, sest tegelikult on kogu aeg töötatud ruumikitsikuses. (Näiteks Tartu Ülikooli raamatukogul on pinda 35 000 ruutmeetrit ning 5 miljonit trükiüksust, TTÜ raamatukogul ca 4000 ning 2 miljonit trükiüksust).

Konrad Kikas: “Pakkusime härra Mart Laarile kompenseerimist, kuid selle peale valitsus ilmselt minna ei taha. Kirjale vastas Liia Hänni, kes viitas omandireformi aluste seadusele. Niisiis peab otsuse tegema valitsusasutus või kohaliku omavalitsuse volikogu, põhjendatud ettepaneku peab aga valitsusele tegema minister, kelle valitsemisalas on õigusvastaselt võõrandatud vara. Seega siis kultuuri- ja haridusminister. Siis pakkusime välja ehitada Mustamäe raamatukogule juurde 8000 ruutmeetri suurune osa. Selleks on vaja 25 miljonit krooni.”

K.K.: “Kultuuri- ja haridusministeeriumi esindaja härra Prometiga oli kunagi juttu: siis öeldi, et selline kultuuriobjektide nimestik, mida kompenseeritakse, valmistati ette küll. Kuid see oli tagantjärele jutt. Minu teada aga härra minister peatas niisuguse kirja saatmise valitsusele. Promet ütles, et Rummo soovib enne iga objektiga isiklikult tutvuda, mida ta tegelikult teinud pole. Arvan, et neid asju ei tahetudki ette võtta.”

Mis saab edasi?

Hiljemalt 13. detsembril pidi TTÜ maja üle andma. Maja kuulub 81-aastasele Tamara Andrejevale, majaomanik Gorbatšovi tütrele, kes pärast seda, kui ta vane-mad küüditati, elas Lõuna-Eestis ja 1950. aastatest Lätis. Haritud daamile ja

klaverikunstnikule, kes praegu elab kloostri ja ei oma peaaegu mitte midagi. Tal endal polevat Konrad Kikase sõnutsi suuri taotlusi. TTÜ tegi talle ettepaneku anda raamatukogule aega olla majas niikaua, kuni on võimalik ära kolida, odava rendiga (2000 dollarit kuus). Kuid vanaproua asju ajavad tema volinikud.

Esmaspäeval helistas raamatukogu direktor Prometile, et uurida, mis siis ikkagi saab. Promet lubas selle eest hoolitseda, et TTÜ raamatukogu saaks kuhugi kolida. Aga kuhu?

K.K: "Loodame, et saame järgmise aasta lõpuni pakutud rendisumma eest siiski siia majja jääda."

Juhul, kui leitakse asendusruumid, kuhu tuleb sisse seada riulid ja valgustus, teha remont jne., võtab kolimine aega pool aastat ja läheb palju maksma: kuni 5 miljonit krooni. Ruume, kuhu kolida, aga ju pole.

K.K: "Leian, et omand on püha ja puutumatu. Kuid samal ajal peaks valitsus garanteerima riigiasutustele normaalsed töötingimused."

Ei aita, kui leitakse näiteks mõni lasteaed, kuhu raamatud paigutada – sellisest variandist on räägitud. Sel juhul oleks lasteaedu mitu vaja, laialipaigutamine oleks aga raamatukogu hävitamine. Kultuuri- ja haridusministeeriumi kapitaalmahutuste eelarve aastas on niivõrd väike, et raamatukogu ehitamine riigieelarvest ei ole praegu võimalik. Üleeile andis TTÜ kantsler härra Jüri Tanner hoone vanaproua Andrejevale üle. Juba nädala pärast peab raamatukogu osa ruume volinikele üle andma. Ja nii jäävad nädala pärast keskmiselt veerand tuhat lugejat, kes iga päev õpikute osakonda külastavad, tualettruumidest ilma. Aasta pärast peavad töötajad ja 700 000 raamatut läinud olema. Aga kuhu?

TTÜ RAAMATUKOGU UUE HOONE PINNAVAJADUS

Ettekanne TTÜ Raamatukogu nõukogus 28.03.2000

TTÜ Raamatukogu laienduse (so uue hoone) pinnavajaduse väljaselgitamisel lähtuti järgmisest:

Raamatukogu praeguse peahoone (Ehitajate tee 5) suurus pandi paika juba 1950. aastail, kui asuti kavandama TPI ehituste esimest järjekorda Mustamäel. Arvutused tehti tolleaegsete ehitusnormide järgi, lähtudes üliõpilaste arvust 2 300. Raamatukogu hoone ehitamine seisis hulk aastaid ja see valmis esimeses ehitusjärgus viimasena, 1971. aasta detsembris. Hoone avati lugejaile 1972. aasta aprillis. Hoones on pinda 1734 m² ja ta mahutab 300 000 köidet, sellest 250 000 kd kinnises hoidlas ja 50 000 kd avariileil. Hoones on 150 lugejakohta. Raamatukoguhoone oli juba selle avamise ajal liiga väike rahuldamiseks TPI üliõpilaste ja õppejõudude vajadusi. Üliõpilaste arv oli üle 7 000, raamatukogu fondid sisaldasid ca 700 000 köidet. Tänu sellele, et raamatukogu käsutuses oli kuni 1994. aasta lõpuni kesklinnas Lai tn 5 asuv hoone, tuli raamatukogu oma ülesannete täitmisega toime.

Käesolevaks ajaks on raamatukogu ruumide olukord jõudnud kriitilisse seisu. Raamatukogu paikneb praegu kuues eri hoones (pinda kokku 4 424 m²):

Ehitajate tee 5 – laenutusosakond, infoosakond, teatmekirjandus ja uuem teaduskirjandus (1 734 m²);

Suur-Sõjamäe 42 renditud pinnal Eesti Hoiuraamatukogus – vanem teaduskirjandus (950 m²);

Akadeemia tee 5 – õpikute osakond oma kogudega (650 m²);

Akadeemia tee 7 – raamatukogu administratsioon ja sisetöö osakonnad (834²);

Kopli 101 – majandusteaduskonna raamatukogu (159 m²);

Kopli 82 – energetikateaduskonna raamatukogu (97 m²).

Normide kohaselt peaks 2000. aastal raamatukogus olema ca 7 500 m² pinda.

Raamatukogu paiknemine Mustamäel kolmes eri hoones ja raamatuvarede suure osa paiknemine Lasnamäel takistab töökorraldust ja teenindamist. Kaasaegsest lugejateenindusest ei saa üldse rääkidagi. Raamatukogu praeguses peahoones on avariileil vaid 5% kogudest, avakogude laiendamiseks on vaja ruume. Üliõpilastel on vähe võimalusi lugemissaalides töötamiseks. Lugejakohti on vaid 1,8-le protsendile üliõpilastest, mis on vajalikust ca 5 korda vähem. Praeguses peahoones ei ole võimalik arendada uuel infotehnoloogial põhinevaid teenuseid. Raamatukogu tuleks Mustamäel välja ehitada lähematel aastatel.

TTÜ Raamatukogul oli Eesti Hoiuraamatukogus 1994. aastast kuni käesoleva aasta alguseni kasutada 1 140 m² pinda (6 hoidlasektsiooni). Käesoleva aasta algul tuli üks sektsioon (190 m²) vabastada. Ka viiel järgneval aastal tuleb igal aastal

üks sektsioon vabastada, st aastaks 2005 tuleb TTÜ Raamatukogul oma kogud Eesti Hoiuraamatukogust täielikult ära tuua.

Raamatukogu õpikute osakond paikneb ühiselamus nr. 1 ja enamus personali tööruumidest ühiselamus nr. 2. Raamatukogul on neis kahes ühiselamus kokku 1484 m² pinda, mis tuleb lähiaastatel ühiselamureformi käigus vabastada.

Teiste riikide praktikat arvestades on otstarbekas ehitada raamatukogu laiendus 40 aasta perspektiivseid vajadusi arvestades.

Seisuga 1.10.1999 oli TTÜ üliõpilaste arv 8550. Raamatukogu pinnavajaduse arvutamisel on eeldatud, et üliõpilaste arv ei muutu ka pikemas perspektiivis.

Pinnavajaduse arvutuste tegemisel on lähtutud sellest, et TTÜ raamatukogusüsteemis ei tule olulisi muudatusi. TTÜ raamatukogusüsteemi kuuluvad pearaamatukogu, kaks teaduskonnaraamatukogu, instituutide ja õppetoolide käsiraamatukogud ning TTÜ asutuste raamatukogud.

Kogude suuruse ja pinnavajaduse kohta on tehtud eraldi arvutused perspektiiviga 20 aastaks ja 40 aastaks.

1.01.2000 oli kogude suurus 775 000 köidet, sellest:

teadusraamatud	420 000
õpikud	160 000
ajakirjad	48 000
ajalehed	2 000
tehnikakirjanduse erilaadid	87 000
käsikirjad	22 000
elektroonilised teavikud	1 600
vahetuskogu	34 000

Kogude juurdekasvu arvutused on tehtud 5 viimase aasta keskmiste näitarvude alusel.

Teadusraamatute keskmine aastane arvelevõtmine oli 10 100 kd ja kustutamine 4 600 kd, seega oli keskmine aastane juurdekasv 5 500 kd. Samasugust juurdekasvu eeldame ka perspektiivis.

Õpikute keskmine aastane arvelevõtmine oli 4 200 kd ja kustutamine 4 750 kd, seega oli keskmine aastane kahanemine 550 kd. Õppekirjanduse ostmist on kavas suurendada ca 5 000 köiteni aastas ja kustutada sama palju, kui juurde tuleb; seega õpikute kogu perspektiivis ei suurene.

Ajakirjade keskmine aastane arvelevõtmine oli 730 kd ja kustutamine 350 kd, seega oli keskmine aastane juurdekasv 380 kd. Seoses publitseeritavate paberajakirjade arvu vähenemisega ja elektrooniliste ajakirjade arvu suurenemisega väheneb edaspidi ajakirjade kogu juurdekasv.

Tehnikakirjanduse erilaadide puhul on arvestatud, et senisest kogust kustutatakse järgmise 20 aasta jooksul 120 000 eksemplari ja iga-aastane täienemine on praegusel tasemel (300 eks).

Käsitöökirjade kogu väheneb lähematel aastatel 12 000 köite võrra ja täieneb aastas 130 köite võrra.

Vahetuskogu väheneb lähematel aastatel 20 000 trükise võrra ja keskmine aastane juurdekasv on 200 kd.

Eeltoodud arvutuste kohaselt on kogude suurus 2020. aastaks 790 000 köidet ja 2040. aastaks 910 000 köidet. Kogudest kavatakse panna avariileid ca 30% ja kinnisesse hoidlasse ca 70%. Lugejatele tehakse avariileid kättesaadavaks teatme- kirjandus, viimase 10 aasta teadusraamatud ja ajakirjad, osa õppekirjandust lugemissaalides kasutamise jaoks ning üle 10 aasta vanune enamkasutatav teaduskirjandus. Avariileid paigutatakse ca 240 000 kuni 270 000 köidet. Kinnisesse hoidlasse paigutatakse vanem vähekasutatav teaduskirjandus ja üliõpilastele kojulaenutamiseks ette nähtud õppekirjandus. Arvutuste kohaselt peaks kinnises hoidlas olema aastal 2020 ca 550 000 ja aastal 2040 ca 640 000 köidet.

Avakogude, lugejakohtade ja raamatukogupersonali tööruumide jaoks vajaliku pinna arvutamisel on kasutatud Saksamaa norme (DIN-Fachbericht 13. Bau- und Nutzungsplanung von wissenschaftlichen Bibliotheken. Berlin, Wien, Zürich, Beuth, 1998. 69 S.).

Kinnise hoidla jaoks vajaliku pinna arvutamisel on kasutatud Venemaa norme, pidades silmas pinna kokkuhoidu (СНИП-II-68-78. ЧАСТЬ II. Нормы проектирования. Гл. 68. Высшие учебные заведения. М., Стройиздат, 1979. 21 с). Suur osa vanematest kogudest pärineb NSV Liidust ja need on vähem pinnamahukad kui lääneriikidest pärinevad kogud. Peale selle on Venemaa normides riiklike vahetevahetus väiksem kui Saksamaa normides.

Kogude jaoks vajalik pind

Kinnist hoidlat on 2020. aastal vaja 550 000 köite jaoks ja 2040. aastal 640 000 köite jaoks. Venemaa normide kohaselt on 1000 köite jaoks vaja 2,5 m² pinda, seega 2020. aastal on kinnist hoidlat vaja 1375 m² ja 2040. aastal 1600 m². Olemas on Ehitajate tee 5 hoones 625 m², uues on vaja ehitada 975 m².

Avakogudes on 2020. aastal 240 000 köidet ja 2040. aastal 270 000 köidet. Saksamaa normide kohaselt on 1 000 köite jaoks vaja 6,5 m² pinda. Seega on avakogude jaoks vaja 2020. aastal 1560 m² ja 2040. aastal 1 755 m² pinda. Ehitajate tee 5 hoones on olemas 400 m², uues hoones on vaja ehitada 1 355 m².

Lugejakohtade jaoks vajalik pind

Saksamaa normid näevad ette lugejakoha 6 kuni 8 protsendile tehnikaüliõpilastest, 12 kuni 16 protsendile sotsiaal- ja humanitaarteaduste tudengeist ning 8 kuni 12 protsendile täppisteaduste tudengeist. Võtsime neist protsentidest keskmise, so 7, 14 ja 10 protsenti.

TTÜ üliõpilaste arvust on tehnikatudengeid 72%, majanduse ja haldusjuhtimise tudengeid 26,5% ja tehnilise füüsika tudengeid 1,5%.

Tehnikaüliõpilastele vajalikke lugejakohti saime 431, majanduse ja haldusjuhtimise tudengeile 317 ja tehnilise füüsika tudengeile 13, seega kokku 761 lugejakohta.

Ehitajate tee 5 hoones on olemas 150 lugejakohta. Uues hoones on vaja ehitada pinda 611 lugejakoha jaoks.

Ühe standardlugejakoha jaoks on vaja 2,5 m² pinda, arvutiga lugejakoha jaoks 3,5 m². Võttes ühe lugejakoha keskmiseks pinnavajaduseks 3,0 m², on 610 lugejakoha jaoks vaja 1830 m².

Otstarbekas on kavandada uude hoonesse arvutiklass, rühmatööruume, kabiine teadustööks ja kabiine õppetööks. Nende pind (ca 350 m²) tuleb lugejakohtade jaoks arvestatud üldpinnast maha võtta. Siis jääb standardlugejakohtade ja arvutiga lugejakohtade jaoks järele ca 1500 m², so 500 lugejakohta.

Raamatukogu personali tööruumid

Saksamaa normid näevad tööruumide pinda ette järgmiselt: vanemspetsialisti tööpind 13,8 m², spetsialisti tööpind 10,85 m², lihttöötaja tööpind 6,6 m². Osakonnajuhatajale on ette nähtud 24 m² ja direktorile 30 m². Neist normidest lähtudes on raamatukogu 70 töötajale vajalike tööruumide pind 900 m². Ehitajate tee 5 hoones on tööruumide pind 130 m². Uues hoones on vaja ehitada 770 m².

Muud ruumid

Muude ruumide suurust DIN ette ei näe. Suurbritannia normides on kirjas, et muude ruumide pind ei peaks ületama 20% raamatukogu üldpinnast.

Raamatukogus toimunud koosolekutel arutati muude ruumide vajadus läbi. Vajalik pind on 1465 m² (so 18,3% üldpinnast). Muude ruumide hulka kuuluvad: vestibüül, puhketsoon, riidehoid, konverentsisaal, raamatukauplus, ruumid tehniliste seadmete jaoks, tualett-ja pesemisruumid, koridorid, trepid jm.

Kokkuvõtteks

Arutelude ja arvutuste tulemusena saadi raamatukogu pinnavajaduseks 2020. aastal 7580 m² ja 2040. aastal 8000 m². Vahe on ainult 420 m². Pidades otstarbekaks ehitada raamatukoguhoone 40 aasta vajadusi arvestades, peaks raamatukogu uues hoones olema 6265 m² pinda. Raamatukogu pinnavajadust näitab järgnev tabel.

	Aastal 2020			Aastal 2040		
	Vajalik pind	Olemas 2000. a. Ehitajate tee 5	Vaja ehitada uues hoones	Vajalik pind	Olemas 2000. a. Ehitajate tee 5	Vaja ehitada uues hoones
Kinnine kogu	1375	625	750	1600	625	975
Avakogu	1560	400	1160	1755	400	1355
Lugejakohad	2280	450	1830	2280	450	1830
Personali tööruumid	900	130	770	900	130	770
Muu pind	1465	130	1335	1465	130	1335
KOKKU	7580	1735	5845	8000	1735	6265

ÜLIKOOLI RAAMATUKOGUSÜSTEEM (TSENTRALISEERITUD VÕI DETSENTRALISEERITUD)

Ettekanne TTÜ Raamatukogu nõukogus 30.11.2000

Raamatukogude organisatsiooniline struktuur ülikoolides on mitmesugune. Mõnda järgmistest variatsioonidest või nende kombinatsioonidest võib leida paljudes ülikoolides [1]:

- täielikult tsentraliseeritud kogud – üks raamatukogu, üks hoone, üks klassifikatsioonijärjestik (A kuni Z, 001 kuni 999 vm);
- ainevaldkonna osakondadega raamatukogu – üks hoone, kolm või rohkem ainevaldkonna osakonda samas hoones, iga osakond eri korrusel (nt humanitaarteadused; sotsiaalteadused; loodusteadused ja tehnika);
- teadusraamatukogu akadeemilise personali ja kraadiõppe üliõpilaste jaoks ning raamatukogu kraadieelõppe üliõpilaste jaoks;
- ainevaldkonna raamatukogud – mitu hoonet;
- üks pearaamatukogu ja mõni või palju teaduskonna (osakonna) raamatukogusid.
- teaduskonna(osakonna)raamatukogu on tavaliselt ühele, kuid võib olla ka kahele-kolmele teaduskonnale kuuluv.

Milline hoonete, ainevaldkonna- või teaduskonnaraamatukogude konfiguratsioon on optimaalne? Milliseid kriteeriume võib kasutada optimaalsuse kindlaksmääramiseks? Millised on tähtsad faktorid? Võib vaadelda paljusid faktoreid, mõned järgnevas loetletuist on kasulikumad kui teised:

- lühim vahemaa raamatukogude vahel;
- võimalikult suuremad ruumid ühe ainevaldkonna- või teaduskonnaraamatukogu jaoks;
- hooned suurema põrandapinna tagavaraga;
- raamatukogud võimalikult keskses asukohas teaduskondade asukoha suhtes;
- raamatukogud lähimal teaduskondade enamikule või suurimale kasutajate arvule kampuses;
- raamatukogud lähimal kõige prestiižikamatele teaduskondadele;
- vähimate keskkonnaohtudega asukohad;
- akrediteerimise nõuded, nt Ameerika Keemia Ühing sedastab, et teaduskond peab omama juurdepääsu heale keemiaraamatukogule.

Administratsioon on huvitatud sellest, et hoonete, inventari ja kogude korraldamine oleks tõhus. Selleks tuleb kogusid käidelda kui üht, homogeenset üksust ning peab

olema välistatud kataloogide ja teeninduspunktide paljususe, dubleerivad üksused ning materjalide kulukas transport kogude vahel.

Kasutajad panevad ette mõningaid teisi kriteeriume, mida nad peavad kasulikuks raamatukogu optimaalse konfiguratsiooni kindlaksmääramiseks:

- Kõik ühele teaduskonnale esmast huvi pakkuvad raamatud ja ajakirjad tuleks hoida koos ühes kohas või minimaalse arvuga asukohtades.
- Teaduskonnale sekundaarset huvi pakkuvad raamatud tuleb samuti koos hoida. Näiteks keemikutele meeldiks olla lähedal füüsika ja bioloogia kogudele. Samuti meeldiks bioloogidele olla lähedal keemia kogudele.
- Vahemaa kõigi asukohtade vahel peaks olema minimaalne.
- Kogud peaksid olema huvitunud teaduskondadele nii lähedal kui võimalik.

Suuremas osas on need kriteeriumid vastandlikud tsentraliseerimisele. Neljast eelloetletud kriteeriumist pakub esimene kõige tõenäolisemalt võimalust kompromissiks, kuna aga teist on kõige raskem ellu viia, eriti suurtes ülikoolides. Kui ülikoolil on suur arv osakondi, näiteks 60 või 100 ja igaühe liikmeskond omab huvi iga teise valdkonna vastu, siis on probleem tõepoolest väga keerukas.

Ülikooliraamatukogude detsentraliseerimise kontseptsioon on pärit Saksamaa ülikoolide seminarikogudest, mis rajati õppejõudude poolt. Seminariraamatukogude algust tuleb lugeda Saksa 18. sajandi raamatukoguhoidjast Christian Heyne'st, kes luges Göttingeni ülikoolis ladina poesia kursust. Saksa seminari meetodid ja raamatukogud leidsid laialdast järgimist kõikjal Euroopas ja Ameerika Ühendriikides. Seminariraamatukogudest võrsusid paljudel juhtudel suuremad ainevaldkonna- või teaduskonnaraamatukogud. Seminari- ja teaduskonnaraamatukogude kiire kasv tõi esile administratiivsed probleemid. Kuna need raamatukogud olid täiesti sõltumatud, tekkis vajadus kontrolliks ja koordineerimiseks. Ülikoolide administratsioon ja raamatukoguhoidjad nägid väljapääsu raamatukogusüsteemi tsentraliseerimises [2].

Mida tähendab tsentraliseeritud või detsentraliseeritud raamatukogusüsteem? Kui ühes ülikoolis on rohkem kui üks raamatukogu, siis ei tähenda see tingimata, et tegu oleks detsentraliseeritud süsteemiga. Saksamaal koosneb ülikooli raamatukogusüsteem sageli keskraamatukogust ja paljudest erinevatest ainevaldkonna-, instituudi-, seminari- ja õppetooliraamatukogudest. Kui kogude otstarbekas detsentraliseeritud paiknemine moodustab organisatsioonilise ühtsuse ühise juhtimise all, siis kõneldakse ühetasandilisest raamatukogusüsteemist. Sellised süsteemid on iseloomulikud Saksamaa „uute liidumaade“ ülikoolidele ja „vanades liidumaades“ alates 1960. aastatest asutatud ülikoolidele. Vanade liidumaade vanades ülikoolides eksisteerivad kahetasandilised raamatukogusüsteemid, kus keskraamatukogu kõrval on palju detsentraliseeritud ning organisatsiooniliselt rohkem või vähem iseseisvaid ainevaldkonna-, instituudi-, seminari- ja õppetooliraamatukogusid. Kahetasandiline raamatukogusüsteem on osutunud kulukaks, aga samas väheefektiivseks. Saksamaa teadusraamatukogundust juhtivad institutsioonid on osutanud vajadusele ühendada kahetasandilise süsteemi väikseid raamatukogusid suuremateks üksusteks ja viia nad ülikoolis ühise juhtimise alla. Praegu on Saksamaal ühes ülikoolis keskmiselt 10 raamatukogu [3].

Kirjeldades Soome ülikooliraamatukogude organisatsioonilist struktuuri, jagavad Tammekann ja Kokkonen need nelja pearühma:

1. Ühetasandiline lahendus: on vaid pearaamatukogu;
2. Kahetasandiline lahendus:
 - a. pearaamatukogu ja mitu väikest ainevaldkonna (instituudi-) raamatukogu, või
 - b. pearaamatukogu ja mitu instituutide rühma ühist või teaduskonnaraamatukogu;
3. Kolmetasandiline lahendus, kus on pearaamatukogule lisaks instituutide rühma ja teaduskonnaraamatukogud ning instituudi- või ainevaldkonna raamatukogud;
4. Detsentraliseeritud lahendus, kus ei ole pearaamatukogu, kuid on instituutide rühma või teaduskonnaraamatukogud ja nendele lisaks võib olla ka instituudi- või ainevaldkonna raamatukogusid;

Tammekannu ja Kokkoneni arvates on esimene lahendus võimalik sellises ülikoolis, kus õppejõud ja teadurid tegutsevad väga kitsal alal. Nad peavad Soome ülikoolidele kõige sobivamaks kahetasandilist mudelit. See ongi üldlevinud ühe teadusala ülikoolides ja uutes ülikoolides. Vähemalt mõnes ülikoolis on lahendus teadliku valiku tulemus. Näiteks Kuopio Ülikooli planeerimisel pooldati tugevat tegevuse tsentraliseerimist pearaamatukogusse ja kolme instituutide rühma raamatukogu nende instituutide teadurite teenindamiseks. Tsentraliseeritud kava eelistamise põhjuseks olid Oulu Ülikooli raamatukogu hajutusest tekkinud raskused.

Suurtes, paljude teaduskondadega Soome ülikoolides on raamatukoguorganisatsioon kolmetasandiline. Kolmetasandiline lahendus on vaadelduist kõige kallim, kuid hästiteostatuna sisaldab kasutaja seisukohalt mitut eelist [4].

Soomes on praegu ühes ülikoolis keskmiselt 12 raamatukogu [5].

Ülikooli raamatukoguteenused võivad olla keskendatud või erineval määral hajutatud. Keskendatus või hajutus võib olla füüsiline, administratiivne või funktsionaalne. Raamatukogusüsteemi füüsiline hajutus viib administratiivsele hajutusele. Füüsiliselt hajutatud raamatukogustruktuurist hoolimata püütakse sageli minna administratiivsele ja osalt funktsionaalselegi keskendatusele, mispuhul pearaamatukogu võtab enda peale eriraamatukogude teatud funktsionaalsed ülesanded.

On rida ülesandeid, mida ülikooli varustamisel kirjanduse ja infoga on majanduslikult otstarbekas ette võtta tsentraliseeritult. Hempel on need ülesanded kirja pannud järgnevalt:

- pearaamatukogu (e. keskraamatukogu) on teenuste keskuseks kogu raamatukogusüsteemile. Raamatukogusüsteemi keskse juhtimise eesmärk on vahendite ratsionaalne kulutamine infoga varustamisel ja samaaegne infoga varustatuse parandamine;
- kõigi raamatukogusüsteemi teavikute kesksesse kataloogi sisestamine;

- pearaamatukogu peab olema bibliograafilise informatsiooni keskus;
- pearaamatukogu peab olema raamatukogusüsteemi automatiseeritud andmetöötluse keskus;
- pearaamatukogu on (eriti mitmetasandilise raamatukogusüsteemi puhul) laenu- raamatukogu funktsioonides (sh kauglaenus), kuna eriraamatukogud kirjandust harva välja laenutavad; pearaamatukogu on ühtlasi depokraat- koguks, kuhu eriraamatukogud vanema kirjanduse hoiule annavad;
- pearaamatukogu täidab teadusvaldkondade vahelist teaduslikku uurimistööd teenindava teadusraamatukogu funktsiooni. Tänapäeva modernne uurimistöö leiab tihti aset ainevaldkondade piiridel ning pearaamatukogus võib ühes hoones, bibliograafilise info keskuses, vajalikust kirjandusest kiiresti ülevaate saada;
- pearaamatukogu ülesandeks on luua paljukasutatava õppekirjanduse kogu ja hankida sinna õppekirjandust suuremas eksemplaride arvus;
- pearaamatukogu ülesandeks on pakkuda lugejaile võimalusi mitmesuguse tehnika kasutamiseks: arvutid, audio-visuaalseadmed, kopeerimistehnika jm, samuti võimalusi individuaal- ja gruppitöö ruumide kasutamiseks;
- pearaamatukogul on lugejate ja raamatukogusüsteemi töötajate koolituse ülesanne;
- pearaamatukogul on regiooni teiste teadusraamatukogudega koostöö ülesanne [6].

Mitte alati pole nii tsentraliseerimist kui detsentraliseerimist käsitletud üheses tähenduses. Mõnikord peetakse detsentraliseerituks sellist raamatukogusüsteemi, kus pearaamatukogule lisaks on olemas hulk instituudiraamatukogusid – põhjusel, et raamatukogud on territoriaalselt hajutatud, olenemata sellest, et neid raamatu- kogusid tsentraalselt juhitakse, komplekteeritakse jm. Teise lähenemisviisi kohaselt peetakse raamatukogusüsteemi tsentraliseerituks juhul, kui raamatukogudel on üks juhtimine, olenemata süsteemi kuuluvate raamatukogude arvust. Tihtilugu pole mõnest kirjutisest võimalik aru saada, mida autor tsentraliseerimiseks peab.

Wallach on vaadelnud tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud raamatukogusüsteemi nii kasutaja kui raamatukogutöö seisukohalt. Kõigepealt detsentraliseerimise eelistest:

- Inimene kasutab raamatukogu seda meelsamini, mida lähemal see on. Ka teekonnale kulutatud aeg on lühem, kui raamatukogu on lähedal.
- Väikesed kogud on kergesti liigendatavad. Teatud ainevaldkonna kirjanduse kogumine ühte kohta kergendab põhjalikku tutvumist antud ala koguga.
- Mida väiksem raamatukogu, seda tõenäolisem, et raamat pole välja laenutatud.
- Väikeses raamatukogus on kirjanduse valik detailsem, komplekteerimis- protseduurid ja kataloogimine kiiremad.
- Väikese raamatukogu personal – kui ta küllalt kaua on ametis olnud – tunneb oma kogusid ja kasutajat hästi.

Tsentraliseerimise poolt kõnelevad Wallachi arvates järgmised tõsiasiad:

- Tsentraliseeritud kogus on ülitugevad seosed eri teadusalade kirjanduse vahel. See on tähtis, kuna teaduslik uurimistöö vajab regulaarseid impulsse uurimistöö lähedastelt piirdealadelt.
- Instituudi vm eriraamatukogu on sageli ligipääsetav vaid piiratud, isegi valikulisele asutajaringile. Peidetud asukoht ning lahtiolekuaegade ja laenutus-tingimuste erinevused teevad eriraamatukogude kasutamise raskeks.
- Eriraamatukogu kirjandus võib olla mittesihipäraselt või isegi hooletult komplekteeritud; ka võib see sõltuda nt instituudi juhataja isikupärastest omadustest.
- Komplekteerimisrahaade tsentraliseerimine kergendab sihteraldiste arukat kasutamist.
- Detsentraliseeritud raamatukogude vahel on raamatukoguhoidjate ametialane koostöö ja administreerimine raskem. Spetsialiseeritud tööjõudu saab kasutada vaid selleks piisavalt suurtes raamatukogudes. Tehniliste uuenduste rakendamine on kergem ja odavam tsentraliseeritud süsteemis. Varguste ja tulekahjude ärahoidmine on kergem suurtes raamatukogudes [7].

Raamatukogusüsteemi keskendamise ja hajutamise probleemi on puudutatud Soomes kahes memorandumis. Õpperaamatukogude korraldustoimkonna 3. osaaruanDES 1971. aastast selgitati Soome ülikooliraamatukogude organisatsiooni uuendamist. AruanDES tõdetakse raamatukogusüsteemide killustatust väikesteks ja üksteisest sõltumatuteks üksusteks, mille omavahelist koostööd ja tegevust on põhjust tõhustada. Toimkond pani ette, et kõrgkooli raamatukogusüsteem peaks olema üks halduslik tervik ja et eraldi raamatukoguüksustest peaks püüdma moodustada võimalikult suuri raamatukogusid.

Järgmisel korral vaadeldi kõrgkooliraamatukogude struktuuri 1980. aastal teadusinformatsiooni nõukogu 4. memos, kus käsitleti raamatukogude ruumivajadusi. Memos soovitati väikeste raamatukoguüksuste põhisuuruseks 20-50 laudimeetrit (umbes 700 kuni 1700 köidet). Siiski, humanitaar- ja ühiskonnateaduste eriraamatukogud võiksid olla suuremad. Memos toodi veel esile, et asutuse (instituudi) raamatukogud tuleks omavahel ühendada asutuste rühma raamatukogudeks, mille põhisuuruseks määrati 300 laudimeetrit (u. 10 000 köidet) [8].

Tunnustatud inglise raamatukogunduse spetsialist Maurice B. Line oma ettekandes Põhjamaa teadusraamatukogude kohta ei poolda raamatukoguteenuste tsentraliseerimist suurtes kõrgkoolides. Ta peab paremaks mudeliks pearaamatukogu ja mõnd (kolme või nelja) teaduskonna- või osakonnarühma raamatukogu, mis tegutsevad täieliku teenindamise üksustena [9].

Ülikooli raamatukogusüsteemi tsentraliseerimise ja detsentraliseerimise üle on palju poleemikat olnud. Ameerika Ühendriikides selles küsimuses 1983. aastal toimunud sümposiumil toodi esile poolt- ja vastuargumendid raamatuvarede tsentraliseerimisele. Thomas Watts (Texase Ülikooli sotsiaaltöö professor) alustas poleemikat oma vastuseisuga detsentraliseeritud raamatukogusüsteemi suhtes.

Watts on absoluutne tsentraliseeritud süsteemi pooldaja põhjustel, mida saab kokku võtta järgneva viie punkti all:

1. **Teaduste kasvav sõltuvus üksteisest.** Näiteks keemia alal võib ainuüksi ühe uue kemikaali keskkonda sissetoomisel olla suuri keskkonnavalasid ja süsteemist kaugele ulatuvaid efekte. Raamatukogu kasutaja, kes uurib sellist ainevaldkonda, ei saa piirduda Chemical Abstracts'iga, vaid peab isegi end kurssi viima keskkonnaküsimustega sotsiaalteadustes, humanitaarteadustes jm. Alkoholism on üks sotsiaalne probleem, millega kaasneb arvukalt fakte ja komponente; füsioloogilised, biokeemilised, psühholoogilised, sotsiaalsed jt. Põhijakiri alkoholismi alal Journal of Studies on Alcohol peaks paiknema loodusteaduste, sotsiaalteaduste jt raamatukogudes. Näiteid on teisigi ja raske on tuua üksikut teadusvaldkonda, millel poleks seoseid teiste valdkondadega.
2. **Eriraamatukogude ebamugavus kliendile.** Eriraamatukogude süsteemi ebamugavus kliendile on üha silmnähtavam. Esimesel pilgul näib idee tuua arhitektuurialased raamatukogumaterjalid lähedale arhitektuuriüliõpilastele hea ideena. Kuid eeldus on vigane: tegelikult ei ole ühtegi allikat (raamat, ajakiri jm), kus oleks leitav kogu arhitektuurialane materjal. Sama võib öelda sotsiaaltöö, inglise kirjanduse, bioloogia või mõne teise distsipliini või eriala kohta. The Journal of the American Institute of Planners sisaldab palju arhitektuuriüliõpilasi huvitavaid artikleid. Kuid samas ajakirjas on artikleid, mis on huvipakkuvad ka linnauurimise, sotsiaaltöö, majandusteaduse või politoloogia üliõpilastele. Kasutaja seisukohast võib olukord muutuda peavalutekitavaks: üht vajalikku teavikut peab üliõpilane asjatult mööda eriraamatukogusid taga ajama.
3. **Kogude eraldatus** on eriraamatukogude süsteemile omane kaasprodukt. Ühelt poolt võimaldab eriraamatukogu olemasolu muuta kogud oma valdkonna kasutajatele vähem isoleerituks. Teisalt muutuvad need kogud eraldatuks ülejäänud kasutajaskonnale. Kui näiteks luua sotsiaaltöölane eriraamatukogu ja ajakirjad nagu Social Service Review ja Social Work sinna üle viia, siis on tehtud tõsine samm isoleerimaks need ajakirjad oma kolleegidest ja nende üliõpilastest linnauurimise, arhitektuuri, sotsioloogia, politoloogia jt aladel.
4. **Eriraamatukogude kallidus.** Eriraamatukogude koordineeritud ja eriti tsentraliseeritud komplekteerimise puhul ei pruugi teavikute komplekteerimise kulud keskendatud raamatukogusüsteemiga võrreldes väga palju suuremad olla. Personalikulud on aga hajutatud lahenduse puhul oluliselt suuremad, suurenevad ka kulud kogude turvalisuse tagamiseks.
5. **Kommunikatsioon.** Eriraamatukogude süsteem ei aita kaasa teaduskondade vahelisele kommunikatsioonile, vaid raskendab seda. Keskne koht kampses, kus kõik raamatukogu- ja infomaterjalid koos paiknevad, on tõepoolest käepärane. Kuid keskne raamatukogu on ühtaegu ka ühtsuse sümbolse punkti rollis [10].

Vastuargumentideks Watts'ile toodi esile infotehnika võimalused raamatukogu füüsilise asukoha tähtsuse vähendamisel (Woodsworth). Woodsworth väitis veel, et igat Watts'i argumenti on võimalik veenvate põhjendustega ümber lükata. Ta ütles, et mõned ülikoolid oma suuruse, traditsioonide ja rahalise kindlustatuse ning muude reaalsuste tõttu peavad vanaviisi edasi elama, saavutamata Watts'i ideaali. Liiatigi, otstarbekohase komplekteerimispoliitikaga hakkab endine ainevaldkonna raamatukogu üha rohkem välja nägema nagu suure raamatukogu vastav osakond, mis Watts'ile on vastuvõetav [11]. Atkinson vaatles küsimust eriraamatukogust saadava kasutajapoolse kasu (sh väiksema ajakulu) seisukohast [12]. Holley pidas tsentraliseeritud süsteemi efektiivsust ja ökonoomsust müüdiks, nõudes, et tuleks enam fakte ja mitte ainult arvamusi [13].

New Yorgi Ülikooli infoteaduste ja raamatukogunduse kooli professori William E. McGrathi töö kogude kasutamise klastritest on üks tõsiseltvõetav uurimus ülikooliraamatukogude organisatsioonilise struktuuri kohta. McGrath kasutas struktuuri uurimiseks kaht huvitavat ja võimsat meetodit: mitmemõõtmelist skaalaanalüüsi ja klasteranalüüsi. Uuringus kasutati Edela-Louisiana Ülikooli varasemat raamatute kasutamise uuringut. Enamasti näeb MSD uuringute korrastatud andmestik välja geograafilise kaardi moodi, kus kaugused kaardil on sümmeetrilised. Nt kaugus Bostonist Chicagosse on sama suur kui Chicagost Bostonisse. McGrathil olid andmed asümmeetrilised, kuna seal oli iga kombinatsiooni jaoks kaks mõõtu – nt geoloogiaraamatute arv, mida laenasid füüsikaüliõpilased, ja füüsikaraamatute arv, mida laenasid geoloogiaüliõpilased. Mitmemõõtmelise skaalaanalüüsi kaardid on tavaliselt kahemõõtmelised. McGrath sai oma analüüsi tulemusena kaardi (vt joonis 1), millel on kujutatud ainevaldkondade vahelised kaugused ning on moodustunud viis ainevaldkondade klastrit (e. kobarat). Joonisel 1 esitatud kaardil oleva andmestikuga tehti läbi normaliseerimise protseduur, välistamaks ebaselgeid ja kahemõttelisi tulemusi. Nt on joonisel 1 füüsika ja kaunid kunstid üksteisele liiga lähedal. Normaliseerimise tulemusena saadud kogude kasutamise klastrid on joonisel 2 graafiliselt kujutatud hierarhilise puu-diagrammina. Nagu ka joonisel 1, on sellel diagrammil viis klastrit:

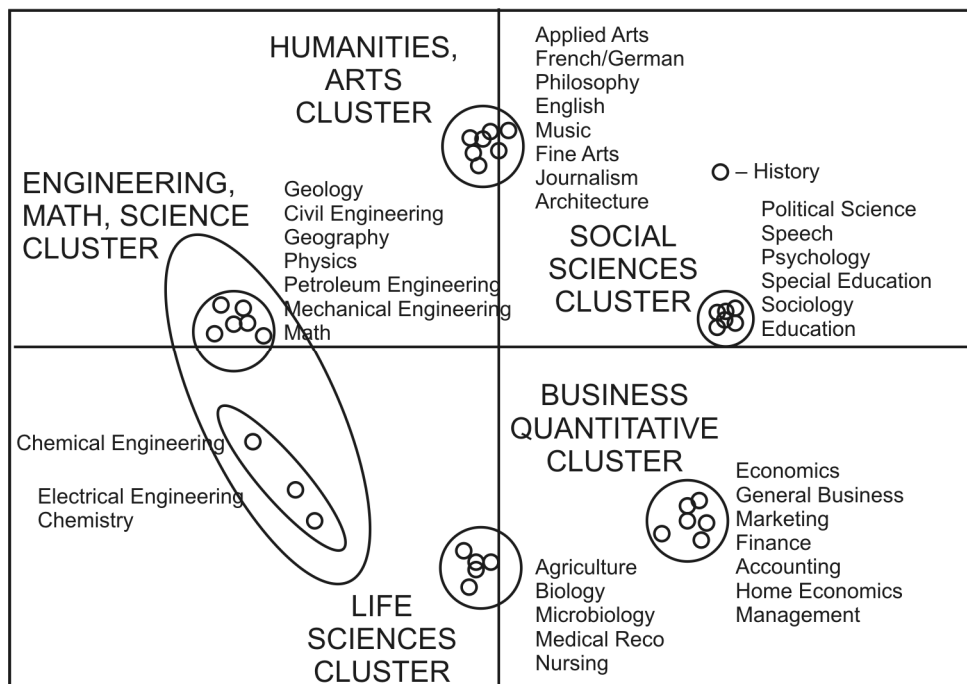
1. Humanitaarteadused ja kunstid (rakenduskunstid, žurnalistika, prantsuse keel/saksa keel, muusika, kaunid kunstid, filosoofia, arhitektuur, inglise keel);
2. Sotsiaalteadused (kõnekunst, politoloogia, kutseharidus, sotsioloogia, psühholoogia, haridus/kasvatus);
3. Eluteadused (põllumajandus, bioloogia, mikrobioloogia, meditsiin, põetamine);
4. Inseneriteadused, matemaatika ja loodusteadused (ehitus, füüsika, geoloogia, mehaanika, naftatehnika, geograafia, matemaatika, keemia, elektro- tehnika, keemiatehnika);
5. Äri ja kvantitatiivsed teadused (kodumajandus, majandusteadus, turundus, üldärindus, juhtimine, rahandus, raamatupidamine).

Klastrid kujunesid väga kompaktseks ja tihedaks, välja arvatud keemia/keemia-tehnoloogia allklaster ja ajalugu, mis jäi sotsiaal- ja humanitaarteaduste vahele. Keemiat võinuks inseneri- ja loodusteaduste klatri asemel paigutada ka eluteaduste klastrisse. Klasteranalüüs võiks ajaloo müksata humanitaarteaduste ja kunstide klastrisse, samahästi võiks ta ajaloo libistada sotsiaalteaduste klastrisse. Seetõttu jäi ajalugu omaette, kuulumata ühessegi klastrisse.

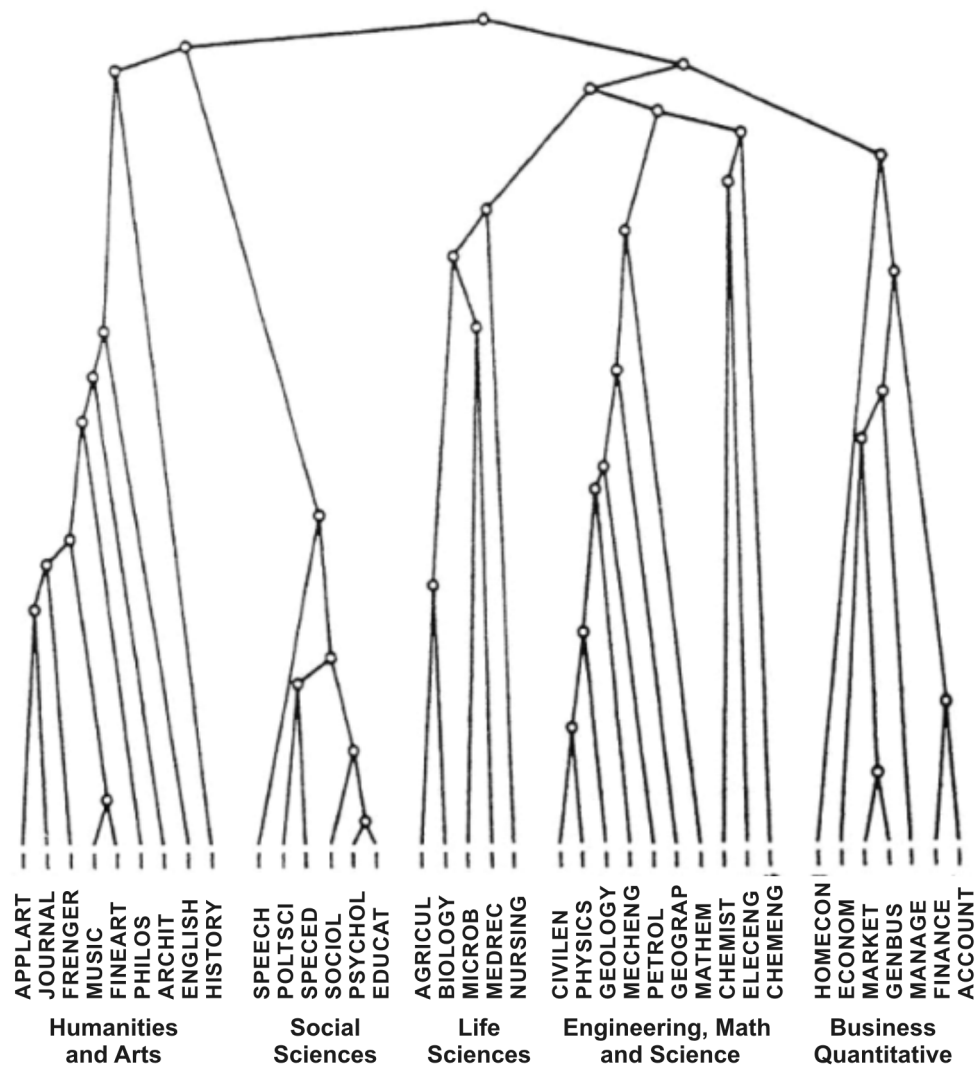
Klastrite kontseptsiooni võib kasutada mudelina, püüdmaks määratleda ainevaldkonna osakondi pearaamatukogus, või määratleda eraldi kogude loomist eri asupaikades. Kui kogu on väike, nt mõnisada tuhat köidet, siis ei pruugi eraldi raamatukogu või isegi ainevaldkonna osakond olla praktiline lahendus. Kuid juhul, kui kogu on suur ja on pearaamatukogust välja kasvamas, võib aeg olla küps klastrite moodustamiseks, so osaliseks hajutamiseks sobivatesse asukohtadesse [1].

Paul Metz uuris Virginia Polütehnilises Instituudis ainevaldkondade kogude interdistsiplinaarset kasutamist. Kuigi ta ei kasutanud klasteranalüüsi, soovib ka tema saadud tulemusi kasutada kogude jaotamisel kindlateks „kobarateks“ nagu: 1) eluteadused; 2) füüsikateadused, sh inseneriteadused ja tehnoloogia ning 3) matemaatika, füüsika ja keemia. Samas ei ole Metz kindel oma jaotuste kasulikkuses. Metz tunnistab, et kogude interdistsiplinaarne kasutamine on tõestuseks detsentraliseerimise vastu [14].

McGrath ütleb oma töö kokkuvõttes, et klastrid, mida on välja selgitatud tema ja teiste töödes, on huvitavad ja tähelepanuväärsed. Olemasolevate suurte kogude jaotamine klastrite põhimõtteil oleks liiga kalliskas selleks, et paremast raamatukogustruktuurist kasu oleks. Klastrite alusel on kogusid otstarbekas moodustada uutes raamatukoguhoonetes või uutes ülikooli kampustes [1].

Joonis 1. Two-Dimensional Map of Circulation Showing Five Departmental Clusters

Joonis 2. Tree Diagram of Five Circulation Clusters

Kasutatud kirjandus

1. McGrath, W. E. Circulation clusters – an empirical approach to centralization of academic libraries // *The Journal of Academic Librarianship*. Vol. 12 (1986) no. 4, p. 221-226.
2. Shoham, S. A cost-preference study of the decentralization of academic library services // *Library Research* (1982) no. 4, p. 175-194.
3. Bibliotheken '93. Strukturen, Aufgaben, Positionen. Berlin-Göttingen, 1994.
4. Tammekann, E.-M. & Kokkonen, O. Tieteellisten kirjastojen hallinto ja toimintojen organisointi. Helsinki: Kirjastopalvelu, 1984.
5. Kirjastot 1998: yleisten ja tieteellisten kirjastojen toiminta. Helsinki: Kirjastopalvelu, 1999.
6. Hempel, U. Bemessung des Flächenbedarfs zentraler Hochschulbibliotheken. Hannover, HIS GmbH, 1983.
7. Wallach, K. S. Kooperation, Koordination oder Zentralisation. Köln: Grewen, 1965.
8. Kautto, V.; Niemitalo, J. Korkeakoulukirjaston organisaation vaikutus toiminnan tehokkuuteen ja kustannuksiin. Tampere, Åbo, Oulu: Oulun yliopisto, 1996.
9. Line, M. B. The changing role of Nordic academic, research and special libraries. Esbo: Nordinfo, 1992.
10. Watts, T. D. A brief for centralized library collectives // *The Journal of Academic Librarianship*. Vol. 9 (1983) no. 4, p. 196-202.
11. Woodsworth, A. Decentralization is the best principle of organization design where it fits // *The Journal of Academic Librarianship*. Vol. 9 (1983) no. 4, p. 198-199.
12. Atkinson, H. C. A brief for the other side // *The Journal of Academic Librarianship*. Vol. 9 (1983) no. 4, p. 200-201.
13. Holley, E. G. Reaction to „A brief...“ // *The Journal of Academic Librarianship*. Vol. 9 (1983) no. 4, p. 201-202.
14. Metz, P. The landscape of literatures: use of subject collections in a university library. Chicago: ALA, 1983.

RAAMATUKOGU KOMPLEKTEERIMISE PÕHIMÕTTEIST

(Varem ilmunud: Erialapäeva ettekannete teesid (Tallinn, 13. dets. 1993). Tln., 1993, lk. 30-34)

Käsitledes meie raamatukogu komplekteerimise tänaseid põhimõtteid, heidame esmalt pilgu lähemas minevikku.

Teatavasti olid Läänest pärit ajakirjade ja raamatute tellimise võimalused nõukogude võimu aastail äärmiselt kasinad. 80. aastail komplekteeritud ajakirjadest, teadusraamatuist ja õpikuist oli ca kaks kolmandikku venekeelseid. Varasematel aastakümnetel oli venekeelse kirjanduse osakaal veelgi suurem. Pärast Eesti taasiseseisvumist on eri riikidest ja eri keeltes komplekteeritud kirjanduse osakaal hakanud taas normaliseeruma.

Ajakirjad

Tabelist 1 on näha, et nii ajakirjade nimetuste arvus kui jagunemises keeliti on toimunud suuri muutusi.

Tabel 1

Ajakirjade jagunemine keeliti

Aasta	Eesti keeles		Vene keeles		Teistes keeltes		Kokku nime- tusi
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	
1975	46	4,1	742	66,6	327	29,3	1115
1980	50	3,4	976	66,2	448	30,4	1474
1985	54	2,7	1030	51,0	934	46,6	2018
1990	52	3,5	977	66,1	449	30,4	1478
1991	51	5,5	677	72,6	204	21,9	932
1992	42	6,1	548	79,3	101	14,6	691
1993	45	10,8	95	22,8	276	66,4	416
1994	50	9,3	89	16,6	396	74,1	535
1938	12	13,2	8	8,8	71	78,0	91(anne- tusteta)

Venekeelsete ajakirjade arvus oli haripunkt 80. aastate keskel. Seejärel algas langus ning praegu tuleb raamatukokku 10 korda vähem ajakirju kui 80. aastail. Ka teistes keeltes ajakirjade arv oli suurim 80. aastate keskel. Arvu viisid suureks mikrofišid, mis halva kvaliteedi tõttu lugejaile eriti omaseks ei saanudki.

Kuni 1992. aastani telliti peaaegu kõik bibliograafia- ja referaatajakirjad Vene- maalt. 1993. aastast mindi üle vahendusinformatsiooni väljaannete tellimisele Läänest. 80. aastatega võrreldes on nüüd vahendusinformatsiooni väljaandeid vähem (1994. aastaks on tellitud 15 nimetust), kuid TTÜ profiil ja Eesti tööstuse vajadused on enam-vähem kaetud.

Tabel 2 toob teistes keeltes (s.t. peale eesti ja vene keele) ajakirjade komplekteerimisallikad.

Tabel 2

Teistes keeltes ajakirjade komplekteerimisallikad

Aasta	Ajakirjanduslevi	Välisvahetus	Lääne ajakirjaagentuurid	Mikro-fišid NL infoasutustelt	Välisabi	Kokku
1975	191	80	56	-	-	327
1980	196	94	33	125	-	448
1985	206	98	47	589	-	934
1990	198	68	40	143	-	449
1991	59	66	27	52	-	204
1992	17	67	-	-	17	101
1993	-	92	143	-	41	276
1994	-	90	206	-	100	396

Mõistagi on ajakirjade nüüdsete komplekteerimisallikate seas tõusnud esiplaanile Lääne ajakirjaagentuurid ning välisabi. Välisvahetuse teel saabuvate ajakirjade arv pole oluliselt muutunud. Tähelepanuväärne on, et 1994. aastaks tellitud ajakirjade proportsioonid keeliti on ligilähedased 1938. aastaks tellituile (tabel 1). Ajakirjade arv peab aga järgnevatel aastail oluliselt suurenema

Teadusraamatud

Tabelist 3 näeme, et komplekteeritud teadusraamatute jagunemises keeliti algab järsk muutus 1991. aastast: väheneb venekeelsete ja suureneb eesti- ja muukeelsete raamatute osakaal.

Tabel 3

Teadusraamatute jagunemine keeliti

Aasta	Eesti keeles		Vene keeles		Teistes keeltes		Kokku eksemplare
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	
1980	2143	17,7	7727	63,9	2227	18,4	12097
1985	1542	17,1	5940	66,0	1523	16,9	9005
1990	2432	19,8	6472	52,9	3348	27,3	12252
1991	1446	12,4	3454	29,7	6715	57,9	11615
1992	3004	34,5	1724	19,8	3985	45,7	8713
1993 kuni 1. okt.	1639	28,8	550	9,7	3595	61,5	5681

Komplekteeritud teadusraamatute arv on viimastel aastatel vähenenud. Tendents on loomulik, kuid normaalne pole see, et teistest riikidest saadud raamatuid suurem osa on välisabi ning viimaste seas 70. ja 80. aastate või veelgi vanem raamat. Komplekteerimissummad võimaldasid 1992. aastal vaid üksikuid välismaa teadusraamatuid osta. 1993. aasta komplekteerimissummad võimaldavad suuremal arvul osta Läänest nii teatmeteoseid kui ka monograafiaid. Selleks kulutame umbes 20% 1993. aasta 1,5-miljonilisest komplekteerimissummast.

Õpikud

Ka õpikute komplekteerimine on viimastel aastatel vähenenud (tabel 4). Nõukogude korgkooliraamatukogude õppekirjandusega varustatuse printsiibid on meie jaoks ajalugu. Riigi kulul õpiku muretsemine kümnete ja sadade eksemplaride kaupa ei õigusta end. Siiski pean normaalseks eestikeelset õppekirjandust muretseda suuremal arvul kui võõrkeelset. Seda praktikat on näha ka tabelis 4 toodud arvudest.

Tabel 4

Õpikute jagunemine keeliti

Aasta	Eesti keeles		Vene keeles		Teistes keeltes		Kokku eksemplare
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	
1975	6204	36,6	10730	63,4	-	-	16934
1980	4907	32,1	10362	67,9	-	-	15269
1985	4557	39,9	6845	60,1	-	-	11402
1990	3238	36,6	5204	58,7	413	4,7	8855
1991	2290	47,5	1617	33,5	917	19,0	4824
1992	3790	70,4	904	16,8	690	12,8	5384
1993 kuni 1. okt.	2155	71,7	387	12,9	466	15,5	3008

Muudatused komplekteerimise põhimõtteis

Nõukogude aastail ei olnud Nõukogude Liidus ilmunud trükiste komplekteerimisel erilisi probleeme. Raamat oli odav ning ka komplekteerimissummasid suurendati vajaduste suurenedes. Vajaliku sai kätte ka rahvademokraatiamaadest. Lääneriikides ilmuva kättesaamisega oli suuri raskusi isegi RVL kaudu, rääkimata vajalike trükiste muretsemisest raamatukokku. Trükiste hankimisvõimalused ei olnud tasakaalus lugejate tegelike vajadustega. Niisiis Läänes ilmuva puhul oli tegemist infovaegusega, NSV Liidus ilmunu komplekteerimisel esines aga ka liiasust.

Pärast Eesti taasiseseisvumist on raamatukogu komplekteerimise põhimõtted oluliselt muutunud. Tarvilik oli kindlaks määrata komplekteerimisvajaduste prioriteetid. Küsimus ei seisne üksnes meie postsotsialistliku ühiskonna piiratud ressurssides. Ka võimaluste avardades on komplekteerimise prioriteete ikkagi vaja.

Esimeseks vajaduseks on omada otsest juurdepääsu maailma tähtsamatele andmebaasidele, koondkataloogidele ja suuremate raamatukogude kataloogidele. Olulisemad referaatajakirjad ja CD-ROM andmebaasid peavad oma raamatukogus olemas olema. Siis on võimalik efektiivselt lülituda rahvusvahelisse RVL-i. Eelöeldu tähendab, et raamatukogu ressurssidest tuleb anda esimene prioriteet infootsingule ka rahvusvahelisele RVL-ile. Infootsingu ja rahvusvahelise RVL-i arendamine soodustab suuresti trükiste kättesaadavust ja mõjutab ühtaegu raamatukogu komplekteerimispoliitikat. Ei ole vaja komplekteerida ekstensiivseid väliskirjanduse kogusid, kui vähekasutatavad materjalid on välismaalt kergesti kättesaadavad.

Primaarkirjanduse muretselisel tuleb esmane tähelepanu kontsentreerida ajakirjadele. Väliskirjanduse komplekteerimise järgmised prioorsused kuuluvad teatmeteostele, siis monograafiatele ja õpikutele.

TTÜ Raamatukogu ongi kahel viimasel aastal oma kogude komplekteerimisel ülaltoodud prioriteetidest lähtunud. Paraku, 1992. aasta komplekteerimissummad olid nii väikesed (730 tuhat krooni), et 700 tuhat krooni kulutati vahendusinformatsiooni väljaannetele ja primaarajakirjadele. 30 tuhande krooni eest osteti eestikeelseid raamatuid. 1993. aasta komplekteerimissummadest (1,5 miljonit krooni) kulutatakse 300 tuhat krooni (20%) vahendusinformatsioonile (15 nimetust), 850 tuhat krooni (55%) primaarajakirjadele (345 nimetust) ning 350 tuhat krooni (25%) teatmeteoste, monograafiate ja õpikute muretseliseks. Kulutused rahvusvahelisele RVL-ile on olnud väikesed, sest osa saadetud trükistest ja koopiatest saame välisabina.

**UDK-L BASEERUV ANDMEBAAS “ÕPPEAINED JA TEADUSTÖÖD
TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOIS” NING SELLE ANDMETEL
KOOSTATUD TTÜ RAAMATUKOGU KOMPLEKTEERIMISKAVA**

Kaasautor Urve Ideon, TTÜR, andmebaasihaldur

(Varem ilmunud: Ülikooliraamatukogu täna. 2005, lk. 20-29)

Relatsioonandmebaas “Õppeained ja teadustööd Tallinna Tehnikaülikoolis” loodi Microsoft Access 2000 vahenditega TTÜ Raamatukogus aastatel 2003–2004 eesmärgil saada täielik ülevaade TTÜ teadus- ja õppetöö temaatikast. Algandmestikku oli võimalik autoriteetsete andmetena kopeerida TTÜ õppeainete ja teadustööde registritest. Andmebaasi täiendati õppeainetele (üle 2500) ja teadustööde teemadele (ligi 800) antud UDK liikidega.

Andmebaasi kavandas ning koostamist juhtis ja korraldas Konrad Kikas. Andmebaasi struktuuri projekteeris ning andmetötluse teostas Urve Ideon. Teadustööde teemad ja õppeained liigitasid kataloogimisosakonna pearaamatukoguhoidja Malle Lang ning süstematiseerijad Ave Kaldas, Janelle Kirss, Marit Talviste ja Anne Talts. Valminud andmebaasi haldur on Urve Ideon.

Andmebaasi loomise etapid olid järgmised:

- töötati välja andmebaasi põhiskeem vastavalt planeeritud analüüsi vajadustele;
- määrati vajalike andmetabelite nomenklatuur, projekteeriti tabelite struktuurid ja realiseeriti need;
- defineeriti eri tabelite väljade vahelised seosed (vt. joonis 1);
- loodi vajalikud vormid andmete sisestamiseks;
- koostati analüüsi tulemuste väljastamiseks vajalikud esmased päringueeskirjad.
- Andmebaasi loomisele järgnes andmete sisestamine:
- teadustööde ja õppeainete algandmed kopeeriti läbi TTÜ veebi vastavatest TTÜ registritest;
- ülejäänud andmed sisestati raamatukogus otse nende jaoks loodud tabelitesse.

Tuleb rõhutada, et andmebaas “Õppeained ja teadustööd TTÜs” ei kopeeri TTÜ õppeainete ja teadustööde registreid. Siin on unikaalne see aspekt, et õppeainete ja teadustööde andmestik seotakse üheks tervikuks UDK liigituse abil ja seega on võimalus käsitleda õppeaineid ja teadustöid ühtse infokogumina infovajaduse koormuse määramiseks. Muidugi saab soovi korral vaadelda õppeaineid ja teadustöid ka eraldi.

Tähtsamad andmebaasis sisalduvad tabelid on järgmised:

- TTÜ struktuur
- Õppeained
- Teadustööd
- Õppejõud
- Õpikud
- UDK liigid
- Õppeainete UDK liigid
- Teadustööde UDK liigid
- ETF-i teaduserialade klassifikatsioon
- Teadustööde ETF-i klassid

Iga õppeaine kohta on andmebaasis järgmine põhiandmestik:

- õppeaine kood ja nimetus;
- teaduskonna, instituudi ja õppetooli tähis;
- UDK indeks (mille kaudu saab leida ka UDK nimetuse);
- ainepunktide arv;
- tundide arv (sh loenguid, laboreid, harjutusi);
- lugemise aeg (sügissemester, kevadsemester);
- kontrolli vorm (eksam, arvestus, hindeline arvestus);
- õppejõud;
- õpikud;
- kuuluvus (BDM – s.t. kas õppeaine kuulub bakalaureuse-, inseneri- ja rakenduskõrgharidusõppe valdkonda või magistri- ja doktoriõppe valdkonda või hoopis mõlemasse).

Et õpik kuulub alati õppeaine juurde, siis veidi lähemalt õpikute teemast. Uuemates TTÜ õppeteatmikes õppeainete juures õpikuid ei mainita. Kuid TTÜ õppeainete registris on siiski mõningat informatsiooni ka õpikute kohta. Tänu TTÜ info-süsteemide talitusele sai raamatukogu käesoleva aasta juuni alguses õppeainete registris sisalduvate õpikute elektroonilised kirjed koos õppejõudude nimedega. Suurel osal õppeainetest oli õpikute veerus siiski märge “puudub” või sisaldas äärmiselt vananenud/puudulikku informatsiooni. Seega õpikute andmete sisestus andmebaasi “Õppeained ja teadustööd TTÜs” on alles algusjärgus. Kuid andmebaas koostati arvestusega, et oleks võimalik esitada päringuid ka õppekirjanduse kohta ja seda temaatikat edasi arendada, arvestades raamatukokku lisanduvaid e-ressursse.

Iga teadustöö teema kohta on andmebaasis järgmine põhiandmestik:

- teema kood ja nimetus;
- teaduskonna, instituudi ja õppetooli tähis;
- UDK indeks (mille kaudu saab leida ka UDK nimetuse);
- teema juht;
- täitjate arv;
- teema kestus ja suunitlus (alus-, rakendus- ja arendusuuringu protsent);
- teaduseriala ETF-i (Eesti Teadusfond) klass.

Sisestatud andmete ulatuses on võimalik teha igasuguseid päringuid. Näiteks on vastatud järgmistele päringutele: millised on õppeained, mille UDK liigi nimetuses esineb sõna “tehisintellekt”; kui palju on teadustöid, milles rakendusuuringu osakaal on üle 50%; millisesse UDK liiki kuuluvad deformeeruva keha mehaanika õppetooli teadustööd; milliseid õppeaineid õpetab robotitehnika õppetool; millised on õpikud õppeainetele, mille nimetuses esineb sõna “metallurgia”; milline on õppeainete arvuline jaotus TTÜ struktuuriüksustes jne.

Senitehtud päringuist on kaks suuremat olnud seotud komplekteerimiskavade koostamisega:

1. Andmebaasi põhjal koostati TTÜ õppe- ja teadustöö vajadustele vastavate teavikute kolme komplekteerimistasandiga komplekteerimiskava.

2. Andmebaas oli aluseks TTÜR-i puutuvale andmestikule, mis esitati teadusraamatukogudevahelisele töörühmale ühise komplekteerimiskava koostamiseks.

Käesoleva ajani on päringud esitatud andmebaasihaldurile. Kasutades Microsoft Access 2000 parameeterpäringute moodulit, vormistab haldur vastused tabelitena või graafikutena ja esitab need trükituna või elektrooniliselt. Parameeterpäringu eeskiri on seejuures kas eelnevalt defineeritud või koostatakse päringu laekumisel, vastavalt soovitud andmetele.

Andmebaasi praegune seis ei anna põhjust tööd lõpetatuks pidada. Mis saab edasi?

Esimene töö on olemasolevate õppekirjanduse andmete korrastamine ja uute andmete sisestamine. See osa tööst saab toimuda ainult koostöös ülikooliga. Tahaksime jõuda selleni, et andmebaasi oleks sisestatud informatsioon kõigi vajalike õpikute kohta ja kindla õppeaine õpikuid pärides saaks tulemuseks loetelu, millest iga õpiku pealkiri oleks ühtlasi lingiks selle raamatu eksemplarideni elektronkataloogis ESTER. Seejuures tuleb arvestada ka raamatukokku pidevalt lisanduvaid e-ressursse, mille kasutamine nii õppe- kui teadustöös pidevalt kasvab.

Teine küsimus on, kuidas andmebaasi aktualiseerida. Ideaalne oleks, kui andmeid muudetaks otsekohe, kui TTÜ teadustööde ja õppeainete registrites, TTÜ struktuuris, õppejõudude kaadris jne. toimuvad muutused. Ilmselt pole see siiski reaalajas võimalik ja selles osas tuleb leppida mingisuguse mõistliku intervalliga.

Kolmandaks tuleb mõelda, milline peaks olema selle andmebaasi kasutajaliides. Näiteks võiks viia Accessi andmebaasi SQL-serverile SQL-andmebaasiks ja kirjutada vajalik rakendusprogramm, mis oleks võimeline kuvama universaalotsingu vormil sisestatud otsinguparameetritele vastava tulemuse. See oleks analoogne praegu raamatukogu veebis olevale kirjanduse otsingu võimalusele. Või leppida mõne "staatilisema" lahendusega? Kas kõiki andmeid avalikustada ja kellele? Sellele on praegu vara vastata. Lähem tulevik peaks näitama, kui palju andmebaasile päringuid esitatakse ja millised need saavad olema. Siis on kergem otsustada, kuidas edasi toimida.

Järgnevalt peatume lähemalt komplekteerimiskavade koostamisel andmebaasi andmeil.

1. TTÜ Raamatukogu komplekteerimiskava

Andmebaasi põhjal koostati TTÜ õppe- ja teadustöö vajadustele vastavate teavikute kolmetasandiline komplekteerimiskava. Komplekteerimistasandite määramisel võeti aluseks USA-s välja töötatud kogude hindamise metoodika CONSPECTUS. Erinevalt CONSPECTUSest, kus on viis komplekteerimistasandit, on TTÜR-i komplekteerimiskavas kolm tasandit: põhiinformatsiooni tasand, õppetööd ja selle juhendamist toetav tasand ja teadustööd toetav tasand. Põhiinformatsiooni tasandil komplekteeritud kogud võimaldavad ainevaldkonda tutvustada ja määratlada, sisaldades teavikute piiratud valikut. Õppetööd ja selle juhendamist toetaval tasandil komplekteeritud kogud tagavad süsteemse informatsiooni antud teadusvaldkonnas, rahuldades lugeja vajadused ülikooli diplomi-, bakalaureuse- ja magistriõppe õppekavade ulatuses, sisaldades teavikute laia valikut. Teadustööd

toetaval tasandil komplekteeritud kogud koosnevad põhilistest allikmaterjalidest, mis rahuldavad kasutajate doktoriõppe ja iseseisva uurimistöö vajadused, sisaldades:

- väga laia valikut üldisema sisuga ja erialastest monograafiatest ning teatmeteostest;
- väga laia valikut üldistest ja erialastest ajakirjadest;
- väga laia valikut elektroonilistest ressurssidest.

Teavikute komplekteerimine õppetööd ja selle juhendamist toetaval tasandil on ette nähtud kõigis neis teadusvaldkondades, milles TTÜs toimub õppetöö ning teadustööd toetaval tasandil neis teadusvaldkondades, milles tehakse teadustööd. Teavikute komplekteerimine põhiinformatsiooni tasandil on ette nähtud kõigis teadusvaldkondades, kus tehakse õppetööd ja/või teadustööd. TTÜR-i teavikute komplekteerimiskava kiitis heaks raamatukogu teadusnõukogu 2004. aasta märtsis.

Tabelis 1 on TTÜR-i komplekteerimiskavast toodud näide UDK liigis 621.3. Tabeli veerg P tähistab põhiinformatsiooni tasandit, veerg Õ õppetöö tasandit ja veerg T teadustöö tasandit. Teavikute komplekteerimine on ette nähtud Õ-tasandil neis UDK liikides, kus toimub õppetöö ja T-tasandil seal, kus toimub teadustöö. Tabelist näeme, et liigis 621.32 (elektrilambid) teadustöö tasandil komplekteerimist pole ette nähtud, sest selles valdkonnas teadustööd ei tehta. Liikides 621.33 (elektervedu) ja 621.36 (termoelekter, elekterküte, elektrotermia) ei ole ette nähtud komplekteerimist õppetöö tasandil, sest neis valdkondades õppeaineid ei ole.

Tabel 1

Väljavõte TTÜ Raamatukogu komplekteerimiskavast

UDK liik	UDK nimetus	P	Õ	T
...	...	...	...	...
621.3	Elektrotehnika	+		
621.31	Elektrienergia tootmine, muundamine, edastamine, jaotamine	+	+	+
621.32	Elektrilambid	+	+	
621.33	Elektervedu	+		+
621.35	Elektrokeemiline tehnoloogia	+	+	+
621.36	Termoelekter. Elekterküte. Elektrotermia	+		+
621.37	Elektriliste lainete, elektromagnetiliste lainete, võnkumiste, impulsside tehnika	+	+	+
621.38	Elektronseadmed. Elektronlambid. Fotoelemendid. Elementaarosakeste kiirendid. Röntgenitorud	+	+	+
621.39	Telekommunikatsioon. Telegraafia. Telefoonia. Raadioside. Videotehnoloogia ja –seadmed. Telejuhtimine	+	+	+
...	...	...	...	...

Andmebaas annab võimaluse TTÜR-i komplekteerimiskava koostamiselt edasi minna UDK liikide ja alaliikide infovajaduse koormuse väljaselgitamisele ja selle alusel liikide komplekteerimiskoeffitsientide väljaselgitamisele ning nende lisamisele komplekteerimiskavva.

On täiesti loomulik, et kõige rohkem teadustöid (50,7%) ja õppeaineid (45,3%) läheb liiki 6, järgneb liik 5 – 25,8% teadustöödest ja 20% õppeaineist.

Teadustööde suurima esinemiskordade arvuga UDK indeksid kolme sümboli ulatuses olid 621 (elektrotehnika ja masinaehitus) – 169 korda, 551 (üldgeoloogia) – 60 korda, 004 (arvutiteadus ja andmetöötlus) – 57 korda. Seevastu teadustööde kõige väiksema esinemiskordade arvuga UDK indeksid olid 534 (akustika), 677 (tekstiilitööstus), 364 (sotsiaalprobleemid) ja mõned teised UDK indeksid, millest igaüks esines vaid üks kord.

Õppeainete suurima esinemiskordade arvuga UDK indeksid kolme sümboli ulatuses olid 621 (elektrotehnika ja masinaehitus) – 309 korda, 004 (arvutiteadus ja andmetöötlus) – 289 korda, 658 (ärijuhtimine) – 109 korda. Seevastu õppeainete kõige väiksema esinemiskordade arvuga UDK indeksid olid 520 (astronoomilised instrumendid ja tehnikad), 626 (vesiehitus), 712 – (maastikuplaneerimine) ja mõned teised UDK indeksid – igaüks vaid üks kord.

Liikide infovajaduse koormust võiks iseloomustada mingi koefitsiendiga. Selleks võib olla lihtsalt teadustööde ja õppeainete esinemiskordade arv UDK liikides, mis on ülevaatlik ja mida saab komplekteerimisel kasutada.

Tabel 2 näitab liigi 621.3 infovajaduse koormust põhiinformatsiooni, õppetöö ja teadustöö tasandil. Nagu näha, on kõige suurema koormusega liigid 621.31 (elektrienergia tootmine, muundamine, edastamine, jaotamine), 621.38 (elektronseadmed, elektronlambid jm.) ning 621.39 (telekommunikatsioon). Näeme, et infovajaduse koormus on väga väike liikides 621.32 (elektrilambid), 621.33 (elektervedu), 621.35 (elektrokeemiline tehnoloogia) ja 621.36 (termoelekter, elekterküte, elektrotermia).

Liikide infovajaduse koormuse väljaselgitamine võimaldab komplekteerimise rõhuasetusi täpsemalt määratleda ja teavikute hankimisel arvestada. Infovajaduse koormust liigiti on võimalik kasutada ka raamatukogutöö muudes lõikudes, nagu kogude korraldamine, lugejateenindus, infotöö jm.

Tabel 2**Liikide infovajaduse koormus**

UDK liik	UDK nimetus	P	Õ	T
621.3	Elektrotehnika			
621.31	Elektrienergia tootmine, muundamine, edastamine, jaotamine	142	65	77
621.32	Elektrilambid	1	1	0
621.33	Elektervedu	3	0	3
621.35	Elektrokeemiline tehnoloogia	2	1	1
621.36	Termoelekter. Elekterküte. Elektrotermia	1	0	1
621.37	Elektriliste lainete, elektromagnetiliste lainete, võnkumiste, impulsside tehnika	17	14	3
621.38	Elektronseadmed. Elektronlambid. Fotoelemendid. Elementaarosakeste kiirendid. Röntgenitorud	71	46	25
621.39	Telekommunikatsioon. Telegraafia. Telefoonia. Raadioside. Videotehnoloogia ja –seadmed. Telejuhtimine	79	67	12

2. Eesti teadusraamatukogude komplekteerimiskava

Andmebaas oli aluseks TTÜRi andmestikule, mis esitati teadusraamatukogude (Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu, Tallinna Pedagoogikaülikooli Akadeemiline Raamatukogu, Eesti Rahvusraamatukogu) vahelisele töörühmale ühise komplekteerimiskava koostamiseks. Nimetatud kavva võeti teavikute komplekteerimine kahel tasandil: põhiinformatsiooni tasandil (P) ja teadustööd toetaval tasandil (T). Töörühm esitas komplekteerimiskava esimese versiooni Haridus- ja Teadusministeeriumile 2004. aasta veebruaris. Komplekteerimiskava järgmises versioonis tuleks laiendada osalevate raamatukogude ringi (tingimata kaasates Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu, Eesti Muusikaakadeemia Raamatukogu ja Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu) ning lisada õppetööd toetav komplekteerimistasand. Üleliigse dubleerimise vältimiseks tuleks raamatukogudel enne järgmise versiooni valmimist kokku leppida rollijaotustes. Praegu näeb mõni raamatukogu oma rolli tegelikest põhiülesannetest laiemana. Ees seisab suur töö selleks, et teadusraamatukogude komplekteerimine oleks optimaalne, s.t. et see vastaks Eesti teaduse ja kõrghariduse vajadustele ning ressursse kasutataks ökonoomselt. Järgneb tabel 3, kus on esitatud väljavõte Eesti teadusraamatukogude komplekteerimiskavast (veebruar, 2004), liigist 65.

Tabel 3

Väljavõte Eesti teadusraamatukogude komplekteerimiskavast

UDK liik	UDK nimetus	TTÜR	TÜR	TPÜAR	ERR
...	...	...	...	...	...
65	Tööstuse, kaubanduse, side juhtimine ja organisatsioon. Juhtimise teooria ja praktika. Ettevõtetemajandus	T	T	T	
650.1	Meetodid ja metodoloogia. Organisatsiooni teooria ja praktika. Juhtimine	T	T	T	T
651	Asjaajamine. Bürootöö	P	T	P	P
654	Side, telekommunikatsioon ja telejuhtimine (korraldus, teenindus)	P	T	P	
655	Trükitööstus. Trükindus. Kirjastamine. Raamatukaubandus		T	T	T
656	Transport. Postiside	T	T		
657	Raamatupidamine. Aruandlus. Arvestus	T	T		
658	Ettevõtete juhtimine. Organisatsiooniteooria. Ärijuhtimine. Logistika. Turundus	T	T	P	T
659	Avalikkussuhted ja teabekorraldus	T	T	T	T
...	...	...	...	...	...

UDC-BASED DATABASE “DISCIPLINES AND RESEARCH PROJECTS IN TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY” AND THE COMPOSITION OF COLLECTION POLICY STATEMENT OF TUT LIBRARY

Summary

Co-author: Urve Ideon, TUTL, Database Administrator

(First published in: Ülikooliraamatukogu täna. 2005, p. 30-31)

The relational database “Disciplines and research projects in TUT” was developed in the Tallinn University of Technology Library (TUTL) in the years 2003–2004 with the aim of having a full overview of the subject matters of disciplines and research projects in the University. Initial data were copied from the registries containing the subjects of research and studies carried out in TUT (Tallinn University of Technology). All the academic disciplines (over 2500) and the subjects of research projects (800) were classified by UDC and added to the database.

The database was planned by Konrad Kikas who also headed the development process. The structure of the database was designed by Urve Ideon who was also responsible for data processing. Research works and academic disciplines were classified by librarians from the cataloguing department. The administrator of the database is Urve Ideon.

Database was developed with Microsoft Access 2000. The development phases were the following:

- working out a basic scheme for the database according to the requirements of planned analysis;
- specifying the nomenclature of required data tables and designing relevant structures for the tables (most essential of them: structural areas of TUT, the structure of TUT, UDK classes, academic disciplines, research projects, UDK classes of academic disciplines, UDK classes of research projects, ETF (Estonian Science Foundation) classification, EFT classes of research projects);
- realization of the structures;
- defining relationships between different table fields;
- creating forms for data input;
- preparing query rules for the output of analysis results.
- The next step was data input:
- data on research and academic disciplines in TUT were copied from the relevant registries into the database via TUT web;

- the rest of the data were entered directly in the tables that were created for them.

The database includes the following data on each academic discipline: symbol of faculty, institute and chair; UDC index; name of UDC class; name and code of an academic discipline; number of credits; number of academic hours (incl lectures, exercises, laboratory hours); time of delivery (autumn semester, spring semester); form of evaluation (exam, preliminary examination, graded preliminary examination); lecturer; textbooks (data on textbooks is not comprehensive yet).

The database was developed with the consideration that it would enable the user to make queries on textbooks after all textbook-related data have been entered in the database.

Each research project has the following data in the database: symbol of faculty, institute and chair; UDC index; name of UDC class; name of project; leader of project; number of fillers; subject code; duration of subject; orientation (percentage of basic, applied, development research); ETF class of scientific field.

Within the scope of entered data it is possible to make all kinds of queries. Two major queries so far were related to the compilation of acquisition plans:

1. On the basis of the database an acquisition plan which describes collection thematics in terms of three descriptive levels was composed for the documents which meet the requirements of studies and research in TUT. Acquisition levels were determined on the basis of the collection assessment tool *Conspectus* that was worked out in the USA. Unlike *Conspectus* that has five acquisition levels, TUTL acquisition plan has three levels: basic information level, instructional support level and research level. At the instructional support level documents' acquisition is required in all subjects of TUT studies, at the research level acquisition is required in all subjects of TUT research projects. At basic information level the acquisition of documents is required in all fields of science where learning or research projects are carried out. The TUTL documents' acquisition plan was approved by the Library's research council in March 2004.
2. The database served as a basis for TUTL-related data collection that was submitted to the working group of research libraries (Tartu University Library, TUTL, Academic Library of Tallinn Pedagogical University, National Library of Estonia) for preparing a common acquisition plan. The mentioned acquisition plan involves basic information and acquisitions at research level. The working group submitted the plan to the Ministry of Education in February 2004.

Up to the present time queries have been sent to the database administrator. The administrator compiles responses in the form of a table, using the Microsoft Access 2000 parameter queries module and presents them electronically or on paper as an outprint. Depending on required data the rule of parameter query has been defined in advance or is put together when a query arrives. The development of the databases' user interface has been under discussion.

**AVASÖNAVÕTT TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOLI RAAMATUKOGU
70. AASTAPÄEVA AKTUSEL TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOLI
AULAS 21. NOVEMBRIL 1989. AASTAL**

Austatud kolleegid!

Austatud külalised!

Mu daamid ja härrad!

Tehniline kõrgharidus Eestis sai alguse 1918. aasta septembris, millal avati Eesti Tehnika Seltsi Tehnilised Erikursused. Aasta hiljem nimetati Kursused Tallinna Tehnikumiks. Tehnikumi alamastmes õppisid tulevased tehnikud ja meistrid, ülemastmes – insenerid ja arhitektid. 1923. aastast hakati tehnikumi vastu võtma ainult keskkoolilõpetanuid, mistõttu õppeasutus muutus sisuliselt tehnikaülikooliks.

Juba Eesti Tehnika Seltsi Tehniliste Erikursuste eelarves 1918/19. õppeaastaks olid ette nähtud raamatukogu kulud. Tallinna Tehnikumi raamatukogu inventari-raamatud näitavad, et esimesed raamatud muretseti siiski alles 1919. aasta detsembris. Pärast Tallinna Tehnikumi likvideerimist 1936. aastal jätkas raamatukogu tööd juba Tallinna Tehnikainstituudi, s.o. nüüdse Tallinna Tehnikaülikooli raamatukoguna. Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu asutamisaastaks võib pidada 1919. aastat, kuna sellest ajast on ta pidevalt täienenud ja lugejaid teenindanud.

Oma 70 tegevusaasta jooksul on Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu kujunenud üheks suuremaks teadusraamatukoguks Eestis. Kogud sisaldavad 1,2 miljonit trükist, teenindatakse üle 14 tuhande lugeja, neist üle 1,5 tuhande väljastpoolt TTÜ-d.

Juubelite aegu on tavaks heita pilk möödunule ja mõelda tulevikule. Teeme seda ka meie.

Tehnikumi raamatukogu normaalne areng kestis 1928. aastani, millal võeti vastu otsus tehnikumi likvideerimise kohta. Raamatukogu täienemine muutus raskeks eelarve vähendamise tõttu, kuid see jätkus ka tehnikumi likvideerimisperioodil aastail 1928-1936.

Tallinna Tehnikainstituudi raamatukogu hakkas 1936. aastast regulaarselt uut kirjandust hankima ning püüdis täita lünki, mis tekkisid Tehnikumi likvideerimisaastail. 1940. aastaks oli see raamatukogu kujunenud Eesti Vabariigi keskseks tehnikaraamatukoguks, kus tehnikaraamat ja -perioodika oli kõige arvukamalt esindatud. Raamatukogul oli küllalt hoidlapinda ning lugemiskohti lugemissaalis.

Järgnevat perioodi raamatukogu arengus võiks dateerida aastatega 1940-1955. 1940. aastast tõusis raamatukogu täiendamisel esikohale venekeelne kirjandus. Sõjajärgseil aastail suurenes tunduvalt üliõpilaste ja õppejõudude arv. Nende teenindamiseks oli vaja järjest rohkem kirjandust muretseda (aastane trükiste

juurdetulek oli tollal 10 korda suurem kui 30. aastate lõpul). Raamatukogus jäi järjest vähemaks ruumi nii raamatuile, lugejaile kui ka töötajaile.

Murrangulisteks raamatukogu arengus kujunesid aastad 1955-1965. 1955. aastal koliti Koplist üle kesklinna Lai t 5. Pärast seal tehtud kapitaalremonti sai raamatukogu oma tegevuseks normaalsed tingimused. 60. aastate algul jõuti kogude ja teeninduse korralduse poolest nõutava tasemeni. Neil aastail tekkisid ka tagasihoidlikud võimalused väliskirjanduse tellimiseks ja taastati 1937. aastal alustatud, kuid sõja ajal katkenud rahvusvaheline raamatuvahetus. 60. aastail suurenes järsult üliõpilaste ja õppejõudude arv. Nende teenindamiseks ja kasvavate kogude paigutamiseks jäi Lai 5 hoone kitsaks.

Uus etapp arengus algas 1972. aastal, millal avati raamatukogu Mustamäe hoone. Sellest möödunud 17 aasta jooksul on raamatukogus palju muutunud. Hoolimata sellest, et hoone oli sinna paigutatud teaduskirjanduse kogudele algusest peale kitsas (ehitati ju hoone õpperaamatukogu tarbeks), muutus raamatukogu kõrgkooli perele käepäraseks. Uus hoone võimaldas kasutusele võtta uusi teenindusviise. Alates 1970. aastate lõpust oleme saanud ka varasemast rohkem väliskirjandust hankida.

Oma 70. aastapäeval peame kahjuks tunnistama, et meil pole põhjust rahuloluks. Raamatukogu edasist arengut pidurdavad ruumikitsikus ning piiratud võimalused tehnika soetamiseks ja väliskirjanduse ostmiseks.

Ruumikitsikusest ülesaamiseks on meile püütud ka nõu anda. On soovitatud vanemad fondid kustutada või mujale üle anda, olemasolevad hoidlad kompakthoiuks ümber seada jm. Vanemate fondideta teadusraamatukogu võiks aga piltlikult võrrelda juurteta puuga. Kompaktoid tuleb kõne alla vaid vähekasutatavate kogude puhul, Mustamäel paiknevad kogud on aga igapäevases kasutuses. Kahe väikese ruumiga, mis me sel aastal hoidlateks juurde saime, elame vaid paar aastat ära. Niisiis ei saa raamatukogu hoone väljaehitamist Mustamäel kauaks edasi lükata.

Isemajandavale Eestile sobivate spetsialistide koolitamiseks ja tarvilike tehnikauuringute jaoks vajab tehnikaülikool senisest rohkem informatsiooni arenenud maailmast. Me ei saa ka ajaga sammu pidada, omamata vajaliku kvaliteediga ja vajalikul arvul arvuteid, kopeeraparaate ja muud tehnikat.

Raamatukogude areng on alati ühiskonnas toimunud muutustega kaasas käinud. Eesti Vabariigi aegse Tehnikumi ja Tehnikaülikooli raamatukogu sisaldas tolle aja tehnikahariduse ja tehnikauuringute jaoks vajalikku kirjandust. Järgneva viie aastakümne jooksul pole raamatukogu oma lugejate vajadusi kuigi täielikult rahuldada saanud. Eesti ühiskonnas 1940. aastal alanud protsessid on ka raamatukogu arengus kajastunud. Nii stalinistliku poliitika ilmingud kui ka Hruštšovi ja Gorbatšovi uuendusliikumised on raamatukogu koostises selgesti nähtavad. Isemajandavas Eestis peame jõudma jällegi sama olukorrani nagu oli vanasti, nagu on normaalne, s.t. raamatukogudesse peab saama osta kõike seda, mida vaja.

Isemajandavas Eestis saab ka raamatukogu arengus määravaks rahakoti suurus. Senisest hoolikamalt tuleb hakata kaaluma iga raamatu või ajakirja ostmise

vajalikkust. Väliskirjanduse ja vajaliku tehnika ostuvõimaluste avardumine sõltub ilmselt sellest, millal meie oma raha konverteeritavaks saab.

Ma olen optimist.

Juubelipäeval ma tänan kõiki kolleege oma raamatukogus hea töö eest ja soovin teile optimismi ja edu edaspidiseks.

Raamatukogu kollektiivi poolt soovin edu kogu Tehnikaülikooli perele ja loodan jätkuvale heale koostööle.

Me loodame jätkuvale koostööle teiste raamatukogude ja muude asutustega. Me soovime parimat teile kõigile, kes te meie juubelipäeval olete siia kokku tulnud.

**EESTI SPETSIALISTIDE INFOVAJADUSED JA
TEADUSRAAMATUKOGUDE KOOSTIS**

**INFORMATION NEEDS OF ESTONIAN SPECIALISTS AND
COLLECTION COMPOSITION OF RESEARCH LIBRARIES**

TEADUSLIKE RAAMATUKOGUDE PÄEVAPROBLEEME

(Varem ilmunud: Rahva Hää, 1962, 20. oktoober)

Teaduslik-tehnilise informatsiooniga tegelevate asutuste võrgus on oluline koht teaduslikel ja eriraamatukogudel. Eelmise aasta loenduse andmeil oli meil vabariigis 656 teaduslikku ja eriraamatukogu, mille fondides oli 9,5 miljonit trükiteost. Nende raamatukogude fondid täienevad igal aastal rohkem kui poole miljoni trükiteosega. Kuid vaatamata sellele olemasolev teaduslike- ja eriraamatukogude võrk ei rahulda teaduslike töötajate ja spetsialistide vajadusi kirjanduse järele.

NLKP Keskkomitee otsuses “Raamatukogude töö olukorrast ja selle parandamise abinõudest” märgiti, et raamatukogude kiireloomuliseks ülesandeks on osutada ettevõtetele, ehitustele, kolhoosidele, sovhoosidele ja teaduslikele asutustele tõhusat abi rahvamajanduse arendamise plaani täitmisel. Nende ülesannete lahendamist on takistanud mitmed puudused: parallelism raamatukogude töös, ametkondlik isoleeritus, suure hulga väikeste raamatukogude (kus on ainult 200-500 eks.) olemasolu, mõnede organisatsioonide ja asutuste püüdlus piirata neile kuuluvate raamatukogude lugejate kontingenti oma töötajate kitsa ringiga. Need puudused on põhjustanud riiklike ja ühiskondlike vahendite ebaratsionaalse kulutamise, raamatufondide ja raamatukogutöötajate kaadri ebaõige kasutamise, raamatukogude materiaalse baasi nõrgenemise ning olukorra, et olemasolevate raamatukogude võrgu baasil ei ole võimalik lugejaid vajalikul tasemel teenindada.

Teaduslike ja eriraamatukogude väljaarendamist nõuavad kommunistliku ühiskonna ülesehitamise huvid. Tootmise omahinna alandamine, mis on üheks tähtsaks probleemiks rahvamajanduse arendamisel, peab saama lahenduse ka raamatukogude töös. Ökonoomia saavutamiseks on siin kaks põhilist moodust:

- võitlus parallelismiga nii ühe ja sama süsteemi kui ka erinevate süsteemide raamatukogude komplekteerimisel ja bibliograafilises töös;
- tööprotsesside ratsionaliseerimine ja uue tehnika rakendamine raamatukogudes.

Vabariigis on hakatud tegelema raamatukogude võrgu reorganiseerimisega – on ühendatud ettevõtete, ametiühingute väikesi raamatukogusid. Senini on aga lahendamata küsimus teaduslike ja eriraamatukogude võrgu perspektiivi kohta. Teatavasti ei ole vabariigis kesket raamatukogu, kus ammendavalt komplekteeritaks kirjandust, mida vajavad tööstusettevõtted, teaduslikud asutused, kõrgemad õppeasutused jt. Senini puudub koordineerimine teaduslike raamatukogude komplekteerimisel. Iga raamatukogu püüab vastavalt oma profiilile ja võimalustele komplekteerida nii palju kirjandust, kui ta suudab. Nii satub erinevate raamatukogude fondidesse küllaldaselt sellist kirjandust, mida lugejad harva vajavad, teiselt poolt aga ei komplekteeri meie raamatukogud omi fonde paljude vajalike teostega.

Tallinnas on kaks peaaegu ühesuguse proffiliga teaduslikku raamatukogu – Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu ja Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keskraamatukogu. Mõlema raamatukogu komplekteerimine venekeelse kirjandusega toimub põhiliselt sundeksemplariga, millise meetodiga kaasneb hulgaliselt sellist kirjandust, mida vähe kasutatakse. Kumbki neist raamatukogudest ei ole aga suutnud täita lünki selle kirjanduse osas, mis sundeksemplariga ei saabu.

Sellise komplekteerimise tagajärjel kasvavad raamatufondid tempos, mis ei ole kooskõlas raamatukogude ruumide ja inventari juurdesaamise võimalustega, lugejate kõiki nõudmisi pole aga võimalik maksimaalselt rahuldada.

Vabariigi kolme suurema teadusliku raamatukogu – Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu, Tartu Riikliku Ülikooli Teadusliku Raamatukogu ja Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keskraamatukogu fondid kasvasid 1. jaan. 1957 kuni 1. jaan. 1961. a. ligikaudu ühe miljoni eksemplari võrra. Niisiis vajavad ainuüksi need kolm raamatukogu iga nelja aasta järel sellist hoonet, nagu praegu on ehitamisel Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keskraamatukogule, arvestamata seda, et trükiteodang kasvab iga aastaga. Kas meie suurte teaduslike raamatukogude fondide selline juurdekasv on vajalik ja ratsionaalne? Tuleb arvestada seda, et teaduslik, eriti aga tehniline kirjandus vananeb suhteliselt kiiresti (näit. matemaatikaalasest kirjandusest on 10 aasta möödudes “aktiivne” vaid 52%, 20 aasta möödudes 23%, elektrotehnika-alasest kirjandusest vastavalt 27% ja 12%).

Ülaltoodust järeldub, et ei saa millegagi õigustada dubleerimist meie suurte teaduslike raamatukogude komplekteerimisel, eriti ühe linna piires. On küpsenud vajadus suurte teaduslike raamatukogude profileerimiseks ning seejärel kogu teaduslike ja eriraamatukogude võrgu arengusuundade kindlaksmääramiseks.

Raamatukogude profileerimise tulemusena kujunevad välja ka iga raamatukogu ülesanded teatmebibliograafia ning teadusliku bibliograafia alal. Raamatukogude profileerimine võimaldab tunduvalt vähendada raamatukogude töökoormust kirjanduse läbitöötamisel, vähendada kataloogide mahtu. Kõige suurem kasu on profileerimisest muidugi lugejal, sest uue kirjanduse osas vähenevad miinimumini lugeja eksirännakud ühest raamatukogust teise vajaliku kirjanduse leidmiseks.

Väga oluline on raamatukoguhoidja maksimaalne vabastamine tehnilisest tööst selleks, et tal jääks rohkem aega tööks lugejatega. Praegu kulub raamatukogude töötajatel liialt palju aega igasuguste aruannete ja arvestuste tegemiseks. Nende lihtsustamiseks on vajalik põhiliste näitajate ühtlustamine kõikidele raamatukogudele ning seejärel arvestuse mehhaniseerimine.

Uute raamatute läbitöötamisest aeganõudvam on vananenud kirjanduse kustutamine. Koostöös rahandusorganitega tuleks lahendada ka selle töö lihtsustamine.

Paljudes meie raamatukogudes on lugejate paremaks teenindamiseks üle mindud avariilute süsteemile. Oleks aeg üldistada raamatukogude kogemusi ja sügavalt uurida raamatufondide organiseerimise ja paigutamise küsimusi seoses avariilute kasutamisega.

Raamatukogude töö senisest efektiivsemaks muutmine pole mõeldav tööprotsesside mehhaniseerimise ja automatiseerimiseta. Nende küsimuste lahendamiseks tegeldakse Üleliidulises Teadusliku ja Tehnilise Informatsiooni Instituudis, NSV

Liidu V: I. Lenini nim. Riiklikus Raamatukogus ja mitmes teises NSV Liidu raamatukogus. Ei ole mõeldav, et meie vabariigi raamatukogud kulutavad asjatult aega omaette nokitsedes selleks, et saada informatsiooni tehnika rakendamise võimaluste kohta raamatukogude töös jt. raamatukogutöö aktuaalsetes küsimustes.

Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklikul Raamatukogul tasuks mõelda informatsioonilise bulletaani väljaandmisele (esialgu kas või kord kvartalis), milles üldistataks nii meie vabariigi kui ka väljaspool vabariiki asuvate raamatukogude positiivseid töökogemusi.

Lahendamata on palju teisigi probleeme, millest oleneb meie raamatukogunduse taseme tõstmine kaasaja nõueteni. Kerkib küsimus – miks meie raamatukogude töötajad senini neid probleeme lahendanud ei ole. Meie raamatukogudes on palju suurte praktiliste kogemustega töötajaid, kes iga päev annavad oma parima raamatukogude töö edasiarendamiseks. Kuid ainuüksi sellest on vähe raamatukogunduse kiireks ja edukaks arendamiseks. Raamatukogutöö täiustamine pole võimalik teooria organiseeriva osata, teooria omakorda võib areneda praktika teadusliku üldistamise alusel.

Asi on selles, et teadusliku uurimistöö organiseerimine raamatukogunduse alal on meie vabariigis nagu kahe silma vahele jäänud. Ei saa öelda, et teaduslikku uurimistööd üldse ei tehta. Kahjuks tegeldakse ainult raamatu, raamatukogunduse ja bibliograafia ajaloo uurimisega, raamatukogunduse aktuaalsed probleemid ei ole aga kellelegi muret tekitanud. Kuid me oleme kohustatud analüüsima raamatukogunduse olukorda ja arendamise perspektiive ning pöörama peamise tähelepanu raamatukogunduse eriti tähtsate ja aktuaalsete küsimuste teaduslikule läbitöötamisele. Raamatukogudes võime sageli kuulda selliseid hääli – teadusliku uurimistööga ei saa tegelda seepärast, et jooksva töö maht on liiga suur. Kuid on ilmne, et paljude küsimuste teadusliku läbitöötamise tulemusena saamegi oma töö mahtu vähendada. On aeg koostada teadusliku uurimistöö perspektiivplaan raamatukogunduse küsimustes ning jagada ülesanded üksikute teemade läbitöötamiseks suuremate raamatukogude vahel. Initsiatiivi peaks selles osas endale võtma Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu ning oma sõna peaks ütleva ka Eesti NSV Riiklik Teaduslike Uurimistööde Koordineerimise Komitee. Kõigi süsteemide raamatukogude töötajate loominguliste jõudude ühendamiseks tuleks minu arvates vabariigis luua raamatukogunduse ja bibliograafia ühing. Kavatsustest on juttu olnud vabariigi raamatukogutöötajate seas juba ammu, kuid tegudeni pole senini jõutud.

KOMPLEKTEERIMISPROBLEEMIDE VÕTI – RAAMATUKOGUDE TEGEVUSE KOORDINEERIMINE

(Varem ilmunud: Raamatukogu. Sügis 1970, lk. 5-13)

Teaduslikul raamatukogul on nüüdisajal oma põhiülesannete täitmisel märgatavaid raskusi. Suur hulk tööprotsesse on läinud keerukamaks, ajakulukamaks, selle all hakkab kannatama lugejate teenindamine.

Üha ilmsemaks saab vastuolu lugejate vajaduste ning nende rahuldamise võimaluste vahel. Teaduse, tootmise ja kultuuri areng eeldab õigeaegset ja täpset informatsiooni. Informatsioonikriis aga möödumise märke ei näita. Teaduslike publikatsioonide koguarv kahekordistub 12,5 aasta jooksul. Trükiste aastane juurdekasv ulatub praegu 7 miljardi leheküljeni. Teaduslike publikatsioonide juurdetulek ületab 3,7 korda teaduse põhisaavutuste kasvutempo. Need andmed näitavad ilmekalt dokumentinformatsiooni massiivi sisu “lahjenemise” tendentsi, kajastavad tõika, et hädavajaliku informatsiooni saamine tänapäeva teaduses halveneb ja komplitseerub*.

Olukord on säärane, et raamatukogud peavad paratamatult piirama saabuvat informatsioonivoogu – valima fondidesse ainult neid raamatuid ja ajakirju, milleta lugejad läbi ei saa. Seega on elu teinud komplekteerimispõhimõtetes korrektiive. Kunagist ammendava komplekteerimise ideed vaadeldakse tänapäeval kui aegunud ning selle on asendanud valikkomplekteerimine. Viimatimainitu tingib aga valikuprintsipiide kindlamat formuleerimist.

Komplekteerimisel saame vajaliku täiuslikkuse astmeni jõuda vaid teatud territooriumil asuvate raamatukogude süsteemi raames. Üksik raamatukogu pole suuteline ainult oma fondi varal lugejate kõiki nõudeid rahuldama. Teiste raamatukogude fonde on hakatud ikka rohkem kasutama. Kasutusele võetud abinõudest mainigem RVA-d, koondkatalooge, raamatukogufondide koordineeritud komplekteerimist.

Komplekteerimise koordineerimisel tõuseb päevakorda spetsialiseerituse küsimus. Eesmärgiks on saada samade vahenditega rohkemal arvul trükiseid. Spetsialiseerumisel kujuneb igas raamatukogus välja temale ainuomaste joonte kogum, s.o. profiil. Koordineerimist võib alustada kokkuleppega ametkonnas või linna ulatuses, edasi aga üha suuremate piirkondade raames. Sealjuures peaks järgima raamatukogude tüüpi, lugejakategooriaid, trükiste temaatikat, keelt, laadi, ilmumisaega jt. tegureid. Et kõiki faktoreid arvestava komplekteerimiskava koostamine ja täitmine on raske, peaks mõnikord samas piirkonnas eri tegureid rühmitades tegema mitu plaani.

Komplekteerimine vajab koordineerimist nii Tallinna piires kui kogu Eesti ulatuses, nii teaduslikes kui rahvaraamatukogudes, nii uue kui vanema kirjanduse osas. Stiihilist koordineerimist esineb mõnevõrra juba praegugi (välismaa

* Добров, Г. М. Наука о науке. Киев, Наукова думка, 1966, с. 96-97.

ajakirjade tellimisel), kuid kesksemat plaanimist mitte. Siiski ei saa fondide profileerimist lugeda meie raamatukogutöös uueks. 1963. ja 1964. a. töötas Eesti NSV Ametkondadevahelise Raamatukogude Nõukogu juures Tallinna teaduslike raamatukogude fondide profileerimise komisjon. Komisjon lähtus Eesti NSV Ministrite Nõukogu 6. septembri 1962. a. määrusest nr. 438 "Teaduslik-tehnilise informatsiooni paremast organiseerimisest Eesti NSV-s", mis kohustas meie vabariigi ministeeriume ja ametkondi korraldama suuremate raamatukogude komplekteerimise profileerimist ja koopereerimist. Pandi ette luua ühendatud teaduslik raamatukogu, kus lugejaid teenindaksid spetsialiseeritud osakonnad.

Edaspidistel diskussioonidel esitati teisigi kavasid, näiteks erialaraamatukogude võrgu väljaarendamine, Riikliku Raamatukogu ja Teaduste Akadeemia Raamatukogu fondide komplekteerimise koordineerimine. Ühendatud teadusliku raamatukogu loomise idee lükati tagasi, viidates ametkondadevahelistele organisatsioonilistele ja rahanduslikele raskustele. Riiklik Raamatukogu ja Teaduste Akadeemia Raamatukogu leppisid omavahel 1964. a. veebruaris kokku selles, et viimane komplekteerib trükiteoseid edaspidi täielikult täppis- ja loodusteaduste ning keeleteaduse aladel, Riiklik Raamatukogu aga asub neil aladel kirjandust hankima valikuliselt.*

Profileerimiskomisjoni koosolekuist on möödunud kuus aastat. Milline olukord valitseb fondide komplekteerimisel Tallinna suuremais raamatukogudes praegu?

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Raamatukogu tellib käesoleval ajal raamatuid täielikult marksismi-leninismi, filosoofia ajaloo, täppis- ja loodusteaduste, küberneetika, keele ja kirjanduse alalt, s.o. valdkondades, millega tegeldakse akadeemia instituutides. Kõiki saadavaid sundeksemlare kasutusfondidesse ei suunata, eelvalikul arvestatakse trükiste tüüpe, s.o. vastavust teadusliku töö vajadusele. Niisiis selekteerib raamatukogu ka kokkuleppealadel (s.o. täppis- ja loodusteadused ning keeleteadus) talle mittevajalikud trükised.

Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu komplekteerib sundeksemlari teel venekeelset kirjandust kõigist ainevaldadest, välja arvatud mõned meie vabariigi profiilile mittevastavad majandusharud (mäeasjandus, metallurgia jt.) ning meditsiin (arvestatakse Teadusliku Meditsiinilise Raamatukogu olemasoluga). Ka selles raamatukogus ei suunata kõiki sundeksemlare kasutusfondi ning kokkuleppealadel ei ole valikus teiste aladega võrreldes mingeid erinevusi.

Eelöeldust järeldub, et Riiklik Raamatukogu ja Teaduste Akadeemia Raamatukogu ei ole 1964. aastal kokkulepet täitnud. Ilmselt oli valitud profileerimisvariant vastuolus nende asutuste tegelike huvidega.

Profileerimist soodustas meie vabariigi teise keskse erialaraamatukogu – Eesti NSV Teadusliku Tehnikaraamatukogu loomine 1968. aastal. Ka viimase profiil pole seni veel täiesti välja kujunenud. Niisiis tuleb nentida, et möödunud kuue aasta jooksul ei ole raamatukogude fondide profileerimiseks midagi olulist tehtud

* ENSV Ametkondadevahelise Raamatukogude Nõukogu Tallinna teaduslike raamatukogude fondide profileerimise komisjoni protokoll 10. veebr. 1964. a.

ning Eesti NSV Ministrite Nõukogu ülnimetatud määrus on vastavas osas täitmata.

Viimastel aastatel on taas komplekteerimise koordineerimise üle hakatud mõtteid vahetama. Diskussioonidel on leitud, et õigem ja lihtsam on jaotada raamatukogude vahel lugejaid, mitte fonde.** 1969. a. mais olid koordineerimisküsimused arutusel vastaval raamatukogudevahelisel koosolekul. Tuldi välja ideega jaotada komplekteeritav kirjandus teemade järgi raamatukogude vahel ära. Näiteks tegi Riiklik Raamatukogu ettepaneku jätta humanitaarkirjandus ja enamik tehnikaalasid Riikliku Raamatukogu hooleks, loodus- ja täppisteadused aga Teaduste Akadeemia Raamatukogu varuda. Tehnikaraamatukogu esitas oma kava koondada tähelepanu tehnikaväljaannete erilaadidele.

Tundub, et tehtud ettepanekud ei ole oma esialgsel kujul realiseeritavad. Ilmselt pole trükiste tüüpe ja laade arvestamata tellitava kirjanduse temaatikat raamatukogude vahel võimalik ära jaotada. TA Raamatukogu vajab loodusteaduste alal teaduslikke väljaandeid, selle ainevalla populaarteaduslik kirjandus leiab oma lugeja põhiliselt rahvaraamatukogudes. Mis puutub lugejate lihtsasse ärajaotamisse raamatukogude vahel, siis on siingi suuri raskusi, sest on ju mõeldamatu mingi ala kogu teadusliku kirjanduse koondamine vaid ühte või mõnesse raamatukogusse. Selgitagu eelöeldut näide meditsiinikirjanduse kohta. Meditsiiniraamatukogu olemasolu ei välista vajadust komplekteerida TA Raamatukogusse teaduslikku meditsiinikirjandust, seda nõuab akadeemia instituutide uurimistööde temaatika.

Tegelikus raamatukogutöös on siiski välja kujunemas suundi, milles on tunda komplekteerimise koordineerimise mõttes mõndagi kasulikkust. Nimelt tehakse raamatukogudes järjest suuremat valikut kirjanduse fondi suunamisel, lähtutakse sagedamini lugejate konkreetseist vajadusist, peetakse silmas kirjanduse kasutamise eesmärke.

1970. a. tegid TPedI raamatukogunduse eriala üliõpilased analüüsi “Knižnaja letopis’is” 1967. a. teisel poolel registreeritud venekeelsete trükiste esindatusest viies Tallinna suuremas raamatukogus (Riiklik Raamatukogu, Teaduste Akadeemia Raamatukogu, Meditsiiniline Raamatukogu, Tallinna Keskraamatukogu). Selgus, et vaatluse all olnud 2638 nimetusest (uuriti iga viiendat trükist) on raamatukogudes olemas 2071, s.o. 78%. neist 2071 trükisest leidub Riiklikus Raamatukogus 92%, ülejäänud neljas raamatukogus on kokku esindatud 1066 nimetust – 51%. Omavahel kattuvate teoste osa moodustab 35%.

Erinevusjooni Riikliku ja Teaduste Akadeemia Raamatukogu komplekteerimisel näitavad järgmised arvud. Loodus- ja täppisteaduslikust kirjandusest saavad mõlemad raamatukogud sundeksemlari, Riikliku Raamatukogu fondides leidub kroonikas registreeritust 74%, TA Raamatukogus aga 47%; keeleteaduslikest raamatutest jõuab Riiklikku Raamatukokku 60 %, TA Raamatukokku 28%. Niisiis ei ole meil kaugeltki tegemist kahe paralleelselt tegutseva universaal-raamatukoguga, nagu seda vahel lihtsustatult on väidetud.

** Väljaots, M. Teadlaste raamatukogu ja informatsiooniteenistus. – Rmt.: Eesti NSV raamatukogutöötajate teadusliku konverentsi ettekanded 21. ja 22. veebruaril 1967 Tallinnas. Tln., 1968, lk. 46-54.

Praktika näitab, et kõik raamatukogud on huvitatud, et suunad, mis neil komplekteerimise koordineerimise plaanis määratakse, vastaksid võimalikult täielikult nende tegelikele huvidele. Tallinna raamatukogude komplekteerimise koordineerimist on nähtavasti otstarbekaim alustada hangitava teadusliku kirjanduse temaatika fikseerimisest. Kirjandusest tuleks koordineerimisplaani võtta see osa, mis on vastavuses perspektiivsete uurimissuundade vajadustega (kuni 10 a.) ning sedagi juhul, kui teadusalaga tegeleb suurem grupp uurijaid. Näiteks ei tohiks Teaduste Akadeemia Raamatukogul olla kahtlusi küberneetika- ja fennougristika alase teadusliku kirjanduse plaani võtmisel, TPI Raamatukogul tööstusliku soojusenergeetika ja sanitaartechnika alaste teoste ning Tallinna Pedagoogilise Instituudi Raamatukogul koolipedagoogika ning lapse- ja pedagoogilise psühholoogia alaste raamatute tellimisel. Koordineerimisplaan peaks hõlmama kõik Tallinna tähtsamad teaduslikud uurimistööd, millega moodustukski komplekteerimiskava põhituum. Väiksemate uurimisteemade kirjandusega varustamise küsimusi ei tarvitseks kirjeldatud plaan sisaldada.

On hulk teaduslikke probleeme, milledega Tallinnas (ning üldse Eestis) ei tegelda, järelikult pole põhjust neid teemasid komplekteerimiskavva võtta ning vastavai aladel pole ühelgi raamatukogul tarvis kirjandust täielikult komplekteerida.

Suurte uurimisprobleemidega tegelemiseks tarviliku kirjanduse hankimine oleks otstarbekas jätta vastava teadusliku asutuse raamatukogu hooleks ja sellisena ka koordineerimisplaani lülitada. Kui aga asutuses raamatukogu puudub või pole sel eeldatavaid võimalusi, oleks loomulik, et kirjandust telliks vastav erialaraamatukogu, viimaste puudumisel aga Riiklik Raamatukogu.

Eelkirjeldatud teadusliku kirjanduse komplekteerimise koordineerimise põhimõtted on praktikas juba katseaja läbinud. Nimelt koostati Saksa DV-s ligikaudu samal kombel 1956. a. koordineerimisplaan (10 raamatukogu, 70 teadusala). 1966. a. töötati plaan ümber – osavõtvate raamatukogude ringi laiendati 61-ni ning plaaniga hõlmatud teadusalade arv tõusis 160-le.*

Raamatukogude lülitamisel koordineerimiskavva võeti arvesse järgmisi nõudeid: kvalifitseeritud kaadri olemasolu, teiste asutuste töötajate teenindamine, omavaheline telefoniside, vahendid mikrofilmide või koopiate valmistamiseks, head kataloogid. Koordineerimisplaanist osavõtvad raamatukogud pööravad suurt tähelepanu erialaajakirjade, teaduslike konverentside materjalide, teaduslike uurimistööde aruannete ja mitmesuguste ametkondlike trükiste hankimisele.

Siinkohal peaks lisama, et meie raamatukogud teevad seniajani paralleelseid ponnistusi üllaloetletud materjalide komplekteerimiseks, kusjuures temaatika universaalsuse korral jääb kasutegur ometi väikeseks. Näiteks ei sisalda üleliiduline venekeelse kirjanduse tasuline sundeksemplar paljusid ametkondlikke trükiseid, eriti mitmesuguste instituutide töid. Raamatukogud püüavad vajalikku kirjandust nõutada otseselt väljaandva asutuse poole pöördudes. Riikliku Raamatukogu selletaolistest tellimistest täideti 1969. a. I poolel aga vaid 35%. Koordineerimis-

* Tyszko, O. Vorbemerkungen zum verteilungsplan der Sondersammelgebiete für die Deutsche Demokratische Republik. – Zentralblatt für Bibliothekswesen. Jg. 71, 1957, Heft 1, S. 40-44.

plaani koostamisel võib raamatukogude vahel ära jaotada ka ametkondlike trükiste hankimise piirkonnad.

Koordineeritud komplekteerimise teokssaamisel tuleb senisest tõsisemalt suhtuda võõrkeelsete raamatute valikusse. Kolme Tallinna raamatukokku (Riiklik Raamatukogu, TA Raamatukogu ja TPI Raamatukogu) saabunud 1967. aastal väljaantud võõrkeelsete raamatute esindatuse analüüs keelte järgi (väliskirjanduse koondkataloogi andmeil) näitas, et kõige rohkem komplekteeritakse saksakeelset kirjandust (kõigis raamatukogudes ca 52% komplekteeritud raamatute arvust). TA Raamatukogus järgneb saksakeelsele inglise- (18%), tšehhi- (10%) ja poolakeelne (7%) kirjandus. TPI Raamatukogus on samuti esikohal saksakeelsed teosed, edasi tuleb inglise- (20%), poola- (11%) ja rootsikeelne (8%) kirjandus. Silma torkab tšehhi- ja poolakeelse raamatu suur osakaal. Samal ajal on komplekteeritud võõrkeelsete teoste seas väga vähe arenenud kapitalistlike maade raamatuid (Riiklikus Raamatukogus 14%, TA Raamatukogus 22%, TPI Raamatukogus 26%). On pikemata selge, et võõrkeelse kirjanduse sellised proportsioonid pole kaugeltki vastavuses teadusliku töö tegelike vajadustega.

Komplekteerimise koordineerimisplaani koostades ei ole mõttekas pürgida kõigi küsimuste üheaegsele lahendamisele. Probleemidele tuleks läheneda vastavalt võimalustele, järkjärgult.

Tallinnas peaks komplekteerimise koordineerimise esimeseks etapiks olema teadusliku töö vajadusest lähtuva temaatika fikseerimine ja selle jaotamine raamatukogude vahel. Plaan hõlmaks loomulikult ainult teaduslikke ja erialaraamatukogusid. Säärase plaani koostamispõhimõtetest oli juttu eespool ning tema realiseerimisele on reaalne asuda juba kõige lähemal ajal. Väljaspool Tallinna (Tartus, Kohtla-Järvel jm.) tehtavate uurimistööde vajaduste fikseerimisel võiks sedasama plaani hiljem laiendada üle terve meie vabariigi.

Komplekteerimise koordineerimise teisel etapil Tallinnas ei tuleks enam lähtuda tehtavast teaduslikust tööst, vaid rahvamajanduse ja kultuuri kõige laiemaid vajadusi järgiva temaatika fikseerimisest ning sellest tulenevate ülesannete jaotamisest. Nüüd tuleks koordineerimisplaani lülitada ka rahvaraamatukogud. Kohe kerkiks päevakorda küsimus praktikute teenindamisest (kojulaenutamine), sest näit. tehnikaspetsialistide teenindamisel esineb selles suhtes endiselt ületamatuid raskusi. Ka selle plaani võiks hiljem laiendada üle vabariigi või suurema maa-ala (näit. Põhja-Eesti).

Nii teadusliku kui ka praktilise töö vajadustest lähtuvate koordineerimiskavade koostamisel peab saama juhtmõtteks: arvestada fondide formeerimisel peamiselt juhtivate ja aktiivsete lugejagruppide huve. Nii väheneks kasutamist mitteleidva kirjanduse komplekteerimine tunduvalt.

Spetsialistide informatsioonivajaduste uurimine Eesti NSV-s näitas, et küllaltki suur protsent kõrgema haridusega spetsialistidest-praktikutest ei kasuta raamatukogusid üldse (näit. ehitusspetsialistidest 21%, põllumajanduses töötavaist spetsialistidest 30% ning meedikuid 20%). Veelgi enam on raamatukogudest kõrvale jäänud kesk-eriharidusega spetsialiste (43% ehitusspetsialistidest, 40% projekteerimis-konstrueerimisala ja riigiasutuste töötajatest, 35% põllumajanduse,

meditsiini alal ja teenindusettevõtetes töötavaist spetsialistidest). Loeteldud lugejagruppe teenindavad raamatukogud peaksid tõsiselt revideerima oma seniseid komplekteerimisprintsiipe.

Kolmandal etapil tuleks koordineerida enesearendamiseks vajaliku kirjanduse komplekteerimine. Ilmselt tuleks kooskõlastada ka õppekirjanduse hankimine erinevatesse raamatukogudesse.

Kokkuvõtteks

1. Raamatukogude profileerimisel ja kooskõlastatud komplekteerimisel tuleb arvestada lugejate tegelikke vajadusi. Ei saa pidada õigeks ideed jaotada raamatukogude vahel lugejaid või fonde, kui pole arvestatud trükiste tüüpe ja laade. Tegevuse koordineerimisel on otstarbekas lähtuda kirjanduse kasutamise eesmärgist (teaduslik töö, praktiline tegevus, enesearendamine) ning määrata selle alusel kindlaks koordineerimisplaani osavõtivate raamatukogude profileeritus. Lähtudes kirjanduse kasutamise eesmärgist tuleks koordineerimisplaanid koostada kolmes etapis, alustades teadusliku töö vajadusi arvestava komplekteerimise koordineerimise plaani kooskõlastamisest.
2. Spetsiaalsetes raamatukogudes hangitava kirjanduse lülitamisel koordineerimisplaani tuleks arvestada, et valdav osa niisuguse kirjanduse kasutajaist töötab asutustes, millele raamatukogu allub. Plaani lülitatavad teemad peavad kindlustama fondide formeerimise juhtivate ja aktiivsete lugejagruppide huvide põhjal.
3. Profileeritav temaatika peaks olema sisult ja mahult võimalikult vastavuses raamatukogude tegelike vajadustega.
4. Profileerimine pole mõeldav range valikuta. Valikuprintsiibiks ei ole ainuüksi trükise teaduslik väärtus, vaid ka selle tegelik kasutatavus. Komplekteerimise õigsuse üle otsustatagu profileeritavate fondide kasutamise alusel.

RAAMATUKOGUDE KOOSTISE OPTIMEERIMISEST

(Varem ilmunud: Konverents "Raamat ja lugeja". Ettekannete teesid, 1972, lk. 32-33)

Tänapäeval saab raamatukogude töö olla edukas vaid siis, kui nende tegevus on omavahel kooskõlastatud. Koostöö on vajalik igas raamatukogutöö valdkonnas: kogude ja kataloogide korraldamisel, lugejateeninduses, bibliograafiavahendite koostamisel, infoteeninduses. Eriti tähtis on koostöö raamatukogude koostise optimeerimisel, kuna sellest sõltub raamatukogude süsteemi ja iga üksiku raamatukogu ratsionaalne tegevus. Ettekandes peatutakse raamatukogude koostise optimeerimise küsimustel ja võimalikel lahendusviisidel.

Raamatukogude koostise optimeerimiseks on tarvilik: 1) koordineerida raamatukogude fondide komplekteerimine; 2) tõsta raamatuvaliku kvaliteeti igas raamatukogus; 3) koordineerida vähe- ja mittekasutatava kirjanduse hoidmine; 4) muuta intensiivselt kasutatava kirjanduse laenutamise korraldust.

Raamatukogude fondide komplekteerimise koordineerimine põhineb plaanipärasel, ökonoomsel, raamatukogude tegevust pikemaks ajaks suunaval komplekteerimiskaval, mille eesmärgiks on lugeja-tarviduste võimalikult maksimaalne rahuldamine.

Spetsialistide infotarviduste uurimine vabariigis võimaldas välja selgitada, et tööala ja hariduse seostel on määrav tähtsus huvi kujunemisel kirjanduse vastu. Koordineerimisel on otstarbekas silmas pidada kirjanduse kasutamise eesmärgi (teaduslik töö, praktiline tegevus, enesearendamine ja õppimine). Kõigepealt tuleks koostada teadusliku töö perspektiivsete suundade (kuni 10 a.) kirjandusvajadusi arvestav komplekteerimiskava. Seejärel kuulaks koordineerimisele kirjanduse komplekteerimine, mis on tarvilik rahvamajanduse ja kultuuri kõige laiemate vajaduste rahuldamiseks. Enesearendamiseks vajaliku kirjanduse komplekteerimise koordineerimiskavas peaks olema olulisel kohal õppijate vajaduste senisest parem rahuldamine.

Komplekteerimisel ei ole valiku kriteeriumiks üksnes trükise teaduslik väärtus, vaid ka selle kasulikkus. Trükise kasulikkust saame kindlaks teha vaid lugejate konkreetsete vajaduste tundmisel. Siit johtub ülesanne: olla pidevalt kursis lugejate muutuvate vajadustega ning asendada raamatukogude komplekteerimispraktikas juurdunud formaalne valik sisulise valikuga.

Sisulisel valikul on raskendavateks asjaoludeks: 1) raamatumüügi eelinformatsioon on liiga lakooniline ja trafaretne; 2) raamatukogude komplekteerimisega tegelev kaader ei tunne sisuliselt komplekteeritava kirjanduse ainevaldkonda. Raamatuvaliku kvaliteedi tõstmine eeldab trükistega tutvumise meetodite järjekindlat kasutamist ning erinevate teadusalade spetsialistide rakendamist vastavalt raamatukogu profiilile.

Vähekasutatavale kirjandusele pühendatud arvukad kirjutised ei anna sellele mõistele täpset määrangut. Vähekasutatava kirjanduse eraldamise põhi-kriteeriumiks võib olla nõudmissagedus üht või teist tüüpi raamatukogus. Seega ei saa vähekasutatava kirjanduse eraldamisel kõigis raamatukogudes olla ühesugust mõõdupuud.

Vähe- ja mittekasutatava kirjanduse eraldamiseks ei ole võimalik täpselt kindlaks määrata üldisi vanusepiire või muid faktoreid. Fondist eemaldamiseks on tarvilikud andmed konkreetsete trükiste kasutamise kohta. Raamatu eelneva kasutamise andmete alusel saame prognoosida tema kasutamist tulevikus. Tuleb rõhutada raamatute kasutamise andmete pideva fikseerimise vajalikkust raamatukaartidel.

Vähe- ja mittekasutatava kirjanduse koordineeritud hoidmine (depositooriumi rajamine) saab välja kasvada üksikute raamatukogude vähekasutatava kirjanduse eraldamise vajadustest. Depositooriumisse eraldatava kirjanduse hulk ühes või teises raamatukogus oleneb sellest, millise osa lugejate nõudmistest raamatukogu rahuldab oma kogude baasil. Ökonoomset varianti on võimalik tuletada raamatute hoiukulude, lugeja ooteaja jt. andmete alusel.

Lugejasoov jääb rahuldamata, kui raamat on teise lugeja käes. Eriti nõutava kirjanduse laenutuskorra muutmine nõuab lugejate nõudmiste, nende rahuldamise ja ära-ütlemiste pidevat analüüsi. Alles seejärel on võimalik raamatunõudluse järgi määrata erinevaid kojulaenutamise tähtaegu või eraldada raamatuid kohalkasutamiseks.

ОПТИМИЗАЦИЯ СОСТАВА БИБЛИОТЕЧНЫХ ФОНДОВ – ОСНОВА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОБСЛУЖИВАНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ

(Varem ilmunud: Проблемы чтения и формирование человека развитого социалистического общества: Научная конференция. Тезисы докладов и сообщений. Москва, 1973, с. 43-46)

1. Для современных библиотек характерен переход от пассивного хранения литературы к активному распространению знаний. В этих целях библиотеки должны приспособить структуру и содержание своих фондов к удовлетворению изменяющихся потребностей читателей.
2. При изучении информационных потребностей специалистов Эстонской ССР выяснилось, что показатели интересов специалистов к литературе, различной по тематике, году издания, языку и видам изданий существенно отличаются от показателей обращения читателей к соответствующей литературе. Основная причина этого – не совсем полное соответствие состава библиотечных фондов интересам специалистов.
3. Основой совершенствования обслуживания специалистов является оптимизация состава библиотечных фондов, для чего необходимо комплексно решать следующие вопросы: а) координировать комплектование фондов системы библиотек; б) установить четкие планы комплектования и повысить качество отбора литературы в каждой библиотеке; в) более рационально организовать работу с многоиспользуемой литературой в каждой библиотеке; г) установить критерии обособления малоиспользуемой литературы в каждой библиотеке; д) координировать хранение малоиспользуемой литературы системы библиотек.
4. При координации комплектования целесообразно исходить из целей обращения к литературе (научная работа, практическая работа, самообразование и учеба). Сперва необходимо составить схему координированного комплектования литературы, необходимой для перспективных научно-исследовательских направлений (на 10 лет). Затем следует координировать комплектование литературы, необходимой для самых широких нужд народного хозяйства и культуры. В плане координированного комплектования литературы, необходимой для самообразования, важное место должно занимать более полное удовлетворение потребностей, связанных с учебой.
5. При комплектовании библиотеки критерием отбора является не только научная ценность литературы, но и ее полезность. Полезность книги можно установить лишь при знании конкретных потребностей читателя. Отсюда вытекает задача: быть постоянно в курсе многообразных потребностей читателей, знать их динамику, заменить укоренившийся в процессе комплектования формальный отбор отбором по содержанию.

При отборе по содержанию затрудняющими обстоятельствами являются следующие: а) заглавия и аннотации на бланках заказа и в проспектах не дают достоверных сведений о содержании книг; б) лица, занимающиеся комплектованием библиотечных фондов, чаще всего некомпетентны в комплектуемой области знания. Повышение качества отбора литературы предполагает последовательное применение многих методов изучения литературы и использование специалистов различных отраслей знания по профилю библиотеки.

6. Требование читателя не удовлетворяется, если книга выдана другому читателю. Для дифференциации порядка выдачи литературы, спрос на которую особенно велик, необходим постоянный анализ требований читателей, их удовлетворения и причин отказов. Эти данные позволят определить различные сроки выдачи или выделить конкретные книги для использования их только в читальных залах.

7. Основным критерием выявления малоиспользуемой литературы может быть частота требований в конкретной библиотеке. На основе данных предыдущего использования возможно прогнозировать использование книги в будущем. Необходимо подчеркнуть важность постоянной фиксации в книжных формулярах данных об использовании литературы.

8. Координированное хранение литературы (создание депозитария) может развиваться из потребностей обособления этой литературы в отдельных библиотеках. Количество литературы, выделяемой разными библиотеками для депозитарного хранения, зависит от того, в какой степени эти библиотеки намерены удовлетворять потребности читателей на основе своего фонда. Экономный вариант должен учитывать расходы на хранение фондов, время ожидания читателя и другие данные.

Tallinna Pedagoogikaülikool

Sotsiaalteaduskond

Infoteaduste osakond

KONRAD KIKAS

**EESTI SPETSIALISTIDE INFOVAJADUSED
JA TEADUSRAAMATUKOGUDE KOOSTIS**

(1967-1996)

Magistritöö

Tallinn, 1997

SISUKORD

EESSÕNA

1. INFOVAJADUSED JA -KASUTUS

1.1 Infovajaduste uuringute arengust

1.2 Eesti spetsialistide algdokumentide vajadus ja kasutus

2. TEADUSRAAMATUKOGUDE KOOSTIS JA KASUTAMINE

2.1 Kogude hindamise meetodeist ja praktikast

2.2 Kogude kvantiteedist ja kvaliteedist

2.3 Raamatufondide koostis ja kasutamine Eesti teadusraamatukogudes

3. TEADUSRAAMATUKOGUDE VÕRK JA KOOSTÖÖ

3.1 Teadusraamatukogude koostöö arengust välismaal

3.2 Eesti teadusraamatukogude võrgu areng

3.3 Eesti teadusraamatukogude koostöö kogude arendamisel

EESSÕNA

Käesolev kokkuvõte annab ülevaate autori poolt avaldatud 12 tööst, mis on esitatud magistritöö kaitsmiseks. Kokkuvõte koosneb 3 osast.

Spetsialistide algdokumentide vajadust ja kasutust käsitleva osa andmestik pärineb 1960. ja 1970. aastate lõpus Eestis läbi viidud sotsioloogilistest uuringutest.

Teadusraamatukogude fondide koostist ja kasutamist käsitlev osa tugineb materjalele Eesti raamatukogude fondide uuringuist 1970. ja 1980. aastail.

Kolmandas osas, mis käsitleb Eesti teadusraamatukogude võrku ja koostööd kogude arendamisel, heidetakse pilk minevikku, pearõhk on aga asetatud tänapäeva, st 1990. aastate probleemidele.

Kokkuvõtte iga osa algul antakse lühiülevaade analoogiliste probleemide käsitlemisest välismaal.

1. INFOVAJADUSED JA -KASUTUS

1.1. Infovajaduste uuringute arengust

Infovajaduse uuringuid on juba kaua aega peetud üheks tähtsamaks teguriks, mis võimaldab kavandada inforessursse ja -teenindust. Kuid infovajadusi usaldusväärselt mõõtvate uuringute kavandamisel on olnud tõsiseid probleeme.

Lipetz kirjutas 1970. aastal, et infovajaduse ja -kasutuse uuringud on otstarbekad juhul, kui need võimaldavad saavutada püstitatud eesmärke. Ta selgitas, et uuringute eesmärgiks võib olla a) infokasutuse või väljendatud infovajaduse kui nähtuse selgitamine, paremal juhul b) infokasutuse juhtumite prognoosimine, või veelgi paremal juhul c) informatsiooni kasutatavuse kontroll ja seeläbi täielikuma kasutatavuse saavutamine olulise tähtsusega tingimusi muutes.

Wilsoni (1994) andmeil pärinevad uuringud, mis käsitlevad infovajadusi ja raamatukogu kasutajate käitumist infootsingul, 1916. aastast, millal ilmus Ayres'i ja McKinnie raamat The public library and the public schools. Sellele uurimusele järgnes rida teisi 1920. ja 1930. aastatel.

Martyn (1974) konstateerib oma ülevaates, et infovajaduste ja -kasutuse uuringuid hakati laiemalt läbi viima pärast Teist maailmasõda. Enamiku uuringute baasiks oli suhteliselt väike arv subjekte, kes valiti välja ühe või mitme eriala spetsialistide seast, hoopis harvemini mõne infosüsteemi kasutajate hulgast. Uurimistehnikana kasutati tavaliselt omakoostatud küsimustikke. Teatavasti on ankeedimeetodi eeliseks võimalus standardiseeritud küsimustega kiiresti koguda vajalikku hulka vastuseid, mida saab statistiliselt läbi töötada ja võrrelda. Loodeti, et uuringud annavad andmeid selliste infokasutajaid iseloomustavate tunnuste kohta, mis võimaldavad kavandada infokasutajate enamiku infovajadusi rahuldavaid süsteeme. See lootus aga ei täitunud, sest üksikud respondendid väljendasid oma vastustes küll selgeid eelistusi, kuid andmete interpreteerimine osutus raskeks ja uuringute tulemused osutusid üksteisele vasturääkivaks. Jõuti arusaamisele, et infovajadused ja infootsingud harjumused on komplitseeritumad nähtused, kui oli eeldatud.

1960. aastate keskpaigaks oli infoteaduste alasesse kirjandusse väheste tõsiste uurimuste kõrval kogunenud väga suur arv keskmise kvaliteediga uurimistulemusi. 1960. aastate teisest poolest hakati infovajaduste uurimisel rõhku panema enam komplitseeritud meetodite kasutamisele. Otsestest meetoditest hakati varasemast rohkem kasutama intervjuud, vaba diskussiooni ja päevikuid, kaudsetest - viidete uurimist. 1960. aastate lõpus hakati mitmetes riikides teadlaste ja spetsialistide infovajadusi uurima süstemaatiliselt ja senisest põhjalikumalt, kõige sagedamini erialast lähtudes.

Crawford täheldas oma 1978. aastal ilmunud ülevaates konsensuse saavutamist selles, et infovajadust kui mõistet on raske defineerida, teistest mõistetest eristada ning eriti raske mõista. Infovajadus on osa tunnetusprotsessist, mis võib toimida

teadvuse eri tasandil ja infovajajale endalegi ei pruugi olla selge, mida ta vajab. Kui kasutaja suudab täpsemalt iseloomustada, mis talle kindlas situatsioonis vajalik on, siis võib tema küsimusele vastuse leida.

Wilson pakkus 1981. aastal välja, et kasutajate infootsikäitumise uurimine tuleks selgelt eraldada infovajaduste uurimisest. Ta tegi ettepaneku, et infootsing peab saama omaette uurimisvaldkonnaks, mida pole vaja siduda infosüsteemide kavandamisega.

Infovajaduse ja -kasutuse uuringud tegid suure sammu edasi 1980. aastate algul, kui hakati vaatlema keskkonda, milles informatsiooni kasutatakse, ja vahet tegema informatsiooni tunnetuslike ja sotsiaalsete aspektide vahel.

Dervin ja Nilan teevad 1986. aastal oma ülevaates kokkuvõtva järelduse, et enamik infovajaduse ja -kasutuse uuringuid on jälginud kasutajaid infosüsteemi seisukohalt. Tüüpiline süsteemikeskne uuring jälgib, mil määral on kasutaja üht või teist infosüsteemi kasutanud, milliseid barjääre seejuures tundnud ning milline on tema rahulolu süsteemi iseärasustega ja juurdepääsuga süsteemile.

Dervin ja Nilan panid ette rakendada infovajaduste uurimisel alternatiivset paradigma (see oli tegelikult juba nähtavale tulnudki), mis asetab keskmesse kasutaja, vaatleb süsteemi ainult kasutaja seisukohalt ja käsitleb infokasutust teatud situatsioonides. Kasutajakeskses uuringus esitatakse palju „kuidas“-küsimusi, näiteks, kuidas inimesed määratlevad oma vajadusi erinevates olukordades, kuidas esitavad neid vajadusi süsteemidele, kuidas kasutavad ära süsteemi poolt pakutu.

Hewinsi (1990) infovajaduse ja -kasutuse ülevaates, mis hõlmab perioodi 1986.-1989. a., nimetatakse, et sel ajavahemikul ilmus kasutajakeskseid käsitlusi märkimisväärsel arvul. Hewins toob esile mitmeid tunnusjooni, mis on omased kasutajakesksele uuringule, nagu motivatsioon, õppimisstiilid, isiksuse tüübid ja semantiliselt tegurid. Kasutajakesksete uuringute esiletõus muudab infovajaduste ja -kasutuse uuringud järjest interdistsiplinaarsemaks.

Rahvusvahelise konverentsi ISIC 96: information seeking in context kokkuvõttes ettekandes ütles Vakkari (1996), et vanad, st süsteemikesksed uuringud on jäänud tagaplaanile ja neid on asendanud „isik situatsioonis“ ehk tegevusekeskne metateooria. Vakkari lisas, et sellega on Dervini ja Nilani poolt 10 aastat varem antud juhtnöörid realiseeritud. Infootsikäitumist on üha enam ja enam hakatud mõistma protsessina, mis sisaldab elemente vajadusest kuni kasutuseni ja on laiema protsessi koostisosaks. Informatsiooni nähakse sotsiaalse konstruktsioonina, mis on loodud inimeste ja sõnumite vastastikuse mõju tulemusel. Vakkari nimetas, et viimase aja infovajaduse uuringutes on kasutusel olnud nii kvantitatiivsed kui kvalitatiivsed meetodid, kuigi viimased on ülekaalus. Paljudes uuringutes on kasutatud kombineeritud uurimistehnikaid; neist tüüpilisim on küsitluslehe, intervjuu ja vaatluse kombinatsioon. On selge, et mitme meetodi üheaegne kasutamine annab uuritavast objektist mitmekülgsema ja tõepärasema pildi.

Wilson (1981) märgib infovajaduste uurimise arengust kokkuvõtteid tehes, et aja jooksul on uurimisvaldkond avardunud raamatukogusüsteemide uurimiselt kasutajate infootsikäitumise ja informatsiooni suhtumise uurimisele. See ei tähenda aga,

et uurimise kavandamisel peaks valima, kas lähtuda süsteemist või kasutajast, vaid peaks hoopis mõistma, millal üks või teine lähenemisviis on produktiivsem.

Eelpool oli juba juttu raskustest infovajaduse defineerimisel. Ka Line (1974) kirjutab, et publikatsioonid kasutajate vajadustest on olnud segased ebatäpsete terminite tõttu. Eriti neil juhtudel, kui näiliselt uuritakse vajadusi, aga tegelikult on uuritud ikkagi kasutust või nõudeid. Järgnevalt toome Line'i esitatud definitsioonid, millele käesolevas töös tuginetakse.

VAJADUS (need): see, mida indiviid peaks saama (võiks saada) oma töö või uuringu jaoks, samuti enesetäiustuslikel või meelelahutuslikel eesmärkidel jne. Teaduri puhul on vajalik informatsioon see, mis viib tema uuringut edasi. Vajaduse mõiste tervikuna on lahutamatu ühiskonna väärtushinnangutest. Vajadust võib identifitseerida soovina või mitte; uurimistöö vajadusena identifitseeritud vajadust võib võtta soovina, samas kui enesetäiustusliku vajadusena identifitseeritud vajadus võib olla väljendatud sooviga vastuolus. Vajadus on potentsiaalne soov.

SOOV (want): see, mida indiviid sooviks saada, olenemata sellest, kas see soov tegelikult esitatakse raamatukogus nõudena või mitte. Indiviidid võivad vajada dokumenti, mida nad ei soovi, või soovida dokumenti, mida nad ei vaja (või isegi ei peaks saama). Soov nagu vajaduski on potentsiaalne nõue.

NÕUE (demand): see, mida indiviid küsib; täpsemalt dokumendi nõudmine, mida ta enda arvates vajab või soovib (kui nõue on rahuldatud, ei pruugi saadu üldse olla see, mida sooviti). Indiviidid võivad nõuda teavet, mida nad ei vaja ning sama kindlasti vajada või soovida teavet, mida nad ei nõua. Nõue sõltub osalt ootusest, mis omakorda sõltub osalt raamatukogu- või infoteenuste olemasolevast pakkumisest. Nõue on potentsiaalne kasutus.

KASUTUS (use): see, mida indiviid tegelikult kasutab. Kasutus võib olla rahuldatud nõue. Kuid see võib olla ka sirvimise või juhuse (näiteks vestlus) tulemus – selline teave, mida siis, kui ta kätte on saadud, võetakse vajaduse või soovina, ehkki seda pole eelnevalt nõudena väljendatud. Indiviidid saavad kasutada vaid seda, mis on kättesaadav, seega on kasutus suuresti sõltuv raamatukogu- ja infoteenuste pakkumisest ja kättesaadavusest.

1.2. Eesti spetsialistide algdokumentide vajadus ja kasutus

1967.-1971. a. uuriti Eestis kõigi erialade spetsialistide ja teadlaste infovajadusi ja kasutust koostöös Saltõkov-Štšedrini nim. Raamatukoguga Leningradis. Eestis kasutati nimetatud raamatukogu koostatud ankeete, küsitluse meetodika koostas K. Kikas. 173 asutuses ja ettevõttes koguti andmeid 1867-lt ning 13 raamatukogus 1623-lt kõrg- ja keskeriharidusega spetsialistilt. Raamatukogudes küsitletute infokasutuse analüüsimiseks koguti 3 kuu vältel nende poolt esitatud 35 457 nõudesedelit. Spetsialistid väljendasid oma soove raamatukogu- ja infoteeninduse parendamiseks ankeetides tehtud kirjalikes ettepanekutes ning mõnes intervjuus.

TPI raamatukogu autorite kollektiiv koostas 1967. aasta küsitluse põhjal artiklikogumiku Сборник материалов (1971). Eesti andmestik sisaldub ka Saltõkov-Štšedrini nimelise Raamatukogu poolt välja antud monograafias Специалист – библиотека (1971), mille üks autoreid on K. Kikas.

1977. aastal toimus Eesti elanikkonna küsitlus selgitamaks suhtumist raamatusse ja raamatukogusse. Selle põhjal oli võimalik teha kokkuvõtteid 646 kõrg- ja keskeriharidusega spetsialisti infovajadustest.

Kõrgharidusega spetsialistidel oli tööks vajaliku informatsiooni saamisel infoканалite osatähtsus järgmine: alg- ja vahendusdokumendid 42,2%, mitteformaalsed infoallikad 41,5%, raamatukogude teenindusvormid 15,0% ja muud allikad 1,3%. Keskeriharidusega spetsialistidel olid esikohal mitteformaalsed infoallikad 51,8%, neile järgnesid alg- ja vahendusdokumendid 30,3%, raamatukogude teenindusvormid 16,1% ja muud allikad 1,8%.

Spetsialistide vahendusdokumentide vajadust 1967. ja 1977. a. andmeil on käsitlenud Pebre (1979).

Järgnevalt esitame lühikokkuvõtte spetsialistide algdokumentide vajadusest ja kasutusest, mida autor on käsitlenud töödes [1-3]. Infovajaduse puhul lähtutakse 1967. aasta küsitluse andmeist ja neid võrreldakse 1977. aasta omadega. Infokasutuse andmed pärinevad 1967. aastast.

Ankeetküsitluse sõnastus oli kummagi küsitluse puhul erinev. 1967. a. küsiti spetsialistidelt, missugust kirjandust nad seoses oma kutsealaste huvidega vajavad, 1977. a. aga, missugust kirjandust nad oma töös kasutavad. See annab põhjust tõlgendada 1967. a. andmeid spetsialistide vajadustena ja 1977. a. andmeid nende soovidenä, st esimesel juhul oli tegu „uinuvate“ vajadustega, teisel juhul aga sellega, mida spetsialistid tegelikult oleksid soovinud saada. Järgnevas kasutame terminit „infosoov“ ainult juhul, kui seda tuleb „infovajadusest“ eristada.

KIRJANDUSE VANUS

Spetsialistide haridustasemest lähtuvalt ilmneseid olulised erinevused: haridustaseme tõusuga suurenes vanema kirjanduse vajadus (vt. tabel 1). Need erinevused leidsid aset kõigi erialade spetsialistide puhul. (Siin ja edaspidi mõistame oluliste erinevuste all statistiliselt olulisi erinevusi).

Peale haridustaseme olenes vanema kirjanduse vajadus töö iseloomust. Kõrgharidusega praktikute ja teadurite vajadused erinesid oluliselt: viimastel oli vanema kirjanduse vajadus suurem. Teaduskraadiga ja -kraadita teadurite vajadustes olulisi erinevusi ei olnud.

Tabel 1

Eri vanusega kirjanduse vajadus
(% vastanute arvust 1967. a.)

Trükise vanus (aastais)	Spetsialistid		
	Keskeri- haridusega	Kõrg- haridusega	Teadus- kraadiga
Kuni 2	93,0	96,4	100,0
3 kuni 6	47,3	67,2	91,4
7 kuni 14	19,2	35,2	66,7
15 kuni 21	8,4	18,6	46,9
22 kuni 26	5,0	11,5	25,9
27 kuni 50	6,0	10,7	32,1
Ilmunud 1801-1916	3,1	6,2	13,6

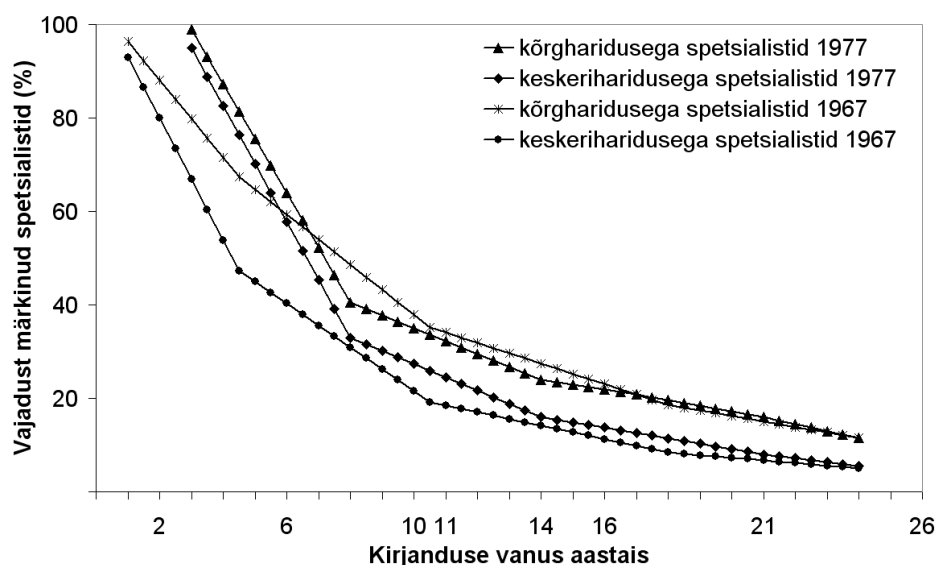
Humanitaarteaduste spetsialistidele oli iseloomulik keskmisest suurem vanema kirjanduse vajadus. Sotsiaalteaduste spetsialistide vajadus ei erinenud oluliselt tabelis 1 toodud keskmistest näitajatest. Loodusteaduste spetsialistid vajasisid keskmisest rohkem viimase 15 aasta kirjandust, neist vajasisid bioloogid, geoloogid ja geograafid seda rohkem kui keemikud, füüsikud ja matemaatikud. Tehnika- ja põllumajandusspetsialistidel ning meedikutel oli vanema kirjanduse vajadus ootuspäraselt väiksem kui humanitaar-, sotsiaal- ja loodusteaduste spetsialistidel.

Eri vanusega kirjanduse vajadus ja raamatukogude kasutamine on olulises seoses. Raamatukogusid mittekasutavad kõrgharidusega spetsialistid vajasisid kõigil perioodidel ilmunud kirjandust vähem kui raamatukogude kasutajad, välja arvatud paaril viimasel aastal ilmunu, mille vajadus oli neil ühesugune. Keskeriharidusega spetsialistidel sellist olulist seost ei ilmnenu.

1967. ja 1977. a. küsitlusandmeid võrreldes selgus (vt. joon. 1), et üle 10 aasta vanuse kirjanduse vajadused ja soovid langesid kokku. Uuemat kirjandust sooviti 1977. a. rohkem kui 1967. a. vajati.

1967. aastal raamatukogudes esitatud nõudesedelite puhul on tegu rahuldatud nõuetega ja seega saame neid nõudeid käsitleda kui kasutust.

Eri vanusega kirjanduse kasutuses on haridustasemest sõltuvalt olulisi erinevusi. Need erinevused ilmnevad sootuks teisiti kui vajaduste või soovide puhul.

Joonis 1. Eri vanusega kirjanduse vajadused 1967. ja soovid 1977. a. küsitluse andmeil (% vastanud spetsialistide arvust)

Tabelist 2 näeme, et paari viimase aasta jooksul ilmunud kirjanduse kasutamiseks esitatud nõuete osatähtsus suureneb haridustaseme tõusuga. Keskeriharidusega spetsialistidel moodustab see 45%, kõrgharidusega spetsialistidel 59% ja teaduskraadiga spetsialistidel 81% kirjandusnõudlusest. Kuid haridustaseme tõustes väheneb 3-21 aasta vanuse kirjanduse laenamiseks esitatud nõuete osakaal ja see on keskeriharidusega spetsialistidel 53%, kõrgharidusega spetsialistidel 37% ja teaduskraadiga spetsialistidel 17%.

Esitatud nõudesedelite arvust moodustas paari viimase aasta jooksul ilmunud kirjandus rakendusteaduste spetsialistidel 58%, sotsiaal- ja humanitaarteaduste spetsialistidel 60% ning loodusteaduste spetsialistidel 73%. Kui liita kokku viimase 14 aasta kirjandusele esitatud nõuded, siis oli nende osakaal kõigi erialade puhul võrdne – 95% nõuete üldarvust.

Tabel 2

Eri vanusega kirjanduse kasutus
(% nõudsesedelite arvust 1967. a.)

Trükise vanus (aastais)	Spetsialistid		
	Keskeri- haridusega	Kõrg- haridusega	Teadus- kraadiga
Kuni 2	45,1	59,3	81,2
3 kuni 6	29,0	21,0	11,7
7 kuni 14	20,2	13,7	4,3
15 kuni 21	4,1	2,3	1,0
22 kuni 26	0,1	0,2	0,2
27 kuni 50	1,0	2,1	1,2
51 kuni 166	0,5	1,1	0,4
Ilmunud aastani 1800	0	0,3	0
Kokku	100,0	100,0	100,0

TRÜKISTE KEELED

Tabelis 3 toodud andmed näitavad, et haridustaseme tõusuga suureneb võõrkeelse ja väheneb eestikeelse kirjanduse vajadus.

Tabel 3

Eri keeltes ilmunud kirjanduse vajadus
(% vastanute arvust 1967. a.)

Trükise keel	Spetsialistid		
	Keskeriharidusega	Kõrgharidusega	Teaduskraadiga
Eesti	75,5	69,9	67,9
Vene	71,1	90,4	100,0
Inglise	10,3	36,2	84,0
Saksa	17,8	42,1	86,4
Prantsuse	1,5	6,5	29,6

Eri keeltes ilmunud kirjanduse vajadus olenes ka töö iseloomust. Kõrgharidusega teadurite võõrkeelse kirjanduse vajadus oli suurem kui sama haridusega praktikuil.

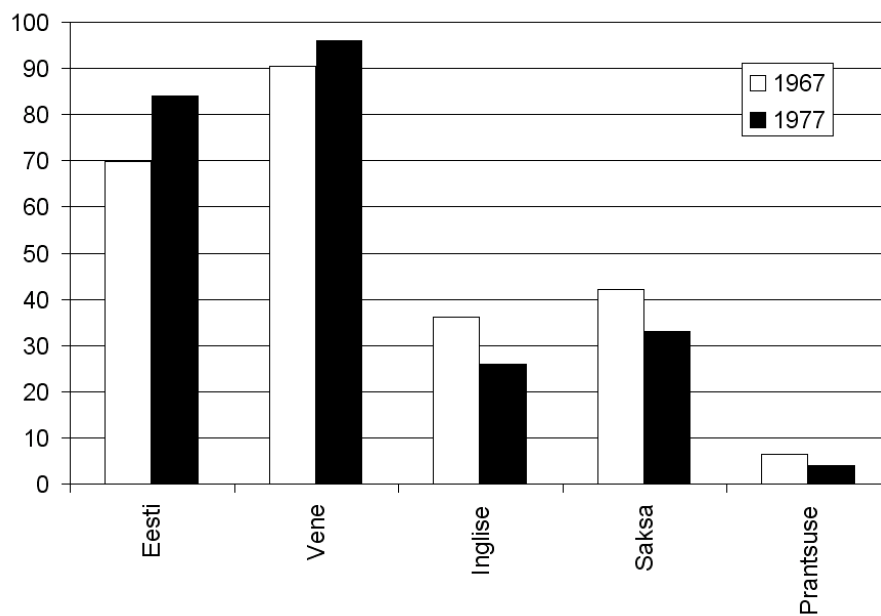
Humanitaarteaduste spetsialistid vajasid eestikeelset kirjandust rohkem kui sotsiaalteaduste spetsialistid. Venekeelse kirjanduse vajaduses nende teadusalade spetsialistide vahel olulisi erinevusi ei ilmnunud. Teistes võõrkeeltes ilmunud kirjanduse vajaduses oli mõlema teadusala spetsialistidel esikohal saksakeelne, järgnesid inglisi- ja prantsuskeelne.

Loodusteaduste spetsialistidest vajasid eestikeelset kirjandust rohkem bioloogid, geoloogid ja geograafid, selle vajadus oli väiksem keemikuil, füüsikuil ja matemaatikuil. Venekeelse kirjanduse vajadus oli kõigil eelnimetatud spetsialistidel võrdne. Teistes võõrkeeltes ilmunust vajati kõige rohkem ingliskeelset kirjandust, järgnesid saksa- ja prantsuskeelne.

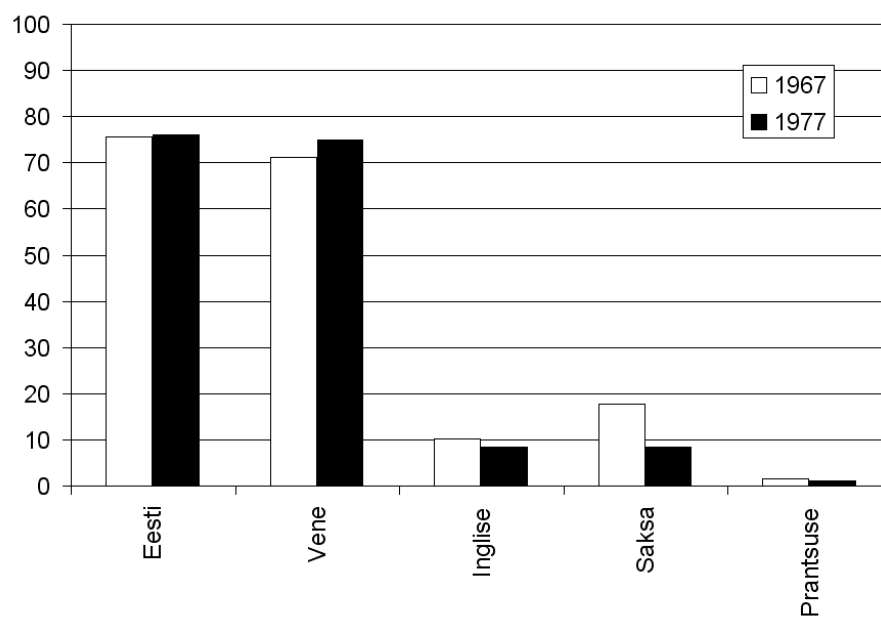
Rakendusteaduste spetsialistidest vajasid eestikeelset kirjandust kõige rohkem põllumajandusspetsialistid, vähem meedikud ja tehnikaspetsialistid. Venekeelse kirjanduse vajadus oli suurem kõigi rakendusvalade teaduritel ning tehnika- ja meditsiini kõrgharidusega praktikuil. Vähem vajasid venekeelset kirjandust tehnika- ja põllumajandusliku keskeriharidusega spetsialistid ning põllumajandusliku kõrgharidusega praktikud. Kui rakendusteaduste spetsialistidest pidasid nii kõrgharidusega praktikud kui ka teadurid ingliskeelset kirjandust saksakeelsest vajalikumaks, siis keskeriharidusega spetsialistidel oli olukord vastupidine. Kõigist rakendusteaduste spetsialistidest vajasid prantsuskeelset kirjandust vaid teadurid.

1967. ja 1977. a. küsitlusandmeid võrreldes märkame neis olulisi erinevusi (vt. joon. 2). Võrdlusest selgub, et 1977. a. olid kõrgharidusega spetsialistide eesti- ja venekeelse kirjanduse soovid oluliselt suuremad ning inglisi- ja saksakeelse kirjanduse soovid väiksemad kui 1967. a. väljendatud vajadused. Ankeediküsimuste formuleeringute erinevuse kõrval tuleb silmas pidada, et infovajadust mõjutavaks teguriks on inforessursside tegelik kättesaadavus ning ilmselt ka asjaolu, et vene keel nõukogude võimu aastail meie ellu iga aastaga rohkem juurdus. Kuid nii või teisiti annavad need andmed veelgi tuge väitele, et 1967. a. väljendasid spetsialistid oma vajadusi, aga 1977. a. oma soove.

Kõrgharidusega spetsialistid

Keskeriharidusega spetsialistid

Joonis 2. Eri keeltes ilmunud kirjanduse vajadused 1967. ja soovid 1977.a, küsitluse andmeil (% vastanud spetsialistide arvust)

Eri keeltes ilmunud kirjanduse nõudluses võime märgata haridustasemest sõltuvalt väga suuri erinevusi. Tabelist 4 märkame, et venekeelse kirjanduse puhul ei ole erinevused sedavõrd suured kui teistes võõrkeeltes ja eesti keeles ilmunu puhul. Kui keskeriharidusega spetsialistidel moodustavad eestikeelse kirjanduse nõuded üle 40% nende üldarvust, siis kõrgharidusega spetsialistidel on nende nõuete osakaal 3 korda ja teaduskraadiga spetsialistidel 10 korda väiksem. Venekeelne kirjandus moodustab kõigil spetsialistidel poole või veidi üle poole nõuetest. Teistes võõrkeeltes ilmunud kirjanduse nõuded moodustasid keskeriharidusega spetsialistidel 10%, kõrgharidusega spetsialistidel 23% ja teaduskraadiga spetsialistidel 44% nõuete üldarvust.

Sotsiaal- ja humanitaarteaduste spetsialistide poolt kasutatust oli eestikeelset 30%, venekeelset 48% ja kirjandust teistes võõrkeeltes 22%.

Venekeelne kirjandus moodustas loodusteaduste spetsialistide poolt kasutatu seas poole (nagu sotsiaal-ja humanitaarteaduste spetsialistidegi puhul). Nad kasutasid aga rohkem kirjandust teistes võõrkeeltes (38% nõuetest) ja vähem eestikeelset kirjandust (12% nõuetest).

Rakendusteaduste spetsialistidel oli venekeelse kirjanduse nõudlus suurem (65%) kui teistes erialarühmades. Teistes võõrkeeltes ilmunu moodustas nõudluses 21% ja eestikeelne trükisõna 14%.

Tabel 4

Eri keeltes ilmunud kirjanduse kasutus
(% nõudesedelite arvust 1967. a.)

Trükiste keeled	Spetsialistid		
	Keskeriharidusega	Kõrgharidusega	Teaduskraadiga
Eesti	42,1	15,7	3,7
Vene	46,7	61,4	52,9
Inglise	4,9	10,1	24,7
Saksa	4,8	9,5	15,5
Prantsuse	0,3	1,7	1,1
Teised keeled	0,2	1,6	2,1
Kokku	100,0	100,0	100,0

TRÜKISTE TÜÜBID

Tabelis 5 toodud andmed peegeldavad haridustaseme mõju eri tüüpi kirjanduse vajadusele. Haridustaseme tõusuga suureneb teadus- ja teatmekirjanduse vajadus ja väheneb tarbe- ja õppekirjanduse vajadus.

Ootuspäraselt vajasisid keskeriharidusega spetsialistid-praktikud eelkõige tarbekirjandust. Neist vajasisid õppekirjandust humanitaar- ja sotsiaalteaduste spetsialistid rohkem kui rakendusteaduste spetsialistid. Tarbekirjanduse vajaduses on olukord vastupidine.

Üle 80% kõrgharidusega praktikuist märkis ankeetides tarbekirjanduse vajadust. Eri teadusalade spetsialistidel oli tarbekirjanduse vajaduses oluline erinevus: humanitaar- ja sotsiaalteaduste spetsialistidest vajas seda 59%, loodusteaduste spetsialistidest 78% ja rakendusteaduste spetsialistidest 96%. Nii teadus- kui õppekirjanduse vajajaid oli kõrgharidusega sotsiaal-, humanitaar- ja loodusteaduste spetsialistide seas rohkem kui rakendusteaduste spetsialistide seas. Teatmekirjanduse vajadus oli kõigi teadusalade spetsialistidel võrdne.

Tabel 5

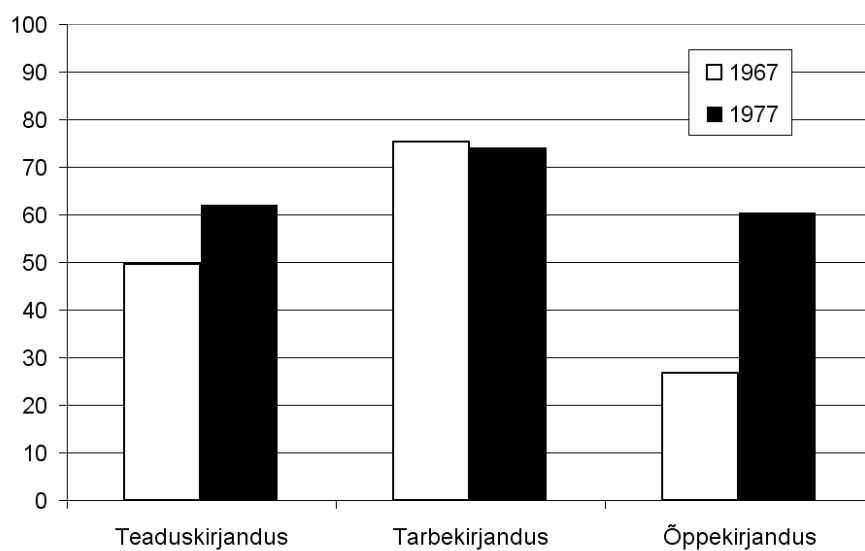
Eri tüüpi kirjanduse vajadus
(% vastanute arvust 1967. a.)

Raamatu tüüp	Spetsialistid		
	Keskeriharidusega	Kõrgharidusega	Teaduskraadiga
Teadus-	16,3	49,5	98,8
Tarbe-	83,0	75,4	45,7
Õppe-	27,7	26,7	14,8
Teatme-	20,5	39,7	58,0

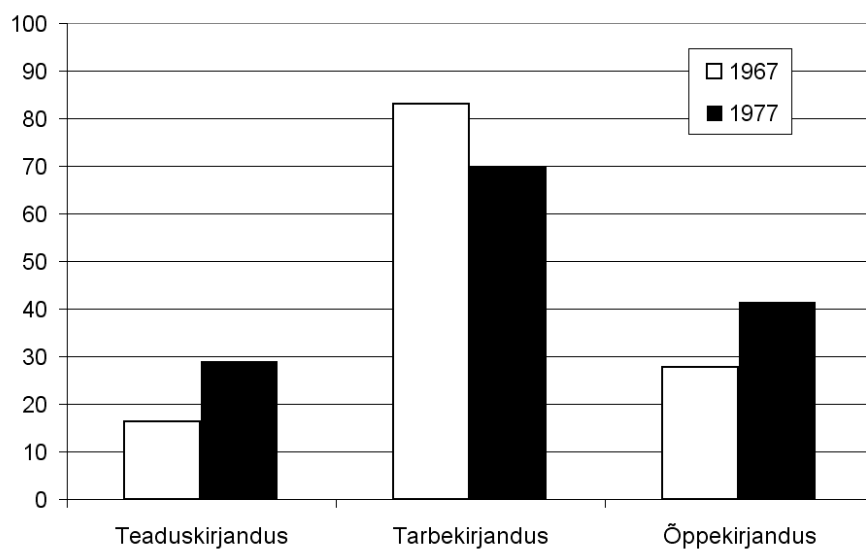
Loomulikult vajasisid kõik teadurid teaduskirjandust. Tarbekirjandust vajasisid rohkem rakendusteaduste ja loodusteaduste spetsialistid, neist oluliselt vähem humanitaarteaduste spetsialistid. Õppekirjanduse vajadust märkisid peamiselt humanitaaralade teadurid. Eri teadusalade teadurite teatmekirjanduse vajaduses olulist erinevust ei olnud.

Võrreldes kahe küsitluse andmeid (vt. joon. 3), leiame neis olulisi erinevusi. Nii kõrg- kui ka keskeriharidusega spetsialistid soovisid 1977. a. teadus- ja õppekirjandust rohkem kui nad 1967. a. selle vajadust väljendasid. Keskeriharidusega spetsialistid soovisid 1977. a. tarbekirjandust oluliselt vähem, kui nad 1967. a. vajasisid. Ka siin võib oluliste erinevuste tõlgendamisel jääda selle juurde, et 1967. a. oli tegemist spetsialistide vajadustega, 1977. a. aga soovidega.

Kõrgharidusega spetsialistid

Keskeriharidusega spetsialistid

Joonis 3. Eri tüüpi kirjanduse vajadused 1967. ja soovid 1977.a. küsitluse andmeil (%vastanud spetsialistide arvust)

TRÜKISTE LAADID

Tabelis 6 toodud andmeist näeme, et haridustaseme tõusuga suureneb nii raamatute kui ajakirjade vajadus. 1977. a. küsitluses väljendatud soovid 1967. a. väljendatud vajadustest raamatute puhul ei erine. Ajakirjade kasutamise soovi oli aga 1977. a. märkinud rohkem spetsialiste (83,7%), kui nad olid 1967. a. vajanud (71,8%).

Tabel 6

Eri laadi kirjanduse vajadus

(% vastanute arvust 1967. a.)

Trükiste laad	Spetsialistid		
	Keskeriharidusega	Kõrgharidusega	Teaduskraadiga
Raamatud	90,5	93,9	100,0
Ajakirjad	71,8	91,5	100,0

Eri laadi kirjanduse nõudluses oli haridustasemest sõltuvalt väga suuri erinevusi (vt. tabel 7). Haridustaseme tõustes suurenes kasutatud ajakirjade ja vähenes raamatute osakaal.

Tabel 7

Eri laadi kirjanduse kasutus

(% nõudesedelite arvust 1967. a.)

Trükise laad	Spetsialistid		
	Keskeriharidusega	Kõrgharidusega	Teaduskraadiga
Raamatud	72,5	32,0	23,8
Ajakirjad	24,7	60,7	72,8
Muu	2,8	7,3	3,4
Kokku	100,0	100,0	100,0

TEADUSALAD

Nii 1967. kui 1977. a. ankeedivastustest selgus, et kirjandust omal erialal vajab spetsialistide enamik. Vajadus teiste teadusalade kirjanduse järele oli seda suurem, mida kõrgem oli spetsialisti haridustase. Kõikide erialade spetsialistide puhul langesid vajaminevate teadusalade pingeread 1967. a. väljendatud vajadustes ja 1977. a. soovides enamasti kokku.

Kolme kuu vältel raamatukogudes kasutatud kirjanduse vaatlus näitas, et spetsialistid kasutasid erialase kirjanduse kõrval suurel määral trükiseid piiri- jt aladelt.

Sotsiaal- ja humanitaarteaduslik kirjandus moodustas sotsiaalteaduste spetsialistide poolt kasutatu seas 54%, humanitaarteaduste spetsialistidel 58%. Nii sotsiaal- kui humanitaarteaduste spetsialistide nõudlusest moodustas märkimisväärse osa ilukirjandus (14%).

Füüsikute ja matemaatikute nõuetest oli 58% füüsika-, matemaatika- ja mehaanikaalast kirjandust, 18% sotsiaal- ja humanitaarteaduslikku ja 24% tehnikakirjandust. Tehnikakirjandusest oli enamnõutav temaatika: tehnika üldküsimumused, elektro- tehnika ja raadioelektroonika.

Keemikute nõute seas oli keemiaalase kirjanduse (26%) kõrval sotsiaal- ja humanitaarteaduslikku 12% ja tehnikakirjandust 46%. Tehnika alalt nõuti rohkem keemiatööstust ja elektrotehnikat käsitlevat kirjandust.

Geoloogide ja geograafide nõute seas oli erialast kirjandust 47%, kirjandust teistelt loodusteaduste aladelt 12% ning sotsiaal- ja humanitaarteaduslikku kirjandust 22%.

Bioloogide poolt kasutatu seas oli bioloogiakirjandust 30%, sotsiaal- ja humanitaarteaduslikku 33%, põllumajanduskirjandust 14% ja meditsiinikirjandust 4%.

Tehnikaspetsialistide nõuetest moodustas tehnikakirjandus 60%, sotsiaal- ja humanitaaralane 15% ning loodusteaduslik kirjandus 12%; viimasest kasutati kõige rohkem matemaatika-, füüsika- ja keemiaalast kirjandust.

Meedikute nõuetest oli enamik meditsiini alalt (74%), sotsiaal- ja humanitaarteadusliku kirjanduse osakaal nõudluses oli 6%.

Põllumajandusspetsialistide poolt kasutatust oli 31% põllumajanduskirjandust, 12% sotsiaal- ja humanitaarteaduslikku kirjandust ja 23% ilukirjandust.

Tuleb märkida, et spetsialistide kirjandusnõudlus raamatukogudes ei peegelda üksnes nende tööalaseid, vaid ka igapäevaelu vajadusi ja huve. Siiski koorub neist andmeist huvipakkuv pilt sellest, et erinevate erialade spetsialistide poolt kasutatu seas on kirjandusel nende oma erialalt oluliselt erinev osakaal.

RAAMATUKOGUDE KASUTAMINE JA RAHULOLU NENDE KOOSTISEGA

Küsitlused näitasid, et kõik spetsialistid igapäevases töös erialakirjandust ei kasutanud. Kõrgharidusega spetsialistidest kasutas seda vahete- vahel 30,7%, kasutamine oli möödapääsmatult vajalik 57,8%le, üldse ei kasutanud 4,8%. Keskeriharidusega spetsialistidest ei kasutanud erialakirjandust 22,1%, kasutas vahete- vahel 41,6%, 29,5%le oli see möödapääsmatult vajalik. Nimetatud kirjandust ei kasutanud 3,7% kõrg- ja 16,7% keskeriharidusega spetsialistidest seetõttu, et töö seda ei nõudnud.

Spetsialistidelt küsiti, milliseid raamatukogusid nad tööküsimustega seotud kirjanduse saamiseks eelkõige külastavad. Peamiselt töökoha raamatukokku läks sel eesmärgil 36,8% kõrg- ja 33,6% keskeriharidusega spetsialistidest, rahvaraamatukokku vastavalt 10,3% ja 9,4%, teadusraamatukokku 11,6% ja 1,6%, isikliku raamatukogu poole pöördus 21,7% ja 18,1%. Tööküsimuste lahendamiseks ei kasutanud raamatukogusid 20,2% kõrg- ja 37,4% keskeriharidusega vastanuist. Siit nähtub, et esmajärjekorras mindi töökoha raamatukokku. Viimased polnud aga suutelised rahuldama kõiki spetsialistide iga päev esilekerkivaid algdokumentide vajadusi.

Mitmed vastused andsid tunnistust sellest, et raamatukoguteenindusega ei oldud rahul. Rohkem tööalast kirjandust soovis 68,9% kõrg- ja 42,7% keskeriharidusega spetsialistidest; taheti, et jooksva aasta ajakirju laenutataks koju (vastavalt 51,5% ja 34,2% spetsialistidest). 38,6% kõrg- ja 11,2% keskeriharidusega spetsialistidest soovis võimalust koopiote tellimiseks artiklite ja raamatute lehekülgedest.

Teadusraamatukogusid peamistena külastavate spetsialistide ring oli üsna väike. Nii kasutas Riiklikku Raamatukogu regulaarselt 8,9%, TA raamatukogu 6,7%, TRÜ raamatukogu 4,4%, TPI raamatukogu 5,3%, Tehnikaraamatukogu 2,8% ning Meditsiini raamatukogu 3,6% kõrgharidusega spetsialistidest. Lisame, et Tallinnas elas tollal 46,9% ja Tartus 13,5% Eesti kõrgharidusega inimestest. Arvestades seda, et osa spetsialiste käis regulaarselt mitmes teadusraamatukogus, on ilmne, et vaid alla poole Tallinna kõrgharidusega spetsialistidest kasutas suuremaid teadusraamatukogusid järjekindlalt.

Tööküsimuste operatiivse lahendamise vajadus võttis spetsialistidelt tihti ära võimaluse pöörduda teadusraamatukogude poole. Infovajajad ei teadnud sageli, et vastused nende küsimustele leiduvad raamatukogus. Kuid teenindusolud raamatukogudes polnud ka eriti kiiduväärt. Üle veerandi küsitletuist tahtis, et neid raamatukogudes kiiremini teenindataks, paremaid võimalusi tööks lugemissaalides soovis 30,1% kõrg- ja 19,4% keskeriharidusega spetsialistidest.

Spetsialistid tegid raamatukogude koostise kohta üle 600 ettepaneku. Peaaegu pooltes neist oli kõne all lääneriikidest pärineva kirjanduse vähesus meie raamatukogudes. Eriti palju ettepanekuid tehti välisperioodika nimetuste arvu suurendamiseks ja nimetati konkreetseid ajakirju, mida olnuks vaja tellida.

Arvati ka, et mõnel teadusalal on venekeelne kirjandus napilt esindatud. Tallinnas küsitletud tehnikaspetsialistid tegid arvukalt ettepanekuid küberneetika-, automaatika- ja elektroonikaalase kirjanduse täielikumaks komplekteerimiseks.

Väiksemates linnades ja maal elavad spetsialistid ei olnud rahul kohalike raamatukogude koostisega. Erialase kirjanduse, sealhulgas õppekirjanduse vähesuse üle tundsid nad tõsist muret. Nad pidasid ka vajalikuks, et kohalikes raamatukogudes oleks uus eestikeelne kirjandus täielikumalt esindatud.

KOKKUVÕTTEKS

Eesti spetsialistide infovajaduste ja -kasutuse uurimine tõi esile erinevused infovajaduste, -soovide ja -kasutuse vahel. Tõenäoliselt oleksid infokasutuse andmed olnud hoopis teistsugused, kui raamatukogude koostis oleks paremini kasutajate nõuetele vastanud. Sellele viitas rahuldamata nõudlus, st ettepanekud, mida spetsialistid tegid raamatukogude koostise parendamiseks.

Eesti spetsialistide infovajaduste uuring oli oma ajastu tüüpiline süsteemikeskne uuring. Huvipakkuv on otsida mõnda ühisjoont teiste uuringutega.

Choo ja Auster (1993) juhtisid infovajaduste ja -kasutuse uuringutest ülevaadet tehes tähelepanu sellele, et paljud kasutajarühmad eelistavad kohalikke või lähikonnas asuvaid allikaid. Nende kasutajate jaoks on infoallika võimalikult kiirem kättesaadavus tähtsam kui saadava info kõrge kvaliteet. Ka Eestis pöördusid spetsialistid tööküsimuste lahendamiseks vajaliku info otsimiseks esmajärjekorras töökoha raamatukogu poole.

Choo ja Auster märkisid, et kasutajaile on mitteformaalsed kanalid sageli sama tähtsad ja vahel tähtsamadki kui formaalsed kanalid. Eestis oli 20 aastat tagasi kõrgharidusega spetsialistidel nende infokanalite osatähtsus võrdne, keskeriharidusega spetsialistidel olid esikohal mitteformaalsed infokanalid.

2. TEADUSRAAMATUKOGUDE KOOSTIS JA KASUTAMINE

2.1. Kogude hindamise meetodeist ja praktikast

Kogude hindamise põhieesmärk on kindlaks teha, kui hästi raamatukogu oma lugejate vajadusi rahuldab.

Lancaster (1980) püstib küsimuse nii: hinnata on vaja selle efektiivsust, mida me teeme, kuidas me seda teeme ja kas resultaadid on nende hinda väärt.

Faigel (1985) on seisukohal, et kogude hindamiseks kogutavad andmed peavad võimaldama: 1) teha otsustusi kogude paremaks arendamiseks, 2) hinnata, kui hästi kogud praeguste ja tulevaste lugejate vajadusi rahuldavad, 3) näha, kas vastuvõetud kogude arendamise poliitikat tegelikult ellu viiakse, 4) üle vaadata komplekteerijate tegevus jooksval komplekteerimisel, 5) vähendada valikuprotsessile omast subjektiivsust.

Faigel arvab, et kogude hindamise algus pärineb juba Aleksandria raamatukogudest, kuid rahvusbibliograafiate puudumise ja teiste bibliograafilise kontrolli raskuste tõttu oli keerukas kindlaks teha, kas kogud olid täielikud või oli neis lünki. Ta kirjutab, et Ameerika Ühendriikides võib kogude hindamisest kindlalt rääkida alates Ameerika Raamatukogude Assotsiatsiooni 1894. aasta konverentsist Lake Placidis, kus olid arutusel peamiselt valiku küsimused. Üks esinejaist tõi esile põhiküsimused, millega tuleb tegelda ja on vaja lahendada: 1) kes peab valima? 2) mida peab valima? 3) kuidas peab valima? Tõlgi ei küsitud, kes ja kuidas peab tulemustele hinnangu andma ja arvatavasti ei tehtud seda seetõttu, et siis olid kogud Ameerika raamatukogudes nii väikesed, et nende tugevad ja nõrgad küljed olid enesestmõistetavad. Konverentsil jõuti arusaamisele, et iga valiku tegemine toimub hindamise kontekstis.

Kogude hindamise meetodid jagunevad kahte kategooriasse: kogukesksed ja kasutajakesksed. Kogukesksed evalvatsioonid seavad tulipunkti kogu suuruse, komplekteerimise ulatuse ja sügavuse ning kogu tähtsuse. Kasutajakeskse lähenemise puhul, st kasutamise uuringuis vaadeldakse, kas teatud teatud tüüpi kogu või kogu osa on kasutatud ja kui sageli, või püütakse kasutamist prognoosida.

Wortman (1989) selgitab, et hindamisel me püüame kindlaks määrata kogude olulist (sisemist), neile tõeliselt omast väärtust (intrinsic quality) ja juhuslikku (välist), neile mitte juurdekuuluvat väärtust (extrinsic quality). Ta täpsustab öeldut, rõhutades, et kogu oluline väärtus on tema „absoluutne kaliiber“, st vaimse mahu aste, kogu väline väärtus on tema efektiivsus kasutaja jaoks.

Lancaster (1993) jaotab fondide hindamiseks kasutatavad lähenemisviisid kahte kategooriasse: 1) kvantitatiivsed (kogude suurus ja nende kasv) ja 2) kvalitatiivsed (ekspertide arvamused, bibliograafiate kasutamine standardeina, kogude tegeliku kasutamise analüüsimine). Lancaster on varem (1980) käsitlenud kogude tegeliku kasutamise analüüsimist kui nende hindamise omaette (st kolmandat) kategooriat.

Raamatukogufondide üldsuurus on üks tunnus, mille järgi võib neid hinnata. Kui fond on teatud miinimumsuurusest väiksem, on ebatõenäoline, et raamatukogu tegevus on efektiivne. Paljudes riikides on eri tüüpi raamatukogude suuruse kohta olemas standardid. Kogusid hinnatakse ka neis leiduva kirjanduse vanuse, keele, tüübi, teadusalade jt parameetrite järgi. Kogude suurust vaadeldakse ka seoses teiste muutujatega, näiteks köidete arv ühe lugeja kohta (st raamatuvarumus) ja laenutuste arv ühe köite kohta (st ringlus). Hinnatakse ka kogude jooksvat kasvu ning kulutusi kogude komplekteerimiseks, sh kulutusi ühe lugeja kohta ning raamatukogu kogu eelarve ja komplekteerimiskulude suhet.

Üheks kasutatavaks kvalitatiivseks meetodiks on ekspertide arvamustel põhinev kogude hindamine. Kogude hindajana rakendatakse üht või mitut inimest – ainespetsialiste, raamatukoguhoidjaid või teadlasi. Selline hindamine on täiesti subjektiivne, kuid võib olla väärtuslik, kui hindajaiks on inimesed, kellel on usaldatavad teadmised mitmest teadusvaldkonnast, ja veelgi tähtsam – vastavast kirjandusest.

Teine kvalitatiivne meetod hindamaks raamatukogu fondi kas tervikuna või mitmel teadusalal on raamatukogu fondi võrdlemine usaldatava teatmeallikaga, nagu teise raamatukogu fondiga või erialabibliograafiaga, mis on aktsepteeritud kui täielik ja/või autoriteetne.

Lancaster peab kõigi ülalnimetatud kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete meetodite piiratuseks seda, et need tegelevad rohkem fondi endaga, kuid mitte tema kasutamise. Ta ütleb, et fondi kvaliteedi põhiliseks prooviks on siiski tema kasutamise määr. Eriti palju uuringuid ongi tehtud fondide hindamiseks nende kasutamise aspektist. Nimetame siin mõnda laiemalt tuntud fondide kasutamise uuringut.

Klassikaliseks peetav ja sagedasti tsiteeritav Fussleri ja Simoni (1969) Chicago Ülikooli raamatukogu raamatufondide uuring seadis eesmärgiks leida protseduurid selleks, et vastuvõetava täpsusega prognoosida teatud tunnustega raamatürühmade kasutamissagedust. Uuring näitas, et edaspidise kasutamise parim ennustaja on raamatu varasem kasutamine.

Fussler ja Simon tegid oma uuringu järeldused, võttes arvesse raamatute kõiki kasutamiskordi. Trueswell (1965) analüüsis oma uuringus vaatlusaluste raamatute viimast kasutamisaega ja jõudis järeldusele, et ka üksnes selle daatumi alusel võib raamatu edasist kasutamist prognoosida.

Oluline on märkida: mitmed teisedki autorid on pidanud enesestmõistetavaks, et raamatute edasist kasutamist võib prognoosida nende varasema kasutamise alusel. Line ja Sandison (1974) on aga diametraalselt vastupidisel seisukohal ja väidavad, et ühtki olemasolevat uuringut ei või kasutada raamatute edaspidise kasutamise prognoosimiseks. Nende väide tugineb suurel määral erinevusele sünkroonilise ja diakroonilise vananemise vahel.

Üks ulatuslikumaid raamatufondide kasutamise uuringuid tehti Kenti jt (1979) poolt Pittsburgh' i Ülikooli Hillmani raamatukogus. Uuringust selgus, et 1969. a. kataloogitud 36892 raamatust oli 1975. a. lõpuks kasutatud 60,2% ja kasutamata 39,8%. Uuringu tulemuste avaldamisele järgnes palju äärmustesse kalduvaid vaidlusi. Kriitikat tehti andmete adekvaatsuse kohta. Tehti ka arvutus, et kui iga kasutamata raamat maksis 30 dollarit, siis ülikool kulutas 450 tuhat dollarit,

saamata vastu muud, kui suhteliselt väikese muuseumi, mille arhiivset väärtust pole võimalik hinnata. Kent selgitas küll, et uuringu ajal ei olnud sirvimise ja kohal- kasutuse andmeid täielikult saada. Mosher (1984) oli siiski arvamusel, et Pittsburghi uuringust on kasu nii selleks, et teada, milliseid raamatuid mitte muret- seda, kui ka vähekasutatava kirjanduse eraldi hoiustamiseks. Mosher rõhutas, et Pittsburghi uuring näitab ohte uurijatele, kes ei tee küllalt tihedat koostööd prakti- kutega ja püüavad uurimistulemusi hoolikalt kaalutlemata liiga otseselt praktikas rakendada.

2.2. Kogude kvantiteedist ja kvaliteedist

Artiklis „Teadusraamatukogude koostis“ [4] olen vaadelnud Eesti teadusraamatu- kogusid 1980. aasta pilguga.

1. jaanuaril 1980 kuulus meie kümnesse suurimasse teadusraamatukogusse 18,9 miljonit trükist. 1940. aastaga võrreldes olid fondid kasvanud 19 korda, kahe- kordistudes ca iga 10 aastaga. Rahvamajanduses töötavate spetsialistide arv oli 1976. aastaks kasvanud 10,7, teadustöötajate arv 10,2 ja üliõpilaste arv 5,1 korda. Seega kasvasid raamatufondid kiiremini kui spetsialistide, teadustöötajate või üli- õpilaste arv.

On teada, et teadusraamatukogu fondide suurus sõltub teaduslike publikatsioonide arvu kasvust ja nende vananemisest. Paratamatult tekkis küsimus, kas meie teadus- raamatukogude fondide kasv jätkub senises tempos või aeglustub, kas nende suurus on optimaalne.

Downs (1969) uuris raamatukogude koostise ja kaitstud doktoriväitekirjade arvu sõltuvust USA ülikoolides. Selgus, et raamatukogude koostise ja kaitstud doktori- väitekirjade arvu, samuti doktoriväitekirjade arvu ja raamatukogude finantseeri- mise taseme vahel on tugev korrelatsioon. Nelikümmend ülikooli, kus raamatute ja ajakirjade ostmiseks kulutati 1965/66 üle 0,5 miljoni dollari, andsid 65% kaitstud väitekirjade arvust. Niisiis sõltub ülikooli teaduslik potentsiaal oluliselt raamatu- kogu suurusest ja täienemisest.

Kui suur peaks olema hea ülikooliraamatukogu? Kahjuks olid kasutada ainult 1970. aastast pärinevad standardid (Withers, 1970).

Suurimate fondidega ülikooliraamatukogud on USAs. Nende jaoks standardeid ei olnud. USA kolledžiraamatukogudes nägid standardid ette mitte vähem kui 50000 köidet 600 üliõpilase kohta. Iga järgmise 200 üliõpilase puhul lisandus 10000 köide!

Seega loeti 10000 õppijaga kolledžis fondi optimaalsuuruseks 520000 köidet. Inglismaal nähti 4000 üliõpilase ja 500 õppejõuga ülikoolile ette 500000 köitega raamatukogu, kusjuures jooksvat perioodikat tuli muretseda 3000 nimetust. Saksamaa Liitvabariigis näitasid uute ülikoolide kogemused, et lugemisnõudluse 75%liseks rahuldamiseks on vaja 300000-köitelist fondi. Uus raamatukogu loeti heal tasemel olevaks (so lugemisnõudlus rahuldatakse 90%liselt), kui tal oli 600000 köidet ja 5000 nimetust jooksvat perioodikat.

Eesti raamatukogude andmeid oli võimalik eeltoodud standarditega kõrvutada, tehes perioodikakogude puhul ümberarvestuse ja võttes köitekomplekti suuruseks 12 numbrit. Selliselt on saadud Eesti kuue teadusraamatukogu andmed nende raamatu-ja perioodikafondide seisuga 1. jaanuar 1978 (vt. tabel 8).

Tabel 8

Eesti 6 teadusraamatukogu raamatu- ja perioodikafondid 1.01.1978

Raamatukogu	Raamatufond (köiteid)	Perioodika-fond (köiteid)	Raamatu- ja perioodika-fond kokku (köiteid)	Saabuvaid ajakirju
RR	1 167 318	55 367	1 222 685	1 478
TAR	1 414 216	89 460	1 503 676	1 333
TÜR	1 415 317	95 046	1 510 363	1 378
TPIR	258 160	29 192	287 352	1 127
TR	80 337	10 198	90 535	1 007
MR	167 708	11 011	179 719	266

Tabelist näeme, et Riikliku Raamatukogu, Teaduste Akadeemia raamatukogu ja Tartu Ülikooli raamatukogu fondide suurusjärk oli teiste riikide raamatukogudega kõrvutamiseks küllalt arvestatav. Fondide väärtust ei saa aga hinnata üksnes kvantiteedi järgi. Paraku ei teinud Eesti teadusraamatukogud nõukogude võimu aastail komplekteerimisel küllalt tõsist selektsiooni Nõukogude Liidus ja rahva-demokraatiamaades ilmunu seast. Meie teadusraamatukogude koostise kvaliteeti halvendas ka lääneriikidest pärit väliskirjanduse vaegus. Eesti kõigis teadusraamatukogudes kokku oli aastail 1978-1979 lääne ajakirju vaid 3404 nimetust.

Teadusraamatukogu saavutab „küpsse ea“ teatud köidete hulga ja kvaliteetse komplekteerimise korral. Meie raamatukogud ei võtnud tõsiselt nõukogudeaegseid Moskvast tulnud juhendeid, mis soovitasid 20-40 aasta vanuse kirjanduse depoesse anda. Tõsi küll, suur osa tarbekirjandusest, populaarteaduslikest väljaannetest ja õppekirjandusest minetab selle aja jooksul oma tähtsuse kasutuskogudes hoidmiseks, kuid teadusraamatukogu peab sisaldama esinduslikku valikut kõigilt lugejate infovajadustele vastavatelt teadusaladelt. Selles kuulub kindel koht vanemale teaduskirjandusele.

Inglismaal (Sandison, 1971) järel dati teadustööks vajaliku põhikirjanduse otsingute põhjal, et nõudluse 50%liseks rahuldamiseks on vaja 15 kuni 20 aasta vanust kirjandust. Vähesed raamatukogud seavad endale ülesande rahuldada vaid 50% nõudlusest, tavaliselt on eesmärgiks teha seda 90-95% ulatuses. Nõudluse 94%lisel rahuldamisel on vaja 8 korda vanemate fondide olemasolu kui sellises raamatu-

kogus, kus nõudlus rahuldatakse vaid 50%liselt. Niisiis on vaja, et raamatukogus, mis taotleb nõudluse 94%list rahuldamist, oleks 120-160 aasta vanust kirjandust. Nimetagem viimast „küpses eas“ raamatukoguks. Sellele ligilähedane on Tartu Ülikooli raamatukogu, kus aga vajaka jääb nõukogudeaegsel perioodil muretsesud lääne teaduskirjandusest.

Teadusraamatukogude koostise hindamisel vajame senisest enam fondikeskset lähenemist. Senini on rohkem tegeldud raamatukogude koostise ja kasutamise seoste uurimisega, kogude kvaliteeti on vähem hinnatud.

Praegu on rahvusvaheliselt päevakorras ownership-access-temaatika. Küsimus on selles, mida ja millisel määral peab raamatukogu ise omama ja mida ta võib nõudlusele vastavalt hankida mujalt. Kuigi infovõrkude ja -edastusmenetluste arendamine parandab suuresti teavikute bibliograafilist ja füüsilist kättesaadavust, ei anna see kasu, kui teavikut ennast ei ole, teisisõnu, kui seda keegi ei oma.

Line (1996) kirjutab, et kuigi tahetakse tõestada, et raamatukogude tulevik eeldab rohkem kättesaadavust kui omamist, on veel rida küsimusi, mille üle on vaja järele mõtelda. Kättesaadavuse mudeli puhul kaob tavapärane sirvimine ja võimalus teha kirjandusotsingul juhuslikke õnnelikke ja ootamatuid leide, kuigi perioodika võib selle mudeli puhul olla kiiremini kättesaadav ja kergemini kasutatav. Line'i seisukoht on, et raamatukogud vajavad mõlemat - nii kättesaadavust kui ka omamist. Esimene neist võib olla vastuvõetav aseaine vanemate, kuid mitte jooksvate materjalide jaoks.

Siia võiksin lisada, et infoedastusmenetluste arendamine kahandab paratamatult jooksvat komplekteerimist ja sellest tulenevalt peab iga raamatukogu hakkama oma kogude koostise kujundamisel hoolikamat valikut tegema. Kogude edaspidist arengut võiks näha sellisena, et ownership tähendaks peamiselt kogude tuumiku komplekteerimist ja hoidu. Tuumikule lisaks tuleks nn. tippkirjandust komplekteerida vaid vähesel arvul, üksikult kitsailt valdkondadelt, mis on teaduslikuks uurimistööks eriti olulised.

Ajakirjakogu tuumiku komplekteerimisel võib aluseks võtta mitmesuguseid referaat-või bibliograafiaandmebaase või nimestikke. Tegin ühe katse võimaliku tuumiku maksumuse arvestamiseks.

Saksamaa Teadusnõukogu arvutuste kohaselt maksis üks komplekt teaduskirjandust (nii raamatud kui ajakirjad) kõigist teadusvaldkondadest 5 aastat tagasi 8 miljonit Saksa marka, so 64 miljonit Eesti krooni. Tehnikaajakirjade loetelu, mida ülikooliraamatukogudele soovitab Saksamaa Teadusnõukogu, sisaldab 2900 nimetust ja see maksis 880 tuhat Saksa marka, so 7,04 miljonit Eesti krooni. Current Contents, mis võtab oma sarjadesse maailma tähtsamaid ajakirju, valib neid tehnika alalt vaid

830 ja need maksid 3,8 miljonit krooni. Sotsiaal- ja humanitaarteadusi käsitlevaid ajakirju soovitab Saksamaa Teadusnõukogu 4800 nimetust ja see komplekt maksab 670 tuhat Saksa marka, so 5,4 miljonit Eesti krooni. Current Contents annab 1375 tähtsamat sotsiaal- ja humanitaarteaduste ajakirja ja need maksavad 2,45 miljonit krooni. Niisiis, kui muretsesime ainult Current Contentsis loetletud kõige tähtsamad ajakirjad, moodustaks nende maksumus umbes 55% sakslaste soovitatud

ajakirjade kogumaksumusest, ja kui samas vahekorras vähendada ka raamatute valikut, teeks see kokku ligikaudu 35 miljonit krooni. Vähemtähtsate ajakirjade puhul tuleb piirduda koopiate tellimisega, RVL teenustega või elektrooniliste edastusvahenditega. Võib oletada, et see tuleb odavam kui tellimata jäetavate teavikute füüsiline omandamine.

2.3. Raamatufondide koostis ja kasutamine Eesti teadusraamatukogudes

1970. ja 1980. aastail korraldati kaks Eesti raamatukogude kasutusfonde tervikuna hõlmavat koostise ja kasutamise uuringut. Uurimisobjektiks võeti kõik suured raamatukogud, teistest valiti tüübiti välja mõned. Kokku oli vaatluse all 13 raamatukogu. Uurida otsustati 0,75% vaadeldavate kogude raamatuist. Juhusliku valiku meetodiga sattus selleks tähestikkataloogide järgi M-tähe algusosa. Tähestikulist väljavõttu põhjendas Kaljo Veskimägi. Uuringute organiseerijaks olid K. Veskimägi, H. Jürman ja K. Kikas.

Tänu ühtsele uurimismetoodikale saadi 1970. aastate fondiuuringuga (edaspidi lühendatult FU-1) pilt Eesti raamatukogude raamatufondide arengust minevikust kuni 1970. aastani. FU-1 jaoks vajalike raamatute nimetusi kogunes 14040. Toetudes lähtekohale, et 14040 on 0,75% üldkogumist, oli 1970. aasta lõpuks 13 raamatukogus 1872000 nimetust.

1980. aastatel jätkati uuringut kümne aasta jooksul juurde tulnud raamatute vaatlusega (FU-2). Aastatel 1971 -1980 raamatukogude kasutusfondidesse muretsatud raamatuid oli väljavõtukoogumis 3872 nimetust, so raamatuid tuli juurde ca 516000 nimetust.

FU-1 ja FU-2 andmete põhjal on eri raamatukogudest pärit autoritelt ilmunud kaks sama pealkirjaga kogumikku: Raamatukogude koostis ja kasutamine (1978 ja 1987). Eesti raamatukogude raamatufondide arengut on nimetatud FU-1 põhjal käsitletud Veskimägi (1978).

Järgnevalt kokkuvõtte töödest [3,5-7], milles käesoleva väitekirja autor on FU-1 ja FU-2 põhjal käsitletud teadusraamatukogude koostist ja kasutamist. Raamatufondide koostise ja kasutamise uuring hõlmas 8 teadusraamatukogu. FU-1 andmestiku põhjal analüüsitakse fondikasutusandmeid aastatest 1961-1970 neljast raamatukogust, kust neid saadi pikema aja kohta ja küllalt täielikult; need olid Eesti Teaduste Akadeemia raamatukogu (TAR), Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu (TPIR), Eesti Meditsiiniraamatukogu (MR) ja Eesti Põllumajanduse Akadeemia raamatukogu (EPAR).

Tabelist 9 nähtub, et laenutatud nimetuste osakaal oli kolmes raamatukogus peaaegu ühesugune. Ka EPAR ei erinenud teistest oluliselt, ehkki oluks loomulik, et nimetatud osakaal on suurem kitsama profiiliga raamatukogus ning seda väiksem, mida universaalsema sisuga on fond.

Tabel 9

Raamatufondi kasutamine 1961-1970 (summeeritult)

	Nimetusi, mille kohta olid laenutusandmed olemas	Neist			
		Laenutati		Ei laenutatud	
		Arv	Protsent	Arv	Protsent
TAR	2 369	893	37,7	1 476	62,3
TPIR	751	277	36,9	474	63,1
MR	579	208	35,9	371	64,1
EPAR	579	179	30,9	400	69,1

Tabel 9 näitas raamatute kasutamise keskmisi protsente. Tüübi, laadi, sisu jt tunnuste poolest erinevate raamatute laenutusandmeis ilmneb olulisi lahku-minekuid nendest keskmistest.

RAAMATU LAAD

Laadi ja kasutamise seostest selgub, et raamatuid ja brošüüre laenutati nendes raamatukogudes keskmisele lähedaselt. Ilmneb veel, et TARs ja TPIRs kasutati artiklikogumikke keskmisest oluliselt rohkem (siin ja edaspidi mõistame keskmisest oluliselt suurema või väiksema kasutamise all statistiliselt olulisi erinevusi). Dissertatsioonid ja nende autoreferaate kasutati kolmes raamatukogus keskmisest oluliselt vähem. Üksnes MRs lähenes dissertatsioonide autoreferaatide laenutamine raamatukogu keskmisele.

RAAMATU KEEL

Keele ja kasutamise seostest selgub, et TARs, TPIRs ja EPARs kasutati eesti-keelset kirjandust keskmisest oluliselt rohkem. Venekeelset kirjandust kasutati kõigis raamatukogudes keskmisele lähedaselt. See on täiesti mõistetav - oli ju venekeelse kirjanduse osakaal kõikides raamatukogudes niivõrd suur.

Väikesed arvud ei luba esile tuua olulisi erinevusi inglisi-, saksa-, prantsus-, ladina-, kreeka-ja soomekeelse kirjanduse laenutamises. Küll aga võib öelda, et kõigis teistes keeltes ilmunu, mis oli kokku pandud lahtrisse „muud keeled“, leidis tagasihoidlikku kasutamist. Üksnes TAR kohta saab öelda, et seal kasutati muudes keeltes ilmunud raamatuid keskmisest oluliselt vähem.

RAAMATU TÜÜP

Tüübist olenevalt ilmneb kasutamises olulisi erinevusi. Kolmes raamatukogus laenutati teaduskirjandust keskmisest oluliselt vähem, ainult MRs kattus see keskmise näitavuga. Selles raamatukogus moodustasid mainitud kirjandusest suure osa dissertatsioonide autoreferaadid. Eelnevalt aga selgus, et autoreferaate kasutati MRs oluliselt rohkem kui teistes raamatukogudes.

Kõigis 4 raamatukogus kasutati kõrg-ja keskeriharidusega spetsialistidele väljaantud tarbekirjandust olulisel määral rohkem nende raamatukogude keskmisest. Keskmisest oluliselt suuremad olid ka kõrg- ja keskeriõppeasutustele määratud õppekirjanduse kasutusprotsendid TARs, TPIRs ja EPARs.

TEADUSALAD

Raamatute sisu ja kasutamise vahel ei ilmnenud kuigipalju olulisi seoseid. TARs ei ilmnenud liikide 3, 5, 6 ja 7 kasutamises keskmisega võrreldes olulisi erinevusi. Liikide 0, 1, 2, 4 ja 8 puhul võis täheldada keskmisest suuremat kasutamist. Erinevused polnud aga kusagil suured ja protsentide usalduspiirid ei lubanud olulist erinevust kindlaks teha. TARs selgus ainus oluline erinevus 9. liigis. Selles liigis laenutati 29% nimetustest, mis on oluliselt väiksem kui kogude keskmine kasutamine selles raamatukogus. TPIRs ja MRs selgus 6. liigi laenutuste suurem osakaal 5. liigiga võrreldes.

ILMUMISKOHT

Ilmumiskoht ja kasutamine on olulises seoses. Kõigis neljas vaadeldud raamatukogus kasutati Eestis ilmunud raamatuid keskmisest rohkem.

Moskvas ja Leningradis ilmunud raamatuid laenutati igas raamatukogus keskmisele lähedaselt. Arvestades nende raamatute suurt osakaalu vaatlusalustes kogumites, olid nad keskmise kujunemisel määravaks. Ka Kiievis ja Novosibirskis ilmunud raamatute laenutamine oli keskmiste piirides.

Teisiti oli olukord mujal NSV Liidus ilmunud raamatutega. TARs, TPIRs ja EPARs kasutati neid raamatuid oluliselt vähem nende raamatukogude keskmisest. Nende raamatute laenutamisprotsendid on mõttekas siin esile tuua. TARs laenutati mainitud raamatute nimetustest 10 aasta jooksul 16,9%, TPIRs 18,4% ja EPARs 10,2%. MRs kasutati mujal NSV Liidus ilmunud raamatuid keskmisele lähedaselt.

Saksa DVs ja Saksamaal enne 1949. a. trükitud raamatuid laenutati TARs keskmisest oluliselt rohkem. Mujal oli selle kohta järelduste tegemiseks liiga vähe andmeid.

Teistes sotsialismimaades väljaantud raamatuid, kasutati TARs ja TPIRs fondide keskmisest kasutamisest oluliselt vähem.

Inglismaal, USAs, Kanadas ja teistes arenenud kapitalismimaades avaldatud raamatute kasutamine ületas keskmise TARs.

ILMUMISAASTA

Ilmumisaasta ja kasutamise seoste kindlakstegemiseks oli uuringus vähe andmeid. Vanu fonde sisaldavatest teadusraamatukogudest olid laenutusandmed olemas ainult TAR kohta. Kuid sealgi puudusid baltika kasutusandmed. Ei saa väita, et selles raamatukogus laenutati vanemaid raamatuid oluliselt vähem kui uusi. TPIRs, MRs ja EPARs oli vanemate raamatute osakaal uuritavas kogumis liiga väike esile toomaks statistiliselt olulisi erinevusi uute ja vanade teoste laenutamises.

TIRAAŽ

Tiraaži ja kasutamise vahel ilmnes oluline seos. Raamatuid tiraažiga kuni 500 kasutati kahes, tiraažiga 1001-2000 ühes raamatukogus keskmisest vähem. 5000 ületava tiraažiga teoseid loeti keskmisest rohkem järgmiselt: 5001-10000 – ühes, 10001-20000 – kahes ja 20001-50000 kolmes raamatukogus. Niisiis suurenes tiraaži suurenedes ka nende kasutamine. See tendents ei pruugi paika pidada üle 50000lise tiraažiga raamatute puhul.

Komplekteerimispraktikale tuleneb siit reegel: mida väiksem on tiraaž, seda kindlamalt peab komplekteerija teadma, kellele raamat muretsetakse.

*

FU-2 kogumi põhjal vaatleme siin raamatute kasutamist aastail 1971-1980 viie suure teadusalarühma piires: humanitaar- ja sotsiaalteaduslik (pealiigid 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9); loodusteaduslik (pealiik 5); tehnika- (pealiik 6); meditsiini- (pealiik 61) ja põllumajandusraamat (pealiik 63). Pealiigi 0 raamatute kasutusandmed jäid vaatlusest välja.

Raamatukasutuse esitan raamatukogude koondandmeina ja raamatukoguti. Lisaks eelnenult vaatluse all olnud neljale raamatukogule olid FU-2 puhul olemas kasutusandmed ka Riiklikust Raamatukogust (RR) ja Tartu Ülikooli raamatukogust (TÜR).

Tabelist 10 selgub, et eri teadusalarühmades oli raamatute kasutatavus oluliselt erinev. Näiteks kasutati meditsiiniraamatut kaks korda rohkem kui loodus-teaduslikku.

Tabel 11 näitab, et sama teadusala raamatute kasutatavus oli raamatukoguti oluliselt erinev. Näiteks oli tehnikaraamatust TARs kasutatud 62,8%, TPIRs 55,9%, TÜRs 36,0% ja RRs 22,5%. Silmatorkavad on ka eri teadusalade raamatute kasutatavuse erinevused ühes ja samas raamatukogus. TÜRs kasutati humanitaar- ja sotsiaalteaduslikest raamatuist 49,1%, kuid loodusteaduslikest 36,1%. RRs leidis meditsiiniraamatuist kasutamist 26,9%, seevastu loodusteaduslikest vaid 9,4%.

Tabel 10

Koondandmed raamatuvarade kasutamise kohta suurte teadusalarühmade lõikes

Pealiigid	Raamatukogudes nimetusi	Kasutatud nimetusi	
		Arv	Protsent
1, 2, 3, 4, 7, 8, 9	1 837	628	34,2
5	523	141	27,0
6	819	301	36,8
61	177	99	55,5
63	210	65	31,0
Kokku	3 566	1 234	34,6

Tabel 11

**Raamatufondide kasutamine suurte teadusalarühmade
lõikes raamatukoguti (%des)**

Pealiigid	RR	TAR	TÜR	TPIR	MR	EPAR
1, 2, 3, 4, 7, 8, 9	18,6	62,6	49,1	61,4		
5	9,4	43,7	36,1	38,0		
6	22,5	62,8	36,0	55,9		
61	26,9		58,8		62,6	
63	11,4		42,1			43,2

Tabeleis 10 ja 11 toodud andmed näitavad suuri disproportsioone raamatufondide komplekteerimise ja kasutamise vahel. Raamatukogudevaheliste erinevuste üheks põhjuseks on lugejaskonna koostise erinevus. Kasutatavus on mitte ainsaks, kuid siiski üheks tähtsaks fondide hindamise kriteeriumiks. Kui mingi teadusala raamatud leiavad kõigis raamatukogudes vähe kasutamist, siis viitab see komplekteerimise liiasusele.

Raamatute erinev kasutatavus oleneb eri teadusala raamatute komplekteeritusastmest. Võrdlesime UDK 5. pealiigi liikide venekeelsete raamatute komplekteeritusastet samade liikide raamatute kasutatavusega. Komplekteeritusastmeks võtsime sama liigi raamatute leidumuseprotsendi raamatukogudes, võrrelduna Knižnaja Letopis'i põhiväljaande andmetega.

Tabel 12

UDK 5. pealiigi raamatute komplekteerimise efektiivsus

	UDK 5. liik kokku	All-liigid									
		51	52	53	54	55	56	57	58	59	50
Kompl. aste (%)	64	31	80	56	90	71	72	83	66	88	57
Kasut. (%)	30	39	21	35	38	18	0	44	36	42	23
Kompl. ja kasut. suhe	2,1	0,8	3,7	1,5	2,3	3,8		1,8	1,8	2,1	2,4
Kompl. efektiiv- suse koe- fitsent	1,0 (kesk- mine)	0,4	1,7	0,7	1,1	1,8		0,9	0,9	1,0	1,2

Tabelis 12 toome 5. pealiigi raamatute komplekteerimise efektiivsuse koefitsiendid. 5. pealiigi ja iga all-liigi puhul jagasime komplekteeritusprotsendi sama alaliigi kasutatavusprotsendiga. Pealiigi 5 komplekteerituse ja kasutatavuse suhe, mis on all-liikide keskmine, sai koefitsiendiks 1,0. Tabelis täheldame vaegkomplekteerimist liigis 51 - matemaatika ja liigis 53 - füüsika, mille komplekteerimise efektiivsuse koefitsiendid olid vastavalt 0,4 ja 0,7. Komplekteerimise liiasust on näha liikides 55 – geoloogia, 52 – astronoomia, geodeesia ja 56 – paleontoloogia. Liikide piires tuleb muidugi jälgida ka teiste raamatut iseloomustavate parameetrite (tüüp, keel, ilmumiskoht jt) mõju kasutatavusele.

Tabel 13

Raamatu tüüpide kasutatavuse pingeread suurte teadusalade rühmade piires (%des)

Pealiik	Raamatu tüübid			
	I	II	III	IV
1, 2, 3, 4, 7, 8, 9	Tarberaamat spetsialistile 49,4	Populaar-teaduslik raamat 44,4	Õpperaamat kõrgk. ja tehnikumidele 38,5	Teadusraamat 32,0
5	Populaar-teaduslik raamat 48,9	Õpperaamat kõrgk. ja tehnikumidele 40,3	Tarberaamat spetsialistile 32,4	Teadusraamat 21,6
6	Tarberaamat spetsialistile 41,6	Populaar-teaduslik raamat 40,0	Õpperaamat kõrgk. ja tehnikumidele 36,8	Teadusraamat 31,8
61	Tarberaamat spetsialistile 70,7	Õpperaamat kõrgk. ja tehnikumidele 54,1	Teadusraamat 52,1	Populaar-teaduslik raamat 36,4
63	Teadusraamat 44,4	Tarberaamat spetsialistile 37,5	Õpperaamat kõrgk. ja tehnikumidele 34,5	Populaar-teaduslik raamat 7,7

Erinevusi raamatu tüüpide kasutatavuses jälgime nelja tüübi vahel: teadusraamat, populaarteaduslik raamat, tarberaamat spetsialistile ning õpperaamat kõrgkoolidele ja tehnikumidele. Neist olid suurima kasutatavusega populaarteaduslik raamat (44,2%) ja tarberaamat spetsialistile (43,9%). Järgnesid õpperaamat (39,2%) ja teadusraamat (30,5%). Öeldu kehtib vaatlusaluse kogumi kohta tervikuna. Teadusalati on pilt erinev.

Tabelist 13 selgub, et humanitaar- ja sotsiaalteadusliku, loodusteadusliku ning tehnikaraamatu kasutatavuse pingereas on esikohal kas tarbe- või populaarteaduslik raamat, teaduslik raamat on alati viimasel kohal.

Põllumajandusraamatu seas on kasutatavuselt esikohal teadusraamat, kuid populaarteaduslikku vajati sootuks vähe. Ka populaarteaduslik meditsiiniraamat jääb pingereas viimasele kohale.

KOKKUVÕTTEKS

Eelnenust saime teada, et kümne aasta jooksul (1961-1970) kasutati TARs 37,7%, TPIRs 36,9%, MRs 35,9% ja EPARs 30,9% neis leidunud raamatute nimetustest (nelja raamatukogu keskmine 36,4%). Kas on seda vähe või parasjagu? Ilmselt vähevõitu. Pittsburgh'i uuringuga võrreldes oli kasutatavuse protsent väiksem, kuid Eestis olid vaatluse all kõik raamatud, mis raamatukogudes asutamisaegadest alates olemas olid, Pittsburghis oli aga tegu üksnes 7 aastat varem ühe aasta jooksul kataloogitud raamatutega.

Ilmselt oleks meil teadusraamatukogude raamatufondide kasutatavuse protsent olnud suurem, kui komplekteerimisel oleks tehtud hoolikamat valikut raamatute seast, mis ilmusid NSV Liidu teistes linnades peale Moskva, Leningradi, Kiievi ja Novosibirski, samuti alla 2000lise trükiarvuga raamatute seast.

Tabeleis 10 ja 11 tõin andmeid, mis näitasid suuri disproportsioone erinevate teadusalade raamatute komplekteerimise ja kasutamise vahel aastail 1971-1980. Raamatukogudevaheliste erinevuste üheks põhjuseks on lugejaskonna koostise erinevus. Kuid veelgi tähtsamaks mõjuriks on erinevate teadusalade raamatute erinev komplekteeritusaste. Tabelist 12 näeme, et Eestis oli aastail 1971-1980 komplekteeritud matemaatika- ja füüsikaalaste raamatute puhul tegu komplekteerimisvaegusega ning geoloogia, paleontoloogia ja astronoomiaalaste raamatute puhul komplekteerimisliiasusega. Tabelis 12 toodu on originaalne katse üheaegselt rakendada nii fondi- kui ka kasutajakeskset lähenemist raamatufondide hindamiseks.

FU-1 ja FU-2 andmeil saame väita, et Eesti teadusraamatukogudes ei pööratud küllaldast tähelepanu spetsialistidele määratud tarbekirjanduse muretssemisele, mis oli enamikus UDK liikides raamatu tüüpide seas kasutatavuselt esikohal (vt. tabel 13).

3. TEADUSRAAMATUKOGUDE VÕRK JA KOOSTÖÖ

3.1. Teadusraamatukogude koostööst välismaal

Näiteid raamatukogude koostööst on juba ammu ajast. Siiski olid raamatukogude varasemad ühisevõtmised vaid üksikjuhtumid. Alles 19. sajandi keskpaigast, kui sai selgeks, et suurimadki rahvusraamatukogud ei suuda oma kogusid ammendavalt komplekteerida, hakkasid ühisegevuse ideed edenema.

20. sajandi algul olid koostööst põhivormideks raamatukogudevaheline laenus, koondkataloogide koostamine ja raamatuvahetus. 30.-40. aastail lisandus neile kooperatiivne komplekteerimine. Kuni 60. aastate lõpuni oli koostööst eesmärk laiendada muresetavate väljaannete ringi, raamatukogudevahelise laenu- tuse abil rahuldada paremini kirjandusnõudlust ja hoida kokku vahendeid.

70. aastail algas uus etapp: ressursside koostööst (resource sharing). Ressursside koostööst aluseks on idee kõikide koostööst osalevate raamatukogude lugejaskonna ühtsusest. Raamatukogud ei lähtu mitte üksnes „oma“, vaid kõikide osalevate raamatukogude lugejast. Kent (1978) selgitab, et ressursside ühiskasutamise eesmärk on saada positiivne võrguefekt a) raamatukogu kasutajale – võimaldada ligipääs suuremale arvule teavikutele ja/või b) raamatu- kogu eelarvele – jätkata teenindamist väiksemate kulutustega või laiendada teenin- damist seniste kulutustega või võimaldada väiksemate kulutustega palju rohkem teenuseid kui individuaalse ettevõtmise puhul.

Helal ja Weiss (1994), tehes kokkuvõtteid Essenis toimunud sümpoosionist ressursside koostööst küsimustes märgivad, et teavikute arvu kasv ja pidev hinnatõus tõukasid raamatukogud koostööst. Teisalt soodustasid koostööst infotehnoloogia rakendamise järjest laienevad võimalused. Ressursside koostööst programmid, mis nüüdseks on käivitunud juba paljudes riikides, sisaldavad lisaks komplekteerimisele, koondkataloogide koostamisele ja tava- pärasele raamatukogudevahelisele laenu- tusele ka kogude arendamist ja ühishoidu, raalkataloogide koostamist ja neile onlain-ligipääsu tagamist, kogude säilitamist, mikrofilmimist ja digitaliseerimist, raamatukogude- vahelise laenu- tuse moderni- seerimist, infotehnoloogia ressursside koostööst jm.

Raamatukogude koostööst on tööjaotuse aluseks fondid. Olulised on olemasolevad kogud, nende täiendamise vajadused ja võimalused ning lõpp- eesmärk on mõistagi kogude laialdane kättesaadavus.

Vastutus kogude komplekteerimisel võib olla jaotatud mitmel tasandil – alates paari lähedalasitava raamatukogu ettevõtmistest kuni tõsiste rahvuslike või rahvusvaheliste üritusteni.

Ameerika Ühendriikides tõstatati 1940. aastail korduvalt küsimus vajadusest jagada raamatukogude vahel koorem maailma tähtsama kirjanduse komplekteerimisel. Tulemuseks oli kaks ettevõtmist: Farmingtoni plaan ja Kesk-Lääne Raamatukogudevaheline Keskus.

Farmingtoni plaan, mis sündis 1948. aastal, oli 60 raamatukogu vabatahtlik ettevõtmine. Need raamatukogud võtsid endale vastutuse uue väliskirjanduse komplekteerimiseks ja kättesaadavaks tegemiseks Ameerikas ja nad tegid seda lisafinantseerimiseta. Plaan lakkas olemast 1972. a. lõpul ja sellele aitas kaasa väljapaistvate raamatukogude nagu Harvardi ja Chicago ülikooli raamatukogude loobumine plaanis osalemisest. Plaani funktsioneerimise lakkamise välisteks põhjusteks olid teadusraamatukogude finantseerimise vähendamine ja automatiseeritud raamatukogusüsteemide rakendamise algus 1960. aastail. Nagu väidab Woodsworth (1991), laiendas Kongressi Raamatukogu 1960. aastail väliskirjanduse komplekteerimist, aidates sellega teha Farmingtoni plaan ülearuseks. Siin tuleb lisada, et USAs on Kongressi Raamatukogu kõrval veel kaks rahvuslikul tasandil tegutsevat raamatukogu: Rahvuslik Meditsiiniraamatukogu ja Rahvuslik Põllumajandusraamatukogu. Arutatud on rahvusliku tehnikaraamatukogu asutamise vajadust.

Kesk-Lääne Raamatukogudevaheline Keskus asutati Chicagos 1949. aastal kümne ülikooliraamatukogu poolt. See keskus oli „raamatukogu teadusraamatukogude jaoks“ ja seda finantseerisid liikmesraamatukogud liikmemaksudega. Raamatukogu ülesandeks sai haruldase, kalli ja harvakasutatava teaduskirjanduse komplekteerimine. 1965. aastaks oli liikmeid ka väljastpoolt Kesk-Läänt ja USA-d, nende arv tõusis 130ni ja seetõttu nimetati keskus ümber Teadusraamatukogude Keskuseks.

Automatiseeritud raamatukogusüsteemide areng võimaldas raamatukogudel nende baasil komplekteerimise taset ja kogude kattuvust hindama hakata. Teadusraamatukogude Grupp töötas välja meetoodika raamatukogude fondide taseme hindamiseks. See meetoodika, mida tavaliselt nimetatakse Conspectuseks, on nüüd USA raamatukogudes kooperatiivsete programmide alusena laialdaselt kasutusel ja võimaldas hakata teostama ka üht suurt projekti – North American Collection Inventory Project. Alustatud Kanada Conspectuse projektis osalevad teadusraamatukogude kõrval ka suured avalikud raamatukogud ja spetsiaal-raamatukogud.

Suurbritannias jõuti 1967. aastal arusaamisele, et ülikooliraamatukogude ressursse ja teenindust on vaja täiendada, ühendades need Rahvusraamatukogu poolt osutatavate teenustega (Sewell, 1981). See seisukoht võeti 1972. aastal sisse Briti Raamatukogu seadusesse. Briti Raamatukogu mõjutab praegu tugevasti samme, mida Suurbritannia raamatukogud ressursside koopereerimisel teevad. Üheks näiteks sellest on, et ülikooligrantide komisjon võttis vastu soovitusel: ülikooliraamatukogude piiratud kasvu poliitikat ellu viies tuleb vähekasutatavad materjalid Briti Raamatukogu laenutusosakonda komplekteerida. Märkida tuleb veel, et ka Briti raamatukogus ja Šotimaal on kogude arendamisel hakatud kasutama Conspectuse meetoodikat.

Saksamaa Liitvabariigis on teadusraamatukogude kooperatiivsel komplekteerimisel pikaajaline kogemus (Köttelwesch, 1980). On seatud eesmärk, et teaduslikuks

uurimistööks relevantne väliskirjandus oleks kodumaal kättesaadav vähemalt ühes eksemplaris. Selline kooskõlastatud komplekteerimine põhineb 1949. aastast Saksa Teadusliku Uurimistöö Ühingu poolt rahaliselt toetatud regioonidevahelisel kirjandusega varustamise skeemil. Tookord koostatud skeemis, mis põhimõtteliselt praegugi kehtib, on 31 teadusala, mis on omakorda jaotatud 113 vastutusalaks 38 raamatukogu vahel. Need regioonidevahelised „vastutusalaraamatukogud“ võib jaotada 3 rühma:

A. Saksa Teadusliku Uurimistöö Ühingu initsiatiivil asutatud 4 erialakeskraamatukogu, mille ainuülesanne on hoolitseda oma vastutusalade kirjandusega varustamise eest üle kogu riigi: Tehnikainformatsiooni Raamatukogu, Põllumajanduse Keskraamatukogu, Majandusteaduse Keskraamatukogu ja Meditsiini Keskraamatukogu.

B. 18 universaalraamatukogu (riigi-, liidumaa-, ülikooli-), mis oma regionaalsete või ülikoolisiseste ülesannete kõrval hoolitsevad kirjanduse soetamise eest ühel või mitmel vastutusalal. Universaalraamatukogude vastutusalad hõlmavad kõiki humanitaar- ja sotsiaalteadusi ning üksikuid loodus- ja rakendusteaduste valdkondi, nagu bioloogia, geoloogia, geograafia, veterinaaria, metsandus jmt.

C. 16 spetsiaalraamatukogu üksikute kitsaste erialade jaoks, mis erialakeskraamatukogudes ja universaalraamatukogudes pole kirjandusega piisavalt käetud.

Erialakeskraamatukogusid finantseerivad ühiselt riik ja liidumaa. Universaal- ja spetsiaalraamatukogud, mis osalevad regioonidevahelises kirjandusega varustamise süsteemis, hangivad Saksamaal ilmunud kirjanduse ja välismaise põhikirjanduse oma vahendeist. Välismaise tippkirjanduse ostuks vajalikud kulud katab riik Saksa Teadusliku Uurimistöö Ühingu kaudu.

Hollandis valmis teadusraamatukogude kooperatiivse komplekteerimise plaan 1974. aastal; siiski pole seni täiesti rahuldava tulemuseni jõutud. 1978. aastast alates saavad 4 kindlaksmääratud vastutusalaraamatukogu lisafinantseerimist: Kuninglik Raamatukogu Haagis (vastusalad humanitaar- ja sotsiaalteadused), Delfti Tehnikaülikooli Raamatukogu (tehnika), Hollandi Teaduste Akadeemia Raamatukogu (meditsiin, bioloogia), Wageningeni Põllumajandusülikooli Raamatukogu (põllumajandus).

Teadusraamatukogude komplekteerimise olukorda uurinud Hollandi Teaduste Akadeemia komisjon järeldas 1994. a. algul oma töö kokkuvõttes, et detsentraliseeritud raamatukogusüsteemis funktsioneerib koopereerimine vaid siis, kui seda keskelt juhitakse ja finantseeritakse. Vaid null-lahendusega, s.t. täiendavate vahenditeta ei ole väliskirjanduse piisav komplekteerimine mõeldav. Komisjon uuris hoolikalt teadusraamatukogude komplekteerimise kooskõlastamises rakendatavaid mudeleid (USA, Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa, Põhjamaad) ja soovitas üle võtta saksa mudeli. Komplekteerimisel peetakse vajalikuks peaaegu samasuguseid osaluspõhimõtteid ning kesksel finantseerimisel. Ollakse arvamusel, et Hollandis peaks küll kogude komplekteerimist avardama, kuid teaduskirjandust ei peaks muretsetama samas ulatuses kui Saksamaal. Efemeersemates valdkondades tuleks ka teiste riikide raamatukogudele toetuda.

Soome oli teaduslike keskraamatukogude võrgu moodustamisel Põhjamaade seas pioneeriks (Törnudd, 1993). Esimesena nimetati vastutusalariaamatukoguks Helsingi Tehnikaülikooli Raamatukogu 1971. aastal, järgnesid 5 raamatukogu 1977. aastal ja viimased 4 raamatukogu 1980. aastate esimesel poolel.

Teaduslike keskraamatukogude tegevuse algaastail lisati neile vähesel arvul ametikohti. Eri aegadel ja moel anti kõrgkoolides tegutsevaile keskraamatukogudele regulaarselt lisaraha kogude komplekteerimiseks. 1990. aastatel ei ole seda enam tehtud. On küll antud grantide, kuid needki vähenevad järjest.

Viimastel aastatel on tõsiselt aru peetud teaduslike keskraamatukogude tegevuse tulemuslikkuse ja isegi nende vajalikkuse üle. See küsimus on tõstatunud eelkõige majandusliku surutuse tõttu. Soome teaduslike keskraamatukogude süsteemi hindamine näitas, et raamatukogud on oma vastustusala katnud kirjandusega ja teinud teenused kättesaadavaks kõigile infovajajatele minimaalsete lisakulutustega. Tagatud on nii hea teadusinfoga varustatus, kui seda piiratud ressursidega väikeriigis üldse on võimalik saavutada.

Soomeski on tõstatatud ownership-accessi temaatika. Soome Haridusministeerium näeb teaduslike keskraamatukogude tähtsuse vähenemist nüüdisajal, seoses elektroonilise info osatähtsuse tõusuga. Siinjuures jäi vastuseta küsimus, kui palju teavikuid peab olema Soomes ja kui suurt panust oodatakse teistelt riikidelt.

Soome teaduslike keskraamatukogude juhid ei ole aga haridusministeeriumi otsustega leppinud. Nad peavad vajalikuks, et teadusliku informatsiooniga varustatus rajaneks edaspidigi koostööd teinud kõrgkooliraamatukogude võrgul. Häkli jt. (1996) peavad oluliseks haridusministeeriumi ja kõrgkoolide vaheliste tulemuslikkuslepingute olemasolu, teadusinfo hankimise arvessevõtmist kõrgkoolide rahastamisel, teadusliku informatsiooniga varustatuse strateegia loomist jm.

3.2. Eesti teadusraamatukogude võrgu areng

Järgnevalt esitan lühikokkuvõtte Eesti teadusraamatukogude võrgu arengust ja koostööst kogude arendamisel, mida olen käsitlenud töödes [8-12].

Eesti teadusraamatukogude võrgu kujunemisest pildi saamiseks alustagem tagasi-vaatega raamatukogude asutamisele, ümberkorraldamisele, sulgemisele ja teistele muutustele, tehes seda asutamisaastate kronoloogilises järjekorras.

1552-1831 Tegutses Tallinna linna avalik raamatukogu Oleviste kiriku juures. Kogud, mis sisaldasid nii vaimuliku kui ilmaliku sisuga kirjandust, deponeeriti 1831 Eestimaa Üldisesse Avalikku Raamatukokku.

1632-1656 Tegutses Tartu Ülikooli (Academia Gustaviana ja Academia Gustaviana Carolina) raamatukogu Tartus ja Pärnus; rohkem kui 3000 köidet evakueeriti 1710 Rootsi.

1802 1802 asutati Tartu Ülikooli raamatukogu, mis on tegutsenud järjepidevalt ja on Eesti suurim teadusraamatukogu.

- 1825-1940 1825 asutatud Eestimaa Üldine Avalik Raamatukogu tegutses aastast 1842 Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukoguna. 80000 köitest koosnev kogu anti 1947 üle Eesti Teaduste Akadeemia raamatukogule.
- 1838-1950 Tartus tegutsenud Õpetatud Eesti Seltsi Raamatukogus oli ca 25000 köidet, mis seltsi tegevuse lõpetamisel 1950 jagati Eesti TA Raamatukogu ja Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu vahel.
- 1892-1992 1892 asutatud Algkooliõpetajate Keskraamatukogu tegutses mitme nime all, viimati Eesti Pedagoogikaraamatukoguna. 1992 liideti Tallinna Pedagoogikaülikooli raamatukoguga.
- 1909 Raamatukogu, mis asutati Eesti Rahva Muuseumi arhiivraamatukoguna, töötab tänapäeval Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukoguna.
- 1914 Asutati Tallinna Kunsttööstuskooli raamatukogu, praegu Eesti Kunstiakadeemia raamatukogu.
- 1918 Asutati Riigiraamatukogu, praegu Eesti Rahvusraamatukogu.
- 1919 Alustas tegevust Tallinna Tehnikumi raamatukogu, praegu Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu.
- 1919 Praegune Tallinna Pedagoogikaülikooli raamatukogu kasvas välja 1919 asutatud Tallinna Pedagoogiumi ja Seminari raamatukogudest.
- 1935 Asutati Tallinna Konservatooriumi, praegu Eesti Muusikaakadeemia raamatukogu.
- 1944 Loodi Riiklik Meditsiiniline Raamatukogu, praeguse nimega Eesti Meditsiiniraamatukogu.
- 1946 Asutati Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu, praegu Eesti Akadeemiline Raamatukogu.
- 1952 Eesti Põllumajanduse Akadeemia eraldumisel Tartu Ülikoolist asutati Eesti Põllumajanduse Akadeemia, praegu Eesti Põllumajandusülikooli raamatukogu.
- 1968-1991 Eksisteeris Eesti Tehnikaraamatukogu, mis 1992 reorganiseeriti: ajakirjade, raamatute ja tootekataloogide kogud vastavate osakondade ja personaliga anti üle Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogule, patendi-ja standardiosakondadest said iseseisvad raamatukogud.
- 1992 Loodi Eesti Patendiraamatukogu.
- 1992 Loodi Eesti Standardiraamatukogu.

Eeltoodust näeme, et Eestis oli 1940. aastaks välja kujunenud kümme suurt teadusraamatukogu, mille fondides sisaldus kokku umbes 1 miljon köidet. Ent teadustööks vajalik alus oli olemas vaid Tartus, kus asusid: Tartu Ülikooli raamatukogu (650000 kd.), Eesti Rahva Muuseumi arhiivraamatukogu (100000 kd.) ja Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogu (25000 kd.). Tallinna raamatukogudest suurim – Riigiraamatukogu (60000 kd.) – komplekteeris kirjandust peamiselt ühiskonnateaduste valdkonnast ega seadnud ülesandeks edendada teadustööd. Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu (80000 kd.) sisaldas peamiselt Eestit ja Baltimaid käsit-

levat kirjandust. Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu (21000 kd.) oli alles kujunemisjärgus nagu õppeasutus isegi. Tallinn vajas tungivalt suuremat teadusraamatukogu.

Eesti okupeerimine 1940. aastal tõi raamatukogundusse suuri muudatusi. Mis puutub teadusraamatukogudesse, siis hakati neid nagu teisigi seadma üleliidulise malli järgi. Riigiraamatukogu sai endale Eesti keskse teadusraamatukogu funktsioonid. 1944. aastal asutati Eesti Meditsiiniraamatukogu – jällegi keskse teadusraamatukoguna. 1946. aastal asutati Teaduste Akadeemia raamatukogu teenindamiseks väljaarendatavat Teaduste Akadeemia instituutide süsteemi, ning 1968. aastal Eesti Tehnikaraamatukogu – teenindamiseks tööstusettevõtteid.

Raamatukogusid sai äkki nagu liigagi palju. Pealegi asusid kõik uued või uute ülesannetega raamatukogud pealinnas. Muretseti valdavalt NSV Liidus või teistes sotsialismimaades ilmunud kirjandust, mistõttu komplekteerimisel esines raamatukogude lõikes liigset dubleerimist. Kolme suure raamatukogu (Riiklik Raamatukogu, Tartu Ülikooli raamatukogu, Teaduste Akadeemia raamatukogu) komplekteerimistemaatika kattus suuremal või vähemal määral, ja et nad said üleliidulist sudeksemplari, kogunes neisse palju kirjandust, mida Eestis polnud vaja. Samal ajal olid läänes ilmunud teaduskirjanduse tellimise võimalused äärmiselt napid.

Ainult Teaduste Akadeemia raamatukogul olid teatud eelised väliskirjanduse muretsemisel.

Eesti taasiseseisvumisel oli Eesti kümne suurema teadusraamatukogu fondides ligikaudu 12 miljonit köidet raamatuid ja ajakirju ning 10 miljonit patenti. Kas see kõik säilitamist väärib, on omaette teema.

Kõik, millest eelpool räägitud, on möödanik. Kuid tuleviku kavandamiseks peame oskama minevikust õppida.

Teadusraamatukogude arendamisel tuleb praegu lähtuda sellest, et meil on olemas 12 tähtsat teadusraamatukogu, mille tegevus tuleb kooskõlastada ja vajadusel ümber korraldada.

Nüüdseks on meil vaba juurdepääs maailma inforessurssidele. Paraku rahastatakse teadusraamatukogusid ebapiisavalt, mistõttu nad saavad muretseda vähe kirjandust. Et Venemaal ilmunud kirjanduse komplekteerimine on vähenenud, on loomulik, kuid lääne uuemat kirjandust suudetakse muretseda kaugelt vähem, kui Eesti vajab.

3.3. Eesti teadusraamatukogude koostöö kogude arendamisel

Riigiraamatukogu direktor G. Ney kirjutas 1938. aastal: „Iga kogu on väärtuslik teatavast seisukohast, kuid täiuslik pole ükski neist ja ei saagi meie kitsastes oludes olla. Meil puudub üleriiklik keskraamatukogu ja puuduvad ka väljavaated selle ellukutsumiseks. Seda suurem on tarvidus olemasolevate kogude vahel koostöö arendamiseks.“ Teaduslike keskraamatukogude tegevuse ja arendamise koordineerimiseks moodustati 1938. aastal Riigiraamatukogu seadusega Teaduslike Raamatukogude Nõukogu. Selle nõukogu tegevusele tõmbas 1940. aasta kriipsu peale.

Nõukogudeaegsest Eestist on teada üsna paljusid teadusraamatukogude ühissetevõtmisi mitmes raamatukogutöö valdkonnas. Mis puutub fondidesse, siis tegi esimese katse suuremate raamatukogude komplekteerimise profileerimiseks ja koopeerimiseks 1963-1964 töötanud komisjon. Pandi ette luua ühendatud teadusraamatukogu, kus lugejaid teenindaksid spetsialiseeritud osakonnad.

Järgnenud diskussioonidel esitati teisigi kavasid, näit. erialaraamatukogude võrgu väljaarendamine, Riikliku Raamatukogu ja Teaduste Akadeemia Raamatukogu fondide komplekteerimise koordineerimine. Ühendatud teadusraamatukogu loomise idee lükati tagasi, viidates ametkondadevahelistele organisatsioonilistele ja rahanduslikele raskustele. Teaduste Akadeemia Raamatukogu ja Riiklik Raamatukogu leppisid omavahel 1964. a. veebruaris kokku selles, et esimene komplekteerib trükiseid edaspidi täielikult täppis- ja loodusteaduste ning keeleteaduse aladel, millel Riiklik

Raamatukogu asub kirjandust hankima valikuliselt. 1970. aastal tehtud analüüs näitas, et need raamatukogud ei olnud 1964. aasta kokkulepet täitnud.

1970. aastate lõpul ja 1980. aastail said Riikliku Raamatukogukomisjoni fondide komisjoni eestvõttel lahenduse mitmed küsimused nagu:

- pedagoogikakirjanduse komplekteerimise koordineerimine Tallinnas;
- autoreferaatide hoiu koordineerimine Eestis;
- venekeelsete primaarajakirjade komplekteerimise ja säilitamise koordineerimine Tallinnas;
- venekeelse infoperioodika komplekteerimise ja säilitamise koordineerimine Tallinnas;
- rahvademokraatiamaade ajakirjade komplekteerimise ja säilitamise koordineerimine Tallinnas jt.

Ka raamatufondide komplekteerimise koordineerimisplaani koostamine oli päevaorras. Kuid ei jõutud kokkuleppele, millise liigitusskeemi alusel plaan teha – osa raamatukogusid pooldas UDKd, teised Teaduslike Raamatukogude Keskkollektori liigitussüsteemi.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu kogude töörühm valmistas 1990. aastate algul ette 17 teadus- ja erialaraamatukogu komplekteerimise plaani. Plaan kajastab kõigi teadusalade teavikute komplekteerimist kolmel valikutasandil (võimalikult täielik, valikuline, suure valikuga) ja kinnitati kultuuri- ja haridusministri poolt 1994. aasta detsembris.

Eesti majanduse, kultuuri, teaduse ja hariduse infovarustatuse tagamiseks ning liigse dubleerimise vältimiseks sätestas Kultuuri- ja Haridusministeerium oma määrustega 1994. ja 1995. aastal teaduslikud keskraamatukogud ja nende ülesanded. Teavikute komplekteerimine, kataloogimine, kättesaadavaks tegemine, informatsiooni levitamine ja raamatukogudevaheline laenutus jaotati ainevaldkonniti. Loetletud ülesandeid ei ole seni konkretiseeritud, seda oleks aga vaja tingimata teha.

1994. aastal kinnitatud teadusliku keskraamatukogu põhimõtteis on kirjas, et ta kogub, säilitab ja teeb kättesaadavaks temale kinnitatud ainevaldkonna võimalikult ammendavaks informeerimiseks vajalikud alg- ja vahendusdokumendid.

Teaduslike keskraamatukogude ainevaldkondade loetelus on aga mõnel teadusalal kahekordne kate. Õeldu illustreerimiseks toome järgneva tabeli (tabel 14), milles on kõige üldisemal kujul toodud raamatukogudele kinnistatud ainevaldkonnad.

Tabel 14

Teaduslike keskraamatukogude ainevaldkonnad

Ainevaldkond	Raamatukogu
Loodusteadused	Tartu Ülikooli raamatukogu; Eesti Akadeemiline Raamatukogu
Tehnikateadused	Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu
Arstiteadused	Tartu Ülikooli raamatukogu (teoreetiline meditsiin); Eesti Meditsiiniraamatukogu (kliiniline meditsiin)
Põllumajandusteadused	Eesti Põllumajandusülikooli raamatukogu
Sotsiaalteadused	Tartu Ülikooli raamatukogu; Eesti Rahvusraamatukogu (v.a. pedagoogika ja psühholoogia); Tallinna Pedagoogikaülikooli raamatukogu (pedagoogika)
Humanitaarteadused	Tartu Ülikooli raamatukogu (v.a. kunstid); Eesti Rahvusraamatukogu (kunstid)

Teiste riikide vastutusalaraamatukogude kogemusi arvestades võime tabelis 14 esitatu puhul väita, et Eestis on vastutusalad enam-vähem paigas tehnika-, arsti-, põllumajandus- ja humanitaarteaduste valdkonnas. Praegu pole teada, kas kõik raamatukogud on oma ülesanded sellistena täita võtnud. Kui see pole nii, siis on vaja neil teadusaladel teha kas muudatusi raamatukogudevahelises tööjaotuses või suurendada mõne raamatukogu finantseerimist sel määral, et nad oleksid suutelised oma vastutusalal kirjandust muretsema.

Loodus- ja sotsiaalteaduste puhul ei saa ainevaldkondade raamatukogudele kinnitamist praegu eriti tõsiselt võtta. Kui on mitu vastutajat, ei saagi midagi head välja tulla. Välismaa kogemused näitavad, et sellistel juhtudel jaotatakse kõnealused ainevaldkonnad kitsamateks jaotusteks, millest raamatukogud endale sobivad vastutusalana omaks võtavad. Ka Eestis tuleb tõenäoliselt sama teed minna. Kui kõigi kitsamate jaotuste osas lahendust ei leita, jääb mõnel neist vastutusalaraamatukogu määramata.

Loodus- ja sotsiaalteaduste kitsamad vastutusalad jaguneksid kokkulepete saavutamisel asjaomaste raamatukogude (Eesti Rahvusraamatukogu, Eesti Akadeemiline Raamatukogu, Tartu Ülikooli raamatukogu jt.) vahel.

Teaduslike keskraamatukogude arendamisel tuleks edaspidi hakata vahet tegema praeguste keskraamatukogude ja ressursiraamatukogude vahel. Ressursiraamatukogud oleksid need, mis tõepoolest ainsana oma vastutusalal(de)l teistest raamatukogudest intensiivsemalt kogusid väliskirjandusega täiendavad.

Kogude arendamist ei saa vaadata lahus nende hoiust, raalkatatoogide arendamisest, raamatukogudevahelisest laenutusest jm. Raamatukogude arenguks on vaja kõiki raamatukogutöö komponente käsitleda komplekselt.

Oma ülesannete tulemuslikuks täitmiseks peaksid teaduslikud keskraamatukogud hakkama toimima ühtse raamatukoguvõrguna. Selleks on vaja käivitada **ressurs-side ühiskasutuse riiklik programm**, mis võiks koosneda järgmistest osadest:

1. Koordineeritud ja/või kooperatiivne kogude arendamine.

Teaduslike keskraamatukogude optimaalseks komplekteerimiseks on vaja täpsustada nende vahelist tööjaotust, uurida teadlaste ja spetsialistide infovajadusi ning koostada detailne komplekteerimisplaan.

2. Kogude hoid.

A. Teaduslikesse keskraamatukogudesse on kogunenud vähekasutatavat kirjandust ja liigseid dublette (näit üleliiduline sundeksemplar mitmes raamatukogus). Liigse kirjanduse kustutamine ja kogude ühishoid võimaldab raamatuhoidlate tõhusamat kasutamist.

B. Normaalse hoiutingimuste loomine (hoidlate remont ja renoveerimine).

3. Teavikute säilimise tagamine

A. Paberi neutraliseerimise käivitamine.

B. Kasutuskooptime valmistamine (mikrofilmimine, teavikute digitaliseerimine).

C. Trükiste restaureerimise rahastamine.

4. Kataloogimiskeskuste ja nende kataloogidele onlain-ligipääsu arendamine.

5. Raamatukogudevahelise laenutuse töö moderniseerimine.

6. Eesti rahvusbibliograafia programmi edendamine.

*

Meie teaduslike keskraamatukogude fondide arendamisega seonduv vajab veel eraldi detailsemat käsitlust. Eriti oluline on nende raamatukogude finantseerimise aluste väljatöötamine, millega praegu ka tegeldakse.

Teaduslikud keskraamatukogud saavad majandusele, kultuurile, teadusele ja haridusele anda vajalikku informatsiooni juhul, kui on tagatud vähemalt ühe komplekti olulise väliskirjanduse hankimine kõigilt vajalikelt teadusaladelt. Muidugi on vaja teadusraamatukogudesse muretseda ka dublette standardkirjandusest. Kõigeks selleks on teaduslikele keskraamatukogudele vaja aastas umbes 100 miljonit krooni. Trükiste hinna kasvades suureneb ka vajatav summa. Praeguse 0,025% (1996. a. 32 miljonit krooni) asemel peaksid raamatukogud nende kulude katteks saama vähemalt 0,075% riigieelarvest. Teaduslike keskraamatukogude raamatuostusummade kolmekordistamine pole mõeldav paari-kolme aastaga. See saab toimuda vaid järkjärgult.

Eesti teaduslike keskraamatukogude fondide arendamiseks oleks otstarbekas rakendada Conspectuse metoodikat. Selleks loob hea eelduse INNOPACi juurutamine.

Välisriikide raamatukogude kogemused on näidanud, et ressursside kooperaerimiseks on vaja keskset juhtimist. Eestiski on teadusraamatukogude ühiskasutuse riikliku programmi elluviimiseks vaja luua organisatsiooniline struktuur. Praegu tegutsev Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium (ELNET-Konsortsium) on tegev infotehnoloogia ressursside kooperaerimisega. Infotehnoloogia on heaks vahendiks raamatukogude sisulise töö edendamisel. Raamatukogude töö sisu optimeerimiseks on aga vaja vastu võtta mitmeid eri programme ja sõlmida raamatukogudevahelisi koostööleppeid. Võimalik, et selleks on vaja luua mõni raamatukogude assotsiatsioon või teinegi raamatukogude konsortsium, kuid mõeldav on ka ELNET-Konsortsiumi tegevuse laiendamine kõigile olulistele raamatukogutöö valdkondadele.

Tallinn Pedagogical University
Faculty of Social Sciences
Department of Information Studies

KONRAD KIKAS

**INFORMATION NEEDS
OF ESTONIAN SPECIALISTS
AND COLLECTION COMPOSITION
OF RESEARCH LIBRARIES
(1967-1996)**

Summary of master's thesis

Tallinna Tehnikaülikooli kirjastus

Tallinn, 1997

CONTENTS

PREFACE

1. INFORMATION NEEDS AND USES

1.1 About the development of the studies on information needs

1.2 Estonian specialists' needs and uses of primary documents

2. COMPOSITION AND USE OF RESEARCH LIBRARY COLLECTIONS

2.1 About the evaluation methods of library collections and practice

2.2 About the quantity and quality of collections

2.3 Composition and use of book collections in Estonian research libraries

3. RESEARCH LIBRARY NETWORK AND CO-OPERATION

3.1 Co-operation of research libraries abroad

3.2 The development of Estonian research libraries' network

3.3 Estonian research libraries' co-operation in collection development

MAIN PUBLICATIONS OF THE AUTHOR ON THE SUBJECT

REFERENCES

PREFACE

The present summary gives an overview of 12 studies, published by the author, that are presented for the defence of Master's thesis. The summary comprises three parts.

The data on specialists' needs and use of primary documents is taken from the sociological studies that were carried out at the end of the 1960s and 1970s.

The part on the composition and use of the collections of research libraries is based on the materials of the studies of Estonian library collections carried out in 1970s and 1980s.

In the third part that deals with the network of Estonian libraries and cooperation in collection development, a short review is given of the past, but main attention is still focused on nowadays i.e. the problems of the 1990s.

At the beginning of each part a brief overview is given of the treatment of analogous problems abroad.

1. INFORMATION NEEDS AND USES

1.1 About the development of the studies on information needs

The study of information needs has long been regarded as one of the most important factors in the design of information resources and services. But there have been serious problems in designing the studies that measure information needs reliably.

Lipetz wrote in 1970 that the studies of information needs and uses are expedient in case they enable to achieve necessary objectives. He explains that the objectives of studies may be: a) the explanation of observed phenomena of information use or expressed need; or, better yet, b) the prediction of instances of information use; or still better, c) the control, and thereby improvement of the utilization of information through manipulation of essential conditions.

According to Wilson (1994) the studies on the information needs and information seeking behaviour of library users dates back to 1916, when the book by Ayres and McKinnie "The public library and the public schools" was published. This study was succeeded by a number of other studies in the 1920s and 1930s.

Martyn (1994) states in his overview that the studies of information needs and uses were more extensively carried out since the end of WW II. Most of the studies were based on relatively small number of subjects, drawn either from members of specific disciplines or from the scientific population as a whole, or less frequently from among the users of particular systems. The technique most commonly employed was that of the selfadministered questionnaire. The asset of the questionnaire technique is the possibility to collect quickly a needed amount of responses to standardized questions that could be worked through statistically and compared. It was hoped that the studies gave information on the general characteristics of information users that enable to design systems that meet the needs of the majority of information users. This hope did not come true, because single respondents expressed clear preferences in their responses, but the interpretation of the data proved to be complicated and the results of the studies turned out to be contradictory. It was proved that information needs and habits were a more complicated phenomena than expected.

By the middle of 1960s, besides few serious studies, a great number of medial-level study results had been collected in the literature of information science. Since the second half of 1960s a stress was laid on the use of more sophisticated techniques of study in the observation of information needs. Among the direct methods interviews, free discussions and diaries and among indirect methods the citation studies were started to be used more than earlier. Since the end of the 60s the information needs of scientists were carried out more profoundly and systematically in several countries. Information needs have been most frequently observed from the point of view of scientists speciality.

Crawford observed in his overview, published in 1978, that there was a consensus that 'information need' was a difficult concept to define, to isolate and especially to measure. It involves a cognitive process which may operate on different levels of consciousness and may not be clear even to the inquirer him or herself. If a user could specify what is needed under defined conditions, his or her problem might be well on its way toward solution.

Wilson suggested in 1981 that research on information seeking behaviour should be clearly separate from that on information needs. He proposed the idea that the study of information seeking should stand alone as a valid research area with no need to validate it in systems design.

A big step forward in the studies of information needs and uses was made at the beginning of the 80s when researchers began to observe the environment where information was used and make difference between the cognitive and social aspects of information.

Dervin and Nilan draw the conclusions in their 1986 overview, that most of the studies of information needs and uses have observed users from the viewpoint of information system. A typical system-oriented study examines the extent to which a respondent has 1) used one or more information systems, used one or more different kinds of information services or materials; 2) sees one or more barriers to the use of the information system; and 3) reports satisfaction with various attributes of the system and access to it.

Dervin and Nilan proposed that an alternative research paradigm should be applied in information needs and uses studies that focuses on the user, examining the system only as seen by the user and treats information use in certain situations. In the usercentred studies many 'how' questions are asked, e.g. how do people define needs in different situations, how do they present these needs to systems and how do they make use of what systems offer them.

Hewins mentions in his review of the studies of information need and use that covers the period between 1986 and 1989, that a significant number of usercentred treatments were published during this period. Hewins brings out a number of features, characteristic to usercentred studies, i.e. motivation, learning styles, personality types and semantic factors. The fact that usercentred studies are emerged makes the studies of information need and use more interdisciplinary.

At the international conference 'ISIC 96: Information seeking in context' Vakkari said in his conclusive presentation, that the old so called systemorientated studies have remained in the background and they have been replaced by a person in situation approach or actioncentred metatheory. Vakkari added that in that way the directives put forward by Dervin and Nilan ten years ago had been realized. Information behaviour is more and more understood as a process containing elements from needs to use embedded in a broader process of which it is a part. Information is seen as a social construct created in the interaction of people and messages. Vakkari said that in the recent studies both quantitative and qualitative techniques are applied although qualitative are more popular. Multiple research techniques have also been combined in many studies. Questionnaires,

semistructured interviews and observation are a typical combinations of techniques in some studies. It is obvious that multiple methods in a study will reveal a more varied and valid picture of the research object.

Wilson (1981) remarks, drawing conclusions from the development of information needs studies, that in the course of time the field of research broadened out from the study of library systems to the study of the behaviour and attitudes of information users. It does not mean that when designing research we must make the choice if we proceed from system or user, instead, we must use the approach which is more productive in certain case.

As it was mentioned above, it is not easy to define information needs. Maurice Line (1974) writes, that publications on user needs have been confused by inexact use of terms. In particular, studies have purported to be concerned with needs when they have in fact examined demands or uses. The present work has been based on Line's definitions, which are as follows:

NEED: What an individual ought to have, for his work, his research, his edification, his recreation, etc. In the case of a researcher a needed item of information is one that would further his research. The whole concept of need is inseparable from the values of society. A need may or may not be identified as a want, an identified research need would be recognized as a want, while an identified 'edification' need could well conflict with an expressed want. A need is a potential demand.

WANT: What an individual would like to have, whether or not the want is actually translated into a demand on the library. Individuals may need an item they do not want, or want an item they do not need (or even ought not to have). A want, like a need, is a potential demand.

DEMAND: What an individual asks for; more precisely, a request for an item of information believed to be wanted (when satisfied, the demand may prove not to be a want after all). Individuals may demand information they do not need, and certainly need or want information they do not demand. Demand is partly dependent on expectations, which in turn depends partly on existing provision of library or information services. A demand is a potential use.

USE: What an individual actually uses. A use may be a satisfied demand, or it may be the result of browsing or accident (e.g. conversation) – information recognized as a need or a want when received, although not previously articulated into a demand. Individuals can only use what is available; use is therefore heavily dependent on provision and availability of library and information service.

1.2 Estonian specialists' needs and uses of primary documents

In 1967-1971 the information needs and uses of specialists from all fields of science were studied in Estonia in cooperation with Saltykov-Shchedrin Library in Leningrad. Questionnaires were composed by the Leningrad library, but the sampling (quota-method) was carried out and the questioning organized by

K. Kikas. Data was collected from 1867 specialists of higher and secondary special education in 173 institutions and enterprises and from 1623 specialists of higher and secondary special education in 13 libraries. In order to analyse the information use of the specialists, questioned in libraries, 35 457 call slips were collected in the course of three months. Specialists made their proposals for the improvement of library and information service in the questionnaires (in written form) and in the interviews carried out in the Tallinn Polytechnical Institute and State Library.

In 1977 the questioning of Estonian population was carried out in order to find out their attitude to the book and the library. On the ground of this questionnaire it was possible to draw conclusions on the information needs of 676 specialists of higher and secondary special education.

The importance of the main sources of information, necessary for the work of higher education specialists was as follows: primary and secondary documents 42,2%, informal sources 41,5%, library services 15,0% and other sources 1,3%. As for the specialists of secondary special education, first came informal sources – 51,8%, primary and secondary documents – 30,3%, library services – 16,1% and other sources – 1,8%.

Specialists' needs for secondary documents according to the data of 1967 and 1977 have been treated by A. Pebre (1979).

Here follows a short survey of specialists' needs and use of primary documents, that the author has treated in his studies [1 – 3]. In the case of information needs the author proceeds from the data of the 1967 questionnaire and compares these with the data of the 1977 study. The data on information use date from 1967.

The formulation of the questionnaires was different in these two studies. In the 1967 study specialists were asked what literature they need, regarding their work, but in 1977 the question was on the literature they use in their work. It gives us the reason to interpret the data of 1967 as specialists' needs and the data of 1977 as their wants, i.e. in the first case we dealt with 'dormant' needs, but in the second case the point was what specialists would have actually wished to receive. Henceforth the author uses the term 'information want' only in the case when it is necessary to differentiate it from 'information needs'.

AGE OF LITERATURE

Proceeding from the education of specialists significant differences come out: the higher is education the greater is need for older literature (see Table 1). These differences can be revealed in all fields of speciality. (Hereinafter significant differences are regarded as statistically important differences).

Table 1

The need for literature of different age
(% from the number of respondents in 1967)

Age of literature in years	Specialists		
	Secondary special education	Higher education	Scientific degree
Up to 2	93,0	96,4	100,0
3 – 6	47,3	67,4	91,4
7 – 14	19,2	35,2	66,7
15 – 21	8,4	18,6	46,9
22 – 26	5,0	11,5	25,9
27 – 50	6,0	10,7	32,1
Published 1801 – 1916	3,1	6,2	13,6

The need for older literature depends, besides educational level, also on the nature of work. As for specialists with higher education, there are significant differences between the needs of practitioners and the needs of scientists: the latter's need for older literature was bigger. No significant differences were found between the needs of scientists with and without a scientific degree.

In studying the needs of different fields of speciality, we compared their data with the summarized data, given in Table 1. In the case of specialists of the humanities the need for older literature was over the average. As for specialists of social sciences there were no important differences from the average indices of Table 1. Specialists of natural sciences needed the literature of last fifteen years over the average, whereas biologists, geologists and geographers needed older literature more than chemists, physicists and mathematicians. As it was expected the specialists of technology and agriculture and physicians needed less older literature than the specialists of the humanities, social and natural sciences.

There is a significant correlation between the need for literature of different age and library use. In all periods specialists with higher education who do not use library needed less literature than specialists with higher education who use library, except for the literature, published in the last couple of years, which was needed in equal quantities. There was no such important correlation in the case of specialists with secondary special education.

When comparing the questioning data from 1967 and 1977 (see Figure 1), we can see coincidence of the needs and wants for literature over the age of 10 years. New literature was wished more in 1977 than it was needed in 1967.

* * *

As for the call slips presented in the libraries in 1967 the demands were satisfied and therefore we can treat them as the use.

There are significant differences in the use of literature of different age depending on the educational level of library users. These differences reveal themselves quite otherwise than in the case of needs or wants.

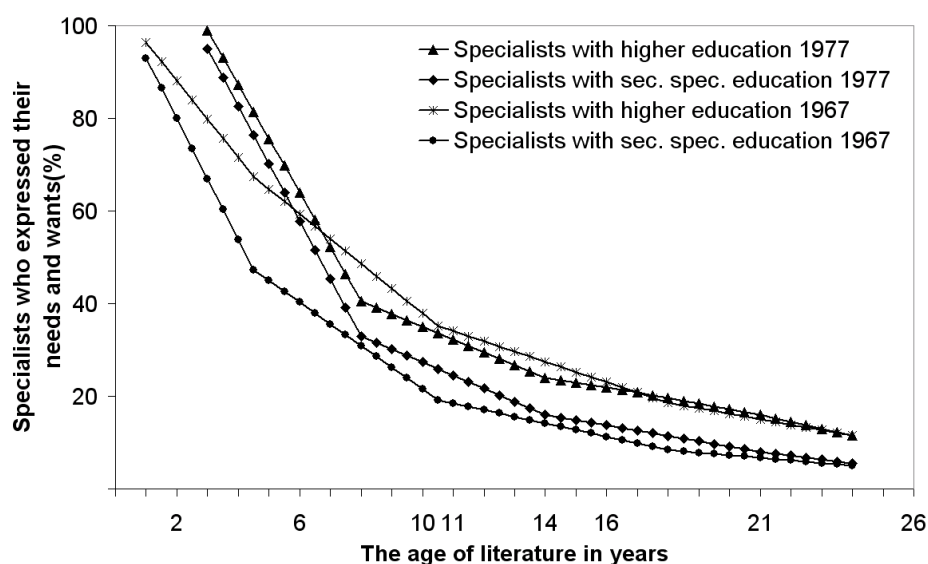

Figure 1. The needs for literature of different age, based on the questionnaire of 1967 and the wants, based on the questionnaire of 1977 (% of the number of respondents).

In Table 2 we see that the importance of the demands for the use of literature that has been published during the last couple of years increase together with the rise of educational level. It makes up 45% in the case of specialists with secondary special education, as for specialists with higher education it is 59% and specialists with scientific degree it makes 81% of the literature demand. But the importance of the demands that are made on the literature with the age of 3 - 21 years decreases while the level of education increases. It makes 53% in the case of specialists with secondary special education, as for specialists with higher education it makes 37% and in the case of specialists with scientific degree it makes 17%.

Of the total number of presented call slips literature, appeared during the couple of last years, made up 58% among specialists of applied sciences, 60% as for specialists of social sciences and the humanities and 73% among specialists of natural sciences. If we add up all the demands that are made for literature, appeared during last 14 years, the role of these demands will be equal in all fields of speciality – 95% of the total number of demands.

Table 2

The use of literature of different age
(% of the call slips in 1967)

Age of literature in years	Specialists		
	Secondary special education	Higher education	Scientific degree
Up to 2	45,1	59,3	81,2
3 – 6	29,0	21,0	11,2
7 – 14	20,2	13,7	4,3
15 – 21	4,1	2,3	1,0
22 – 26	0,1	0,2	0,2
27 – 50	1,0	2,1	1,2
51 – 166	0,5	1,1	0,4
Published up to 1800	0	0,3	0
Total	100,0	100,0	100,0

LANGUAGE OF PUBLICATIONS

The data, given in Table 3 illustrate that with the rise of educational level the need for literature in foreign languages increases and the need for Estonian literature decreases.

The need for literature in different languages depends also on the nature of work. Researchers with higher education needed more literature in foreign languages than practitioners with the same education.

Table 3

The need for literature in different languages
(% of the number of respondents 1967)

Language of publications	Specialists		
	Secondary special education	Higher education	Scientific degree
Estonian	75,5	69,9	67,9
Russian	71,1	90,4	100,0
English	10,3	36,2	84,0
German	17,8	42,1	86,4
French	1,5	6,5	29,6

Specialists of the humanities needed more literature in the Estonian language than specialists of social sciences. As for the need for literature in the Russian language, no significant differences were found among the specialists of the mentioned fields and in the case of literature published in other languages first came the need for literature in German, then followed literature in English and French.

Among specialists of natural sciences, literature in Estonian was most needed by biologists, geologists and geographers, the chemists', physicists' and mathematicians' need in this area was smaller but the need for literature in Russian was equal. As for the literature in other foreign languages the need was highest for literature in English, then came German and French.

Among specialists of applied sciences literature in Estonian was needed foremost in the case of specialists of agriculture, physicians and technologists were more modest in this field. The need for literature in Russian was bigger among researchers of all fields of applied sciences and practitioners with medical and technological higher education. Literature in Russian was less needed by specialists with secondary special education in technology and agriculture, also practitioners with higher agricultural education. Among specialists of applied sciences practitioners with higher education as well as researchers evaluated literature in English to be more important than German literature, in the case of specialists of secondary special education the situation was vice versa. Among all the specialists of applied sciences only researchers needed literature in French.

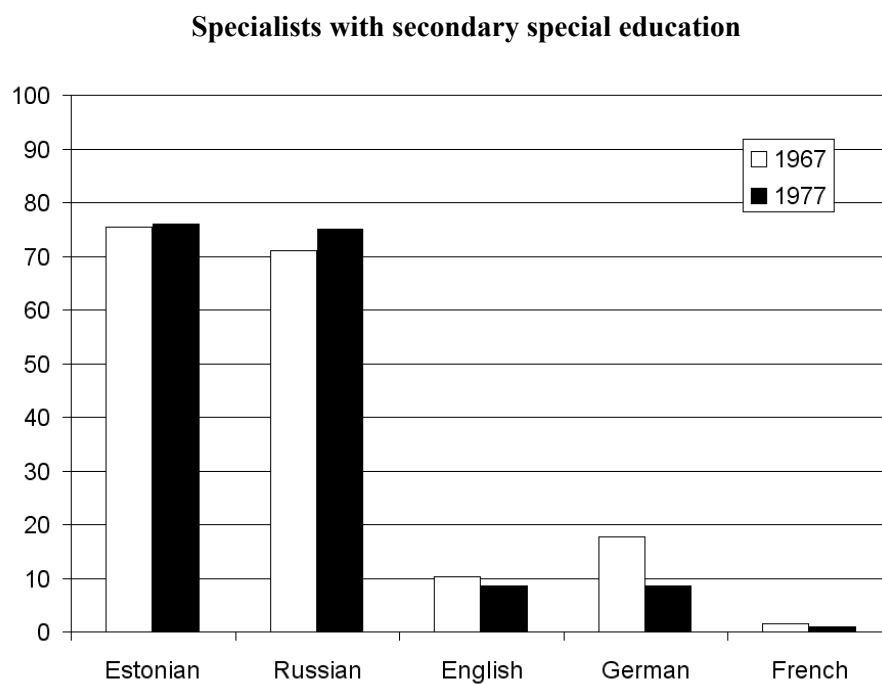
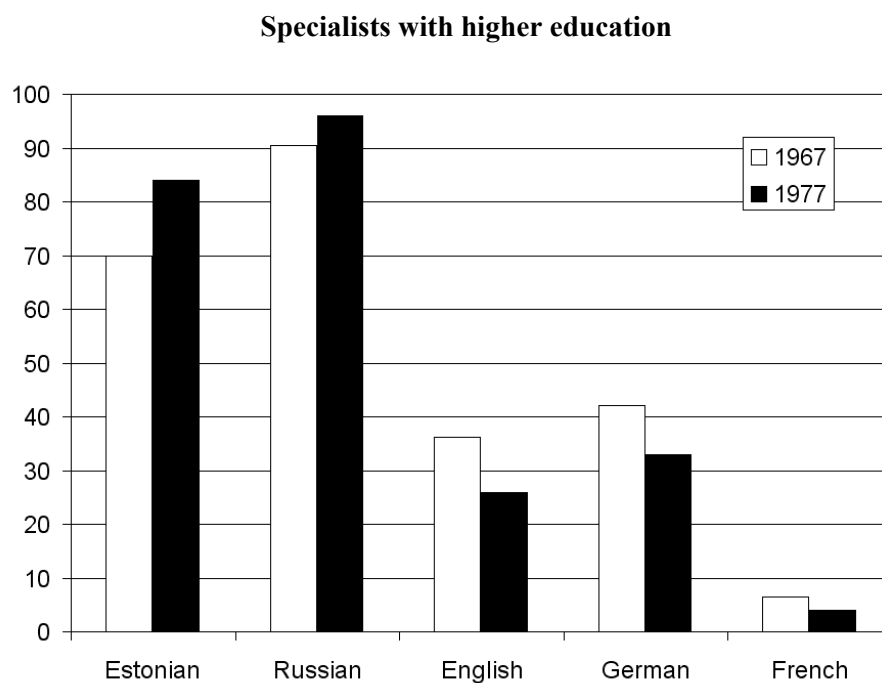

Figure 2. The needs for literature in different languages based on the questionnaire of 1967 and the wants based on the questionnaire of 1977 (% of the number of respondents).

When comparing the questioning data of 1967 and 1977 (see Figure 2), we can see significant differences. Comparison reveals, that in 1977 the wants of specialists of higher education for literature in Estonian and Russian were significantly bigger and the wants for literature in English and German smaller than the needs, expressed in 1967. Beside differences in the formulation of the questions of questionnaires one must bear in mind that one factor which influences information needs is the actual accessibility of information resources and the fact that during the years of Soviet occupation the Russian language was ingrained in our lives more and more every day. Still, it gives us the reason to suppose that in 1967 specialists expressed their needs, but in 1977 they expressed their wants.

* * *

We can notice big differences in the demands of literature in different languages, depending on educational level. From Table 4 we see that differences in the case of Russian literature are not that big as in the case of literature in other foreign languages and Estonian. If in the case of specialists with secondary special education the demands for Estonian literature make up 40% of the total number of demands, then as for specialists of higher education the role of these demands is 3 times smaller and in the case of specialists with scientific degree 10 times smaller. Russian literature makes up about a half from all the demands among all specialists. As for the demands for literature in other foreign languages, it was 10% among specialists with secondary special education, 23% among specialists of higher education and 44% among specialists with scientific degree of the total number of demands.

As for specialists of social sciences and the humanities they used literature in Estonian 30%, in Russian 48%, and in other foreign languages 22%.

The usage of literature in Russian constituted a half of the whole usage in the case of specialists of natural sciences (same as in the case of specialists of social sciences and the humanities). But they used more literature in other foreign languages (38% of the demands) and less Estonian literature (12% of the demands).

Among the specialists of applied sciences the demand for literature in the Russian language was bigger (65%) than in the other groups of speciality. Publications in other foreign languages made up 21% and literature in the Estonian language 14% of all demands.

Table 4

The use of literature, published in different languages
(% of the call slips in 1967)

Language of publications	Specialists		
	Secondary special education	Higher education	Scientific degree
Estonian	42,1	15,7	3,7
Russian	46,7	61,4	52,9
English	4,9	10,1	24,7
German	4,8	9,5	15,5
French	0,3	1,7	1,1
Other languages	0,2	1,6	2,1
Total	100,0	100,0	100,0

CHARACTER OF LITERATURE

The data in Table 5 reflect the influence of educational level on the need of literature of different character. Together with the rise of educational level also the need for scientific and reference literature increases and the need for applied literature and study literature decreases.

Table 5

The need of literature of different character
(% of the number of respondents in 1967)

Character of book	Specialists		
	Secondary special education	Higher education	Scientific degree
Scientific	16,3	49,5	98,8
Applied	83,0	75,4	45,7
Study	27,7	26,7	14,8
Reference	20,5	39,7	58,0

As expected, specialists with secondary special education needed most of all applied literature. Among them specialists of the humanities and social sciences needed more textbooks than specialists of applied sciences. As for the need for applied literature situation was on the contrary.

Over 80% of the practitioners with higher education marked in their questionnaires their need for applied literature. There is a significant difference among specialists of different fields as for the need for applied literature: 59% of specialists of the humanities and social sciences, 78% of specialists of natural sciences and 96% of specialists of applied sciences needed applied literature. Those who needed scientific literature as well as textbooks were represented among specialists of social and natural sciences as well as the humanities with higher education in greater numbers than among specialists of applied sciences. The need for reference literature was equal on the occasion of specialists of all fields.

Naturally all researchers needed scientific literature. Applied literature was more needed among researchers in the fields of applied sciences and natural sciences, much less by researchers in the field of the humanities.

The need for textbooks was marked mainly by researchers in the field of the humanities. There were no important differences in the need of reference literature among researchers in different fields.

When comparing the data of the two questionnaires (see Figure 3), we find important differences. Specialists with higher education as well as those with secondary special education wanted scientific literature and textbooks in 1977 more than they expressed the needs for that in 1967. Specialists with secondary special education wanted significantly less applied literature in 1977 than they needed it in 1967. In this case, also, when interpreting these results we can state that in 1967 specialists expressed their needs, but in 1977 their wants were expressed instead.

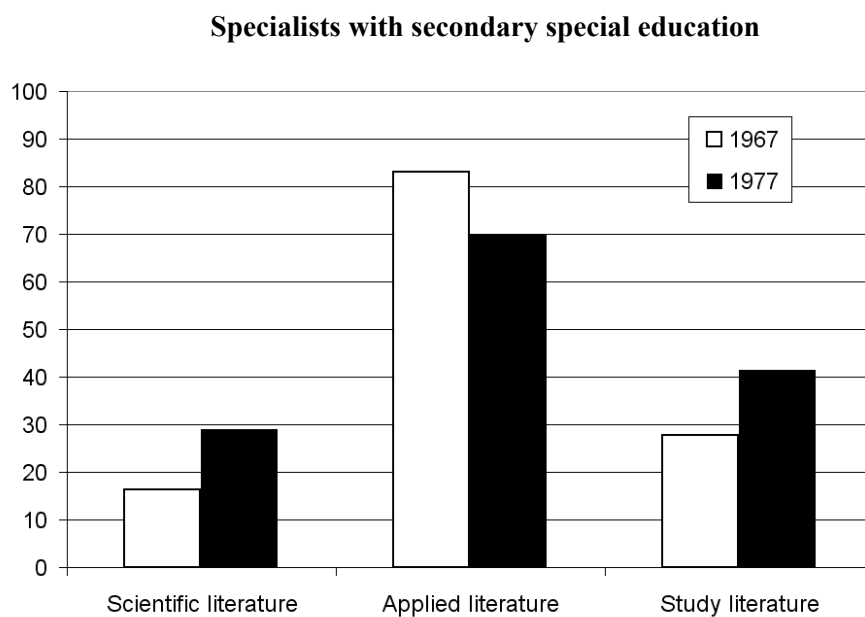
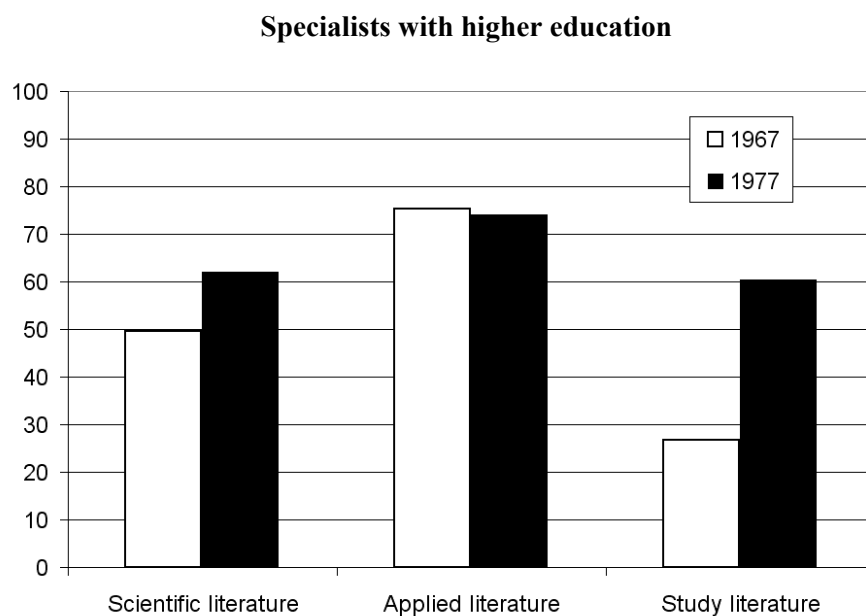

Figure 3. The needs for literature of different character based on the questionnaire of 1967 and the wants, based on the questionnaire of 1977 (% of the number of respondents).

KINDS OF PUBLICATIONS

From the data of Table 6 we see that together with the rise of educational level the needs for books and journals increase as well. As for books, the wants from the 1977 questionnaire do not differ from the needs, expressed in the 1967 questionnaire. In the case of journals the wants were marked by more specialists (83%) in 1977 than the needs in 1967 (71,8%).

Table 6

Needs for different kinds of literature (% of the number of respondents in 1967)

Kinds of publications	Specialists		
	Secondary special education	Higher education	Scientific degree
Books	90,5	93,9	100,0
Journals	71,8	91,5	100,0

Proceeding from the education of specialists significant differences in the use of literature of different kinds come out (see Table 7). With the rise of educational level the use of journals increases and the use of books decreases.

Table 7

Use of different kinds of literature (% of the call slips in 1967)

Kinds of publications	Specialists		
	Secondary special education	Higher education	Scientific degree
Books	72,5	32,0	23,8
Journals	24,7	60,7	72,8
Other	2,8	7,3	3,4
Total	100,0	100,0	100,0

FIELDS OF SCIENCE

The responses of the both questionnaires (in 1967 as well as 1977) revealed, that most of the specialists needed literature in their field of science. The need for literature in other fields of science was the bigger the higher was educational level. In most cases the priorities' lists of all necessary fields of science coincided in the needs, expressed by specialists of all fields of science in 1967 as well as in the wants, expressed by them in 1977.

The observation of the literature that was used in libraries during threemonthperiod indicated, that specialists used besides their special literature a lot of publications in adjacent and other fields.

Literature in social sciences and the humanities made up 54% of the uses of specialists of social sciences and 58% of specialists of the humanities. Fiction (14%) made a significant part of the demands of specialists of social sciences as well as the humanities.

Of the demands of physicists and mathematicians 58% was made for literature in physics, mathematics and mechanics, 18% in social sciences and the humanities and 24% in technology. The most demanded themes in technological literature were: general issues of technology, electrical engineering and electronics.

Among the demands of chemists, besides literature in chemistry (26%), comprised also literature in social sciences and the humanities (12%) and in technology(46%). In the field of technology more demanded was literature in chemical industry and electrical engineering.

The demands of geologists and geographers comprised their special literature – 47%, literature from other fields of natural science – 12% and literature in social sciences and the humanities – 22%.

As for biologists, the use of literature in biology made up 30%, social sciences and the humanities 33%, agriculture 33% and medicine 4%.

Technologists demanded technical literature – 60%, literature in social sciences and the humanities – 15% and natural sciences – 12%; among the last mentioned field of science most used was literature in mathematics, physics and chemistry.

Physicians demanded most of all medical literature (74%), the percentage of literature in social sciences and the humanities was 6%.

From the usage of literature of agricultural specialists, 31% was agricultural literature, 12% in social sciences and the humanities and 23% was fiction.

It must be mentioned that specialists' demands of literature in libraries do not reflect only their professional, but also their everyday interests and needs. Still these data reveal an interesting phenomena that among specialists of different fields the literature in their own field plays a different role in the usage.

THE USE OF LIBRARIES AND SATISFACTION WITH THEIR COLLECTIONS

Questionnaires revealed that all specialists did not use special literature in their everyday work. As for specialists of higher education, 30,7% of them used it now and then, the use was inevitable for 57,8% and 4,8% did not use it at all. The data on specialists of secondary special education is as follows: 22,1% did not use special literature, 41,6% used now and then and for 29,5% it was inevitable. The mentioned literature was not used by 3,7% of specialists of higher education and 16,7% of secondary special education because it was not necessary in their work.

Specialists were asked which libraries they preferred in connection with their work. 36,8% of specialists of higher education and 33,6% of secondary special education visited mainly the library of their working place, public library was visited respectively by 10,3% and 9,4%, research library 11,6% and 1,6%, personal library was used by 21,7% and 18,1%. For the solution of their professional problems libraries were not used by 20,2% of specialists of higher education and 37,4% of secondary special education. That proves that in the first place were visited libraries of working place. These libraries were not able to meet all the needs of specialists for primary documents that arose in their everyday work.

Many responses proved that library service was not satisfactory. 68,9% of the specialists of higher education and 42,7% of secondary special education wanted more professional literature; they wanted that journals of current year could be lent for home use (51% and 34% correspondingly). 38,6% (higher education) and 11,2% (secondary special education) wanted the possibility to order copies from the pages of articles and books.

The circle of specialists who used research libraries was quite small. The State Library was regularly used by 8,9%, the Library of Academy of Sciences by 6,7%, Tartu University Library by 4,4%, Tallinn Polytechnical Institute Library by 5,3%, Technical Library by 2,8% and Medical Library by 3,6% of specialists with higher education. In these days 46,9% of all specialists with higher education in Estonia lived in Tallinn and 13% in Tartu. Bearing in mind that some of the specialists visited regularly several research libraries, it is evident that only under a half of the specialists of higher education who lived in Tallinn used larger research libraries regularly. The need for operative solution of professional questions frequently did not enable specialists to turn to research libraries. Often they did not know that they can find solutions to their problems in libraries. Service conditions in libraries were unsatisfactory as well. Over the quarter of respondents wanted speedier service, 30,1% (higher education) and 19,4% (secondary special education) wanted better conditions for work in reading rooms.

Specialists made over 600 proposals on the content of libraries. Almost half of them mentioned the shortage of western literature in libraries. Especially many proposals were made to increase the number of titles of foreign periodicals and certain journals were mentioned.

It was also thought that some fields were not covered with necessary Russian literature. The specialists of technology who were questioned in Tallinn made a lot

of proposals for more complete acquisition of literature in cybernetics, automatics and electronics.

Specialists from smaller towns and the country were not content with the collection composition of local libraries. They were worried about the shortage of special literature and textbooks. They regarded it necessary that new literature in Estonian was more completely represented in local libraries.

CONCLUSION

The study of the information needs and uses of Estonian specialists revealed the differences between information needs, wants and use. Probably the data of information use would have been quite different if the collection composition of libraries have better met the demands of the users. This was illustrated by the proposals that library users made for the improvement of library collections. The study of Estonian specialists' information needs was a systemoriented study, characteristic to its time. It is interesting to look for some common lines with other studies.

Choo and Auster (1993), when giving a survey about the studies of information needs and uses, drew attention to the fact that many user groups prefer local sources or those of the nearest surroundings. For these users the speediest possible availability of information was more important than the high quality of information. In Estonia, in order to search for the information that was necessary for their work, specialists turned in the first place also to the libraries of their working place.

Choo and Auster remarked that for users informal channels of information are often as important as formal channels, sometimes even more important. According to the data in Estonia 20 years ago the role of mentioned information channels was equal in the case of specialists with higher education, for specialists with secondary special education informal channels were more important.

2. COMPOSITION AND USE OF RESEARCH LIBRARY COLLECTIONS

2.1 About the evaluation methods of library collections and practice

The main goal of the evaluation of library collections is to find out how well a library meets the needs of its users.

Lancaster (1980) sets the question as follows: it is necessary to evaluate the efficiency of our activity, how we work and are the results worth our efforts.

Faigel (1985) is on the viewpoint that the data, collected for the evaluation of collections, must enable: 1) gather data for better collection development decisions; 2) assess how well the collections meet the needs of present and future users; 3) allow us to see if the directives of a collections development policy are being carried out; 4) review the performance of current selectors; and 5) reduce the subjectivity that is inherent in the selection process.

Faigel thinks that the history of collection evaluation probably goes back to the library at Alexandria, although the absence of national bibliographies and other difficulties in bibliographic control must have made it difficult to establish whether the collections were complete or had gaps to be filled. He tells that in the USA it goes back at least to the 1894 American Library Association conference at Lake Placid which focused mainly on selection. One speaker listed the basic issues to be dealt with and resolved: 1) Who shall select? 2) What shall be selected? 3) How shall it be selected? The question how shall the results be evaluated and by whom seems not to have been asked, presumably because American collections of the time were so small that weakness rather than strength could be assumed. But to extent that every act of selection takes place within an evaluative context, with the intent of remedying weaknesses and building on strengths in existing collections, then that issue was already implicit in 1894.

The methods of collections evaluation fall into two categories: collection-oriented and user-oriented. Collection-centred evaluation focuses on the size, depth, scope and significance of the collection. In the case of user-oriented approach i.e. the observation of use it has to be found out if a collection of certain type or part of this collection has been used and how often, or it is tried to give a prognosis on the use.

Wortman (1989) explains, that evaluation measures a collection's 'intrinsic quality', that is, the holdings' 'absolute' calibre, and its 'extrinsic effectiveness', defined as the impact of users. He specifies that the essential value of a collection is its 'absolute' calibre, i.e. the level of its immaterial dimension, the whole external value is its efficiency for a use.

Lancaster classifies the major approaches to collection evaluation as follows: 1) quantitative (size and growth of collections) and 2) qualitative (expert judgement, bibliographies used as standards, analysis of actual use). Lancaster has earlier

(1980) treated the analysis of actual use of collections as a separate (third) category of their evaluation.

The total size of library collections is one characteristic for their evaluation. If a collection is smaller than a certain minimal size, it is unlikely that the activity of a library is efficient. There are standards on sizes of libraries of different types in many countries. Collections are evaluated also according to the age of literature, language, character, fields of science etc. parameters. The size of collection is dealt with also in connection with other variables, e.g. the number of volumes per capita and the number of loans per one volume. Current growth of collections and expenditures for collection development, i.e. costs per one reader and the relation between the whole budget of a library and acquisition costs are evaluated as well.

One usable qualitative method is collection evaluation, based on expert judgement. One or more persons are used as collections' evaluators – subject specialists, librarians or scientists. Such kind of evaluation is completely subjective, but it may be valuable if the evaluators are persons who have reliable knowledge in several fields of science and, even more, in corresponding literature.

Another qualitative method of collection evaluation for the whole collection or some fields of science is comparing a library collection with a reliable reference source as the collection of other library or special bibliography that is acknowledged as a complete and/or competent.

According to Lancaster, the limitation of all mentioned above quantitative and qualitative methods is the fact that they deal more with a collection and not with its use. He says, that main test of the quality of a collection is the degree of its usage. Many studies of collection evaluation have been carried out from the aspect of their use. One should mention here some well known studies of the use of collections.

The study of the library collections of Chicago University Library by Fussler and Simon (1969) that is regarded as classical and is much referred to, set a goal to find out the procedures for giving a prognosis of acceptable exactness on the frequency of use the book groups of certain characteristics. The study revealed that the best predictor of the future use is the earlier usage of a book.

Fussler and Simon drew conclusions, taking into account all the cases of book usage. Trueswell (1965) analysed in his studies the last circulation date of the books under the study and realized that on the grounds of such date only it is also possible to give a prognosis for the future use.

It is important to remark that several other authors have regarded it as a matter of course that the future use of a book could be prognosed on the basis of its earlier use. But Line and Sandison (1974) are on diametrically opposite standpoint and state that none of the existing studies could be used in the prognosis of the future use of a book. Their statement is based to a great extent on the difference between 'synchronous' and 'diachronous' decay of the literature.

One of the more extensive studies of the use of library collections was carried out by Kent et al. (1979) at the Hillman Library of Pittsburgh University. The study revealed that of the 36 892 books, catalogued in 1969, 60,2% had been used and 39,8% had not been used by the end of 1975. The publication of the results of the

study generated extreme controversy. The adequacy of the results was much criticized. It was also calculated that if every unused book cost 30\$, then the university spent 450 000\$ for getting a little museum, the archival value of which is impossible to calculate. Kent explained that in the course of the study the data on browsing and use in a library was not available. Mosher (1984) was still on the standpoint that the Pittsburgh study was useful in order to know what kind of books should not be used and also for a separate storage of unused books. Mosher stressed that the Pittsburgh study warned researchers from the dangers that may result from insufficient collaboration with practitioners and trying to apply the results of their studies too directly and hastily in practice.

2.2 About the quantity and quality of collections

In the article 'The content of research libraries' [4] I have observed Estonian research libraries, keeping in mind the year 1980.

In 1980, January 1, our 10 larger libraries comprised 18,9 million publications. As compared with the year 1940, the collections had grown 19 times, two times per each tenyearperiod. The number of specialists, working in national economy, had grown 10,7 times by the year 1976, the number of researchers 10,2 times and students 5,1 times. So library collections grew more quickly than the number of specialists, researchers and students.

It is known that the size of the collections of research libraries depends on the increase of the number of scientific publications and their ageing. Inevitably arose the question whether the growth of the collections of our research libraries was going on with the same speed or slowing down, and whether their size was optimal.

Downs (1969) studied the dependence of the number of defended Doctor's theses on the collection composition of libraries in the universities of the USA. It turned out that there is a strong correlation between the library's composition and the number of defended Doctor's theses, also the number of Doctor's theses and the level of libraries' financing. 40 universities, where in 1965/66 over 0,5 million dollars were spent on the purchase of books and journals, gave 65% of the number of defended theses. So the scientific potential of an university depends greatly on the size of libraries and improvement of collections.

How big should a good university library be? Unfortunately only the standards from 1970 were available (Withers, 1970).

The university libraries with the biggest collections are situated in the USA. There were no standards for them. The standards in college libraries of the USA foresaw not less than 50 000 volumes per 600 students. For each succeeding 200 students 10 000 volumes were added. So it was regarded that for a college with 10 000 students an optimal size of collection was 520 000 volumes. In United Kingdom to a university with 4000 students and 500 lecturers a library with 500 000 volumes was foreseen, while 3000 titles of serials had to be acquired as well. In the Federal Republic of Germany the experience of the new universities showed that in order to meet the reading demands by 75%, a collection of 300 000 volumes was needed.

A new library was regarded to be good (i.e. reading demands were met by 90%) if it had 600 000 volumes and 5000 titles of serial publications.

It was possible to compare the data of Estonian libraries with the standards given above, making reappraisal in the case of periodical collections and taking 12 numbers as a size of volumeset. This way the data on six Estonian research libraries have been gathered with their book and periodical collections as of January, 1, 1978 (see Table 8).

As we see from the Table 8, the magnitude of the collections of Estonian State Library (ESL), Estonian Academy of Sciences Library (EASL) and Tartu University Library (TUL) was quite significant for comparison with libraries from other countries. Still the value of collections can not be evaluated by quantity only. Unfortunately Estonian libraries did not make a proper selection among the publications, appeared in Soviet Union and other socialist countries during the years of Soviet power. The quality of our collections was impaired also by shortage of western publications. In 1978 – 1979 there was only 3404 titles of foreign journals in all Estonian research libraries.

Table 8

The collection of books and periodicals in six Estonian research libraries as of 1.01.1978

Library	Book collection (volumes)	Periodical collection (volumes)	Book and periodical collection together (volumes)	Arriving journals
ESL	1 167 318	55 367	1 222 685	1 478
EASL	1 414 216	89 460	1 503 676	1 333
TUL	1 415 317	95 046	1 510 363	1 378
TPIL	258 160	29 192	287 352	1 127
ETL	80 337	10 198	90 535	1 007
EML	167 708	11 011	179 719	266

A library reaches a ‘mature age’ in the case of a certain amount of collections and quality acquisition. Our libraries did not take seriously the directions from Moscow, that recommended to give literature with the age of 20 – 40 years to depository. It is true that the most of applied literature, popular science literature and textbooks loose their importance of keeping it in the collections of usage, but a research library must comprise a good selection from all fields of science that meet the information needs of users. An older scientific literature must also belong to this kind of collection.

It was concluded in United Kingdom (Sandison, 1971) on the ground of searches of necessary basic literature for research that in order to meet the demand by 50% it is necessary to own literature with the age of 15 – 20 years. Few libraries set a goal to meet the demands of their users only by 50%. Therefore it is necessary for a library that strives for meeting the demands by 94% to have a collection with the age of 120 – 160. This kind of library may be called a library of a 'mature age'. The Tartu University Library is almost such kind of library, but its disadvantage is the shortage of western research literature of the period of Soviet occupation.

In evaluating the composition of research library collections we need more collectioncentred approach. Up to now mainly the relations between libraries' composition and use have been dealt with, less attention has been paid to the quality of collections.

An internationally topical theme is ownershipaccess today. The point is what and to what extent a library must own itself and what may be obtained from elsewhere according to demand. Though bibliographical and physical accessibility has been greatly improved by the development of information networks and online facilities, it is of no use if a source itself does not exist, i.e. if it is not owned by anybody.

Line (1996) writes that though it is tried to prove that the future of libraries presumes more accessibility than ownership, there are still a lot of questions left that need to be thought over. The model of accessibility excludes usual browsing and possibility to make accidentally happy and unexpectable finds though it enables easier accessibility and use of periodicals. Line is sure that libraries need both the accessibility and ownership. The first mentioned should be an acceptable substitute of older materials, but not for current materials.

It should be added that the development of information forwarding procedures unavoidably reduces current acquisitions and therefore each library will have to make a careful selections in collection development. The future development of collections should be visualized in this way that ownership should mean mostly the acquisition and storage of the core of collections. In addition to the mentioned core collection so called top. literature should be acquired to small extent only, from some narrow fields, that are especially important from the point of view of scientific research.

In acquisition the core of journal collection one may be supported by several reference and bibliographical databases or lists. I made an experiment of calculating the price of a possible core collection.

According to calculations, carried out by German Scientific Council one set of research literature (both books and journals) from all fields of science cost 8 million DEM i.e. 64 million EEK 5 years ago. The list of technical journals, recommended to university libraries by German Scientific Council, consists of 2900 titles and it costs 880 000 DEM, i.e. 7,04 million EEK. Current Contents that takes most important journals of the world in its serials, selects only 830 titles from the field of technology and they cost 3,8 million EEK. As for journals in the field of social sciences and the humanities 4800 titles are recommended and the set costs 670 000 DEM, i.e. 5,4 million EEK. Current Contents recommends 1375 more

important journals in the field of social sciences and the humanities and they cost 2,45 million EEK. So, if we obtained only the most important journals, listed in Current Contents their cost would make up approximately 55% of the total cost of the journals, recommended by Germans and if the selection of books were lessened in the same proportion, it would make up approximately 32 million EEK. In the case of less important journals we must be limited to subscriptions of copies, interlibrary loan, services of electronic means. It will be probably cheaper than physical obtaining of the materials that were left unsubscribed.

2.3 Composition and use of book collections in Estonian research libraries

Two studies of the composition and use of library collections in Estonian libraries, were carried out in 1970s and 1980s. The subject of research included all the large libraries and some other libraries, that were selected by types, comprising 13 libraries altogether. It was decided to take 0,75% of the books of the libraries under the study as a sample. Sampling was based on the alphabetical catalogue (the letter M). In the course of the study, an alphabetical union catalogue was set up, based upon the sample. The idea of alphabetical sampling was grounded by Kaljo Veskimägi. The study was organized by Kaljo Veskimägi, Hans Jürman and Konrad Kikas.

Thanks to common methodology the collections study of 1970s (hereafter CS-1) gave a picture of the development of holdings in Estonian libraries from the past until 1970. The number of titles, necessary for CS-1, grew up to 14 040. Proceeding from the fact, that 14 040 is 0,75% of the whole collection, the collections of 13 libraries comprised of 1 872 000 titles at the end of 1970.

In 1980s followed the study on the literature that was acquired during the next ten years (CS-2). The sample, comprised of books that were acquired to library collections in 1971-1980, numbered 3872, i.e. the collections grew by ca 516 000 titles.

On the basis of the data CS-1 and CS-2 two collections of articles with the same heading have been published by the authors of different libraries: 'The composition and use of libraries' (1978, 1987). The development of the library collections of Estonian libraries, based on the data of CS-1 has been treated by K. Veskimägi (1978).

Here follows a summary of the studies [3, 5-7], in which the author of the present thesis has treated the composition and use of Estonian research libraries' collections on the ground of CS-1 and CS-2. The study of the composition and use of library collections covered 8 research libraries. The data of collections' usage in 1961-1970 (covering a long period of time quite thoroughly) obtained from 4 libraries is analysed in the papers [3, 5]. The four mentioned libraries were the Estonian Academy of Sciences Library (EASL), the Tallinn Polytechnical Institute Library (TPIL), Estonian Medical Library (EML) and the Estonian Academy of Agriculture Library (EAAL).

As we see in Table 9 the amount of loans was almost equal in the three libraries. EAAL didn't differ from the others, though it would have been normal that this amount had been bigger in a library of more narrow profile and smaller in the more universal library.

Table 9

Use of library collection in 1961-1970
(summed up)

Library	Titles of which the data of usage was available	Among them			
		Used		Not used	
		Number	%	Number	%
EASL	2 369	893	37,7	1 476	62,3
TPIL	751	277	36,9	474	63,1
EML	579	208	35,9	371	64,1
EAAL	579	179	30,9	400	69,1

Table 9 indicated the average percentage of books' usage. The lending data of books, differing from each other in character, kind, language, content or other characteristics of publications, reveals essential divergences from these averages.

KIND OF THE BOOK

Relations between the kind of publications and use reveal, that lending of books and brochures approached almost the average in these libraries. The data also show that the frequency of use of collections of articles was significantly higher in EASL and TPIL. (In this study statistically significant differences have been taken into account). Dissertations and their abstracts were used significantly less of the average in the three libraries. Only in EML lending of the abstracts of dissertations approached to the average.

LANGUAGE OF THE BOOK

As for books language, it can be seen that literature in Estonian is used much over the average in EASL, TPIL and EAAL.

The usage of literature in the Russian language was near the average in all the libraries. It is logical because the quantity of Russian literature was really large in all the libraries.

Small numbers do not make it possible to show essential differences between lending data of the literature in English, German, French, Latin, Greek and Finnish. Still, it was evident that other languages, collected in the box 'Other languages', found very little use. It can be said only in the case of EASL that books in other languages were used remarkably less than the average.

CHARACTER OF THE BOOK

Big differences in use are dependent on the character of book. In the three libraries scientific literature was loaned much less than the average, only in EML it coincided with the average index. In this library scientific literature consisted mainly of the abstracts of dissertations. It came out earlier that in EML abstracts were used much more than in other libraries. In all the four libraries applied literature, published for to specialists of higher and secondary special education, was used over the average. Also the percentage of use of textbooks for higher and secondary special education was higher than the average in EASL, TPIL and EAAL.

FIELDS OF SCIENCE

No important relations were found between content and use of books. No big differences were found in EASL in the use of UDC classes 3, 5, 6 and 7 as compared to the average. As for classes 0, 1, 2, 4, and 8, it was noticed that the use indicators were higher than the average. The differences were not big anywhere and the trust limits of percentages did not afford to find out any essential difference. In EASL the only important difference was revealed in class 9. Under this class 29,0% of the literature was lent that was much smaller than the average use of collections in this library. The bigger quantity of loans under class 6 as compared to class 5 was found in TPIL and EML.

PLACE OF PUBLICATION

There is essential correlation between the place of publication and the use of a book. In all the four libraries the books, published in Estonia were used more than the average.

Lending of the books, that were published in Moscow and Leningrad, was near the average in every library. Regarding the great quantity of these books in the libraries under study, they were determinant in fixing the average. Within the average was also lending of the literature, published in Kiev and Novosibirsk.

Situation was different among the books, published elsewhere in the USSR. The latters were used much under the average in EASL, TPIL and EAAL. It would be sensible to reveal here the lending percentages of those books. During the ten year period 16,9% of the titles of the mentioned books were lent in EASL, 18,4% in TPIL and 10,2% in EAAL. In EML those books were used near the average.

The books, published in the Democratic Republic of Germany and in Germany before 1949 were used much over the average in EASL. Elsewhere there were not enough data for drawing conclusions in this field. As for the books, published in other socialist countries, their use was much under the average in EASL and TPIL.

Use of the books, published in England, the USA, Canada and other developed capitalist countries exceeded the average in EASL.

YEAR OF PUBLICATION

There were not enough data on the correlation between the year of publication and the use of books in the study. Among the research libraries that hold old collections the loans' data was available only in EASL. Still, those data did not include information on the use of the Baltica literature. One cannot state that in this library old books were lent remarkably less than new ones. In TPIL, EML and EAAL percentage of old books in the sample was too little to reveal statistically relevant differences in the use of new and old books.

NUMBER OF PRINTED ISSUES

An important correlation came out between the number of printed issues and the use of books. Books with the number of printed copies up to 500 were used in two libraries under the average and books with 1001–2000 printed issues in one library under the average. No significant differences were found in the use of books with 2001–5000 printed issues in any library. Books in the case of which the number of issues exceeded 5000 were loaned over the average as follows: 5001–10 000 in one library, 10 001–20 000 in two libraries and 20 001–50 000 in three libraries. So, use increased with the increase of the number of printed issues. This tendency need not work in the case of books over 50 000 printed issues.

Here arises a rule for acquisition practice: the smaller the number of printed issues is, the more information an acquirerer must have on the user of a book.

* * *

On the basis of the sample of CS-2 we observe here the use of books in 1971-1980 within the limit of five fields of science: the book of the humanities and social sciences (the main UDC classes 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9); natural sciences (the main class 5); technology (the main class 6); medicine (the main class 61) and agriculture (the main class 63). The data of use the main class 0 were not included in the study.

Library use will be presented as a summary data by libraries. In addition to the mentioned four libraries CS-2 used also data from Estonian State Library (ESL) and the Tartu University Library (TUL).

Table 10 reveals that the use of books was quite different in different fields of science: the book of medicine was used much more than the book of natural science.

Table 10

**Summary data on the use of book collections
by the large groups of science fields**

Main classes	Titles in libraries	Used titles	
		Number	%
1, 2, 3, 4, 7, 8, 9	1 837	628	34,2
5	523	141	27,0
6	819	301	36,8
61	177	99	55,5
63	210	65	31,0
Total	3 566	1 234	34,6

As we see in Table 11 the usage of the same books was significantly different in different libraries, e.g. the usage of the book of technology was 62,8% in EASL, 55,9% in TPIL, 36,0% in TUL and 22,5% in ESL. Significant are also the differences of use of the books of different fields of science in the same library. In TUL 49,1% was used of the books of the humanities and social sciences, as for natural sciences the use made up 36,1%. In ESL the use of medical book made up 26,9%, while the books of natural sciences found the use of 9,4%.

Table 11

**The use of library collections by the large groups of
science fields in different libraries**

Main Classes	ESL	EASL	TUL	TPIL	EML	EAAL
1, 2, 3, 4, 7, 8, 9	18,6	62,6	49,1	61,4		
5	9,4	43,7	36,1	38,0		
6	22,5	62,8	36,0	55,9		
61	26,9		58,8		62,6	
63	11,4		42,1			43,2

The data in Tables 10 and 11 show big discrepancies between the acquisition and use of library collections. One reason for the differences between the libraries is the difference of library users. Usage is not a single, but an important criteria for the evaluation of collections. If books in certain fields of science find little use, it indicates that there is redundancy of acquisition.

The different use of books depends on the level of acquisition of the books in different fields of science. We compared the level of acquisition in the case of the books in Russian of the main class of UDC 5 with the use of the same books. The level of acquisition was the percentage of presence of the books in the same class in libraries as compared with the data of the main issue of Kniznaja Letopis.

Table 12

**The efficiency of the books acquisition
in the main class of UDC 5**

	UDC class 5 to- tal	Subclasses									
		51	52	53	54	55	56	57	58	59	50
The comple- teness of ac- quisitions(%)	64	31	80	56	90	71	72	83	66	88	57
The percentage of book use	30	39	21	35	38	18	0	44	36	42	23
The relation of complete- ness and use	2,1	0,8	3,7	1,5	2,3	3,8		1,8	1,8	2,1	2,4
The coeffi- cient of acquisitions efficiency	1,0	0,4	1,7	0,7	1,1	1,8		0,9	0,9	1,0	1,2

Table 12 gives the coefficients of the efficiency of the acquisition of the books in the UDC main class 5. In the case of the class 5 and every subclass we divided the percentage of the completeness of acquisition with the percentage of the use in the same subclass. The relation of completeness and use in the class 5, that is the average of subclasses, got the coefficient 1,0. Table shows that there is shortage of acquisition on class 51 – mathematics and class 53 – physics: the coefficients of the efficiency of acquisition were correspondingly 0,4 and 0,7. Redundancy of acquisition can be seen in class 55 – geology and 52 – astronomy, geodesy and also in class 56 – palaeontology. In the limits of classes one must regard the influence of other parameters (character, language, place of publication) to the use.

Difference between the use of the books' character is observed between four types: scientific book, book of popular science, applied book for specialists and textbook for higher and secondary special education. The most was used the book of popular science (44,2%) and applied book for specialists (43,9). Then followed textbook (39,2%) and scientific book (30,5%). This is valid in the case of the observed sample as a whole. The picture is different from the point of view of the fields of science.

Table 13 reveals that in the priority list of the usage of the book of the humanities, social sciences, natural sciences and technology first comes the applied book or the book of popular science, scientific book is always the last in the list.

Table 13

Priority lists of the usage of the books of different character within the limits of large groups of science fields (%)

MAIN CLASS	BOOK TYPES			
	I	II	III	IV
1, 2, 3, 4, 7, 8, 9	Applied book for a specialist 49,4	Book of popular science 44,4	Textbook for higher and sec. spec. ed. 38,5	Scientific book 32,0
5	Book of popular science 48,9	Textbook for higher and sec. spec. ed. 40,3	Applied book for a specialist 32,4	Scientific book 21,6
6	Applied book for a specialist 41,6	Book of popular science 40,0	Textbook for higher and sec. spec. ed. 36,8	Scientific book 31,8
61	Applied book for a specialist 70,7	Textbook for higher and sec. spec. ed. 54,1	Scientific book 52,1	Book of popular science 36,4
63	Scientific book 44,4	Applied book for a specialist 37,5	Textbook for higher and sec. spec. ed. 34,5	Book of popular science 7,7

Among the books of agriculture first comes the usage of scientific book, little use found the book of popular science. Also the medical book of popular science comes last in the list.

CONCLUSION

We have realized that during the ten year period (1961-1970) among available book titles 37,7% was used in EASL, 36,9% in TPIL, 35,9% in EML and 30,9% in EAAL (the average of the four libraries 36,4%). Is it enough or not? Obviously not. As compared with the Pittsburgh study the percentage of use was smaller, but in Estonia all the books that have been in Estonian libraries since their foundation, were under study. As for the Pittsburgh study, only books catalogued during one year seven years earlier were under investigation.

The percentage of the book collections usage of our research libraries would have been bigger if more careful selection were carried out in acquisitions of the books that were published in other towns of Soviet Union, excl. Moscow, Leningrad, Kiev and Novosibirsk, also among the books with printed issues under 2000.

Tables 10 and 11 are the data, that illustrated great discrepancy between the acquisition and use of books in different fields of science in 1971-1980. One reason for the differences of libraries was the difference of library users. Still more important factor is different level of acquisition between different fields of science. Table 12 shows that shortage of acquisition was found among the books of mathematics and physics in Russian in 1971-1980. Redundancy of acquisition was in geology, palaeontology and astronomy. The data in Table 12 is an original experiment to apply collectionorientated study at the same time with the userorientated study in order to evaluate book collections.

According to the data of CS-1 and CS-2 we can state that in Estonian research libraries not enough attention was paid to the acquisition of applied literature for specialists, that was used over the average in majority of UDC classes.

3. RESEARCH LIBRARY NETWORK AND COOPERATION

3.1 Cooperation of research libraries abroad

Examples of libraries' cooperation can be found from the past times already, but it was not a general practice then. It was not until the middle of the 19th century when it became clear that even the largest national libraries are not able to develop their collections exhaustively and the ideas of cooperative activity began to make progress.

At the beginning of the 20th century the main forms of cooperation were interlibrary lending, compiling union catalogues and book exchange. In the 30s and 40s cooperative acquisition was added to them. Up to the end of the 60s the aim of cooperation was to extend the circle of acquired publications, achieve better results in meeting the demand of literature through interlibrary lending and cost cutting.

In the 70s a new phase began: resource sharing. Resource sharing is grounded on the idea of the unity of library users. Libraries do not proceed from their 'own' readers only, but the readers of all participating libraries. Kent (1978) explains that the goal of resource sharing is to provide a positive net effect: a) on the library user in terms of access to more materials or services, and/or b) on the library budget in terms of providing level service at less cost, increased service at level cost, or much more service at less cost than if undertaken individually.

Helal and Weiss (1994), drawing conclusions from the symposium on resource sharing, note that the increase of the number of books and continuous rise in prices induced libraries to cooperate. On the other hand cooperation was fostered by increasingly widening technological facilities. The programs of resource sharing, that have been implemented already in many countries by now, include, in addition to acquisition, compiling union catalogues and usual interlibrary lending also collection development and common storage, compiling computer catalogues and providing online access to them, collection conservation, microfilming and digitizing, modernization of interlibrary lending, cooperating resources of information technology etc.

In the cooperation of libraries the division of labour is based on collections. Existing collections, the needs and possibilities of their permanent development are essential and final goal is naturally the wide accessibility of these collections.

Responsibility in collection development may be divided on several levels – from the undertaking of a couple of neighbouring libraries to important national and international activities.

In the USA a question was raised repeatedly in the 40s about the need to divide the tasks in acquiring important literature of the world between libraries. It resulted in two undertakings: Farmington Plan and the Midwest InterLibrary Centre.

Farmington Plan that was born in 1948 was a voluntary initiative of 60 libraries. These libraries took the responsibility for the acquisition and accessibility of new foreign literature in the USA and did it without extra financing. The Plan ceased to exist in 1972 thanks to the withdrawal of prominent libraries such as the libraries of Harvard and Chicago universities. The external reasons why the Plan stopped to function were thinly stretched budgets in research libraries in the 60s and the beginnings of automated bibliographic control activities. According to Woodsworth (1991), the Congress Library enlarged its acquisition programs for foreign literature in the 60s, helping so to make the Farmington Plan redundant. It should be mentioned here that in the USA there are two more libraries that function on national level: National Library of Medicine and National Agricultural Library. The need for a national library of technology has been also under discussion.

The Midwest InterLibrary Centre was founded in Chicago in 1949 by ten university libraries. This centre was a 'library for research libraries' and it was financed by member libraries with membership fees. The task of the library was the acquisition of rare, expensive and seldomused scientific literature. By 1965 the member libraries included also libraries outside Midwest and the USA, their number increased up to 130 and therefore the centre was renamed to the Centre for Research Libraries.

The development of automated library systems enabled libraries to evaluate the level of acquisition and collections' overlap. Research Libraries Group (RLG) worked out the method for the evaluation of the level of library collections. This method, usually called as Conspectus, is now widely used as the basis of the cooperative programmes of American libraries and it enabled to start one big programme – North American Collection Inventory Project. In the lately started Canadian Conspectus project participants are besides research libraries also large public libraries and special libraries.

In United Kingdom it was understood in 1967 that the resources and services of university libraries need to be improved by linking them with services, provided by National Library (Sewell, 1981). This standpoint was entered into the British Library Law in 1972. Now the British Library influences strongly the steps, that are taken in resource sharing by British libraries. One example is that the Commission of University Grants accepted the recommendation that in carrying out the policy of limited growth of university libraries, little used materials must be acquired into the lending department of the British Library. Mention should be made that in British Library and in Scotland the Conspectus method has been started to be used in collection development.

In the Federal Republic of Germany there is longterm experience in resource sharing (Köttelwesh, 1980). An objective is raised that relevant foreign literature for research must be accessible at homeland, at least one copy per publication. Such kind of coordinated acquisition is based from 1949 on the scheme of interregional literature supply, funded by the German Scientific Research Association. This scheme, that is in principle used also today, contains 31 fields of

science that are in their turn divided into 113 fields of responsibility between 38 libraries. These interregional 'responsibility field libraries' can be divided into 3 groups:

A. 4 central research libraries, founded on the initiative of the German Scientific Research Association, the only task of which is to take care of the supply with literature of their fields of responsibility all over the country. These libraries are: Library of Technical Information, Central Library of Agriculture, Central Library of Economics and Central Library of Medicine.

B. 18 universal libraries (state, federal, university libraries), that, besides their regional or universitywide tasks take care of the supply of literature in one or more fields of responsibility. The fields of responsibility of universal libraries include all the social sciences and the humanities and some few fields of natural and applied sciences such as biology, geology, geography, veterinary, forestry etc.

C. 16 special libraries for some narrow special fields, that are not sufficiently covered with literature in central research libraries and universal libraries.

Central research libraries are commonly financed by the state and the federal state. Universal and special libraries that participate in the system of interregional supply with literature, acquire the literature that is published in Germany, and the standard foreign literature from their own resources. Expenditures, needed for the purchase of foreign top-literature are covered by the state through the German Scientific Research Association.

In the Netherlands the plan of cooperative collection development of research libraries was finished in 1974, but so far they have not achieved fully satisfactory results from it. Since 1978 four responsibility field libraries began to get extra finances. These libraries are Royal Library in the Hague (responsibility fields: the humanities and social sciences), the Library of Delft University of Technology (technology), the Library of the Academy of Sciences of the Netherlands (medicine and biology), the Library of Wageningen Agricultural University (agriculture).

The Commission of the Academy of Sciences of the Netherlands drew conclusions in the summary of their study at the beginning of 1994 that cooperation functions in the decentralized library system only in case it is managed and financed centrally.

A zero-solution i.e. satisfactory acquisition of foreign literature without extra funding is inconceivable. The Commission examined the models, applicable in the cooperation of acquisition in research libraries (USA, England, France, Germany, The Nordic Countries) and recommended to take over the German model. The same participative principles and central funding are regarded necessary in collection development. It is believed that collection development should be extended in the Netherlands but in case of scientific literature not at the same extent as in Germany. In more ephemeral fields it is expedient to rely also on the libraries of other countries.

Finland was a pioneer in creating the network of central resource libraries in the Nordic Countries. The Helsinki University of Technology Library was appointed to

be a central resource library in 1971, in 1977 five libraries were added and in the first half of the 80s followed the last four libraries.

During the first years of activity few posts were added to these libraries. Extra sums for acquisition were regularly allocated to the central resource libraries of universities in different times and ways. In 1990s extra financing for acquisition was stopped. Still, grants are given but the number of these are decreasing permanently.

In the recent years serious discussions have been carried out on the efficiency and necessity of central research libraries. This question has been arisen first of all due to economic depression. The evaluation of the system of central research libraries of Finland revealed that the libraries have covered their fields of responsibility with literature at minimum extra expenditures and made their services accessible to all who need information. The best feasible supply of information for such a small country with limited resources is guaranteed.

Here follows a short survey of the development of Estonian research libraries' network and cooperation in collection development, that the author has treated in his studies [8-12].

3.2 The development of Estonian research libraries' network

To have a picture of the formation of Estonian research libraries' network I will give a retrospect about foundations, reorganizations and liquidations of these libraries during their history.

The overview is given in chronological order:

- 1552-1831 **The Public Library of Tallinn** was working at St'Olaus' Church. Its collections consisted of religious as well as secular literature. In 1831 the library was deposited in the Estonian General Public Library.
- 1632-1656 Existence of the **Library of Academia Gustaviana** in Tartu and **Academia Gustaviana Carolina** in Tartu, later in Pärnu. The Library's collection of more than 3000 volumes was evacuated in Sweden in 1710.
- 1690-1710
- 1802 Foundation year of the **Tartu University Library**, that has been working incessantly up to nowadays and is the biggest research library in Estonia now.
- 1825-1940 **Estonian General Public Library** was founded in 1825. Since 1842 it operated as the Library of Estonian Literary Society. The collections that comprised 80 000 volumes, were handed over to the Library of the Estonian Academy of Sciences in 1947.
- 1838-1950 Existence of the **Library of Estonian Learned Society** in Tartu. It had the collection of ca 25 000 volumes. When the Society stopped its activities in 1950, the collections of the library were divided between

the Library of the Estonian Academy of Sciences and the Archive Library of Literary Museum.

- 1892-1992 Elementary-school Teachers' Central Library, that was founded in 1892, had several names during its existence. Pedagogical Library In the last years it was called **Estonian Pedagogical Library** until 1992, when it was added to the Library of Tallinn Pedagogical University.
- 1909 Foundation year of the Archives Library of Estonian National Museum. Today it is the **Archives Library of Literary Museum**.
- 1914 Foundation year of the Tallinn Arts and Crafts School Library. Presently the **Library of Estonian Art Academy**.
- 1918 Foundation year of State Library, today the **National Library of Estonia**.
- 1919 Foundation of the **Tallinn Technical University Library**, that began its existence as the Library of Tallinn Technical College.
- 1919 The predecessor of **Tallinn Pedagogical University Library** was established in 1919 as the Library of Tallinn Teachers' College.
- 1935 Tallinn Conservatory Library was founded. Presently **Estonian Academy of Music Library**.
- 1944 Foundation of State Medical Library, now **Estonian Medical Library**.
- 1946 Library of the Estonian Academy of Sciences (presently the **Estonian Academic Library**) was founded.
- 1952 The Estonian Academy of Agriculture seceded from Tartu University, also the Library of the Estonian Academy of Agriculture began its existence. Now it is named **Estonian Agricultural University Library**.
- 1968-1991 Existence of **Estonian Technical Library**, that was reorganized in 1992. Its journal, book and trade catalogue collections together with the staff of the respective departments were handed over to Tallinn Technical University Library. Patent and standards departments turned into independent libraries.
- 1992 **Estonian Patent Library**
- 1992 **Estonian Library of Standards**.

As the above proves there were some ten bigger research libraries developed in Estonia by 1940 with the collections of ca 1 million volumes. Larger ones were situated in Tartu: Tartu University Library (650 000 vols.) and the Library of Estonian Learned Society (25 000 vols.). Thus, the necessary base for research in the form of libraries existed only in Tartu in those days.

The biggest libraries that were located in Tallinn were State Library (60 000 vols.), the Library of Estonian Literary Society (80 000 vols.) and Tallinn Technical University Library (21 000 vols.). State Library acquired literature foremost in

social sciences. The advancement of research work in Estonia didn't belong to its primary tasks. The Library of Estonian Literary Society comprised mainly literature about Estonia and other Baltic countries. Tallinn Technical University Library, as the university itself, was in the stage of formation yet.

Soviet occupation that started in 1940 brought along big changes in libraries as well as in other fields of action. As for research libraries, they were begun to be adjusted to Soviet patterns.

State Library got the status of a central scientific library of Estonia. In 1944 Estonian Medical Library was founded that had also the functions of a central library.

The Library of the Estonian Academy of Sciences was founded in 1946 to serve the developing system of institutes within the Academy of Sciences, and in 1968 Estonian Technical Library started its existence to serve Estonian industry.

There were suddenly many libraries in Estonia and besides, all of the new ones or those with new functions were situated in Tallinn. Bearing in mind that literature was acquired mainly from the Soviet Union or other socialist countries, there was too much duplication in research libraries. The subject fields of acquisitions more or less overlapped in the three largest libraries (State Library, Tartu University Library and the Library of the Academy of Sciences) and thanks to allunion deposit copies a lot of unnecessary literature accumulated in libraries.

At the same time the possibilities to subscribe scientific literature from Western countries were extremely scarce. Only the Academy of Sciences Library had some privileges in subscribing literature that had been published abroad.

In 1991, when Estonia re-established its independence, there was ca 12 million books and periodicals and 10 million patents in the ten largest research libraries. Does this collection deserve maintenance as a whole is already another theme.

All that has been said before, is already bygone. But to plan the future we must be able to learn from the past. In the future development of research libraries we must proceed from the fact that we have 12 big and important research libraries. Their work must be coordinated and, if necessary, reorganized.

By now Estonia has free access to the world's information resources. In the present transition period financial support to our research libraries is insufficient. Therefore the collections grow slowly with the new literature. It is natural that the number of acquisitions from Russia have been decreased, Estonia needs more information from Western countries. Increasing financial support to scientific libraries is inevitable. Still, in small countries with limited resources, such as Estonia, libraries must cooperate in supplying information for science, education and economy.

3.3 Estonian research libraries' cooperation in collection development

The director of the State Library of Estonia G. Ney wrote in 1938: "Each collection is valuable from a certain viewpoint, but not a single one is complete and cannot be in the limited conditions like ours. We lack an allstate central library and we do not have any perspectives to create it. So much the more we need cooperation in order to develop the existent collections." To co-ordinate the activity and development of research libraries the Council of Research Libraries was founded in 1938. Its work stopped in 1940.

The period of Soviet power in Estonia saw a number of common undertakings in several fields of library work. As for collections, the first extensive effort in profiling and cooperation of the collection development of larger libraries was made by the Commission that worked in 1963-1964. It was proposed to create a united research library with specialized departments in service of the readers. In the course of succeeding discussions also some other initiatives were developed: the State Library and the Estonian Academy of Sciences Library. The idea about united research library was turned down, referring to institutional, organizational and financial difficulties. The Library of the Estonian Academy of Sciences and the State Library agreed in 1964 that from that time on the first mentioned acquired as completely as possible the literature in applied and natural sciences and in the linguistics while in the State Library these fields were to be acquired selectively. The analysis that was made in 1970 revealed that these libraries had not fulfilled the agreement of 1964.

At the end of the 70s and in the 80s several problems found their solution at the initiative of the Collections' Commission of the Library Commission of Estonia, like:

- co-ordination of the acquisition of pedagogical literature in Tallinn;
- co-ordination of the acquisition of technical documents in Tallinn;
- co-ordination of the storage of Master's and Doctor's theses in Estonia;
- co-ordination of the acquisition and storage of primary journals in Russian in Tallinn;
- co-ordination of the acquisition and storage of information periodicals in Russian in Tallinn;
- co-ordination of the acquisition and storage of journals from the socialist countries in Tallinn etc.

Drawing up the coordination plan of the development of book collections was on the agenda as well, but an agreement wasn't found as for the classification scheme which the plan should be based on – some of the libraries preferred the UDC while the others stood for a bookseller's schedule.

The Estonian Librarians Association's Working Group on Holdings prepared a plan of collection development for 17 research and special libraries in 1990s. The plan included the acquisition of literature in all fields of science on three levels of

selectivity (as complete as possible, selective, severe selection) and was confirmed with the decree of the Minister of Culture and Education in December, 1994.

In order to guarantee information supply for Estonian economy, culture, science and education and avoid excessive overlap the Ministry of Culture and Education appointed with its decrees of 1994 and 1995 central research libraries and their tasks. Acquisition, cataloguing, information distribution and interlibrary lending were divided by fields of speciality. Enumerated tasks are not specified yet, but it certainly needs to be done.

The principles of central research libraries, confirmed in 1994 read that it collects, stores and makes available the primary and secondary documents that are necessary for the best possible information supply for its fields of responsibility. Still, in the list of the fields of responsibility of central research libraries some fields of science have double coverage. To illustrate this, a table is provided (Table 14) where the fields of responsibility, appointed to libraries, are given in the most general way.

Table 14

The fields of responsibility of central research libraries

Fields of responsibility	Library
Natural sciences	Tartu University Library; Estonian Academic Library
Engineering	Tallinn Technical University Library
Medical sciences	Tartu University Library (theoretical medicine); Estonian Medical Library (clinical medicine)
Agricultural sciences	Estonian Agricultural University Library
Social sciences	Tartu University Library; National Library of Estonia (excl. pedagogy and psychology) Tallinn Pedagogical University Library (pedagogy)
The humanities	Tartu University Library (excl. the fine arts); National Library of Estonia (the fine arts)

Taking into consideration the experience of central research libraries in other countries, we can state, according to Table 14, that fields of responsibility are more or less fixed in engineering, medical sciences, agriculture and the humanities.

We have no information at the moment whether all libraries have fulfilled their responsibilities as provided by the mentioned decrees. If not, then it is necessary to make changes in the work division of these fields or increase the financing of some libraries to the extent that it is able to obtain literature in its field of responsibility.

As for natural and social sciences the appointment of fields of responsibility for libraries cannot be taken seriously at present, because there are more than one library that is responsible for the same field. Foreign experience illustrates that in

these cases the mentioned fields of responsibility are divided into more narrow fields, among which libraries can choose the field of responsibility that is suitable for them.

This example should be followed in Estonia as well. If solution is not found among the most narrow divisions, some of the fields leave without a library of responsibility. In case the solution is found, the more narrow fields will be divided between the relevant libraries (National Library of Estonia, Estonian Academic Library, Tartu University Library etc.

Collection development can not be treated separately from the storage of collections, the development of computer catalogues, interlibrary lending etc. Bearing in mind the development of libraries all components of library work must be treated as a complex. To fulfil their tasks successfully, central research libraries should operate as a common library network. In order to do that, it is necessary to implement a national programme of the common use of resources, that should include the following components:

1. Co-ordinated and/or cooperative collection development. The best acquisition policy for central research libraries is to specify work division between them, study the information needs of scientists and specialists and draw up a detailed acquisition plan.

2. Storage of collections.

A. Little-used literature and too many duplicates (allunion deposit copies in several libraries) have been piled up in central research libraries. Weeding of literature and common storage of collections enables more effective use of book stores.

B. Creating normal storage conditions (repairs and renovation of storage rooms).

3. Guaranteeing collection's preservation.

A. Implementation of paper's neutralization.

B. Preparation of the copies for use (microfilming, digitizing information).

C. Funding the restoration of publications.

4. Developing cataloguing centres and online access to them.

5. Modernizing the system of interlibrary lending.

6. Improving the programme of Estonian national bibliography.

* * *

Issues that regard to the development of the collections of central research libraries need more detailed further treatment. Especially important is to work out the basis for the financing of these libraries, that is being done at the moment.

Central research libraries can provide necessary information to economy, culture, science and education in case it is possible to obtain at least one set of important foreign literature in all necessary fields of science. It is also necessary to obtain duplicates of standard literature to research libraries. For this central research libraries need approximately 100 million EEK per year. The needed sum increases together with the increase of the price of publications. Instead of the current 0,025% (32 million EEK in 1996) libraries should receive at least 0,075% from the

state budget in order to cover these expenditures. It is unthinkable to increase the book purchase sums of central research libraries three times within two or three years. It can be done step by step.

For the development of the collections of Estonian central research libraries it should be expedient to implement the Conspectus method. A good precondition for that is the introduction of INNOPAC.

The experience of foreign libraries has proved that resources' cooperation need central management. In order to implement a national programme of common use of Estonian research libraries it is necessary to draw up a organizational structure. The currently functioning Consortium of Estonian Library Network (ELNET-Consortium) is dealing with the cooperation of the resources of information technology now. Information technology is a good means of improving libraries' substantial work. For optimizing the essence of library work it is necessary to adopt a number of different programmes and conclude interlibrary co-operation agreements. It might be necessary to found some library association or another consortium of libraries, but extending the activity of ELNET-Consortium to all the important fields of library work is also thinkable.

MAIN PUBLICATIONS OF THE AUTHOR ON THE SUBJECT

Information needs and uses

1. Кикас, К. Специалисты и библиотечные фонды // Сборник материалов в помощь разработке проблемы “Библиотека и научная информация” / Государственная публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Ленинград, 1971, вып. 21, с. 16-73. Библиогр.: 9 назв.
2. Kikas Konrad. Spetsialistide algdokumentide vajadus // Nõukogude Eesti raamatukogundus. 7. Tallinn, 1979, lk. 62-91: ill. Bibl.: 19 nim.
3. Кикас, К. А. Исследование потребностей специалистов в первичных документах и совершенствование формирования их фондов в научных библиотеках ЭССР // Информационные потребности специалистов и библиотечно-библиографические ресурсы научной информации : Сборник научных трудов / Государственная публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Ленинград, 1979, с. 124-230. Библиогр.: 4 назв.

Composition and use of research library collections

4. Kikas, Konrad. Teadusraamatukogude koostis // Nõukogude Eesti raamatukogundus. 10. Tallinn, 1980, lk. 64-73. Kokkuv. vene k. lk. 74-76. Bibl.: 22 nim.
5. Kikas, K. Raamatufondide kasutamine teaduslikes raamatukogudes // Nõukogude Eesti raamatukogundus. 6. Tallinn, 1978, lk. 63-85. Kokkuv. vene k. lk. 86-88. Bibl. joonealustes märkustes.
6. Kikas, Konrad. Raamatufondide komplekteerimine ja kasutamine teaduslikes raamatukogudes // Raamatukogude koostis ja kasutamine : teaduslik konverents 10.-12. Novembril 1987 Tallinnas : ettekannete teesid. Tallinn, 1987, lk. 6-13.
7. Kikas, Konrad. Collection management in scientific libraries of Estonia // IATUL Quarterly. Vol. 3 (1989) no 1, p. 46-49.

Research library network and cooperation

8. Kikas, Konrad. Komplekteerimisprobleemide võti – raamatukogude tegevuse koordineerimine // Raamatukogu. Tallinn, 1970. Sügis, lk. 5-13.
9. Kikas Konrad. Research library network and collection management in Estonia // The integration of European technological libraries : proceedings of the conference, Tallinn, Estonia, September 6-7, 1994. Tallinn, 1995, p. 31-41. Bibliogr.: 5 titles.

10. Kikas, Konrad. Insener ja rahvusliku ressursiraamatukogu idee / Insenerikultuur Eestis. 2. Tallinn : TTÜ, 1995, lk. 67-74. Bibl.: 5 nim.
11. Kikas, Konrad. Teaduslikud keskraamatukogud mujal ja meil // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat. 7, 1995. Tallinn : Tallinna Tehnikaülikooli kirjastus, 1996, lk. 7-22. Bibl.: 17 nim.
12. Kikas, Konrad. Collection management in resource sparing development of Estonia // Resources management : proceedings of the 16th Biennial IATUL Conference, Enschede, The Netherlands, June 59, 1995. [Enschede], 1996, p. 263-274. (IATUL proceedings; 5 (new series)). Bibliogr.: 11 titles.

REFERENCES

- Choo, Chun Wei; Auster, Ethel. Environmental scanning: acquisition and use of information by managers // Annual review of information science and technology. Vol. 28. Medford, N. J., 1993, p. 279-314.
- Crawford, Susan. Information needs and uses // Annual review of information science and technology. Vol. 13. White Plains, N.Y., 1978, p. 61-81.
- Current Contents on Diskette: Journal coverage. – June, 1994.–139 p.
- Dervin, Brenda; Nilan, Michael. Information needs and uses // Annual review of information science and technology. Vol. 21. White Plains, N.Y., 1986, p. 3-33.
- Dokumentlieferung für Wissenschaft und Forschung: Perspektiven zur weiteren Entwicklung / Deutsche Forschungsgemeinschaft // Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Jg. 41 (1994) 4, S. 375-392.
- Downs, R. B. Doctoral degrees and library resources // College and Research Libraries. Vol. 30 (1969) no. 5, p. 417-421.
- EBSCO's 1993-94 librarians' handbook. – EBSCO Industries Inc., 1993. – 1446 p.
- Faigel, Martin. Methods and issues in collection evaluation today // Library acquisitions: practice and theory. Vol. 9 (1985), p. 21-35.
- Finanzbedarf der Bibliothekssysteme der Universitäten // Bibliotheken '93: Strukturen – Aufgaben – Positionen. BerlinGöttingen, 1994, S. 102-112.
- Fussler, Herman H.; Simon, Julian L. Patterns in the use of books in large research libraries. – Chicago : University of Chicago Press, 1969. – 210 p.
- Helal, A. H.; Weiss, J. W. Preface // Resource sharing: new technologies as a must for universal availability of information. Essen, 1994, p. XI-XX.
- Het verstoorde evenwicht: de wetenschappelijke literatuur en bibliotheekvoorziening in Nederland / Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. – S. 1., 1994. – 174 p.
- Hewins, Elizabeth T. Information need and use studies // Annual review of information science and technology. Vol. 25. Amsterdam, 1990, p. 145-172.

- Häkli, Esko et al. Keskustelua keskuskirjastoasiasta. Tieteellisen tietohuollon varmistaminen // Signum. Vsk. 29 (1996) 4, s. 80-82.
- Kent, Allen. Resource sharing in libraries // Encyclopedia of library and information science. Vol. 25. New York; Basel, 1978, p. 293-307.
- Kent, Allen et al. Use of library materials: The University of Pittsburgh study. – New York : Marcel Dekker, 1979. – 272 p.
- Köttelwesch, C. Das wissenschaftliche Bibliothekswesen in der Bundesrepublik Deutschland. – Frankfurt am Main : Klostermann, 1980. – 2 Bd. (232, 199 S.).
- Lancaster, F. W. If you want to evaluate your library... – London : Library Association Publishing, 1993. – 352 p.
- Lancaster, F. W.; Joncich, M. J. The measurement and evaluation of library services. – Washington, D.C. : Information Resources Press, 1980. – 395 p.
- Libraries and documentation centres in the Netherlands. – The Hague : Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum, 1987. – 94 p.
- Line, M. B. Access versus ownership: how real an alternative is it? // IFLA Journal. Vol. 22 (1996) no. 1, p. 35-41.
- Line, Maurice B. Draft definitions: information and library needs, wants, demands and uses // Aslib Proceedings. Vol. 26 (February 1974) no. 2, p. 87.
- Line, M. B.; Sandison, A. "Obsolescence" and changes in the use of literature with time // Journal of Documentation. Vol. 30 (1974) no. 3, p. 283-350.
- Lipetz, BenAmi. Information needs and uses // Annual review of information science and technology. Vol. 5. Chicago, 1970, p. 3-32.
- Martyn, John. Information needs and uses // Annual review of information science and technology. Vol. 9. Washington, D.C., 1974, p. 3-23.
- Mosher, Paul H. Quality of library collections: new directions in research and practice in collection evaluation // Advances in librarianship. Vol. 13. Orlando, Fla., 1984, p. 211-238.
- Nicholas, David. Assessing information needs: tools and techniques. – London : Aslib, 1996. – 56 p.
- Peat, W. Leslie. The use of research libraries: a comment about the Pittsburgh study & its critics... // Journal of Academic Librarianship. Vol. 7 (1981) no. 4, p. 229-231.
- Pebre, Anne. Spetsialistid vahendusallikate kasutajaina // Nõukogude Eesti raamatukogundus. 7. Tallinn, 1979, lk. 92-111.
- Raamatukogude koostis ja kasutamine / Eesti NSV Kultuuriministeerium; Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu. – Tallinn, 1978. – 168 lk. – (Nõukogude Eesti raamatukogundus; 6).
- Raamatukogude koostis ja kasutamine: teaduslik konverents 10.-12. novembril 1987 Tallinnas: ettekannete teesid / Eesti NSV Kultuuriministeerium. – Tallinn, 1987. – 85 lk.

- Richtlinien zur Abgrenzung der Sondersammelgebiete und zur Beschaffung von Literatur / Deutsche Forschungsgemeinschaft.– Bonn, 1985. – 138 S.
- Sandison, A. The use of older literature and its obsolescence // Journal of Documentation. Vol. 27 (1971) no. 3, p. 184-199.
- Sewell, P. H. Resource sharing: cooperation and coordination in library and information services. – London : Andre Deutsch, 1981. – 159 p.
- Teaduslike keskraamatukogude ja nende ainevaldkondade loetelu // Kultuuri ja Haridusministeeriumi Teataja (1995) nr. 10, lk. 25-27.
- Teadusliku keskraamatukogu tegevuse põhimõtted // Kultuuri ja Haridusministeeriumi Teataja (1995) nr. 10, lk. 24.
- Trueswell, R. W. A quantitative measure of user circulation requirements and its possible effect on stack thinning and multiple copy determination // American Documentation. Vol. 16 (1965), p. 20-25.
- Vakkari, Pertti. Information seeking in context: a changing and challenging metatheory // ISIC 96: information seeking in context : an international conference on information needs, seeking and use in different contexts. Tampere, Finland, August 14-16, 1996. 12 p.
- Veskimägi, K. Raamatufondide arengujooni // Nõukogude Eesti raamatukogundus. 6. Tallinn, 1978, lk. 37-60.
- Wilson, Tom. Information needs and uses: fifty years of progress? // Fifty years of information progress: a Journal of Documentation review / edited by B. C. Vickery. London : Aslib, 1994, p. 15-51.
- Wilson, T. D. On user studies and information needs // Journal of Documentation. Vol. 37 (March 1981) no. 1, p. 3-15.
- Withers, F. M. Standards for library service. – Paris, 1970. - 228 p.
- Woodsworth, Anne. Library cooperation and networks. – New York; London : NealSchuman, 1991. – 208 p.
- Wortman, William A. Collection management: background and principles. Chicago; London : American Library Association, 1989. – 244 p.
- Сборник материалов в помощь разработке проблемы “Библиотека и научная информация” / Государственная публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Ленинград, 1971, вып. 21. – 147 с.

REZENSION VOM VALENTIN WEHEFRITZ

Kikas, Konrad: Information Needs of Estonian Specialists and Collection Composition of Research Libraries: (1967-1996). – Tallinn 1997 (=Publications of Tallinn Technical University Library, A1) Rezension.

Aus: ProLibris: Mitteilungsblatt / hrsg. vom Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein-Westfalen e.V. und der Landeskonferenz der Staatlichen Büchereinstellen NRW ISSN 1430-7235 Jahrgang 3, Heft 4/1998.

Konrad Kikas, der lange Jahre Direktor der Bibliothek der Technischen Universität Tallinn/Estland war, legt mit seiner Arbeit ein wichtiges Dokument für die Bewältigung der Zukunftsaufgaben in Estland vor. Bis vor kurzem noch ein Teil der Sowjetunion, in der alle Entscheidungen in Moskau getroffen wurden, müssen heute auf allen Ebenen die Verantwortlichen Planungen für die Zukunft durchführen. Konrad Kikas hat dies für das wissenschaftliche Bibliothekswesen Estlands getan. Estland, ein Land arm an natürlichen Ressourcen, muß seine Zukunft auf die Kenntnisse und Fähigkeiten seiner Bewohner aufbauen. Deshalb spielt das Bildungswesen und damit auch das wissenschaftliche Bibliothekswesen eine zentrale Rolle. Auf der anderen Seite können staatliche Mittel wegen der Größe des Landes – Estland hat 1,5 Mio. Einwohner – nur unter äußersten Sparsamkeitsgesichtspunkten eingesetzt werden.

Die Bibliothekslandschaft Estlands leidet – geht man von diesen Prämissen aus – unter den Folgen der Sowjetzeit. Die Sowjetunion realisierte für jede Teilrepublik – so auch für die Estnische Sowjetrepublik – eine repräsentative Staatsbibliothek, nichts Ungewöhnliches für einen totalitären Staat. Geplant und begonnen in der Sowjetzeit, fertiggestellt aber erst nach der politischen Selbständigkeit, stellt sich die Staatsbibliothek heute in einer Monumentalität dar, wie sie für Estland nicht angemessen ist. Die erste Aufgabe einer Staatsbibliothek, das Sammeln und Verzeichnen des nationalen Schrifttums, könnte bei dem Umfang der Aufgabe von einer anderen Bibliothek (Universitätsbibliothek Tartu?) leicht übernommen werden. Die zweite Aufgabe, die Darbietung einer Auswahl der wichtigsten Literatur der Welt als nationale Aufgabe für das ganze Land, ist für die drei wichtigsten Hochschulen des Landes, die Universität Tartu, die Technische Universität Tallinn und die Pädagogische Hochschule Tallinn dort ohnehin notwendig, verbietet sich aber aus Sparsamkeitsgründen bei der Größe des Landes ein zweites Mal.

Das nächste, nicht weniger schwerwiegende Problem ist die Bibliothek der Akademie der Wissenschaften. Auch sie ist eine Folge der Sowjetzeit. Damals wurde die Lehre an den Hochschulen, die Forschung an den Akademie-Instituten betrieben. Waren auch nicht alle Akademie-Institute an einem Ort, so verlangte die Organisation doch eine zentrale Akademie-Bibliothek, die die Institute versorgte. Heute wird Forschung zunehmend an den Hochschulen betrieben, die Institute der Akademie werden abgebaut oder in die Hochschulen eingegliedert. Unschwer kann

man sich vorstellen, daß die Hochschulbibliotheken bei entsprechender Ausstattung auch die Institute versorgen können.

Eine rationale, zweckentsprechende und sparsame Lösung für ein System der wissenschaftlichen Bibliotheken Estlands könnte darin bestehen, daß die Universitätsbibliothek Tartu, die Bibliothek der Technischen Universität Tallinn und die Bibliothek der Pädagogischen Hochschule Tallinn die nationalen Literaturaufgaben entsprechend ihren Lehr- und Forschungsaufgaben unter sich aufteilen. Staatsbibliothek und Akademie-Bibliothek haben darin keinen Platz.

Leider kann sich Konrad Kikas in seiner Denkschrift nicht zu einem solchen radikalen Schritt bereitfinden. In Zukunft werden jedoch die drückenden Lasten der Personal- und Buchetats und die wachsenden Anforderungen an das System bewirken, daß hier noch nicht das letzte Wort gesprochen ist.

COLLECTION MANAGEMENT IN SCIENTIFIC LIBRARIES IN ESTONIA

(First published in: IATUL Quarterly. 1989. Vol. 3, no. 1, p. 46-49)

Collection management in scientific libraries is a complicated problem nowadays. To meet the changing needs of the readers, the library must upgrade its collection, selecting the most necessary titles from the newly published literature and adjusting its funds permanently.

The Estonian scientific libraries listed in Table 1 have already been monitoring the expectations of their readers, as well as the composition and use of their collections, for a long time. Several methods and various aspects have been used, depending on the needs and abilities of different libraries. In 1985, there were 664 scientific and other special libraries in the ESSR, which had a collection of 32.3 million items. Here, we deal with the co-operative efforts in collection development of the eight largest libraries.

Table 1

Eight largest libraries in the Estonian Socialist Soviet Republic

The Library of Tartu State University (founded in 1802; 4.2 million items)
The Archival Library of the Museum of Literature (1909; 0.8 million items)
The State Library of Estonia (1918; 3.6 million items)
The Library of Tallinn Technical University (1919; 1.1 million items)
The Medical Library of Estonia (1944; 0.3 million items)
The Library of the Estonian Academy of Sciences (1947; 3.1 million items)
The Library of the Estonian Agricultural Academy (1951; 0.5 million items)
The Technical Library of Estonia (1968; 9.6 million items; 8.4 million patents and 1 million standards and trade catalogues)

The first co-operative efforts in collection development were organized in the 1970s, when an Interlibrary Funds Committee was established as an advisory and co-ordinating body. It planned and subsequently carried out several projects, as listed in Table 2.

The first undertaking of the Committee was the arrangement of co-operative storage and the acquisition of patents, standards, and other technical documents. An agreement was reached by which the central collection of all the above-mentioned documents in Estonia would be housed in the Technical Library of Estonia. Other libraries reduced the acquisition of these documents or stopped it altogether.

The next step was to co-ordinate the acquisition and storage of the author abstracts of dissertations in Russian. A common standpoint was found which entailed that the collection of the abstracts published up to 1917 would be kept in the Library of Tartu State University, while the documents published after 1917 would be housed in the State Library of Estonia. Other libraries would obtain the abstracts concerning their speciality – some of them would be kept permanently; the others, after a ten year period, would be transferred to the State Library.

Table 2

Co-operative collection development in Estonian libraries

late 1960s	The investigation of information needs of specialists.
	Establishment of the Inter-library Funds Committee.
1970s	Co-operative acquisition and storage of patents, standards, etc. Co-operative acquisition and storage of author abstracts of dissertations. The first stage of the investigation of book collections and their use.
1980s	Co-ordinating the subscriptions and storage of serials. The second stage of the investigation of book collections and their use
1989-90	The Books Acquisition Co-ordination Plan.

In the late 1960s, a sociological study was carried out to discover the information demands of specialists in higher and secondary special education. The specialists were questioned (using questionnaires and interviews) in thirteen libraries as well as in several institutions and enterprises. In the libraries, the specialists' requests for literature were analysed on the basis of request cards. The study revealed a number of gaps in the holdings of the research libraries. The selection of books and periodicals failed to satisfy the specialists, and they made their own suggestions for improvement in collection development.

In the 1970s, the scientific libraries in Estonia increased the number of subscriptions for serials. To avoid unnecessary duplication, the libraries coordinated their subscriptions. Then the question of storage came under discussion. After time-consuming work, each library fixed the retention period of its serials with regard to qualitative measures and frequency counts as well as to the need of its readers and its housing abilities. The methodology in determining the retention period of serials varied in different libraries. Some libraries considered only the frequency of use, while the academic libraries, in order to ascertain the age of serials most consulted, also studied the citations in scholarly publications. All

cut-off dates were entered in the union catalogue. If a library was committed to keep a serial permanently, other libraries could reduce their retention periods according to local need. The libraries committed themselves to adhere to their periods and inform the others of possible changes.

The co-operative acquisition of books was an even more complicated task. We cannot evaluate the libraries' book collections from the aspect of use only; their scientific value must also be taken into account. And yet, the more data we have of the composition and use of library collections, the better is our selection. In Estonia, the co-operative efforts began with the investigation of the processes involved in library book collection to study the growth and duplication of holdings and the use of library collections in a single library as well as in the libraries as a whole.

The first stage of the study undertaken in the 1970s dealt with the library collections up to 1970. The sample comprised 0.75% of the libraries' book collection. Sampling was based on the alphabetical catalogue (the letter 'M'). In the course of the study, an alphabetical union catalogue was set up, based upon the sample. The data of each book (author, title, volume, UDC, whatever type, date of publication, publisher, etc.) as well as its existence and circulation in every library, were listed in the union catalogue. Data processing was computerized. The first stage of the study gave us a survey of collection development over the years. In consequence, the number of the copies of Estonian books has been increased and the list of foreign books in some fields of knowledge extended. In the course of the work, general principles for the establishment of a State Depository were also formed.

The second stage of the study began in the 1980s. All the changes in library holdings during the intermediate ten years' period were added to the existing data (e.g. the use and regulation of books, the acquisition and use of new books, etc.). This time, the scanning of data of Estonian and Russian books was started with the national bibliographies, and the existence and use of those books in our libraries were added later. This method enabled us to assess the range of acquisition in every single library as well as in the libraries overall. The relation of acquisition and actual age was analysed on the grounds of such parameters as the UDC, type of material, etc. The libraries were then able to evaluate the adequacy of their acquisition policy. To help in the assessment, a coefficient of optimum acquisition was arrived at: the percentage of the completeness of the acquisition of books in a certain UDC division or subdivision of a single library (or in all libraries as a whole) was divided with the percentage of book usage in the same division and subdivision of the UDC. For example (see Table 3), according to the findings in UDC Class 5, it transpired that our research libraries should obtain more Russian books in mathematics and physics but can reduce the acquisition of books in geology. As for Class 6, our libraries were short of Russian books in management and computer engineering but the acquisition of books on construction could be reduced. It has become clear that our libraries have too many Russian books in several fields of knowledge.

Table 3**Efficiency of optimum acquisition for UDC Class 5**

	UDC 5 total	Subdivision									
		51	52	53	54	55	56	57	58	59	50
The completeness of acquisition, (%)	64	31	80	56	90	71	72	83	66	88	57
The percentage of book use	30	39	21	35	38	18	0	44	36	42	23
The relation of completeness and use	2,1	0,8	3,7	1,5	2,3	3,8		1,8	1,8	2,1	2,4
The coefficient of acquisition	1,0	0,4	1,7	0,7	1,1	1,8		0,9	0,9	1,0	1,2

According to the study, there were some shortcomings in the supply of Estonian books. The decision has already been passed to increase the number of free, compulsory, and paid copies of books published in Estonia in our libraries. The insufficiency of foreign books in our libraries. The insufficiency of foreign books in our libraries is generally known. Within the past years, the situation has improved a little, but there is a great disproportion in the acquisition of books in different languages. The study is not finished yet. An Acquisition Co-ordination plan of Estonian Scientific Libraries is in preparation.

The co-operative efforts in collection development (patents, standards, author abstracts of dissertations), started in the 1970s, have been successful up to now. The agreement of the co-ordination of serial holdings has been reached only a few years ago, so it may be too early to speak about its success. But one must note that the libraries were particularly interested in the realization of this project. As for the co-ordination of library book collections, a joint decision is still some way ahead.

FONDIDE KOMISJONI TEGEVUS

(Varem ilmunud: Raamatukogu. Jaanuar. 1983, lk. 26-32)

Eesti NSV Riikliku Raamatukogukomisjoni kuuluva fondide komisjoni (moodustatud 1976. a. lõpul) eesmärk on kaasa aidata raamatukogude koostise optimeerimisele ning kooskõlastatud tegevusele infoorganitega ühtse vabariikliku teatme-informatsioonifondi alusel. Töötab kolm alakomisjoni. Komplekteerimise alakomisjon eksisteerib 1977. aastast, koosseisu kuulub 13 liiget (esimees aastail 1977-1978 Riikliku Raamatukogu osakonnajuhataja L. Pärloja, alates 1980. a. TPI Teadusliku Raamatukogu osakonnajuhataja J. Järs). Ka fondide organiseerimise alakomisjon alustas tööd 1977. aastal, siia kuulub 9 liiget (esimees alates 1977. aastast TA Teadusliku Raamatukogu osakonnajuhataja A. Karjatse). 1980. a. asus tööle uus alakomisjon, mille ülesandeks on välisvaluuta eest hangitava kirjanduse tellimise koordineerimine. Komisjoni kuulub 6 liiget, esimees TA Teadusliku Raamatukogu osakonnajuhataja M. Klaus.

Alakomisjonides ettevalmistatud küsimused arutatakse läbi kas põhikomisjonis, kuhu kuuluvad kõik alakomisjonide liikmed, või vastavas alakomisjonis. Põhikomisjonis võetakse arutusele kõik need teemad, mis hiljem Riikliku Raamatukogukomisjoni büroole kinnitamiseks esitatakse. Tavaliselt kuuluvad ka komplekteerimise ja hoiu koordineerimist käsitlevad küsimused põhikomisjoni kompetentsi. Fondide komplekteerimine ja kasutamine sõltuvad teineteisest, mistõttu on tarvilik komplekteerimise ja hoiutöötajate vastastikune informeeritus nende töövaldkondade probleemidest. Seepärast on põhikomisjoni koosolekuil kõne all olnud mitmed komplekteerimise või hoiu eriküsimused.

Viie ja poole aasta jooksul on põhikomisjonis ja alakomisjonides kokku arutusel olnud 63 küsimust, millest peatume olulisematel.

1977. a. selgitati Eesti NSV teadusraamatukogude temaatiliste komplekteerimisplaanide koostamise olukord. Raamatukogukomisjoni büroo otsuses peeti vajalikuks neid plaane kõigis teadusraamatukogudes. Samas ühtlustati plaanide koostamise metoodika, hõlbustamaks komplekteerimise koordineerimisplaani kokkuseadmist.

1978. a. võeti vastu otsus koordineerida pedagoogikakirjanduse komplekteerimine. Otsuses fikseeriti Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi raamatukogu kui pedagoogika keskraamatukogu, TPedI Raamatukogu ja Fr. R. Kreutzwaldi nim. Raamatukogu ülesanded selles vallas.

1977. ja 1978. a. tegeldi komisjonis tehnikakirjanduse erilaadide komplekteerimise koordineerimisega Tallinna teadusraamatukogude vahel. Raamatukogukomisjoni büroo otsus nägi ette, et Eesti NSV Teaduslikust Tehnikaraamatukogust kujuneks keskne tehnikaerilaadide kogu, kus lugejail oleks võimalik komplekselt kasutada kõiki erilaade. Raamatukogule tehti ülesandeks hakata komplekteerima kõiki kodu- ja välismaiseid tehnikaerilaade vastavalt Eesti NSV teaduse ja rahvamajanduse

plaanidele. Riiklikule Raamatukogule tehti ettepanek anda erilaadide kogu (välja arvatud eesti trükised) üle Tehnikaraamatukogule.

1981. ja 1982.a. arutati üleliidulise venekeelse kirjanduse tasulise sundeksempolari komplekteerimist ja säilitamist Riiklikus Raamatukogus. Trükiste efektiivse kasutamise ja lugemisnõudluse rahuldamise eesmärgil annab Riiklik Raamatukogu osa sundeksempларiga saadavast venekeelsest meditsiinikirjandusest üle Teaduslikule Meditsiiniraamatukogule ning lastekirjandusest Laste- ja Noorteraamatukogule. Lepingud raamatukogude vahel on sõlmitud.

Raamatukogude kasutusandmete analüüs ning spetsialistide küsitlused 1967. ja 1977. a. näitasid, et Eestis ilmunud trükiseid kasutatakse meie raamatukogudes tunduvalt rohkem kui muud kirjandust. Kahjuks ei suuda isegi meie suured teadusraamatukogud tagada Eesti NSV-s ilmutate raamatute täielikku esindatust ning vajalikku eksemplaarsust. Eriti puudulikud on rajoonide ja linnade keskraamatukogud. Komisjonis on küsimus päevakorras olnud 1980. aastast. Tänavu jõuti nii kaugele, et Raamatukogukomisjonile tehti ettepanek taotleda raamatukogudele eraldatavate Eesti NSV-s ilmutava kirjanduse tasuta kontrolleksempларide ja tasuliste sundeksempларide arvu suurendamist. Ettepaneku kohaselt saaksid teadusraamatukogud senisest rohkem kontrolleksempларe, 15 keskraamatukogu aga sundeksempларi Eesti NSV-s ilmutavast kirjavaraast. Raamatukogukomisjon kiitis ettepanekud heaks, kuid nende realiseerimiseks on vajalikud veel Kirjastuskomitee kooskõlastatus ja Ministrite Nõukogu kinnitus.

Komisjonis olid kõne all teadusraamatukogude reservkogude olukord ja nende töötlemise kavad. Kolme suurraamatukogu (Riiklik Raamatukogu, TA Raamatukogu, TRÜ Raamatukogu) reservkogudes on üle 1,1 miljoni trükise. Arvati, et sellest vajatakse ca 700 000 eks. raamatukogude kasutuskogude täiendamiseks. Praegune tempo võimaldaks need kogud töödelda 25-30 aastaga. Komisjon pidas tarvilikuks reservkogude töötlust oluliselt kiirendada.

Viimastel aastatel on üha enam trükiseid, mida Tallinna Bibkollektor saab tellitust vähem või piiratud koguses. Seoses sellega ei ole tagatud meie raamatukogude tellimuste täitmine ja vajalik eksemplaarsus. Fondide komisjoni ettepanekul võttis Raamatukogukomisjoni büroo vastu otsuse, milles juhitakse Vabariikliku Raamatu-kaubastu tähelepanu vajadusele rahuldada Tallinna Bibkollektori tellimused täielikult. Samas pandi ette moodustada 1. septembrist 1982. a. Tallinna Bibkollektori juurde 6-liikmeline defitsiitsete trükiste jaotuskomisjon RR-i, TATR-i, TRÜTR-i, TPITR-i, RTMR-i ja rahvaraamatukogude esindajaist, kes kordamööda käivad raamatukogukollektoris kirjanduse jaotust otsustamas.

Komisjon on kuulnud ettekandeid rahvaraamatukogude komplekteerimise olukorrast. 1978. a. oli päevakorras trükiste hankimine tsentraliseeritud rahvaraamatukogude süsteemis. 1982. aastal vaadeldi rahvaraamatukogude komplekteerimist ajakirjadega. Kuigi ajakirjade tellimise võimalused on igal pool kitsavõitu, on olukord mõnes rajoonis teistega võrreldes tunduvalt halvem. NSV Liidu Side-ministeeriumi käskkiri nr. 235 9. juulist 1982. a. „1983. a. perioodika tellimise kohta” andis raamatukogudele selles eelisõiguse. Siiski on veel lahendamata probleeme. Kõigi keskraamatukogude perioodikakogude koostis pole optimaalne. 1983. a. on komisjonil kavas mõnes keskkogus seda konkreetsemalt vaadelda.

Komisjonis on arutusel olnud mitmed teadusraamatukogude hoiuküsimused. Raamatukogukomisjoni büroo kinnitas 1979. a. fondide komisjonis ettevalmistatud otsuse „Vähekasutatud kirjanduse kustutamise põhimõtted“. Selles soovitati igal teadusraamatukogul kavandada oma raamatuvarade kujundamine. 1980. a. olid komisjonis kõne all TA Raamatukogu põhimõtted selles valdkonnas.

1981. a. olid päevakorras teadusraamatukogudest kustutatud kirjanduse vahetusko-gudesse valiku kriteeriumid. Töö jätkub ja otsus esitatakse Raamatukogukomisjoni büroole kinnitamiseks 1983. a.

1979. a. arutati NSV Liidu Kultuuriministeeriumi otsust 18. juulist 1978 „Sisult vananenud kirjanduse kustutamise korra kohta“. Tehti täpsustusi, mida Eesti NSV teadusraamatukogud peaksid kustutusjuhendite koostamisel arvestama. 1981. a. vaadati komisjonis läbi meie teadusraamatukogudes valminud kustutusjuhendid.

1977. aastast vahetati komisjonis mõtteid venekeelsete dissertatsioonide auto-referaatide hoiu koordineerimise üle. 1979-a. jõuti Raamatukogukomisjoni büroo otsuseni, milles kuni 1917. a. ilmunud autoreferaate peeti vajalikuks koguda ja säilitada TRÜ Raamatukogus, hiljem ilmunuid Riiklikus Raamatukogus (v.a. meditsiinalased Meditsiiniiraamatukogus). Teised raamatukogud ei tarvitse viimati nimetatuid üle 10 aasta säilitada.

Läbi on arutatud mitmed raamatudepoo töökorraldusega seotud küsimused. 1977. a. tehti komisjonis täiendusi ja parandusi Riiklikus Raamatukogus koostatud „Vabariikliku depoo venekeelse raamatu (1917. a. alates ilmunud) komplekteerimisplaani“ projektis. 1979. a. olid kõne all võõrkeelse raamatu depoose üleandmine ja depoo võõrkeelse raamatu komplekteerimisplaani koostamine. 1979. a. täiendati juhendit „Eesti venekeelse trükise valik vabariikliku depoo vahetus-kogusse“. 1980. a. arutati trükiste depoose vastuvõtu perspektiive. 1981. a. vaadati läbi depoo põhimääruse uus variant.

Komisjoni tööplaanides on igal aastal olnud ka mõned perioodika komplekteerimise ja säilitamise küsimused. Siiski pole praeguseni ühtki otsust vastu võetud. 1977. a. jõuti järeldusele, et koordineerida on võimalik alles siis, kui perioodika kasutamist on uuritud. 1978. a. koostati ja arutati läbi kasutusandmete kogumis-juhend. Alates 1979. a. fikseeritakse mainitud andmed kõigis suurtes teadus-raamatukogudes. Seni pole aga raamatukogudevahelist perioodikauuringut teadus-töö plaanidesse võetud. Arvatavasti saab see lähemal aastail siiski teoks ja alles siis võib oodata praktilist teadusraamatukogude perioodikakogude koostise opti-meerimist.

Siiski tehti 1981. a. katse kooskõlastada venekeelsete ajakirjade komplekteerimine ja säilitamine Tallinna suurte raamatukogude vahel. Riiklik Raamatukogu pani ette sõlmida raamatukogude vahel kokkulepe, mille kohaselt „Ajakirjanduslevi“ kaudu tellitavad venekeelsed ajakirjad, mida Riiklikus Raamatukogus ei ole, kinnistataks teistele Tallinna suurraamatukogudele, kes säilitaksid neid kuni üleandmiseni depoose, mida tehtaks 15 aasta möödumisel ajakirja ilmumisest. Ometi ei ilmuta raamatukogud huvi säilitada kõiki neile kinnistatud ajakirju nii kaua.

Komisjoni liikmed on koostanud ka mõned fonditöö metoodilised juhendid. 1978. a. valmis „Teadusraamatukogu teatmekirjanduse käsikogu tüüpjuhend“ ja 1979. a.

„Teadusraamatukogude lugemissaalide käsikogude tüüpjuhend“. Mõlemad juhendid on Raamatukogukomisjoni büroo kinnitanud ja raamatukogudele saatnud. On koostatud „Valuuta eest tellitava kirjanduse koordineeritud tellimise, kasutamise ja säilitamise juhendi“ projekt. Arutati läbi ja kinnitati Eesti Infoinstituudis valminud „Soovitused raamatukogudele tööks mikrovormidega“.

Nagu ülaltoodust näha, on fondide komisjon seni käsitlenud kõige rohkem raamatute komplekteerimise ja säilitamise küsimusi. Mitmeid neist osutus võimalikuks lahendada tänu 70-ndate aastate algul korraldatud raamatuvarade koostise ja kasutamise uuringu andmetele. Komplekteerimise koordineerimist nimetatud uuring siiski praktiliselt ei lahendanud, sest raamatute kasutusandmeid saadi liiga vähe. Aastail 1982-1986 tehakse kordusuuring. Kogutakse andmeid meie raamatuvarades viimase 10 aasta jooksul toimunud muudatuste kohta ja fikseeritakse ka raamatukasutus selle aja jooksul. Uue uuringu tulemusena peame koostama teadusraamatukogude komplekteerimise koordineerimisplaani ning kavandama rahvaraamatukogude koostise arengu. Nende eesmärkide saavutamisel seisab komisjonil ees suur töö.

Komisjonil on raske teha raamatuvarade kujundamise otsustusi, omamata ülevaadet raamatufondides toimuvatest protsessidest, teadmata raamatukasutuse seaduspärasusi. Seepärast on oluline, et senisest rohkem kavandataks uuringuid raamatukogudes ja raamatukogude vahel.

TEADUSRAAMATUKOGUDE VÕRK JA NENDE FONDIDE KOMPLEKTEERIMINE EESTIS

Ettekanne konverentsil „The Integration of European Technological Libraries“
(6.-7. sept. 1994, Tallinn)

(Varem ilmunud: Raamatukogu 1994, nr 6, lk. 12-15)

Eesti teadusraamatukogude võrgu kujunemisest pildi andmiseks esitan alguses tagasivaate raamatukogude asutamisele, reorganiseerimisele, likvideerimisele jms, tehes seda nende asutamisaastate kronoloogilises järjekorras.

1552-1831

Tegutses Tallinna Linna Avalik Raamatukogu Oleviste kirku juures. Kogud, mis sisaldasid nn vaimuliku kui ilmaliku sisuga kirjandust, deponeeriti 1831. aastal Eestimaa Üldisesse Avalikku Raamatukokku.

1632-1656

1690-1710

Tegutses Tartu Ülikooli (*Academia Gustaviana* ja *Academia Gustaviana Carolina*) raamatukogu Tartus ja Pärnus. Rohkem kui 3000 sellele raamatukogule kuulunud köidet evakueeriti 1710. aastal Rootsi.

1802

Asutati Tartu Ülikooli Raamatukogu, mis on tegutsenud pidevalt ja on Eesti suurim teadusraamatukogu.

1825-1940

1825. aastal asutatud Eestimaa Üldine Avalik Raamatukogu tegutses aastast 1842 Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukoguna. 80 000 köitest koosnev kogu anti 1947 aastal üle Eesti NSV Teaduste Akadeemia Raamatukogule.

1838-1950

Tartus tegutsenud Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogu ca 25 000 köidet jagati seltsi tegevuse lõppedes 1950. aastal Eesti NSV TA Raamatukogu ja Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu vahel.

1892-1992

Sada aastat tegutsenud Tallinna Linna Pedagoogilise Muuseumi raamatukogu liideti 1992. aastal Tallinna Pedagoogikaülikooli raamatukoguga.

1909

Raamatukogu, mis võeti üle Eesti Üliõpilaste Seltsilt Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukoguks, töötab tänapäeval Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukoguna.

1914

Asutati Riigi Tarbe-ja Kujutava Kunsti Kooli raamatukogu, praegu Tallinna Kunstiülikooli raamatukogu.

1918

Asutati Riigiraamatukogu, praegu Eesti Rahvusraamatukogu.

1919

Oma tegevust alustas Tallinna Tehnikumi raamatukogu, praegu Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu.

1919

Praegune Tallinna Pedagoogikaülikooli raamatukogu kasvas välja 1919. aastal asutatud Tallinna Seminari (hiljem Pedagoogiumi) raamatukogust.

1935

Asutati Tallinna Konservatooriumi raamatukogu, praegu Eesti Muusikaakadeemia raamatukogu.

1944

Loodi Riiklik Meditsiiniline Raamatukogu, praeguse nimega Eesti Meditsiini-raamatukogu.

1947

Asutati Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keskraamatukogu.

1952

Eesti Põllumajanduse Akadeemia eraldumisel Tartu Ülikoolist asutati Eesti Põllumajanduse Akadeemia raamatukogu, praegu Eesti Põllumajandusülikooli raamatukogu

1968-1991

Eksisteeris Eesti NSV Vabariiklik Teaduslik Tehnikaraamatukogu, mis 1. jaanuarist 1992 reorganiseeriti järgmiselt ajakirjade, raamatute ja tootekataloogide kogud vastavate osakondade ja personaliga anti üle Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogule, patendi- ja standardi -osakondadest said iseseisvad raamatukogud.

1992

Loodi Eesti Patendiraamatukogu.

1992

Loodi Eesti Standardiraamatukogu.

Eeltoodust näeme, et Eestis oli 1940. aastaks välja kujunenud kümme suuremat teadusraamatukogu, milles oli kokku ca 1 miljon köidet. Teadustöök vajalik alus oli olemas siiski vaid Tartus, kus asusid Tartu Ülikooli Raamatukogu (650 000 kd), Eesti Rahva Muuseumi Arhiiviraamatukogu (100 000 kd) ja Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogu (25 000 kd). Tallinna raamatukogudest suurim – Riigiraamatukogu (60 000 kd) – komplekteeris peamiselt ühiskonnateaduslikku kirjan-

dust ega seadnud oma ülesandeks edendada teadustööd, Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu (80 000 kd) aga sisaldas peamiselt Eestit ja Baltimaid käsitlevat kirjandust. Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu (21 000 kd) oli alles kujunemisjärgus nagu ülikool isegi.

1940. aastal alanud Nõukogude okupatsioon tõi raamatukogundusse suuri muutusi. Mis puutub teadusraamatukogudesse, siis neid hakati seadma üleliidulise malli järgi.

Riigiraamatukogu sai endale täita Eesti keskse teadusraamatukogu funktsioonid. 1944. aastal asutati Eesti Meditsiiniraamatukogu – jällegi keskse raamatukogu funktsioonidega. 1947. aastal asutati Eesti NSV Teaduste Akadeemia Raamatukogu, teenindamaks arendatavat Teaduste Akadeemia instituutide süsteemi, ning 1968. aastal Eesti NSV Vabariiklik Teaduslik Tehnikaraamatukogu – teenindamaks tööstusettevõtteid.

Raamatukogusid oli äkki nagu liigagi palju. Pealegi asusid kõik uued või uute funktsioonidega raamatukogud pealinnas. Muretseti valdavalt NSV Liidus ja sotsialismimaades ilmunud kirjandust, mistõttu komplekteerimisel esines raamatukogude lõikes liigset dubleerimist. Kolme suure raamatukogu (Riiklik Raamatukogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu, Teaduste Akadeemia Raamatukogu) komplekteerimistemaatika kattus suuremal või vähemal määral, ja et nad said üleliidulist sudeksemplari, kogunes neisse palju kirjandust, mida Eestis polnud vaja.

Kapitalistlikes riikides ilmunud teadus kirjanduse tellimise võimalused olid äärmiselt napid. Ainult TA Raamatukogu omas teatud eeliseid väliskirjanduse muretsemisel.

1991., Eesti taasiseseisvumise aastal oli Eesti kümne suurema teadusraamatukogu fondides ca 12 miljonit köidet raamatuid ja perioodikat ning 10 miljonit patenti. Kas see kõik säilitamist väärib, on omaette teema.

Kõik, millest eelpool räägitud, on möödani. Kuid et kavandada tulevikku, peame oskama õppida minevikust. Olen arvamisel, et 50 nõukogude aasta jooksul tehti Eesti teadusraamatukogude arendamisel palju vigu. Ei olnuks tarvilik asutada nii mitmeid uusi raamatukogusid. Näiteks Eesti Meditsiiniraamatukogu ülesannetega oleks võinud edukalt toime tulla Tartu Ülikooli Raamatukogu ja Eesti Tehnikaraamatukogu ülesannetega Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu. Ebaratsionaalne oli ka kahe suure universaalse raamatukogu – Riikliku Raamatukogu ja Teaduste Akadeemia Raamatukogu paralleelne arendamine Tallinnas, sest nende komplekteerimisprofiil kattus väga suures ulatuses. 1964 aastal tegime dotsent Helene Johaniga põhjalikke arvutusi, mille tulemused tõestasid nende kahe raamatukogu paralleelse eksisteerimise mõttetuse. Ent aruteludes jäi riigiametnike bürokraatlik seisukoht peale.

Teadusraamatukogude arendamisel tuleb praegu lähtuda sellest, et meil on olemas 12 suuremat ja tähtsamat teadusraamatukogu, mille tegevus tuleb kooskõlastada ja vajadusel ümber korraldada.

Tabel 1

Teadussuundade ja erialade nomenklatuur	TALLINN					TARTU		
	RR	ETAR	TTÜR	TPÜR	EMR	TÜR	KMAR	EPÜR
1. LOODUSTEADUSED								
1.1 matemaatika		B				A		
1.2 rakendus- matemaatika		A	B			A		
1.3 füüsika		A	B			A		
1.4 astronoomia		A				A		
1.5 biofüüsika		A				B		
1.6 füüsikaline, analüü- tiline, anorg keemia		A	B			A		
1.7 orgaaniline ja bio- keemia		A	B			A		B
1.8 molekulaar- bioloogia		A				A		
1.9 geneetika, füsioloogia, mikrobioloogia		A				A		B
1.10 geoloogia ja geofüüsika		A	B			A		
1.11 loodusgeogr.						A		B
1.12 mullateadus								A
1.13 botaanika		B				A		B
1.14 ökoloogia	B	A	B			A		B
1.15 zooloogia						A		
1.16 mereteadus		A						
2. TEHNIKATEADUSED								
2.1 geodeesia		A	B			A		B
2.2 materjaliteadus		B	A					
2.3 mehaanika		B	A					
2.4 mäendus			A					
2.5 energeetika		B	A					
2.6 keemiatehnika			A					
2.7 bio- ja toiduainete tehnoloogia		B	A			A		A
2.8 ehitustehnika			A					B
2.9 süsteemitehnika ja infotehnoloogia		B	A			B		
2.10 masina- ja aparaadiehitus			A					
2.11 põllumajandus- tehnika			B					A
2.12 elektrotehnika		B	A					

Nüüdseks on Eestil vaba juurdepääs maailma inforessurssidele. Kahjuks finantseeritakse teadusraamatukogusid praegusel üleminekuperioodil ebapiisavalt, mistõttu ad saavad muretseda vähe uut kirjandust. 1993 aastal moodustas nende fondide juurdekasvust uue kirjanduse ost 22 % ja sundeksemplar 17 %. Seevastu 51 % moodustasid annetused ja 10 % raamatuvahetus. Et Venemaal ilmunud kirjanduse kogumine on varasemaga võrreldes vähenenud, on loomulik, kuid lääne uuemat kirjandust suudetakse muretseda kaugelt vähem, kui Eesti vajab.

Paratamatult vajatakse raha rohkem, kui seda praegu saadakse ja seda tuleb taotleda arvestades, et meie väikese riigimajanduslikud ressursid on piiratud Järelikult peavad raamatukogud teaduse, hariduse ja majanduse välismaise infoga varustamiseks kooskõlastatult tegutsema.

Teadusraamatukogude komplekteerimise koordineerimise alustamiseks tegi möödunud aastal tänuväärse ettevalmistustöö ERU fondide töögrupp.

Teadusraamatukogud märkisid Eestis kasutatava teadussuundade ja erialade nomenklatuuri¹ järgi koostatud tabelitesse, millistes valdkondades kavatseb vastav raamatukogu komplekteerida teaduskirjandust võimalikult täielikult (tähis A) ning millistes valdkondades valikuliselt (tähis B) /1/. Vt. tabelid 1 ja 2

Tabel 2

Teadussuundade ja erialade nomenklatuur	TALLINN					TARTU		
	RR	ETAR	TTÜR	TPÜR	EMR	TÜR	KMAR	EPÜR
3. ARSTITEADUSED								
3.1 biomeditsiin		B			B	A		
3.2 farmaatsia, farmakoloogia ja toksikoloogia					B	A		
3.3 kliiniline meditsiin					A	A		
3.4 tervishoid					A	B		
3.5 stomatoloogia					A	A		
3.6 ema ja lapse tervishoid ja arstiabi					A	A		
3.7 taastusravi ja rehabilitatsioon					A	A		
4. PÕLLUMAJANDUSTEADUSED								
4.1 maaviljelus ja maaparandus		B						A
4.2 taimekasvatus								A
4.3 metsandus								A
4.4 loomakasvatus								A
4.5 veterinaarmed.								A

¹ Vt. Eesti Teaduste Akadeemia aastaaruanne 1993. Lisa 3. Tln., 1994. Lk. 117-118

5. SOTSIAALTEADUSED								
5.1 majandusteadus	A	B	A			A		B
5.2 õigusteadus	A	B				A		
5.3 sotsioloogia	B	A	B			A		B
5.4 demograafia	A	B				B		
5.5 pedagoogika	B			A		A		
5.6 psühholoogia	B		B	A		A		
5.7 politoloogia	A	B	B			A		
5.8 inim-, sotsiaal- ja majandus-geograafia	B	B				A		
5.9 sotsiaalanthropoloogia ja etnoloogia	B	A				A		
6. HUMANITAAR-TEADUSED								
6.1 ajalugu	B	A				A		
6.2 filosoofia	B	A	B	B		A		
6.3 keeleteadus	B	A		B		A		
6.4 kirjandusteadus	B	B		B		A		
6.5 folkloristika	B	B				A	B	
6.6 kunstiteadused	A					B		
6.7 usuteadus	B					A		

Tabel 3

	Monograafiad		Ajakirjad		Kokku
	Kd	Tuh DM	Nim	Tuh DM	Tuh DM
Üldosa	2500	187,5	1250	125,0	312,5
Tehnika	6600	792,0	2900	880,0	1672,0
Meditiin	3000	450,0	1300	575,0	1025,0
Põllumajandus	2300	217,5	900	225,0	442,5
Sotsiaalteadused	13800	1035,0	2590	338,5	1373,5
Humanitaarteadused	16000	1200,0	2230	334,5	1554,5
Loodusteadused	6000	900,0	1750	715,0	1615,0

RR – Rahvusraamatukogu

ETAR – Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu

TTÜR – Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu

TPÜR – Tallinna Pedagoogikaülikooli Raamatukogu

EMR – Eesti Meditsiiniraamatukogu

TÜR – Tartu Ülikooli Raamatukogu

KMAR – Kirjandusmuuseumi Arhiiviraamatukogu

EPÜR – Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu

Kahjuks on paljud kolleegid valminud tabelitest saanud aru nii, et iga raamatukogu saab tulevikus nendes valdkondades, kuhu ta märkis tähise A, keskseks teadus-raamatukoguks – rahvuslikuks ressursiraamatukoguks. Ent asi on märksa keerulisem ja sel viisil ei saa komplekteerimist koordineerida. Näiteks Põhjamaades kavandati ressursiraamatukogusid juba ammu. Soomes, kus seda tehti esimesena /2/, on rahvuslikke ressursiraamatukogusid tänaseks 10, Rootsis 6, Norras 7.

Saksamaal on keskseid teadusraamatukogusid ainult neli – põllumajanduse, tehnika, majandusteaduse ja meditsiini raamatukogu. Paljud teisedki raamatukogud koguvad teaduskirjandust, kuid kitsastes valdkondades vastavalt kokkuleppele, nn *Sammelschwerpunktplan*'i alusel.

Kui vaatame tabeleid 1 ja 2, näeme, et Eestis on ressursiraamatukogu staatuse pretendente mitu nii loodus-, arsti-, sotsiaal- kui humanitaarteadustes. Ainult tehnikakirjanduse ressursiraamatukogusid on üks – valitsuse otsusega 1992. a. 16 septembrist on selleks TTÜ raamatukogu. Ka põllumajandusteadustes on vaid üks selle staatuse taotleja ja see on loomulikult Eesti Põllumajandusülikooli raamatukogu.

Milliseks peaks siis kujunema lahendus loodus-, arsti-, sotsiaal- ja humanitaarteadustes?

Siinkohal on paras teha kõrvalepõige rahaküsimuste juurde.

Saksamaa Teadusnõukogu soovitude kohaselt tuleks uutes liidumaades komplekteerida ülikooliraamatukogud vastavalt nende profiilile. /3/ Vt tabel 3.

Niisiis maksab komplekt teaduskirjandust kõigist valdkondadest 8 miljonit saksa marka ehk 64 miljonit eesti krooni. On selge, et finantseerida kaht või enam raamatukogu ühe ja sama teadusala kirjanduse muretssemiseks täies mahus on Eestis täiesti lootusetu üritus. Järelikult saab igal alal olla vaid üks ressursiraamatukogu. Siia kõrvale veel üks näide Saksamaalt. Saksamaal on 78 miljonit elanikku ja 74 ülikooli ning ülikooliraamatukogu. Aastas kulutatakse ülikooliraamatukogude komplekteerimisele 275 750 tuhat saksa marka, mis ühe ülikooli kohta teeb 3,5 miljonit marka. Üliõpilasi on Saksamaal 1 140 000.

Võrdleme Saksamaad Eestiga, kus on 1,5 miljonit elanikku ja 20 000 üliõpilast. Meil on elanikke 52 korda ja üliõpilasi 57 korda vähem. Niisiis on meil olemas tagamaa vaid 1,5 ülikoolile ja samu proportsioone arvestades tuleks Eesti teadusraamatukogude komplekteerimiseks aastas ette näha ca 5 miljonit saksa marka ehk 40 miljonit eesti krooni ning sellele lisaks raamatukogudevaheliseks laenutuseks ja kserokoopiate tellimiseks 5 miljonit krooni. Kuidas seda raha raamatukogude vahel jagada, on omaette probleem.

Eelpool viitasin küll Saksamaa Teadusnõukogu arvestustele, et üks komplekt kõigi alade teaduskirjandust maksab ca 64 miljonit eesti krooni. Kuid et iga teadusala Eestis ei viljelda, pole kogu teaduskirjandust vaja muretseda.

Proovisin Eestile vajaliku teaduskirjanduse maksumuse arvestusi teha veel ühel viisil. Nende tehnikaajakirjade loetelu, mida soovitab Saksamaa Teadusnõukogu, sisaldab 2900 nimetust. See komplekt maksab 880 tuhat saksa marka, so 7,04 miljonit eesti krooni. „Current Contents“ /4/, mis võtab oma seeriatesse maailma tähtsamaid ajakirju, valib neid tehnika alalt vaid 830 ja need maksavad ca 3,8

miljonit krooni /5/. Samasuguse arvestuse tegin sotsiaal- ja humanitaarteaduste vallas. Saksamaa Teadusnõukogu soovitab vastavaid ajakirju 4800 nimetust ja see komplekt maksab ca 3 miljonit saksa marka, so 24 miljonit eesti krooni "Current Contents" annab 1375 tähtsat sotsiaal- ja humanitaarteaduslikku ajakirja ja need maksavad ca 2,45 miljonit krooni. Niisiis, kui muretseksime ainult „Current Contentsis“ loetletud kõige tähtsamad ajakirjad, läheks see meile maksma umbes 55 % Saksamaa Teadusnõukogu poolt loetletud ajakirjade maksumusest, ja kui samas proportsioonis vähendaksime ka raamatute valikut, teeb see kokku ca 35 miljonit krooni. Kui lisame siia Rahvus- ja parlamendiraamatukogu, Patendiraamatukogu ja Standardiraamatukogu vajadused, näiteks 5 miljonit krooni, saame nagu eelpoolgi ca 40 miljonit krooni. Vähemtähtsate ajakirjade puhul tuleb piirduda koopiatega tellimisega, sest üsna sageli vajab ühest ajakirjast vaid üks teadlane ühte artiklit. Vähemkasutatavate raamatute puhul tuleb komplekteerimisele eelistada RVLi.

Eeltoodut resümeerides pean vajalikuks rõhutada, et Eestis peaks olema vähe ressursiraamatukogusid ja need võiksid olla

- Rahvusraamatukogu – sotsiaalteadused;
- Tartu Ülikooli Raamatukogu – humanitaar- ja loodusteadused ning meditsiin;
- Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu – tehnika ja käitismajandus;
- Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu – põllumajandusteadused.

Rahvusraamatukogu pole küll A taset sotsiaalteaduste alal kuigi palju märkinud. Võibolla ta ei olegi huvitatud ressursiraamatukogu rollist. Kui nii, siis peaks see ülesanne Tartu Ülikooli Raamatukogule jääma. Mis puutub loodusteadustesse, siis ei tähenda öeldu, et Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu jääb sellealase kirjanduse kogumisel väljatõrjutu rolli. Ta saab edaspidigi oma kogusid täiendada nagu komplekteerimisplaan ette näeb, kuid mitte ressursiraamatukogu tasemel. Küsimus on selles, kuidas jaotada Eestile vajaliku loodusteadusliku kirjanduse muretsemiseks eraldatavat raha.

Ressursse on ilmselt otstarbekas jaotada nii, et kui ühes valdkonnas ei ole peale ressursiraamatukogu teisi komplekteerijaid, siis peaks ressursiraamatukogu sellele valdkonnale ette nähtud finantsidest saama 100 %. Juhul, kui ressursiraamatukogu kõrval on teisi raamatukogusid, kes sellealast kirjandust A või B tasemel komplekteerivad, siis peaks ressursiraamatukogu saama selle ala finantsidest näiteks 60 %, ülejäänu tuleks jagada teiste A ja B tasemel komplekteerijate vahel. Kahtlemata on raha kõige õigemaks jagajaks Eesti Teadusnõukogu, kes teab, kui palju teadust ühel või teisel alal Tallinnas või Tartus tehakse. Samuti tuleb arvestada kogemust – ressursiraamatukogu staatust mingis valdkonnas kuulub raamatukogule, kes omab vastavas valdkonnas prima koostisega kogusid.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Teadussuundade ja -erialade nomenklatuur (Vabariigi teadusraamatukogude komplekteerimise plaan). Tln., 1993. 3 l. (Masinakiri).
2. Törnudd, Elin. Evaluation of the Resource Library System in Finland Helsingi, Otaniemi, 1993. 55 p. (OTA-kirjasto A; 17).
3. Wissenschaftsrat: Empfehlungen zur Literaturversorgung an den Hochschulbibliotheken der neuen Länder und im Ostteil von Berlin. Köln, 1992. 18 S. – Zugl. in: Bibliotheksdienst Bd 26, 1992, S. 480-491.
4. Current Contents on Diskette Journal Coverage. January, 1994.
5. EBSCO's 1993-94 Librarians' Handbook. EBSCO Industries Inc., 1993. 1446 p.

RESEARCH LIBRARY NETWORK AND COLLECTION MANAGEMENT IN ESTONIA

(First published in: The Integration of European Technological Libraries:
Proceedings of the Conference. Tallinn, Estonia, September 6-7, 1994.
Tallinn, 1995, p. 31-41)

To have a picture of the formation of Estonian scientific libraries network I will give a retrospect about foundations, reorganizations and liquidations of these libraries during their history.

The overview is given in chronological order:

- 1552-1831 The Public Library of Tallinn was working at St'Olaus' Church. Its collections consisted of religious as well as secular literature. In 1831 the library was deposited in the Estonian General Public Library.
- 1632-1656 Existence of the Library of Academia Gustaviana in Tartu and Academia Gustaviana Carolina in Tartu, later in Pärnu. The Library's collection of more than 3000 volumes was evacuated in Sweden in 1710.
- 1690-1710
- 1802 Foundation year of the Library of Tartu University, that has been working incessantly up to nowadays and is the biggest scientific library in Estonia now.
- 1825-1940 Estonian General Public Library was founded in 1825. Since 1842 it operated as the Library of Estonian Literary Society. The collections that comprised 80 000 volumes, were handed over to the Library of the Estonian Academy of Sciences in 1947.
- 1838-1950 Existence of the Library of Estonian Learned Society in Tartu. It had the collection of ca 25 000 vols. When the Society stopped its activities in 1950, the collections of the library were divided between the Library of the Estonian Academy of Sciences and the Archive Library of Literary Museum.
- 1892-1992 Primary School Teachers' Central Library, that was founded in 1892, had several names during its existence. In the last years it was called Estonian Pedagogical Library until 1992, when it was added to the Library of Tallinn Pedagogical University.
- 1909 Foundation year of the Archives Library of Estonian National Museum. Today it is the Archives Library of Literary Museum.
- 1914 Foundation year of the Tallinn Arts and Crafts School Library. Presently the Library of Art University. Foundation year of State Library, today the National Library of Estonia.
- 1918 Foundation year of State Library, today the National Library of Estonia

- 1919 Foundation of the Tallinn Technical University Library, that began its existence as the Library of Tallinn Technical College.
- 1919 The predecessor of Tallinn Pedagogical University Library was established in 1919 as the Library of Tallinn Teachers' College.
- 1935 Tallinn Conservatory Library was founded. Presently Estonian Academy of Music Library.
- 1944 Foundation of State Medical Library, now Estonian Medical Library.
- 1946 Library of the Estonian Academy of Sciences was founded.
- 1952 The Estonian Academy of Agriculture seceded from Tartu University, also the Library of the Estonian Academy of Agriculture began its existence. Now it is named Estonian Agricultural University Library.
- 1968-1991 Existence of Estonian Technical Library, that was reorganized in January, 1,1992; its journal, book and trade catalogue collections together with the staff of the respective departments were handed over to Tallinn Technical University Library. Patent and standards departments turned into independent libraries.
- 1992 Estonian Patent Library.
- 1992 Estonian Library of Standards.

As the above proves there were some ten bigger scientific libraries developed in Estonia by 1940 with the collections of ca 1 million volumes. Larger ones were situated in Tartu: Tartu University Library (650 000 vols) and the Library of Estonian Learned Society (25 000 vols). Thus, the necessary base for research in the form of libraries existed only in Tartu in those days.

The biggest libraries that were located in Tallinn were State Library (60 000 vols), the Library of Estonian Literary Society (80 000 vols) and Tallinn Technical University Library (21 000 vols). State Library acquired literature foremost in social sciences. The advancement of research work in Estonia didn't belong to its primary tasks. The Library of Estonian Literary Society comprised mainly literature about Estonia and other Baltic countries. Tallinn Technical University Library, as the university itself, was in the stage of formation yet.

Soviet occupation that started in 1940 brought along big changes in libraries as well as in other fields of action. As for scientific libraries, they were begun to be adjusted to Soviet patterns.

State Library got the status of a central scientific library of Estonia. In 1944 Estonian Medical Library was founded that had also the functions of a central library.

The Library of the Estonian Academy of Sciences was founded in 1946 to serve the developing system of institutes within the Academy of Sciences, and in 1968 Estonian Technical Library started its existence to serve Estonian industry.

There were suddenly many libraries in Estonia and besides, all of the new ones or those with new functions were situated in Tallinn. Bearing in mind that literature was acquired mainly from the Soviet Union or other Socialist countries, there was too much duplication in scientific libraries. The subject fields of acquisitions more or less overlapped in the three largest libraries (State Library, Tartu University Library and the Library of the Academy of Sciences) and thanks to all-union obligatory copies a lot of unnecessary literature accumulated in libraries.

At the same time the possibilities to subscribe scientific literature from Western countries were extremely scarce. Only the Academy of Sciences Library had some privileges in subscribing literature that had been published abroad.

In 1991, when Estonia re-established its independence, there was ca 12 million books and periodicals and 10 million patents in the ten largest scientific libraries of Estonia. Does this collection deserve maintenance as a whole is already another theme.

All that has been said above, is already bygone. But to plan the future we must be able to learn from the past. The speaker here is of the opinion that during the last 50 years a number of mistakes have been done in developing Estonian scientific libraries. It was not necessary to found so many new libraries such as Estonian Medical Library and Estonian Technical Library. Tartu University Library and Tallinn Technical University Library should have done their work anyway: the first in the field of medicine and the second in technology.

Inexpedient was also the parallel developing of two large universal libraries in Tallinn – State Library and Library of the Academy of Sciences – because their acquisition profile overlapped to a great degree. A little team (H. Johani and the speaker) did some detailed calculations in 1964, that proved the senselessness of the parallel existence of those two libraries. But discussions on corresponding theme were won by bureaucracy of course.

In the future development of scientific libraries we must proceed from the fact that we have 12 big and important scientific libraries. Their work must be coordinated and, if necessary, reorganized.

By now Estonia has free access to the world's information resources. In the present transition period financial support to our scientific libraries is insufficient. Therefore the collections grow slowly with new literature.

As of 1993 purchase comprised 22% and obligatory copies 17% of the acquisitions, but donations constituted 51% of collection growth and 10% of new literature was acquired by book exchange. It is natural that the number of acquisitions from Russia have been decreased, Estonia needs more information from Western countries.

Increasing financial support to scientific libraries is inevitable. Still, in small countries with limited resources, such as Estonia, libraries must cooperate in supplying information for science, education and economy.

In order to coordinate collection development in scientific libraries, thankworthy preliminary work was carried out by interlibraries working team:

Table 1

Classification of Scientific Research	TALLINN					TARTU		
	NL	ASL	TTUL	TPUL	EML	TUL	LMAR	AUL
1. NATURAL SCIENCES								
1.1 Mathematics		B				A		
1.2 Applied math		A	B			A		
1.3 Physics		A	B			A		
1.4 Astronomy		A				A		
1.5 Biophysics		A				B		
1.6 Physical, analytical, inorganic chemistry		A	B			A		
1.7 Organic chemistry and biochemistry		A	B			A		B
1.8 Molecularbiology		A				A		
1.9 Genetics, physiology, microbiology		A				A		B
1.10 Geology, geophysics		A	B			A		
1.11 Nature geography						A		B
1.12 Soil sciences								A
1.13 Botany		B				A		B
1.14 Ecology	B	A	B			A		B
1.15 Zoology						A		
1.16 Marine science		A						
2. ENGINEERING								
2.1 Geodesy		A	B			A		B
2.2 Material science		B	A					
2.3 Mechanics		B	A					
2.4 Mining engineering			A					
2.5 Power engineering		B	A					
2.6 Chemical engineer.			A					
2.7 Biotechn. and food science		B	A			A		A
2.8 Construction engineering			A					B
2.9 System and computer engineering		B	A			B		
2.10 Machinery and apparatus design			A					
2.11 Agricultural engineering			B					A
2.12 Electrical engineering		B	A					

Table 1 (continuation)

Classification of Scientific Research	TALLINN					TARTU		
	NL	ASL	TTUL	TPUL	EML	TUL	LMAR	AUL
3. MEDICAL SCIENCES								
3.1 Biomedicine		B			B	A		
3.2 Pharmacy, pharmacology, toxicology					B	A		
3.3 Clinical medicine					A	A		
3.4 Public health					A	B		
3.5 Stomatology					A	A		
3.6 Pediatrics					A	A		
3.7 Rehabilitation therapy					A	A		
4. AGRICULTURAL SCIENCES								
4.1 Tillage and land improvement		B						A
4.2 Plant breeding								A
4.3 Forestry								A
4.4 Cattle breeding								A
4.5 Veterinary medic.								A
5. SOCIAL SCIENCES								
5.1 Economics	A	B	A			A		B
5.2 Law	A	B				A		
5.3 Sociology	B	A	B			A		B
5.4 Demography	A	B				B		
5.5 Pedagogics	B			A		A		
5.6 Psychology	B		B	A		A		
5.7 Politology	A	B	B			A		
5.8 Human-, social- and economic geography	B	B				A		
5.9 Social anthropology and ethnology	B	A				A		
6 THE HUMANITIES								
6.1 History, archeology	B	A				A		
6.2 Philosophy	B	A	B	B		A		
6.3 Linguistics	B	A		B		A		
6.4 Literature	B	B		B		A		
6.5 Folkloristics	B	B				A	B	
6.6 Arts	A					B		
6.7 Theology	B					A		

Abbreviations:

NL – National Library; ASL – Academy of Sciences Library
 TTUL – Technical University Library TUL – Tartu University Library
 TPUL – Pedagogical University Library EML – Estonian Medical Library
 AUL – Agricultural University Library
 LMAR – Literary Museum Archives Library

Tables were composed according to the classification of scientific research in Estonia, Scientific libraries entered in the tables the following data:

A – which field of scientific literature is to be acquired as thoroughly as possible in their libraries, and

B – which field is acquired selectively (1).

Unfortunately some colleagues have misinterpreted the tables and concluded that every library that marked a certain field with letter A in the table, becomes also a resource library in that field. But the matter is more complicated. For example, there are 10 national resource libraries in Finland, 6 in Sweden, 7 in Norway. The pioneer of forming resource libraries in the Nordic countries was Finland (2). There are four central libraries in Germany (in the fields of agriculture, engineering, economy and medicine). In addition to these 4 central resource libraries there are many minor libraries in Germany that collect literature in some commonly fixed narrow fields (Sammelschwerpunktplan) and supplement so the collections of central libraries in these fields.

Let's have a look at table 1. We see that in Estonia there are more than one library that pretend to be a central resource library in natural sciences, medical sciences, social sciences and in the humanities. Only in the field of engineering there is just one resource library – Tallinn Technical University Library, that was sanctioned with the Government decree from September, 16, 1992.

There is only one candidate also in agricultural sciences and that is of course Estonian Agricultural University Library.

What would be the solution in natural, medical and social sciences and in the humanities?

Here it is suitable to turn to finances. According to the suggestions of Research Council of Germany, university libraries in new federal states should be developed, considering their profile, as follows (prices are calculated for the 1990 acquisition year)(3):

Tabel 3

	Monographs		Journals		Total
	Vols	Thous. DEM	Titles	Thous. DEM	Thous. DEM
General	2500	187,5	1250	125,0	312,5
Engineering	6600	792,0	2900	880,0	1672,0
Medical sciences	3000	450,0	1300	575,0	1025,0
Agricultural sc	2300	217,5	900	225,0	442,5
Social sciences	13800	1035,0	2590	338,5	1373,5
The humanities	16000	1200,0	2230	334,5	1554,5
Natural sciences	6000	900,0	1750	715,0	1615,0

Consequently, one set of scientific literature in all fields costs 8 million DEM i.e. 64 million EEK. (Considering inflation the today's cost is likely to be at least 100 million EEK). The fact is that it is hopeless to finance two or more Estonian libraries that acquire literature in the same field of science to satisfy university needs. Thus we see, that there can be only one resource library in every field.

Let's take one more example from Germany. The population of Germany is 78 million; there are 74 universities and university libraries and each year 275 million DEM is spent on the development of academic libraries in Germany. As for one library, it makes 3,7 million DEM per year. The number of students in Germany is 1 140 000.

Drawing parallels from Estonia with its 1,5 million inhabitants and 20 000 students, the number of Estonians is 52 times smaller and the number of students in Estonia 57 times smaller than in Germany. So we have warrant for 1,5 university and considering the same proportions ca 5 million DEM i.e. 40 million EEK should be provided for the development of Estonian scientific libraries per year; in addition to it 5 million EEK for interlibrary loan service and subscription of xerocopies. The question is how to divide this sum between our libraries.

As it was said above that the cost of one set of scientific literature was 64 million EEK. But all fields of science are not fostered in Estonia, anyway therefore it's not necessary to subscribe complete set of scientific literature in every field.

I have done also some further contemplations over the cost of necessary scientific literature. The list of journals in engineering offered by Research Council of Germany includes 2900 titles and the total cost is 880 thousand DEM i.e. 7,04 million EEK. *Current Contents* (4) that takes to its editions the most important journals of the world proposes only 830 journals in engineering and the expense is 3,8 million EEK (5). In the field of social sciences and the humanities Research Council of Germany suggests 4 800 titles with the cost of 670 thousand DEM (5,4 million EEK). The same figures in *Current Contents* are 1 375 titles and the cost is 2,45 million EEK.

So, if we subscribe the most important journals, listed in *Current Contents*, it will be about 55-60% of the total sum of journals proposed by Research Council of Germany for the 1990 acquisition year – and if we reduce our choice of books following the same proportions the sum would be ca 35 million EEK. Above mentioned sum doesn't comprise the cost of patent literature and standards. Also funds for acquisitions on B-level and national literature should additionally be taken into account. So we get about 50 million EEK. In the case of less important journals we have to be restricted to subscribing copies, because quite often only one scientist needs only one article from such journal in a year. And as for the less-used books it is sensible to prefer interlibrary loan service.

To sum up the topic I will give a list of the libraries that are, in my opinion, most suitable to be national resource libraries in Estonia:

National Library of Estonia	– in social sciences and arts
Tartu University Library	– in the humanities, natural sciences, medical sciences
Tallinn Technical University Library	– in engineering
Agricultural University Library	– in agricultural sciences

In fact, National Library has not marked very many A-s in social sciences in the tables. If National Library is not interested in being resource library in this field, Tartu University Library should take the role instead.

This doesn't mean to oust the Library of the Estonian Academy of Sciences. The latter can develop its collections at the level of A or B, just as it is foreseen in acquisition plan, but not at the level of a resource library.

It is not clear how to divide resources foreseen to literature in natural sciences or other fields. The speaker holds that if there is not other libraries beside resource library acquiring literature in one certain field of science, 100% of the sum planned for that field of science should be given to resource library. If there are some more libraries that acquire literature in this field of science on A or B level, 30-40% of the sum should be divided among other libraries. Undoubtedly the most competent judge in this matter is Estonian Research Council that knows how much research is being done in one or another field in Tallinn or in Tartu. It should be reasonable to consider the world's experience, according to which the status of a resource library is allocated to a library that holds the best collection of the field in question.

REFERENCES

1. Teadussuundade ja -erialade nomenklatuur: Vabariigi teadusraamatukogude komplekteerimise plaan. Tallinn, 1993. 3 l. Masinakiri.
2. Törnudd, Elin. Evaluation of the Resource Library System in Finland. Otaniemi, 1993. 55 p. (OTA-kirjasto A; 17).
3. Wissenschaftsrat: Empfehlungen zur Literaturversorgung und den Hochschulbibliotheken der neuen Länder und im Ostteil von Berlin. Köln, 1992. 18 S. – Zugl. in: Bibliotheksdienst Bd. 26 1992, S. 480-491.
4. Current Contents on Diskette: Journal coverage. January, 1994.
5. EBSCO's 1993-94 Librarians' Handbook. EBSCO Industries Inc., 1993. 1446 p.

TEADUSLIKE KESKRAAMATUKOGUDE TEAVIKUTE KOMPLEKTEERIMISE FINANTSEERIMISPRINTSIIBID

(Varem ilmunud: Muutuv ülikooliraamatukogu. Tln., 2000, lk. 143-153)

Teadusraamatukogude kogude terviklikuks arendamiseks on paljudes riikides seadusandlike aktidega sätestatud teaduslike keskraamatukogude (ressursiraamatukogude) süsteem, mis peab tagama kõigi ainevaldkondade infovajaduse rahuldamise. Ka Eestis on selline süsteem rakendunud. Eesti majanduse, kultuuri, teaduse ja hariduse infoga varustamise tagamiseks sätestas Kultuuri- ja Haridusministeerium oma määrustega 1994. ja 1995. aastal teaduslikud keskraamatukogud ja nende ülesanded [1; 2]. Teaduslike keskraamatukogude ülesanded on põhijoontes paigas ja vajavad vaid täpsustamist. Ülesannete täitmist takistab raamatukogude ebapiisav finantseerimine. Vaegfinantseerimine ei ole kõigi raamatukogude puhul ühesugune - mõni raamatukogu saab talle vajalikest teavikute komplekteerimissummadest suurema protsendi kui teine raamatukogu.

Eestis ei ole teaduslike keskraamatukogude teavikute komplekteerimise finantseerimise alustega seni tegeldud. Ettekandja on püüdnud sellesse probleemi mõningat selgust luua ning aastail 1998–99 välja töötanud teavikute komplekteerimise finantseerimisprintsipi.

Mitmel pool (näiteks Holland, Suurbritannia, Rootsi, Soome, Taani) on teadusraamatukogude rahastamisel mindud üle raameelarvestusele, mis on sihitud tulemite kontrollile. Saksamaa liidumaade enamikus seevastu kasutatakse traditsioonilist eelarvestust, mis põhineb investeeringul ja vahendite kasutuse kontrollil. Soomes on raameelarvestus toonud kaasa sellise ebasoovitava nähtuse, et säästmisvõimalusi otsides on kokkuhoiukohtadeks saanud eelkõige raamatukogud. Soome teaduslike keskraamatukogude juhid ei ole praeguse finantseerimissüsteemiga rahul ja taotleavad selle muutmist [3; 4].

Eri riikides kalkuleeritakse teadusraamatukogude eelarveid erinevalt. Näiteks Taanis lähtutakse seitsme haridusministeeriumi alluvuses oleva ülikooliraamatukogu eelarvete kalkuleerimisel eelkõige ülikooli tulemuslikkusest. Aluseks võetakse õppe- ja teadustöö finantseerimise jt näitarvud. Korraliseks õppetööks, avatud ülikooli õppetööks ja doktoriõppeks ette nähtud summad (miljonites kroonides) korrutatakse nn raamatukogu koefitsientidega. Samamoodi tehakse teaduse baasfinantseerimise ja ülikooliväliste finantseerimissummadega. Arvesse võetakse ka aktiivsete (st eksameid sooritanud) üliõpilaste arv. Lisatakse summa, mis saadakse laenutuste arvu (tuhandetes) korrutamisel nn raamatukogu koefitsiendiga. Lõpuks lisatakse veel baasfinantseerimine, so summa, mis fikseeritakse eraldi iga raamatukogu jaoks, lähtuvalt selle raamatukogu situatsioonist [5; 6].

Saksamaal, Hessenil liidumaal saadakse ülikooliraamatukogude eelarvete kalkuleerimisel põhisumma ülikoolis viljeldavate teadusvaldkondade teavikute maksumuse alusel. Sellele summale tehakse juurdearvestus – 2% iga 1000 üliõpilase kohta, mis ületab 20 000, ning 1% iga 1000 üliõpilase kohta, mis ületab 30 000. Eelnevale

lisandub summa, mis saadakse järgmiselt: laenutustest ülikoolivälistele lugejatele võetakse maha 10% ja saadud arv korrutatakse 3,3-ga (so ühe laenutuse maksumusega). Peale selle nähakse veel ette õppekirjandusega varustamiseks 20 Saksa marka üliõpilase kohta aastas [7].

Tutvunud lähemalt mitme riigi teadusraamatukogude komplekteerimise finantseerimisprintsiipidega, jõudis ettekandja seisukohale, et Eestis on käesoleval ajal otstarbekas jääda traditsioonilise eelarvestuse juurde. Alles seejärel, kui finantseerimisprintsiibid on kinnitatud ja raamatukogusid finantseeritakse nende ülesannetele vastavalt, on kohane hakata arvestama ülikoolide ja raamatukogude tegevuse tulemuslikkust.

Eesti teaduslike keskraamatukogude teavikute komplekteerimise finantseerimisvajaduste kindlaksmääramisel lähtus ettekandja soovist Saksamaa ülikooliraamatukogude finantseerimiseks, kus üks täiskomplekt vajalikke teavikuid kõigist teadusvaldkondadest (teadus-, rakendus- ja teatmekirjandus koos nende elektrooniliste ja mikrovormidega) maksis 1992. aastal 8 miljonit Saksa marka, so 64 miljonit Eesti krooni. See summa jaguneb teadusvaldkondade vahel järgmiselt: üldteosed 2,5; loodusteadused 12,9; tehnikateadused 13,4; arstiteadused 8,2; põllumajandusteadused 3,5; sotsiaalteadused 10,0 ja humanitaarteadused 13,8 miljonit krooni [8]. Järgnenud aastate (1993 kuni 1998) hinnatõus (u. 35%) on kõrvale jäänud, sest Eestis on raskusi 1992. aasta tasemelegi jõudmisega.

Ettekandja lähtus sellest, et Eesti majanduse, kultuuri, teaduse ja hariduse infovarustatuse tagamiseks vajab teaduslike keskraamatukogude süsteem ühte teavikute täiskomplekti. Muidugi on midagi vaja dubleerida, samas aga ei vajata Eestis kõike, mida vajatakse Saksamaal. 64 miljonile lisandub umbes 6 miljonit krooni õppekirjanduse muretsemiseks ülikooliraamatukogudele. 64 miljonist kroonist on pool arvestatud teaduse infovarustatuse tagamiseks (teadlasi on Eestis ligikaudu 4300), teine pool spetsialistide teenindamiseks, teaduslike universaal- ja erialaraamatukogude baasfinantseerimiseks ning rahvuskirjanduse kogude komplekteerimiseks.

Teavikute komplekteerimise finantseerimisprintsiipide põhiseisukohad on järgmised.

Ülikooliteaduse informatsiooniga varustamiseks võetakse aluseks konkreetsetes ülikoolis eri teadusvaldkondades töötavate õppejõudude ja teadurite arv. Konkreetsele ülikooliraamatukogule on vastava teadusvaldkonna kirjanduse ostusummad arvestatud proportsionaalselt oma ülikooli teadlaste osakaalule sama teadusvaldkonna teadlaste üldarvus. Avalik-õiguslikes ülikoolides kuluks teadustööks vajalike teavikute ostuks 24 miljonit krooni aastas. Ülikooliteaduse puhul on konkreetsed arvestused tehtud nii, et näiteks loodusteaduste alase kirjanduse maksumuse 50 protsendist (so 6,5 miljonit krooni) saab Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR) 38,7% sellest summast (vastavalt Tartu Ülikooli loodusteadlaste osakaalule Eesti loodusteadlaste üldarvus), mis on 2,5 miljonit krooni (teadlaste ja inseneride protsentuaalset jaotust teadusvaldkonniti vt tabel 1). Arstiteaduste alase kirjanduse maksumuse 50 protsendist (so 4,1 miljonit krooni) saab TÜR 65,1% sellest summast, mis on 2,7 miljonit krooni; sotsiaalteaduste alase kirjanduse maksumuse 50 protsendist 36,7% (1,9 miljonit krooni); humanitaar-

teaduste alase kirjanduse maksumuse 50 protsendist 31,1% (2,2 miljonit krooni) ja tehnikateaduste alase kirjanduse maksumuse 50 protsendist 4,8% (0,3 miljonit krooni). Eeltoodud näitele vastavalt on arvatud iga ülikooli puhul ülikooliteaduse kirjandusega varustamiseks vajalik summa. Ülikooliti kujunesid summad järgmiseks: TÜR – 9,5 miljonit krooni; Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu (TTÜR) – 7,1 miljonit krooni; Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu (EPMÜR) – 3,4 miljonit krooni; Tallinna Pedagoogikaülikooli Raamatukogu (TPÜR) – 3,0 miljonit krooni. Eesti Kunstiakadeemias ja Eesti Muusikaakadeemias on teadus- ja arendustegevusega hõivatud väga väike osa õppejõududest. Õppetöö kõrval on nad hõivatud loometegevusega. Seetõttu on nende ülikooliraamatukogude (EKAR ja EMAR) finantseerimisvajaduseks võetud kujutava kunsti (600 tuhat krooni) ning muusika- ja teatrilase (500 tuhat krooni) kirjanduse maksumus (vt ka tabel 3).

Ülikoolivälise teaduse, st riiklikes jt teadus- ja arendusasutustes ning ettevõtluses töötavate teadlaste kirjandusvajaduse rahastamine jaotatakse teaduslike keskraamatukogude vahel, arvestades väljaspool ülikoole töötavate teadlaste osakaalu Tallinnas ja Tartus. Ülikoolivälise teaduse jaoks on vaja teavikuid 7,7 miljoni krooni eest aastas. TTÜRile on arvestatud tehnikaalase kirjanduse maksumuse 50 protsendist 20,9%, so 1,4 miljonit krooni ülikoolivälistele Tallinna tehnikateadlastele avaliku teenuse osutamiseks; TÜRile 1,2 miljonit krooni ülikoolivälistele Tartu loodus-, arsti- ja humanitaarteadlaste avaliku teenuse jaoks; EPMÜRile 330 tuhat krooni ülikoolivälistele Tartu ja Tartu lähikonna põllumajandus- ja tehnikateadlaste jaoks; TPÜRile 15 tuhat krooni ülikoolivälistele Tallinna pedagoogikateadlaste jaoks; Eesti Rahvusraamatukogule (RR) 2,2 miljonit krooni ülikoolivälistele Tallinna sotsiaal- ja humanitaarteadlaste jaoks; Eesti Akadeemilisele Raamatukogule (EAR) 1,7 miljonit krooni ülikoolivälistele Tallinna loodusteadlaste ning Tallinna lähikonna põllumajandusteadlaste jaoks; Eesti Meditsiiniraamatukogule (EMR) 900 tuhat krooni Tallinna arstiteadlaste teenindamiseks (vt ka tabel 3).

Teaduslike keskraamatukogude poolt majanduse, kultuuri ja hariduse alal töötavatele **spetsialistidele osutatavate teenuste** finantseerimisel arvestatakse spetsialistide osakaalu Tallinnas, Tartus ja mujal Eestis (vt tabel 2). Spetsialistide infovajaduse rahuldamiseks kulub 7,9 miljonit krooni aastas. Kõrg- ja keskeriharidusega spetsialistidest, keda on umbes 280 tuhat, elab ligikaudu 36% Tallinnas, 10% Tartus ja Tartumaal ning 54% mujal. Kui arvestame poole mujal töötavatest spetsialistidest Põhja-Eesti ja teise poole Lõuna-Eesti teeninduspiirkonda, siis saame Tallinna teeninduspiirkonda 2/3 ja Tartu teeninduspiirkonda 1/3 spetsialistidest. Selliselt on teaduslike keskraamatukogude vahel jagatud ka 12,5% teavikute täiskomplekti maksumusest, so 7,7 miljonit krooni spetsialistidele avaliku teenuse osutamiseks.

Teavikuostuks **teaduslikele universaal- ja erialaraamatukogudele nähakse ette baasfinantseerimine**, kokku 18,6 miljonit krooni aastas, kõrvuti finantseerimisega, mis tuleneb nende ülesandeist ülikoolivälise teaduse teenindamisel ja spetsialistidele osutatavaist teenustest. Teaduslike universaalraamatukogude (RR ja EAR) teavikute komplekteerimise baasfinantseerimiseks on arvestatud kokku 25% teavikute täiskomplekti maksumusest: RRile 15%, so 9,6 miljonit krooni ja EARile

10%, so 6,4 miljonit krooni. Kolme teadusliku erialaraamatukogu, so Eesti Patendiraamatukogu (EPR), Eesti Standardiraamatukogu (ESR) ja Eesti Laste- kirjanduse Teabekeskuse (ELT) teavikute komplekteerimise baasfinantseerimiseks on arvestatud kokku 2,6 miljonit krooni.

Rahvuskirjanduse kogude komplekteerimiseks (sh eesti vana raamat) on kavandatud summad neljale nende kogude arendamise ülesannet täitvale raamatu- kogule (RR, TÜR, EAR ja Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu (EKMAR)) kokku 5,2 miljonit krooni. Kolme esimese raamatukogu puhul on arvestuse aluseks uute eesti raamatute ja ajakirjade ühe täiendava komplekti ja vana eesti raamatu komplekteerimiskulud.

Üliõpilaste õppekirjandusega varustamiseks arvestatakse 240 krooni üliõpilase kohta aastas, mis teeb kuue avalik-õigusliku ülikooli kohta kokku 5,9 miljonit krooni. Õppekirjanduse ostusummad kujunesid 1998/99. õppeaasta üliõpilaste arvudest lähtudes järgmiseks:

ÕPPEASUTUS	ÜLIÕPILASTE ARV	OSTUSUMMA (milj. kr.)
Tartu Ülikool	9334	2,2
Tallinna Tehnikaülikool	7983	1,9
Tallinna Pedagoogikaülikool	3922	0,94
Eesti Põllumajandusülikool	2386	0,6
Eesti Kunstiakadeemia	639	0,15
Eesti Muusikaakadeemia	476	0,1

Eelöeldut silmas pidades tuleb Eesti teaduslike keskraamatukogude teavikuostu finantseerida 70 miljoni krooni ulatuses aastas (vt tabel 3). Paaril viimasel aastal on nimetatud raamatukogudele teavikuostuks riigieelarvest eraldatud umbes 33 mil- jonit krooni aastas, mis on ettekandes toodud vajadusest vaid 47%. Niisiis on teaduslike keskraamatukogude lisafinantseerimine täiesti vältimatu. Kui see otse- kohe ei õnnestu sel määral, nagu ettekandes on esitatud, siis tuleks lähiajal raamatukogusid rahastada proportsionaalselt nende ülesannetele.

Eelpool kirjeldatud finantseerimispehmoõtted olid esmakordselt arutusel 1998. aasta 30. novembril Eesti Akadeemilise Raamatukogu tegevuse analüüsimiseks ja ümberkorraldamiseks kultuuriministri käskkirjaga moodustatud komisjoni koosolekul. Täpsustatud variant, mis on esitatud käesolevas ettekandes, oli 1999. aasta 18. mail arutusel teaduslike keskraamatukogude direktorite nõukogus.

Nimetatud koosolekul ei jõutud finantseerimispehmoõtete koosõlastamisel konsensuseni. Kolm raamatukogu pidasid oma finantseerimisvajadust suuremaks, kui arutusel olnud dokumendis kirjas oli. Rahvusraamatukogu on seisukohal, et parlamendiraamatukogu funktsioonide täitmiseks oleks vaja lisada umbes 4 miljonit krooni. Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu peab vajalikuks suurendada aastast komplekteerimissummat 700 tuhandelt kroonilt 1,25 miljoni kroonini ja Eesti Standardiraamatukogu 300 tuhandelt kroonilt 500 tuhande kroonini.

Koosolekul, mis toimus 1998. aasta 30. novembril, otsustati Tartu Ülikooli Raamatukogu direktori Toomas Liivamäe ettepanekul finantseerimis põhimõtteid täiendada sellega, et teaduse kirjandusvajaduse finantseerimisel võetakse arvesse ka teadustöö tulemuslikkus (publitseerimine rahvusvahelistes retsenseeritavates ajakirjades jm). Käesolevaks ajaks (november 1999) ei ole veel välja pakutud metoodikat, kuidas seda teha.

Toomas Liivamägi on rõhutanud, et Eestis toimunud teadusasutuste reformi tõttu ei saa olla nõus sellega, et EARi teavikute komplekteerimise finantseerimist jätkatakse endiselt, so teiste teadusraamatukogudega võrreldes samas proportsioonis kui senini. Toomas Liivamägi leiab, et Tallinna ja Tartu teadusraamatukogude finantseerimise suhe pole õige. Praegune finantseerimine on 75% ja 25%; kavas, mis esitati 1999. aasta 18. mail toimunud koosolekule, vastavalt 69% ja 31%. Toomas Liivamäe arvates võiks õige suhe olla 60% ja 40%.

Jääb loota, et lähiajal arutatakse tõstatud küsimused läbi ja jõutakse finantseerimis põhimõtete kooskõlastamiseni.

Tabel 1

**Teadus- ja arendustegevusega hõivatud teadlased
ja insenerid teadusvaldkonniti**

(% vastava teadusvaldkonna teadlastest ja inseneridest) [9]

TEADUS- JA AREN- DUS- ASUTUSED	TEADUSVALDKOND					
	Loodus- teadused	Tehni- kateadu- sed	Arsti- teadused	Põllu- majan- dustea- dused	Sotsiaal- teadused	Huma- nitaar- teadu- sed
TTÜ	16,6	64,9	0,4	-	23,3	7,3
TPÜ	6,1	0,4	1,0	-	27,5	16,3
EKA	-	-	-	-	-	0,1
EMA	-	-	-	-	-	4,2
Riikl. jt asutused ning ettevõtlus (koos Saku ja Harkuga)	22,2	20,9	21,2	16,5	6,3	27,6
TALLINN kokku	44,9	86,2	22,6	16,5	57,1	55,5
TÜ	38,7	4,8	65,1	-	36,8	31,1
EPMÜ	12,4	8,3	8,4	67,4	6,1	2,5
Riikl. jt asutused ning ettevõtlus (koos Jõgeva, Mooste ja Polliga)	4,0	0,7	3,9	16,1	-	10,9
TARTU kokku	55,1	13,8	77,4	83,5	42,9	44,5
TALLINN ja TARTU kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabel 2

Kõrg- ja keskeriharidusega spetsialistide osakaal Tallinnas, Tartus ja Tartumaal ning mujal Eestis (%) [10]

TEADUSVALD-KOND	TALLINN	TARTU JA TARTUMAA	MUJAL
Loodusteadused	60,0	22,5	17,5
Tehnikateadused	40,6	7,3	52,1
Arstiteadused	35,0	16,8	48,1
Põllumajandus-teadused	9,4	10,6	80,0
Sotsiaalteadused	39,3	9,4	51,2
Humanitaarteadused	47,5	14,4	38,1
KESKMINE	36,5	9,7	53,8

Tabel 3

Teaduslike keskraamatukogude teavikute komplekteerimise rahastamisvajadus (miljonites kroonides)

Raamatukogud	A	B	C	D	E	F	Kokku
TÜR	9,5	1,2	1,9		1,5	2,2	16,3
TTÜR	7,1	1,4	1,7			1,9	12,1
TPÜR	3,0	0,02	0,05			0,9	4,0
EPMÜR	3,4	0,33	0,44			0,6	4,8
EKAR	0,6					0,15	0,7
EMAR	0,5					0,12	0,6
RR		2,2	2,0	9,6	1,5		15,3
EAR		1,7	1,1	6,4	1,5		10,7
EMR		0,9	0,7				1,6
EPR				2,0			2,0
ESR				0,3			0,3
EKMAR					0,7		0,7
ELT				0,3			0,3
Kokku	24,1	7,7	7,9	18,6	5,2	5,9	69,4

A - ülikooliteadusele; B - ülikoolivälisele teadusele; C - teenusteks spetsialistidele;

D - teaduslike universaal- ja erialaraamatukogude baasfinantseerimiseks;

E - rahvuskirjanduse kogudele; F - õppekirjanduse muretsemiseks

Kirjandus ja allikad

1. Teadusliku keskraamatukogu tegevuse põhimõtted // Kultuuri- ja Haridusministeeriumi Teataja (1995) 10, lk. 24.
2. Teaduslike keskraamatukogude ja nende ainevaldkondade loetelu // Kultuuri- ja Haridusministeeriumi Teataja (1995) 10, lk. 25–27.
3. Häkli, E. et al. Keskustelua kirjastoasiasta. Tieteellisen tietohuollon varmistaminen // Signum (1996) 4, s. 80–82.
4. Häkli, Esko. Muutosten tuulia Euroopan tieteellisissä kirjastoissa // Signum (1998) 5, s. 90–95.
5. Larsen, Svend. Financing and budgeting in a time of change. The state of the art in Denmark. IFLA, 1997. 5 p.
6. Larsen, Svend. Budgeting mechanism // Isiklik kiri Konrad Kikasele 13.07.1998. 2 l.
7. Informationssystem Hessen. Ziele, Struktur, Aufbau, Kostenmodell. Empfehlungen der Arbeitsgruppe Finanzierung der wissenschaftlichen Bibliotheken. 1994. 71 S.
8. Bibliotheken '93. Strukturen, Aufgaben, Positionen. Berlin-Göttingen, 1994. 182 S.
9. Tabel 1 on koostatud Eesti Statistikaametile esitatud teadus- ja arendustegevuse 1997. aasta riikliku statistilise aruande algdokumentide põhjal.
10. Tabel 2 on koostatud 1995. aasta Eesti tööjõu uuringu andmebaasist saadud andmeil.

FUNDING PRINCIPLES OF ESTONIAN RESOURCE LIBRARIES

Summary

(First published in: Muutuv ülikooliraamatukogu. Tln., 2000, p. 154-155)

The paper focuses on the development of Estonian resource libraries' funding principles. In Estonia eleven resource libraries were instituted in 1994, each of which is responsible for acquisitions in certain fields of sciences. In order to fulfil their tasks adequately the resource libraries should perform as an integrated library network and their budgets must be sufficient to accomplish the libraries' tasks.

For identifying the resource libraries' funding needs the author has proceeded from the Bavarian university libraries' budgeting model. According to this model the annual acquisition need of relevant literature for a university which covers all fields of knowledge is 54 000 volumes of monographs and 17 000 volumes of journals. The author states that in order to satisfy the information needs of Estonian economy, culture, science and education one set of the above mentioned publications is necessary and sufficient.

The paper describes the principles of calculating the funding needs of resource libraries proceeding from the number of Estonian researchers, specialists and students in different universities and districts of Estonia as well as from the cost of literature in corresponding fields of knowledge.

When calculating the cost of information sources needed for university science the percent allocated to each university among the total cost of literature in a certain field of knowledge is in correlation with the percent of researchers in a university among the total number of researchers in this field in Estonia.

With the view of satisfying the information needs of specialists, working in economy, culture and education, the number of specialists living in Tallinn, Tartu and other districts of Estonia are taken into account when calculating the budgets of resource libraries.

In order to supply students with textbooks 240 EEK has been calculated for each student per year.

The author summarizes that the system of Estonian resource libraries needs about 70 million kroons for annual purchase of literature. Today the financing makes up a half of this sum.

COLLECTION MANAGEMENT IN RESOURCE SPARING DEVELOPMENT OF ESTONIA

(First published in: IATUL Proceedings. Vol. 5 (new series), 1996, p. 263-274)

This paper deals with coordinating and financing collection development in Estonian research libraries against the background of rearrangements in these libraries' work during the period of lately re-established independence.

By 1940 there were some ten large academic and other research libraries developed in Estonia with collections of ca 1 million volumes. The larger ones were situated in Tartu: Tartu University Library (650 000 vols), Archives Library of the Estonian National Museum (100 000 vols) and the Library of the Estonian Learned Society (25 000 vols).

The biggest libraries that were located in Tallinn were the State Library (60 000 vols), the Library of the Estonian Literary Society (80 000 vols) and Tallinn Technical University Library (21 000 vols). Thus, there was an urgent need of a larger research library.

After Soviet occupation started in 1940 research libraries were begun to be adjusted to Soviet patterns. As a matter of fact the foundation of new research and educational institutions, as well as state industrial enterprises, influenced the formation of the libraries' network. The State Library got the status of a central research library of Estonia. In 1944 the Estonian Medical Library was founded which had also the functions of a central library. The Library of the Estonian Academy of Sciences was founded in 1946 to serve the developing system of institutes within the Academy of Sciences and, in 1968, the Estonian Technical Library started its existence, to serve Estonian industry. The Library of the newly opened Estonian Agricultural University began its work in 1952.

There were suddenly too many libraries in Estonia which caused overduplication of the literature that was published in the Soviet Union. At the same time the resources to subscribe to scientific literature from Western countries were extremely scarce.

The speaker is of the opinion that during the past 50 years a number of mistakes have been made in developing Estonian research libraries. It was not reasonable to found new libraries in the field of medicine and technology: existent university libraries should have done their work anyway. It was also inexpedient to have the parallel development of two large universal libraries in Tallinn – the State Library and the Library of the Academy of Sciences – because their acquisition profiles overlapped to a great degree. The expert survey that was carried out in 1964 revealed the necessity to unite these libraries, but this idea was disapproved of by state authorities.

After restoring the independence of the Republic of Estonia some rearrangements have taken place in the Estonian research libraries' network. In 1992 the Estonian Technical Library was liquidated and its journal and book collections, with

corresponding departments, were incorporated into the Tallinn Technical University Library; patent and standards departments were reorganized into the libraries of corresponding institutions (Board of Patents and Standards' Board). The same year also the Estonian Pedagogical Library was liquidated and its collections were handed over to the Library of Tallinn Pedagogical University.

No major reforms in libraries of all-Estonian importance are planned for the near future. As of the end of 1994 there are 12 large academic and other research libraries in Estonia with a total collection of 26.9 million items. Staff number in these libraries was 1410 (1144 librarians and information workers). The list of libraries, together with some data, has been given in table I [1].

By now Estonia has free access to the world's information resources. Unfortunately, in the present transitional period, financial support for research libraries is insufficient. Therefore the collections grow slowly with new literature. As of 1994, new literature by purchase comprised 21% and obligatory copies 24% of the acquisitions, but donations constituted 40% of collection growth and 15% of new literature was acquired by book exchange. In 1994 the acquisition expenditure comprised 13.7 million EEK (1.7 million DEM). As for the acquisition expenses of the Patent Library, 80% was spent on patents and 20% on journals. The Library of Standards spent 90% on standards and 10% on journals. In the other libraries two thirds of the expenditures went on journals and remaining sums were spent on books.

It is natural that the number of acquisitions from Russia has been decreased, but Estonia needs more information from Western countries. Increasing financial support to research libraries is inevitable. Still, in small countries with limited resources, such as Estonia, libraries must cooperate in supplying information for science, education and economy and coordinate their work.

In order to coordinate collection development in research libraries some preliminary work was carried out by an interlibraries working team: tables were composed according to the orientations of research work in Estonia and research libraries marked out which fields they wanted to acquire as thoroughly as possible (mark A) and which field is acquired selectively (mark B). The tables were filled by the fall of 1994 and revealed that in Estonia there are two pretenders to A-level acquisition in natural sciences, medical sciences, social sciences and in the humanities:

in natural sciences – Tartu University Library and the Library of the Academy of Sciences;

in medical sciences – Tartu University Library and the Medical Library;

in social sciences – Tartu University Library and the National Library of Estonia;

in the humanities – Tartu University Library and the Library of the Academy of Sciences.

Table 1**Main research libraries in Estonia in 1994**

Library	Foundation Year	Collections (thous. items)	Acquisition expenditures (thous. EEK)
National Library of Estonia	1918	3326	1764
University libraries			
Tartu University Library	1802	3372	3512
Tallinn Technical University Library	1919	1448	1669
Estonian Agricultural University Library	1952	509	309
Tallinn Pedagogical University Library	1919	346	300
Estonian Academy of Music Library	1935	229	7
Library of Tallinn Art University	1914	70	24
Other research libraries			
Library of Estonian Academy of Science	1946	2845	4309
Archives Library of Estonian Literary Museum	1909	695	56
Estonian Medical Library	1944	291	145
Estonian Patent Library	1992	13536	1522
Estonian Library of Standards	1992	209	80
Total		26876	13697

In the field of engineering there was one candidate for A-level acquisition – Tallinn Technical University Library; that has already been sanctioned as the Estonian Resource Library of Technology by Government decree, from September, 16, 1992. There was only one candidate also in agricultural sciences – the Estonian-Agricultural University Library.

The acquisition plan of research and special libraries was fixed by the decree of the minister of culture and education at the end of 1994 [2]. The common plan comprises fields of acquisition of each library – in the way they had been marked with A and B in the tables.

Also the principles of central research libraries' activity were fixed [3]. The tasks of central research libraries are settled as follows:

1. to collect, preserve and make accessible primary and secondary documents necessary to their fields of responsibility;
2. to be a centre of interlibrary loan;
3. to be a cataloguing centre for its field of responsibility;
4. to process, analyse and disseminate information about resources and databases of a given field;

5. to manage cooperation with libraries and information centres of the same, or related field, at home and abroad.

The principles of central research libraries include the clause where it is said that supplementary financial funds, necessary for the work of a central library, come from the State budget through the Ministry of Culture and Education. For the time being this clause has no validity and, after all, we don't have any basic documents in Estonia about financing research libraries.

It would have been natural if there had been one fixed central research library for each field – a national resource library – as it is done in many other countries. As a result of discussions it was decided that the Library of the Estonian Academy of Sciences won't apply for the role of central research library in the humanities. Agreement was achieved also in the matter of medical literature: theoretical medicine is left for Tartu University Library and clinical medicine for Estonian Medical Library. As for natural and social sciences an agreement was not reached and two libraries hold the position of a central library. The list of ten central research libraries and their fields of responsibility was fixed in January 1995 (see table 2). [4]

Table 2

The fields of responsibility of central research libraries

Fields	Libraries
Natura Sciences	Tartu University Library; Library of Estonian Academy of Sciences
Engineering	Tallinn Technical University Library
Medical Sciences	Tartu University Library (theoretical medicine); Estonian Medical Library (clinical med.)
Agricultural Sciences	Estonian Agricultural University Library
Social Sciences	Tartu University Library; National Library of Estonia (except pedagogy and psychology); Tallinn Pedagogical University Library (pedagogy)
The humanities	Tartu University Library (except arts); National Library of Estonia (arts)
Patents	Estonian Patent Library
Standards a.o. technical documents	Estonian Library of Standards
Estonian printed matter	Archives Library of Estonian Literary Museum (1632-); National Library of Estonia (1945-); Library of Estonian Academy of Sciences (Estonian literature in exile)
Estonica	National Library of Estonia; Library of Estonian Academy of Sciences; Tartu University Library; Archives Library of Estonian Literary Museum
Baltica	Library of Estonian Academy of Sciences; Archives Library of Estonian Literary Museum

The discussions on coordination of the fields of responsibility turned out to be very heated as several libraries fought for the maintenance or strengthening of their positions. It is understandable because reforms in the organization of science and higher education are underway.

In some specialities the instruction is given in two universities. In the academic year 1995/96 the admission to these specialities will be only in one university, where the relevant scientific base is stronger.

The last quarter of 20th century is characterized by rapid expansion of higher education – in OECD countries there are 25 students per 1000 inhabitants on an average and the goal is to raise this number to 33 by the turn of the century. In Estonia there were 21 092 students in six universities; 1824 in 7 state higher schools and 1852 in 7 private higher schools, thus, only 15 students per 1000 inhabitants in the academic year 1993/94 [5]. The goal is to raise this number to 25 by the turn of the century.

As of 1993 4996 scientists and engineers were engaged in research and development work in Estonia. 59% of them worked in universities and 22% in the Estonian Academy of Sciences [6]. Some of the university professors are not engaged in research and most of the outstanding scientists of the Academy of Sciences don't lecture in universities.

On the initiative of the Estonian Research Council a survey of the institutions related to research and development work in Estonia was carried out in 1994. The aim was to have an adequate picture of the status of Estonian science and find out how the results of research are used in solving the problems that accompany the development of society and state. The results of the survey will be the basis for changes in the system of science and higher education. It has been noted, in the suggestions of the survey account [7], that the university is to become a fundamental structure in basic research of Estonian science; some of the institutes of the Estonian Academy of Science will be integrated into universities in the course of two years. The Academy of Sciences will be turned into a representative body, including scientific societies and some specific research institutions. Some of the institutions of the Estonian Academy of Sciences will be reorganized into applied institutes that operate in the domain of ministries and coordinate the realization of state programmes. Ineffective research groups under a critical mass, depending on their functionality, will be closed down or united with groups of similar profile.

There will be organizational changes also in universities. The profile of Tartu University will be maintained and proportionally developed. It will be integrated with four research institutions of the Academy of Sciences which are located in Tartu.

Tallinn Technical University is planned to develop into a full-size technical university, which means the strengthening most of the components of applied, natural and social sciences and the humanities. It is planned to integrate Tallinn Technical University with nine institutions of the Academy of Sciences that are situated in Tallinn.

Reforms in the system of science and higher education will bring about changes in the work of research libraries. The fields of responsibility will probably be looked over again. The Law of Public Libraries that was passed in Estonia 1992 provided these libraries with legal protection [8]. The Law has helped to maintain the libraries' network in the present situation of economic difficulties and to guarantee their financing. According to the Law, finances for public libraries are derived from the State budget and the budget of local governments. 50% of public libraries' acquisitions expenses are covered by the State budget, according to the proposals of the Ministry of Culture and Education. These proposals have been accepted in the State Assembly and entered in the State budget.

There are no legal guarantees for financing academic and other research libraries in Estonia. The allocation of budgetary sums sometimes depends on the way the leaders of research institutions, ministry officials and committees of the State Assembly accept the libraries' applications.

This year it is planned to compose proposals for financing Estonian research libraries. Here I'd like to dwell on some standpoints that might be the basis for this. There are no good examples to be taken from the neighbouring countries but it is possible to get a number of useful ideas from the proposals of the Research Council of Germany for financing acquisitions in academic libraries [9]. According to these proposals financial needs are calculated in consideration of the cost of the literature that corresponds to the profile of a university: Table 3 gives the data for the main fields (proposals include also the data of more special fields). According to the proposals the necessity and cost of scientific literature in German universities are as follows (prices are calculated for the 1990 acquisition year) – see table 3.

Table 3

The needs of scientific literature in German universities

Fields	Monographs (vols)	Journals (titles)	Financial needs (thous. DEM)	%
General	2500	1250	312.5	3.9
Natural Sciences	6000	1750	1615.0	20.2
Engineering	6600	2900	1672.0	20.9
Medical Sciences	3000	1300	1025.0	12.8
Agricultural Sciences	2300	900	442.5	5.5
Social Sciences	13800	2590	1373.5	17.2
The humanities	16000	2230	1554.5	19.4
Total	50200	12920	7995.0	100.0

Consequently, one set of scientific literature cost 8 million DEM i.e. 64 million EEK, 5 years ago. Considering inflation today's cost is likely to be at least 100 million EEK. But every field of science is not fostered in Estonia, there's no need to obtain the whole set of scientific literature. The above mentioned sum doesn't include the cost of patent literature and standards. Also funds for acquisitions on B level and national literature should be taken into account. Calculations of students' textbooks should also be grounded on the standards of Germany: teaching materials for 1 student cost 20 DEM or 160 EEK in a year. According to this calculation we need 3.6 million EEK for teaching materials for Estonian students. Considering the increase of enrolments in universities the sum will be 6 million EEK per year by the turn of the century.

Thus, Estonian research libraries need 120 million EEK for acquisitions per year, if we use the German proposals as a basis for our calculations.

In deciding the proportions of financing, for the fields of responsibility in central research libraries, the proportion of literature cost, as it is given in table 3, may be taken as an example. So 20% is to be spent on natural sciences, 21% on engineering, 13% on medical sciences etc. In the case where one field is collected by two central research libraries, the sums of corresponding fields should be divided among them. The question is, which sums are sensible to be applied from the State budget?

As it is noted above (see table 1), Estonia spent only 14 million EEK for acquisitions in 12 research libraries in 1994. These libraries' budget for 1995 is ca 26 million EEK. Resource sparing development of Estonia must be supported by relevant information. Bearing in mind the fact that in 1994 only 133.5 million EEK were spent on financing Estonian science (6), we cannot hope that after a couple of years research libraries will get nearly 120 million EEK per year. The budget of libraries can be increased only year by year, together with the development of the Estonian economy.

I shall have another try to find out the cost of scientific literature that is necessary for Estonia in the near future. The list of technical journals, proposed by the Research Council of Germany, includes 2900 titles, with the cost of 880 thousand DEM i.e. 7 million EEK, today probably 11 million EEK. Current Contents [10] that covers in its editions the most important journals of the world, picks out only 830 journals in engineering, the expense being 3.8 million EEK [11]. In the fields of social sciences and the humanities the Research Council of Germany suggests 4800 titles with the cost of 670 thousand DEM i.e. 5.4 million EEK (today ca 8 million EEK). Current Contents gives 1375 titles of the most important journals in social sciences and the humanities with the cost of 2.5 million EEK. In the case of less important journals, we have to be restricted to subscribing copies, because quite often only one scientist needs one article from such a journal in a year. So, if we subscribe to the most important journals, listed in Current Contents, it will be about 35% of the total cost of journals proposed by the Research Council of Germany. Naturally some of these journals are unnecessary for Estonia, but this doesn't influence the calculations because we must obtain also journals that are not listed in Current Contents.

If the same proportions are used in reducing the selection of books, the sum needed for the acquisition of scientific literature will be ca 40 million EEK. If other acquisition expenses i.e. patent literature, standards, textbooks, Estonian printed matter will be added to this sum, Estonian research libraries, in order to satisfy the information needs of science, education and economy, would manage with ca 55 million EEK per year. This goal should be attained in 2-3 years. The financial needs of Estonian research libraries are likely to be completely satisfied only after the turn of the century.

References

1. Erial- ja teadusraamatukogud, 1994. aasta: Riiklik statistiline aruanne. Tallinn, 1995.
2. Teadus- ja erialaraamatukogude komplekteerimise plaan // Kultuuri- ja Haridusministeeriumi Teataja, 1994, nr. 9, lk. 50-55.
3. Teadusliku keskraamatukogu tegevuse põhimõtted // Kultuuri- ja Haridusministeeriumi Teataja, 1995, nr. 10, lk. 24.
4. Teaduslike keskraamatokogude ja nende ainevaldkondade loetelu // Kultuuri- ja Haridusministeeriumi Teataja, 1995, nr. 10, lk. 25-27.
5. Haridus Eestis 1993/94 Education in Estonia. Tallinn, 1994. 170 lk.
6. Eesti teadus 1993 Science in Estonia. Tallinn, 1994. 55 lk.
7. Teadus- ja arendustegevuse olukord ning perspektiivid Eestis: Ekspertiisi-aruanne. Tallinn, 1994, lk. 29.
8. Eesti Vabariigi rahvaraamatukogude seadus // Raamatukogu, 1993, nr. 3-4, lk. 5-6.
9. Finanzbedarf der Bibliothekssysteme der Universitaeten // Bibliotheken '93: Strukturen – Aufgaben – Positionen. Berlin-Goettingen, 1994, S. 102-112.
10. Current Contents on Diskette: Journal Coverage. June, 1994. 139 p.
11. EBSCO's 1993-94 Librarian's Handbook. EBSCO Industries Inc., 1993. 1446 p.

TEADUSLIKUD KESKRAAMATUKOGUD MUJAL JA MEIL

(Varem ilmunud: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 7, 1995.
Tln., 1996, lk. 7-22)

Raamatukogude koopereerumise näiteid on juba ammu ajast. 13. sajandi esimesel poolel koostati Inglismaa ja Šotimaa 138 kloostiraamatukogu koondkataloog *Registrum Librorum Angliae*. Teada on Lundi, Åbo ja Greifswaldi ülikooli raamatuvahetuse kokkulepe aastast 1740, Weimari ja Genua raamatukogu koondkataloogi projekt, Wolfenbütteli ja Göttingeni raamatukogu komplekteerimise koordineerimise ettepanek, ambitsioosne katse koostada *Bibliographie générale* Prantsuse revolutsiooni ajal konfiskeeritud ja depoodesse kogutud miljonite raamatute baasil ning teisedki ettevõtmised raamatukogude tegevuse kooskõlastamiseks.

Siiski olid raamatukogude varasemad ühissetevõtmised vaid üksikjuhtumid. Alles 19. sajandi keskpaigast, kui sai selgeks, et kõige suuremadki rahvusraamatukogud ei suuda oma kogusid ammendavalt komplekteerida, hakkasid ühistegevuse ideed edenema.

1853. aastal kavandas Smithsoni Instituudi raamatukoguhoidja Charles Coffin Jewett USA kõigi raamatukogude koondkataloogi loomise. Kava jäi teostamata, sest puudusid adekvaatne tehnoloogia, finantstoetus ja projekti toetav organisatsioon. Esimene rahvuslik koondkataloog USAs oli Henry C. Boltoni *A Catalogue of Scientific and Technical Periodicals*, mis ilmus 1885. aastal. Kongressi Raamatukogu algatas 1901. aastal kooperatiivse kataloogimise ja hakkas looma rahvuslikku koondkataloogi, kogudes kataloogikaarte teistest raamatukogudest.

1869. aastal tegi Tübingeni Ülikooli riigiõiguse õppejõud Robert von Mohl ettepaneku jagada kogude komplekteerimise ülesanded Saksamaa ülikooli-raamatukogude vahel. Von Mohli komplekteerimise erivaldkondade (*Sonder-sammelgebiete*) ideed hakati ellu rakendama 1909. aastast preisi raamatukogundusreformiga.

20. sajandi algul olid koopereerumise põhivormideks raamatukogudevaheline laenus, koondkataloogide koostamine ja raamatuvahetus. 30.-40. aastail lisandus neile kooperatiivne komplekteerimine. Kuni 60. aastate lõpuni oli koopereerumise eesmärk laiendada muresetavate väljaannete ringi, raamatukogudevahelise laenususe abil rahuldada paremini kirjandusnõudlust ja hoida kokku vahendeid.

70. aastatel algas uus etapp: ressursside koopereerimine (*resource sharing*). Esialgu arenenud riikide, hiljem ka arengumaade raamatukogud asusid kommertslikumale teele. Ressursside koopereerimise aluseks on idee kõikide koostöös osalevate raamatukogude lugejaskonna ühtsusest. Raamatukogud ei lähtu mitte üksnes „oma“, vaid kõikide osavõtivate raamatukogude lugejaist. Ressursside ühiskasutuse eesmärk on saada positiivne võrguefekt a) raamatukogu kasutajale ligipääsuga suuremale arvule teavikutele või teenustele ja/või b) raamatukogu eelarvele,

jätkates teenindamist väiksemate kulutustega, laiendades teenindamist seniste kulutustega või võimaldades palju rohkem teenuseid (teenindamist) väiksemate kulutustega kui sel juhul, kui seda võetaks ette individuaalselt.

Teavikute arvu kasv ja pidev hinnatõus tõukasid raamatukogusid koopereerumisele. Teisalt soodustasid koopereerumist infotehnoloogia rakendamise järjest laienevad võimalused.

Ressursside koopereerimise programmid, mis nüüdseks on käivitunud juba paljudes riikides, sisaldavad lisaks komplekteerimisele, koondkataloogide koostamisele ja tavapärasele raamatukogudevahelisele laenutusele ka kogude arendamist ja ühishoidu, raalkataloogide koostamist ja neile onlain-ligipääsu tagamist, kogude säilitamist, mikrofilmimist ja digitaliseerimist, raamatukogudevahelise laenutuse moderniseerimist, infotehnoloogia ressursside koopereerimist jm.

Raamatukogude koopereerumisel on tööjaotuse aluseks kogud. Olulised on olemasolevad kogud, nende jooksva täiendamise vajadused ja võimalused ning lõppeesmärk on mõistagi kogude laialdane kättesaadavus. Järgnevalt vaatleme Saksamaa, Hollandi ja Soome teaduslike keskraamatukogude kujunemist ja nende tööjaotust kogude komplekteerimisel.

SAKSAMAA

Saksamaa Liitvabariigis on teadusraamatukogude kooperatiivsel komplekteerimisel pikaajaline kogemus. On seatud eesmärk, et teaduslikuks uurimistööks relevantne väliskirjandus oleks kodumaal kättesaadav vähemalt ühes eksemplaris. Selline kooskõlastatud komplekteerimine põhineb 1949. aastast Saksa Teadusliku Uurimistöö Ühingu* poolt rahaliselt toetatud regioonidevahelisel kirjandusega varustamise süsteemil**. Tookord koostatud skeemis, mis põhimõtteliselt ka praegu kehtib, on 31 teadusala, mis on omakorda jaotatud 38 raamatukogu vahel 113 vastutusalaks***. Need regioonidevahelised „vastutusalaraamatukogud“**** võib jaotada 3 rühma:

A. Saksa Teadusliku Uurimistöö Ühingu initsiatiivil asutatud 4 erialakeskraamatukogu, mille ainuülesanne on hoolitseda oma vastutusalade kirjandusega varustamise eest üle kogu riigi. Need raamatukogud on:

Tehnikainformatsiooni Raamatukogu Hannoveris (asutatud 1959), vastutusalad: keemia, füüsika, rakendusmatemaatika, geodeesia, süsteemiteooria ja -tehnika, küberneetika, inseneriteadused, arhitektuur ja linnaehitus;

Põllumajanduse Keskraamatukogu Bonnis (1962), vastutusalad: põllumajandus, aiandus;

Majandusteaduse Keskraamatukogu Kielis (1966), vastutusalad: rahvamajandus ja maailmamajandus;

* Deutsche Forschungsgemeinschaft

** System der überregionalen Literaturversorgung

*** Saksakeelse terini *Sammelschwerpunkt* vastena kasutame siin terminit „vastutusalala“

**** Sammelschwerpunktbibliotheken

Meditšiinikeskraamatukogu Kölnis (1969), vastutusalad: meditsiin.

B. 18 universaalraamatukogu* (riigi-, liidumaa-, ülikooli-), mis oma regionaalsete või ülikoolisest ülesannete kõrval hoolitsevad kirjanduse hankimise eest ühel või mitmel vastutusalal. Universaalraamatukogude vastutusalad hõlmavad kõiki humanitaar- ja sotsiaalteadusi ning üksikuid loodus- ja rakendusteaduste valdkondi, nagu bioloogia, geoloogia, geograafia, veterinaaria, metsandus jmt. Humanitaar- ja sotsiaalteadustes on vastutusalad jagatud väga kitsasteks valdkondadeks, nagu: saksa keel ja kirjandus, prantsuse keel ja kirjandus, klassikaline arheoloogia, egiptoloogiad jt. Vastutusalad võeti preisi universaalraamatukogudes esmakordselt kasutusse 1909. aastal (siis oli neid viis) ja neile lisandus kahe maailmasõja vahel veel kuus vastutusalad mittepreisi raamatukogudes.

C. 16 spetsiaalraamatukogu üksikute kitsaste erialade jaoks, mis erialakeskraamatukogudes ja universaalraamatukogudes pole kirjandusega piisavalt kaetud. Näiteks võib tuua Saksa Hüdrograafia Instituudi Raamatukogu Hamburgis (vastutusalad: merekaardid) ning Saksa Ilmateenistuse Keskraamatukogu Offenbachis (vastutusalad: meteoroloogia).

Nelja erialakeskraamatukogusse tuleb jooksvalt üle 50 000 saksa ja välismaa ajakirja, sama palju ajakirju saavad ka SSG-raamatukogud. Ainuüksi SSG-raamatukogudesse saabub aastas üle 100 000 köite välismaa monograafiaid ja ligikaudu 100 000 üksust mikrovorme. Kõik vastutusalaraamatukogud muretsesvad omal alal ka halli kirjandust. Nad hoolitsevad oma kogude kättesaadavaks tegemise eest ja teevad infotööd oma vastutusalal. Vastutusalade kirjandus on RVLi teel Saksamaal kõigi huvitatute käsutuses.

Erialakeskraamatukogusid finantseerivad ühiselt riik ja liidumaa. Hannoveri ja Kölni puhul jaguneb rahastamine riigi ja liidumaa vahel protsentides 30 ja 70, Kieli puhul 50 ja 50. Bonni puhul kaetakse kaks osa kirjanduse soetamise kuludest Saksa Teadusliku Uurimistöö Ühingu kaudu, üks osa liidumaa poolt.

Universaal- ja spetsiaalraamatukogud, mis regioonidevahelises kirjandusega varustamise süsteemis osalevad, hangivad Saksamaal ilmunud kirjanduse ja välismaise standardkirjanduse oma vahendeist. Välismaise tippkirjanduse ostuks vajalikud kulud katavad riik Saksa Teadusliku Uurimistöö Ühingu kaudu. Väliskirjanduse ostuks tehtud kulutuste üldsummast katavad need raamatukogud oma arvelt u 25%.

Olenemata regioonidevahelise kirjandusega varustatuse olemasolust on kõigil teadusraamatukogudel vaja hankida teaduskirjandust igapäevavajadusteks. Saksamaa raamatukogud ei saa lähematel aastatel loota oma eelarve suurenemisele, küll aga kasvavad trükiste hinnad. Eriti suur on ajakirjade hinnatõus, u 10% aastas. Kui kohapealsest kirjandusnõudlusest teadusraamatukogudes (u 52 miljonit nõuet aastas) kas või väike osa (1-2%) langeb vastutusalaraamatukogude õlgadele, ei pruugi raamatukogudevaheline laenus sellega toime tulla. Seepärast on raamatukogud asunud regionaalsele koostööle.

* Nende universaalraamatukogude üldnimetus on Sondersammelgebietsbibliotheken (SSG-Bibliotheken), mida saksa erialakirjanduses sagedasti kasutatakse, kuid siin tõlkima ei tahaks hakata. Olgu need siis SSG-raamatukogud

Põhja-Rein-Vestfaal oli esimene liidumaa, kus regionaalne kooperatiivne komplekteerimine ette võeti (1975). Ajakirjade komplekteerimisprogrammi eesmärk oli ajakirjade arvu suurendamisega paremini rahuldada kirjandusnõudlust regionaaltasandil ja ühtlasi vähendada regioonidevahelise RVLi koormust. Ajakirjad jagati 18 ainevaldkonda, mille täielikuma komplekteerimise eest jaotati vastutus 7 ülikooliraamatukogu vahel. Ka mitme teise liidumaa teadusraamatukogud on asunud regionaalsele komplekteerimise koordineerimisele (Saksimaa ja Baden-Württemberg 1993. a, Hessen ja Baier 1994. a).

HOLLAND

Hollandis ei ole väga suuri raamatukogusid, küll aga on palju hästi töötavaid keskmise suurusega teadusraamatukogusid. Raamatukogud asuvad üksteisele suhteliselt lähedal. Seega on Hollandis head eeldused raamatukogude kooperasiioniks ning tegutsemiseks raamatukoguvõrguna.

Hollandis tegutseb mitu raamatukogude konsortsiumi. Üks esimesi ulatuslikumaid ettevõtmisi oli ülikooliraamatukogude ja Kuningliku Raamatukogu ühenduse Pica asutamine 1969. aastal. Pica asus ette valmistama arvuteil baseeruvat teadusraamatukogude kooperatiivset kataloogimist. Projekti hakati realiseerima 1975. aastal ja 1985. aastaks oli Pica-süsteemis juba 12,5 miljonit kataloogikirjet ning süsteemiga oli ühendatud 50 organisatsiooni ja 380 terminali. 1985. aastal kataloogiti Pica-süsteemi abil 750 000 teavikut ja tehti 2,5 miljonit otsingut. Oluline on see, et Pica võimaldab kiiresti võrrelda andmeid igasuguste komplekteerimise koordineerimise küsimuste puhul.

1974. aastal valmis Hollandis teadusraamatukogude kooperatiivse komplekteerimise plaan, siiski pole seni täiesti rahuldava tulemuseni jõutud. 1978. aastast hakkasid ministriumid rahaliselt toetama nelja kindlaksmääratud vastutusalaraamatukogu*:

- Kuninglik Raamatukogu Haagis (asutatud 1798), vastutusalad: humanitaar- ja sotsiaalteadused;
- Delfti Tehnikaülikooli Raamatukogu (1842), vastutusalad: tehnika;
- Hollandi Kuningliku Kunstide ja Teaduste Akadeemia Raamatukogu (1808), vastutusalad: meditsiin, bioloogiateadused;
- Wageningeni Põllumajandusülikooli Raamatukogu (1873), vastutusalad: põllumajandus.

Siiani on nimetatud nelja raamatukogu lisafinantseerimist kasutatud rohkem raamatukogudevahelise laenutuse jaoks kui spetsiaalsete, Hollandis ainukordsete kogude moodustamiseks. Kuigi lisarahadest on täiendatud ka spetsiaalkogusid, on see tänaseks ressursside vähenemise tõttu ohustatud. Nende nelja vastutusalaraamatukogu tegevust koordineeris algul konsortsium SALINFO, 1991. aastast tegeleb sellega nimetatu järglane – konsortsium JUPITER.

* Hollandlased kasutavad terminit *zwaartepuntpbibliotheek*

Teadusraamatukogude komplekteerimise olukorda uurinud Hollandi Kunstide ja Teaduste Akadeemia komisjon järeldas 1994. a algul oma töö kokkuvõttes, et detsentraliseeritud raamatukogusüsteemis funktsioneerib koordineeritud komplekteerimine vaid siis, kui seda keskselt juhitakse ja finantseeritakse. Vaid null-lahendusega, st ilma täiendavate vahenditeta ei ole väliskirjanduse piisav komplekteerimine mõeldav. Komisjon uuris hoolikalt teadusraamatukogude komplekteerimise kooskõlastamises rakendatavaid mudeleid eri riikides (USA, Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa, Põhjamaad) ja soovitas üle võtta saksa mudeli. Koopereerumisel peetakse vajalikuks peaaegu samasuguseid osalusprintsipe ning kesksel finantseerimisel. Lisaks senistele vastutusalaraamatukogudele tahetakse teaduskirjandusega varustatuse süsteemi kaasa tõmmata ka spetsiaalraamatukogusid, sh ülikoolide instituudi-ja erialaraamatukogusid. Märgitakse veel, et selline süsteem ei saa olla orienteeritud kogu elanikkonna ega üliõpilaste massilisele kirjandusvajadusele, vaid sellele, et teadusele vajalik tippkirjandus riigis ühes eksemplaris olemas oleks. Komisjoni arvamuses ei ole teoreetilist mudelit selle kohta, kus on teaduse jaoks relevantse kirjanduse piirid. Viidatakse aastakümnete jooksul läbiproovitud saksa mudelile, millega on praegu võimalik katta ka uute liidumaade tippkirjanduse vajadus.

Komisjon pidas saksa mudelis eriti positiivseteks aspektideks 1) vahendite sobitamist viimase 20 aasta jooksul aset leidnud hinnatõusuga ja seega tuntavat toetust spetsiaalse teaduskirjanduse soetamisele, 2) organisatsiooni toimimist ilma asjatu bürokraatiata, samas heade statistiliste tõestustega.

Hollandi vastutusalaraamatukogudesse tuleb praegu u 40 000 nimetust jooksvat perioodikat. Saksamaa ja Hollandi monograafiatega varustatuse võrdlemiseks tehti mitmel teadusalal pistelist kontrolli. Nii näiteks selgus, et romaani filoloogia alalt puudus Hollandis 45,6% nimetustest, mis olid vastutusalal olemas Saksamaal Bonni Ülikooli Raamatukogus. Ollakse arvamuses, et Hollandis peaks küll kogude komplekteerimist avardama, kuid teaduskirjandust ei peaks hangitama sellises ulatuses kui Saksamaal. Efemeersemates valdkondades tuleks ka teiste riikide raamatukogudele toetuda.

PÕHJAMAAD

Põhjamaades (peale Islandi) on raamatukoguessursid kavandatud rahvuslikul tasandil. Neis riikides on jõutud peaaegu ühesuguse lahenduseni: terviklik raamatukoguessurss koosneb jaotatud rahvuslikest kogudest, mis peavad riigi vajadused rahuldama.

Norras määrati 1984. aastal kindlaks 7 vastutusalaraamatukogu, mis väliskirjandusega varustamisel katavad järgmisi ainevaldkondi: majandusteadus, tehnika, põllumajandus, veterinaaria, biomeditsiin, matemaatika ja loodusteadused, keheline kasvatus. Need raamatukogud saavad oma vastutusalala ülesannete täitmiseks erirahastust.

Rootsis nimetati 1983. aastal 6 vastutusalaraamatukogu, mis katavad järgmisi alasid: tehnika ja selle baasteadused matemaatika, füüsika ja keemia; meditsiin; põllumajandus, veterinaaria, metsandus ja keskkonnakaitse; majandusteadus; psühholoogia ja haridus; humanitaarteadused. Kaalutakse võimalusi vastutusalala-

raamatukogude määramiseks bio- ja geoteaduste ning sotsiaalteaduste alal. Vastutusala raamatukogud saavad grante kogude arendamiseks, palkadeks ja kooperatiivsete projektide jaoks. 1990. aastal oli nende kogusuurus 5 miljonit Rootsi krooni.

Taanis osaleb teaduskirjandusega varustatuse süsteemis üle 30 raamatukogu. Praeguseks on jõutud arusaamisele, et süsteem vajab läbivaatamist.

Soome oli teaduslike keskraamatukogude* võrgu moodustamisel Põhjamaade seas pioneeriks. Teaduslike keskraamatukogude loomine algas seal 1970. aastate algul realiseerimaks teadusraamatukogude asutamise komisjoni 1968. a ettepanekut ja valitsuse 1972. a otsust. Esimesena nimetati vastutusala raamatukoguks Helsingi Tehnikaülikooli Raamatukogu 1971. aastal, järgnesid 5 raamatukogu 1977. aastal ja viimased 4 raamatukogu 1980. aastate esimesel poolel.

Soome teaduslikud keskraamatukogud on järgmised:

- Helsingi Tehnikaülikooli Raamatukogu (asutatud 1849), vastutusala alates 1971. a. tehnika ja selle baasteadused;
- Helsingi Majanduskõrgkooli Raamatukogu (1911), vastutusala alates 1977. a. majandusteadus;
- Helsingi Ülikooli Rahvuslik Meditsiini Ressursiraamatukogu (1966), vastutusala alates 1977. a. meditsiin;
- Helsingi Ülikooli Põllumajandusraamatukogu (1930), vastutusala alates 1977. a. põllumajandus, toidu- ja toitumisteadus, kodumajandus;
- Helsingi Ülikooli Metsandusraamatukogu (1862), vastutusala alates 1977. a. metsandus;
- Jyväskylä Ülikooli Raamatukogu (1912), vastutusala alates 1977. a. haridus, psühholoogia ja kehakultuur;
- Helsingi Ülikooli Raamatukogu (1640), vastutusala alates 1982. a. humanitaarteadused;
- Soome Statistika Keskameti Raamatukogu (1867), vastutusala alates 1982. a. statistika;
- Tampere Ülikooli Raamatukogu (1925), vastutusala alates 1984. a. sotsiaalteadused, ajakirjandus ja kommunikatsioon, raamatukogundus ja infoteadus;
- Parlamendiraamatukogu (1872), vastutusala alates 1985. a. õigusteadus ja poliitika.

Teaduslike keskraamatukogude tegevuse algaastail lisati neile vähesel arvul ametikohti. Eri aegadel ja moel anti kõrgkoolides tegutsevaile keskraamatukogudele regulaarselt lisaraha kogude komplekteerimiseks. 1990. aastatel ei ole seda enam tehtud. On antud küll grante, aga needki vähenevad järjest.

* Soomes jt Põhjamaades nimetatakse neid ka ressursiraamatukogudeks

Soomes on viimastel aastatel teaduslike keskraamatukogude tegevuse tulemuslikkuse ja isegi nende vajalikkuse üle tõsiselt aru peetud. See küsimus on tõstatanud eelkõige majandusliku surutuse tõttu.

Soome Teadusinfonõukogu tellimisel hindas teaduslike keskraamatukogude süsteemi prof Elin Törnudd. Ta märkis oma aruandes, et aastail 1980-1990 kasvasid teaduslikesse keskraamatukogudesse nii kogude komplekteerimiseks kui personali ülalpidamiseks tehtud investeeringud aeglasemalt kui kõikidesse teadusraamatukogudesse kokku.

E. Törnudd analüüsis teaduslike keskraamatukogude külastatavust, raamatukogudevahelist laenutust, lugejakoolitust, andmebaaside produktsiooni jm. Ta jõudis järeldusele, et keskraamatukogude tegevust tuleb kõrgelt hinnata, sest neil on input/output suhe väga soodus. Teaduslikud keskraamatukogud on minimaalsete lisakulutustega katnud oma vastutusalad kirjandusega ja teinud teenused kättesaadavaks kõigile infovajajaile. Soome teaduskirjandusega varustamise süsteem katab teadusalasid laiemalt kui enamik analoogilisi süsteeme teistes riikides. See on taganud nii hea teadusinfoga varustatuse, kui seda piiratud ressurssidega väikeses riigis üldse võib saavutada.

Prof Törnudd pakkus välja, et teaduslike keskraamatukogude süsteemi edasiarendamiseks tuleb sellele anda rahvusliku ressursi prioriteet. Riik peaks paigutama omavahendid nii, et rahvuslikud eesmärgid ei kannataks isegi majandusliku depressiooni tingimustes. See tähendab, et teaduslike keskraamatukogude tegevus kuuluks riikliku tähtsusega tegevuste hulka ja nad peaksid saama erirahastust. E. Törnudd leiab, et haridusministeerium võiks grantide andmisel üheks kriteeriumiks võtta keskraamatukogude teadus- ja arendustegevuse saavutused, nagu seda tehakse Rootsis. Soovitatakse, et lähematel aastatel oleks teaduslikele keskraamatukogudele antavate grantide üldsuurus vähemalt 6 miljonit Soome marka aastas.

Soome Teadusraamatukogude Seltsi poolt kõrgkooliraamatukogude ning asutuste ja ettevõtete raamatukogude seas teadusraamatukogude fondide arendamise kohta tehtud küsitlus tõi esile mitu olulist probleemi. Tõstatati rahvusvaheliseltki tuntud ownership-access temaatika. Küsimus on selles, mida ja millisel määral peab raamatukogu ise omama ja mida võidakse nõudlusele vastavalt hankida mujalt. Kuigi võrgutöö ja edastusmenetluste arenemine parandab suuresti teavikute bibliograafilist ja füüsilist kättesaadavust, ei anna see kasu, kui teavikut ennast ei ole, teisisõnu, kui seda keegi ei oma. Küsitlus näitas, et teaduslikke keskraamatukogusid peetakse rahvastasandil tähtsaks. Samuti rõhutatakse, et neile on vaja eraldada oma ülesannete täitmiseks piisavalt vahendeid.

Viimati on teaduslike keskraamatukogude küsimust käsitlenud Soome Haridusministeerium, kelle seisukohti ja otsuseid annab oma kirjutises edasi Juhani Hakkarainen. Ministeerium näeb teaduslike keskraamatukogude tähtsuse vähenemist nüüdisajal seoses elektroonilise infoedastuse osatähtsuse tõusuga: teabe kättesaadavus on tähtsam kui selle füüsiline omamine teatud maal või teatud paigas. Siinjuures jääb vastuseks küsimus, kui palju teavikuid peab olema Soomes ja kui suurt panust oodatakse teistelt riikidelt. Ministeerium põhjendab oma seisukohta ka muutustega kõrgkoolide rahastamisel. Keskraamatukogude tegevuse

rahastusmalli otsustamist on mõjutanud ka maksupoliitika. Kaug- ja infoteenuste osas on haridusministeerium otsustanud, et seda rahastatakse endisest suuremal määral teenindatava (kliendi) kaudu*. Haridusministeerium ei kavatse teaduslikke keskraamatukogusid võtta erirahastust saavate riikliku tähtsusega asutuste hulka. Keskraamatukogud säilitatakse praegusel kujul. Neile ei anta lisavahendeid eelarve kaudu. Tegevust peetakse ülal ja arendatakse kõrgkoolide eelarvest saadavate summade ja teenustasurahadega. Erilisteks ülesanneteks võidakse anda erisummasid tulemusprojektide alusel või haridusministeeriumi infoühiskonna strateegiaga seonduvatest summadest.

Soome teaduslikud keskraamatukogud ei ole haridusministeeriumi otsustega leppinud. Ajakiri „Signum“ (1996 nr 4) avas teadusliku informatsiooniga varustatuse küsimustes diskussiooni. Esimesena sõna võtnud Helsingi Ülikoolis tegutsevate teaduslike keskraamatukogude juhid peavad vajalikuks, et teadusliku informatsiooniga varustatus rajaneks edaspidigi koopereeritud kõrgkooliraamatukogude võrgul. Selleks peavad autorid oluliseks haridusministeeriumi ja kõrgkoolide vaheliste tulemuslikkuslepingute olemasolu, teadusinfo hankimise arvessevõtmist kõrgkoolide rahastamisel, teadusliku informatsiooniga varustatuse strateegia loomist jm.

EESTI

Kuidas on lood teadusraamatukogude tegevuse koordineerimisega või nende koopereerumisega Eestis? Nõukogudeaegsest Eestist mäletame üsna paljusid teadusraamatukogude ühissetevõtmisi mitmes raamatukogutöö valdkonnas. Mis puutub kogude komplekteerimisse ja hoidu, siis said Riikliku Raamatukogukomisjoni fondide komisjoni eestvõttel 1970. aastate lõpul ja 1980. aastail lahenduse mitmed küsimused, nagu:

- pedagoogikakirjanduse komplekteerimise koordineerimine Tallinnas;
- tehnikakirjanduse erilaadide komplekteerimise koordineerimine Tallinnas;
- autoreferaatide hoiu koordineerimine Eestis;
- venekeelsete primaarajakirjade komplekteerimise ja säilitamise koordineerimine Tallinnas;
- venekeelse infoperioodika komplekteerimise ja säilitamise koordineerimine Tallinnas (koostöös bibliograafiakomisjoniga);
- rahvademokraatiamaade ajakirjade komplekteerimise ja säilitamise koordineerimine Tallinnas jt.

ERÜ kogude töörühm valmistas 1990. aastate algul ette 17 teadus- ja erialaraamatukogu komplekteerimise plaani. Plaan kajastab kõigi teadusvaldkondade teavikute komplekteerimist kolmel valikutasandil (võimalikult täielik, valikuline, suure valikuga) ja kinnitati kultuuri- ja haridusministri poolt 1994. aasta detsembris.

Eesti majanduse, kultuuri, teaduse ja hariduse infovarustatuse tagamiseks ning liigse dubleerimise vältimiseks sätestas Kultuuri- ja Haridusministeerium oma

* Seda tehakse juba ammu Saksamaal, kus jätkub ka vastutusalade lisafinantseerimine

määrustega 1994. ja 1995. aastal teaduslikud keskraamatukogud ja nende ülesanded. Teavikute komplekteerimine, kataloogimine, kättesaadavaks tegemine, informatsiooni levitamine ja raamatukogudevaheline laenutus jaotati ainevaldkonniti. Loetletud ülesandeid ei ole seni konkretiseeritud, seda oleks aga vaja tingimata teha.

1994. a kinnitatud teadusliku keskraamatukogu põhimõtteis on kirjas, et ta kogub, säilitab ja teeb kättesaadavaks temale kinnitatud ainevaldkonna võimalikult ammendavaks informeerimiseks vajalikud originaal- ja vahendusdokumendid. Teaduslike keskraamatukogude ainevaldkondade loetelus on aga mõnel teadusalal kahekordne kate. Öeldu illustreerimiseks toome järgneva tabeli, milles on kõige üldisemal kujul toodud raamatukogudele kinnistatud ainevaldkonnad. Tabelis ei kajastu eesti rahvustrükis, tehnikakirjanduse erilaadid ja lastekirjandus*.

Tabel 1

Teaduslike keskraamatukogude ainevaldkonnad

Ainevaldkond	Raamatukogu
Loodusteadused	Tartu Ülikooli Raamatukogu Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu
Tehnikateadused	Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu
Arstiteadused	Tartu Ülikooli Raamatukogu (teoreetiline meditsiin) Eesti Meditsiiniraamatukogu (kliiniline meditsiin)
Põllumajandusteadused	Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu
Sotsiaalteadused	Tartu Ülikooli Raamatukogu Eesti Rahvusraamatukogu (v.a pedagoogika ja psühholoogia) Tallinna Pedagoogikaülikooli Raamatukogu (pedagoogika)
Humanitaarteadused	Tartu Ülikooli Raamatukogu (v.a kunstid) Eesti Rahvusraamatukogu (kunstid)

* Siinkohal ei saa jätta märkimata, et käesoleva kirjatüki autor ei ole teistes riikides leidnud pretsedenti

Teiste riikide vastutusalaraamatukogude kogemusi arvestades võime tabelis 1 esitatu puhul väita, et Eestis on vastutusalad enam-vähem paigas tehnika-, arsti-, põllumajandus- ja humanitaarteaduste valdkonnas. Muidugi pole teada, kas kõik raamatukogud on oma ülesanded sellistena täita võtnud. Kui see pole nii, siis on vaja neil teadusaladel teha muudatusi raamatukogudevahelises tööjaotuses.

Loodus- ja sotsiaalteaduste puhul ei saa ainevaldkondade raamatukogudele kinnitamisest praegu eriti tõsiselt võtta. Kui on mitu vastutajat, ei saagi midagi head välja tulla. Välismaa kogemused näitavad, et sellistel juhtudel jaotatakse kõnealused ainevaldkonnad kitsamateks jaotusteks, millest raamatukogud endale sobivad vastutusalana omaks võtavad. Ka Eestis tuleb tõenäoliselt sama teed minna. Kui kõigi kitsamate jaotuste osas lahendust ei leita, jääb mõnel neist vastutusalaraamatukogu määramata. Teaduslike keskraamatukogude arendamisel Eestis tuleks edaspidi ilmselt hakata vahet tegema praeguste keskraamatukogude ja ressursiraamatukogude vahel. Ressursiraamatukogud oleksid need, mis tõepoolest ainsana oma vastutusalade)l teistest raamatukogudest intensiivsemalt kogusid väliskirjandusega täiendavad. Nõnda võiks juba praegu pidada Eesti ressursiraamatukogudeks järgmisi raamatukogusid:

- Eesti Rahvusraamatukogu, vastutusalad: kunstid;
- Tartu Ülikooli Raamatukogu, vastutusalad: humanitaarteadused (v. a kunstid), teoreetiline meditsiin;
- Eesti Meditsiini Raamatukogu, vastutusalad: kliiniline meditsiin;
- Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu, vastutusalad: tehnikateadused;
- Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu, vastutusalad: põllumajandusteadused;
- Eesti Patendiraamatukogu, vastutusalad: patendikirjandus;
- Eesti Standardiraamatukogu, vastutusalad: normdokumendid.

Loodus- ja sotsiaalteaduste kitsamad vastutusalad jaguneksid kokkulepete saavutamisel asjaomaste raamatukogude (Eesti Rahvusraamatukogu, Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu jt) vahel.

Meie teaduslike keskraamatukogude fondide arendamisega seonduv vajab veel eraldi detailsemat käsitlust. Eriti oluline on nende raamatukogude finantseerimise aluste väljatöötamine, millega praegu ka tegeldakse.

Kogude arendamist ei saa vaadata lahus nende hoiust, raalkataloogide arendamisest, raamatukogudevahelisest laenutusest jm. Raamatukogude arenguks on vaja kõiki raamatukogutöö komponente käsitleda komplekselt.

Oma ülesannete tulemuslikuks täitmiseks peaksid teaduslikud keskraamatukogud hakkama toimima ühtse raamatukoguvõrguna. Selleks on vaja käivitada ressurside ühiskasutuse riiklik programm, mis võiks koosneda järgmistest osadest:

1. Koordineeritud ja/või kooperatiivne kogude arendamine.

Teaduslike keskraamatukogude optimaalseks komplekteerimiseks on vaja täpsustada nendevahelist tööjaotust, uurida teadlaste ja spetsialistide infovajadusi ning

koostada detailne komplekteerimisplaan. Teaduslikud keskraamatukogud saavad majandusele, kultuurile, teadusele ja haridusele anda vajalikku informatsiooni juhul, kui on tagatud vähemalt ühe komplekti olulise väliskirjanduse hankimine kõigilt vajalikelt teadusaladelt. Selleks on teaduslikele keskraamatukogudele vaja aastas u 100 miljonit krooni. Trükiste hinna kasvades suureneb ka vajatav summa. Praeguse 0,025 protsendi (1996. a 32 miljonit krooni) asemel peaksid raamatukogud nende kulude katteks saama vähemalt 0,075% riigieelarvest. Teaduslike keskraamatukogude raamatuostusummade kolmekordistamine pole mõeldav paari-kolme aastaga. See saab toimuda vaid järk-järgult.

2. Kogude hoid.

A. Teaduslikesse keskraamatukogudesse on kogunenud vähekasutatavat kirjandust ja liigseid dublette (nt üleliiduline sundeksemplar mitmes raamatukogus). Liigse kirjanduse kustutamine ja kogude ühishoid võimaldab raamatuhoidlate tõhusamat kasutamist.

B. Normaalse hoiutingimuste loomine (hoidlate remont ja renoveerimine).

3. Teavikute säilimise tagamine.

A. Paberi neutraliseerimise käivitamine.

B. Kasutuskooptime valmistamine (mikrofilmimine, teavikute digiteerimine). Trükiste restaureerimise rahastamine.

4. Kataloogimiskeskuste ja nende kataloogidele onlain-ligipääsu arendamine.

5. Raamatukogudevahelise laenutuse töö moderniseerimine.

6. Eesti rahvusbibliograafia programmi edendamine.

Kasutatud kirjandus

1. DFG-Bibliotheksförderung 1991-1994 / Deutsche Forschungsgemeinschaft. // Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Jg. 42 (1995) 1, S. 1-13.
2. Dokumentlieferung für Wissenschaft und Forschung : Perspektiven zur weiteren Entwicklung / Deutsche Forschungsgemeinschaft. // Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Jg. 41 (1994) 4, S. 375-392.
3. Hakkarainen, J. Keskuskirjastot tulosohjausjärjestelmässä. // Signum. Vsk. 29 (1996) 3, s. 50-53.
4. Het verstoorde evenwicht: de wetenschappelijke literaturen bibliotheekvoorziening in Nederland / Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. S. 1., 1994. 174 p.
5. Häkli, E. et al. Keskustelua keskuskirjastoasiasta. Tieteellisen tietohuollon varmistaminen. // Signum. 29 (1996) 4, s. 80-82.

6. Kanthak, G. Regionale Erwerbungs koordinierung in den Ländern der Bundesrepublik Deutschland. // Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Jg. 42 (1995) 5, S. 491-506.
7. Kokoelmayhteistyö Suomen tieteilisissä kirjastoissa. // Signum. Vsk. 28 (1995) 8, s. 178-182.
8. Köttelwesch, C. Das wissenschaftliche Bibliothekswesen in der Bundesrepublik Deutschland. Frankfurt am Main: Klostermann, 1980. 2 Bd. (232, 199 S.).
9. Libraries and documentation centres in the Netherlands. The Hague : Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum, 1987. 94 p.
10. Rehm, M. Lexikon Buch-Bibliothek-neue Medien. München : Saur, 1991. 296 S.
11. Resource sharing: new technologies as a must for universal availability of information. Essen : Universitätsbibliothek Essen, 1994. 311 p.
12. Richtlinien zur Abgrenzung der Sondersammelgebiete und zur Beschaffung von Literatur / Deutsche Forschungsgemeinschaft. Bonn, 1985. 138 S.
13. Sewell, P. H. Resource sharing : co-operation and co-ordination in library and information services. London : Andre Deutsch, 1981. 159 p.
14. Teadusliku keskraamatukogu tegevuse põhimõtted. // Kultuuri- ja Haridusministeeriumi Teataja (1995) 10, lk. 24.
15. Teaduslike keskraamatukogude ja nende ainevaldkondade loetelu. // Kultuuri- ja Haridusministeeriumi Teataja (1995) 10, lk. 25-27.
16. Törnudd, E. Evaluation of the resource library system in Finland. Otaniemi, 1993. 52 p.
17. World encyclopedia of library and information services. Chicago: ALA, 1993. 905 p.

CENTRAL RESEARCH LIBRARIES HERE AND ABROAD

Summary

(Varem ilmunud: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 7, 1995. Tln., 1996, lk. 146-147)

The institution of central research libraries in Estonia has created the need of studying the experience of the cooperation of research libraries in other countries. The present article offers a short overview of the development of cooperation principles and characterizes its present stage – resource sharing. The author discusses more thoroughly the integrated acquisition of library materials in the research libraries in Germany, Holland and Finland, and touches upon the problems of collection development at Estonian central research libraries.

In Germany the cooperative acquisition of materials into research libraries was started already at the beginning of 20th century, an excellent nationwide system of acquiring scientific publications is in operation now. Besides four specialized central libraries the system includes 18 universal and 16 specialized libraries. All these libraries receive additional funding to acquire foreign publications in the specified fields of sciences they are responsible for.

Cooperative acquisition system began operating in Holland in the end of 1970s, four central research libraries started receiving additional funding to follow the task. The funding is not adequate any more, so the system of acquiring scientific publications will be remodelled bearing in mind the experience of German libraries. More libraries will participate in this work and additional funding will be applied for.

There are ten central research libraries in Finland, some of them received their specifications in 1970s, some of them at the beginning of 1980s. These libraries were evaluated to show the resultfulness of their work, but nevertheless, starting from 1990s, they do not receive additional funding any more.

In Estonia, eleven central research libraries were instituted in 1995, each of which is responsible for acquisitions in certain fields of sciences. The responsibilities have been specified in technical, medical and agricultural sciences and in humanities. Some more precision is needed in natural and social sciences, as at present there are several libraries covering one and the same speciality. The very important work of developing the principles of funding of central research libraries is in progress now.

Collection development cannot be discussed apart from their preservation, the creating of computer catalogues, inter-library loans etc. To ensure the normal development of libraries all aspects of their work should be treated as a complex.

To adequately fulfil their tasks the central research libraries should start functioning as an integrated library network. The author of the present article

considers it essential to develop a national program of cooperative resource sharing, which should consist of the following parts:

1. Coordinated and/or cooperative collection development. To create optimal collections the central research libraries have to specify their division of labour, to study the information needs of scientists and specialists and to compile a detailed acquisitions plan.
2. The storage of the collections: a) the publications of lesser demand should be held in the Depository Library; b) normal holding conditions should be guaranteed in central research libraries (repairs and renovations of the stacks).
3. The preservation of the collections should be guaranteed: a) the treatment of paper to neutralize acidity; b) the making of copies for extensive use (microfilming, digitizing information); c) funding for the restoration of valuable materials.
4. The development of cataloguing centres and the ensuring of online access to their catalogues.
5. The modernization of inter-library loans services.
6. The further development of the program of Estonian National Bibliography.

EESTI TEADUSRAAMATUKOGUD VAJAVAD *CONSPECTUS*'T

(Varem ilmunud : Raamatukogu 1998, nr. 2, lk. 4-7)

Kogude hindamine on valdkond, millest raamatukogud 21. sajandi künnisel järjest rohkem huvituvad. Viimasel aastakümnel on heaks kogude hindamise vahendiks tunnistatud Ameerika Ühendriikide Teadusraamatukogude Rühma (*Research Libraries Group*, RLG) väljatöötatud *Conspectus*. *Conspectus* on hea meetod kogude järjekindlaks evalvatsiooniks nii ühes raamatukogus, raamatukogude võrgus kui konsortsiumis. *Conspectus* on tõhusalt toetanud raamatukogude kogusid puudutavate koostööprogrammide rakendamist. Teadusraamatukogude kogude kooperatiivse arendamise vajadus ilmnis 19. sajandi keskpaiku, kui sai selgeks, et ka kõige suurem rahvusraamatukogu ei suuda oma kogusid ammendavalt komplekteerida.

Suured komplekteerimisalased koostöökogemused on Saksamaa teadusraamatukogudel. 1869. aastal tegi Tübingeni Ülikooli õppejõud Robert von Mohl ettepaneku jagada kogude komplekteerimise ülesanded ülikooliraamatukogude vahel. Von Mohli ideed rakendati 1909. aastast, kui loodi esimesed komplekteerimise vastutusosalad. Pärast Teist maailmasõda seati eesmärk, et teaduslikuks uurimistöoks vajalik väliskirjandus peab kodumaal olema kättesaadav vähemalt ühes eksemplaris. 1949. a. rajati piirkondadevaheline kirjandusega varustamise süsteem, milles osaleb praegu 45 raamatukogu kokku 121 vastutusosalaga. Kuigi süsteem toimib, on kõigil teadusraamatukogudel vaja hankida teaduskirjandust ka lugejate igapäevavajaduste rahuldamiseks. Komplekteerimist on tulnud piirata, sest eelarve suurenemisele loota ei saa, küll aga tõuseb trükiste hind. Mitme Saksa liidumaa raamatukogud on asunud piirkondliku koostöö tee peale. Selle teeb keeruliseks ülevaate puudumine teiste raamatukogude kogudes leiduvast ning nende komplekteerimisest.

Ka paljude teiste riikide teadusraamatukogude ühistegevus kogude kujundamisel on alguse saanud raamatukogude vastutusosalade kindlaksmääramisest. Näiteks Hollandis fikseeriti 1974. aastal neli, Soomes ajavahemikul 1971-1985 kümme, Rootsis 1983. aastal kuus ja Norras 1984. aastal seitse vastutusala raamatukogu.

Suurbritannias jõuti 1967. aastal arusaamisele, et ülikooliraamatukogude kogusid ja teenindust on vaja arendada, ühendades need rahvusraamatukogu poolt osutavate teenustega. See seisukoht fikseeriti 1972. aastal Briti raamatukoguseaduses. Rakendades ülikooliraamatukogude kogude piiratud kasvu poliitikat, komplekteeritakse vähekasutatavad teavikud Briti Raamatukogu laenuosakonda.

Ameerika Ühendriikides kõneldi 1940ndail aastail korduvalt vajadusest jagada maailma tähtsama kirjanduse komplekteerimine raamatukogude vahel. 1948. aastal sündis Farmingtoni plaan, kus osales 60 raamatukogu, kes võtsid endale uue väliskirjanduse komplekteerimise ja kättesaadavaks tegemise kohustuse Ameerika Ühendriikides. See tegevus lakkas 1972. aastal, millele aitas kaasa ülikooliraamatukogude finantseerimise vähendamine ning väliskirjanduse varasemast

ulatuslikum komplekteerimine Kongressi Raamatukogus 1960ndaist aastaist alates. Komplekteerimisalase koostöö probleemiks on kõikjal olnud, kuidas hinnata raamatukogude kohustuste täitmist.

Ameerika Ühendriikides saadi 1970ndail aastail Teadusraamatukogude Assotsiatsiooni kuuluvate raamatukogude komplekteerimist analüüsides teada, et ca 80 % kataloogitud teavikutest oli dubleeritud ja lugejate vajadusi ei suudetud vajalikul määral rahuldada. Leiti, et need raamatukogud suutnuksid koos muretseda pea kõike väärtuslikku. Järeldati, et ressursse ei kasutata otstarbekalt. Eelarvete kärpimine ja kirjanduse hinna tõus, mis oleksid pidanud andma tõuke kooperatiivsele tegevusele, olid põhjustanud hoopis püüu võistelda ja koostöö alustamist edasi lükata. Pikaajalised lahendused ressursside ühiseks arendamiseks jäeti kõrvale. Ühistegevuseks õnnestus siiski leida vahend, mis võimaldab USA raamatukogude teaduskirjandusega varustatust parendada. See vahend annab igale raamatukogule võimaluse kindlaks teha, millised teadusvaldkonnad on teistes raamatukogudes piisavalt kirjandusega varustatud ja millised alad vajavad täiendavat katet. See vahend – RLG *Conspectus* – on raamistik, mis ergutab komplekteerijaid mõtlema koostööle ja kasutama raha mittevajaliku dubleerimise asemel puudulikult kaetud ainevaldkondade kirjanduse soetamiseks.

1970ndail aastail algas raamatukogude ühistegevuses uus etapp: ressursside koostöö. Ressursside ühiskasutuse aluseks on koostöös osalevate raamatukogude lugejaskonna ühtsuse idee. Raamatukogud ei lähtu ainult oma lugejaskonnast, vaid arvestavad kõigi osavõtivate raamatukogude lugejate huvide. *Conspectus*'e lõi Ameerika Ühendriikide raamatukogud, kes lähenesid ressursside ühiskasutamisele pragmaatiliselt. 1974. a. kohtusid nelja RLG algatanud raamatukogu (Columbia, Harvardi ja Yale'i ülikooli raamatukogu ning New Yorgi Avaliku Raamatukogu) kogude arendamise eest vastutavad töötajad eesmärgiga võrrelda komplekteerimisplaane ja leida teid kooskõlastatud komplekteerimiseks. RLGga liitusid 1978. aastal veel Cornelli, Chigago, Princetoni ja Stanfordini ülikooli raamatukogu ning Kongressi Raamatukogu. Pikkade vaidluste tulemusena otsustati koostada ülevaade raamatukogude komplekteerimise aktiivsusest (*conspectus*). RLG liikmed lootsid ühendada jõud teiste Ameerika Ühendriikide teadusraamatukogudega ja pakkuda raamatukogudele juurdepääsu kõigele, mida nende lugejad vajavad, selle asemel, et kõike ise omada.

***Conspectus*'e struktuur**

RLG *Conspectus* annab liikmesraamatukogude kogudest ülevaate tesauruses. *Conspectus* on RLG liikmesraamatukogude kogude tugevuse näitajate maatriks. Kogude tugevuse hinnangud kantakse töölehtedele ja sealt sidusandmebaasi.

RLG *Conspectus*'es on 24 **peajaotust** nagu põllumajandus, keemia, meditsiin, geograafia jt., mis sisaldavad omakorda üle 5 000 deskriptori (liigitusskeemi allliigi). Peajaotusi nagu geograafia kasutavad väikesed ja keskmise suurusega raamatukogud, kui nendes valdkondades ei toetata õppetööd. Valdkondades, kus on suurem komplekteerimise intensiivsus, võib väike raamatukogu kasutada 200 jaotuse taset.

200 jaotuse tase on järgmine, kitsendavam tase, mis hõlmab füüsilist geograafiat jt. alasi. 200 aineala tase on mõeldud kolledžitele, mille õppekavadesse vastavad ainealad kuuluvad.

500 jaotuse taset kasutab enamik väikese ja keskmise suurusega raamatukogusid. 500 jaotuse tasemel jaotub valdkond allteemadeks, näiteks geograafia: „majandus-geograafia – Ameerika Ühendriigid“, „regionaalgeograafia – Ameerika Ühendriigid“. Kraadieelõppega kolledž, kus geograafiat õpetatakse põhiõppeainena, hindab oma geograafiakogu sellel tasemel ja kasutab 5000 jaotuse taset teatud teemade esiletoomiseks.

5000 jaotuse tasemel on võimalik esile tõsta alljaotusi nagu „regionaalgeograafia – Ameerika Ühendriigid – mineraloogia“. Seetõttu sobib see hästi kraadiõpet pakuvate ülikoolide teaduskirjanduse kogude komplekteerimiseks, kus raamatukogu hangib materjale teadlaste uurimistöö jaoks.

Töölehtede esimeses veerus on loetletud deskriptorid ja Kongressi Raamatukogu või Dewey liigitussüsteemi indeksid olenevalt sellest, kumba süsteemi raamatukogu kasutab. Teises veerus tuuakse olemasoleva kogu tugevuse tasandi, kolmandas jooksva komplekteerimise intensiivsuse tasandi ja neljandas vajalikuks peetava komplekteerimisintensiivsuse tasandi kood. Kasutatakse ka viiendat veergu, mis sisaldab säilitamiskohustuse täitmise koodi. *Conspectus*’e komplekteerimistasandite kood on 0 kuni 5.

Olemasoleva kogu tugevuse hindamiseks võrreldakse kohaliku raamatukogu kogu sellega, mis on maailmas kättesaadav. Tugevus määratakse kindlaks, võrreldes kogusid standardbibliograafiate, kirjastuskataloogide ja raamatukogustandarditega või konsultantide ja ekspertide hinnangute alusel.

Jooksva komplekteerimise intensiivsuse üle otsustatakse tegeliku komplekteerimise, mitte püstitatud eesmärkide või soovitud intensiivsuse järgi. Vaadeldakse raamatukogu komplekteerimiskulusid, püsitellimust, uute nimetuste tellimusi, viimasel ajal hangitud jm.

Vajalikuks peetava komplekteerimisintensiivsuse veerg annab ülevaate kogude komplekteerimise eesmärkidest, so. raamatukogu komplekteerimisplaanist.

Säilitamiskohustuse täitmise e. arhiveerimisintensiivsuse veerg annab teavet, mida hangitavast säilitatakse.

Conspectus’e põhjal kavandavad raamatukogud ka (so. koostavad eritabeleid) kogude puhastamist või mõne eriala kogude intensiivsemat täiendamist.

RLG *Conspectus* kirjeldab komplekteerimist järgmiste tasandite järgi:

0 — **Tasand väljaspool huvipiirkondi:** institutsioonil ei ole ülesandeid või huvi antud ainevaldkonnas, mistõttu raamatukogu ei komplekteeri antud valdkonna kirjandust. Kuid kood 0 ei tähenda, et raamatukogus ei oleks ühtegi antud ala raamatut või ajakirja.

1 — **Minimaaltasand:** peale põhinimetuste komplekteeritakse vähe materjale.

2 — **Põhiinformatsiooni tasand:** hangitakse hoolikalt valitud ainevaldkonda tutvustavaid materjale – üldteoseid, tutvustavaid raamatuid, põhilisi teatmeteoseid ja paari tähtsamat perioodikanimetust.

3 — **Õppetööd toetav tasand:** komplekteeritakse kogu, mis rahuldab üliõpilaste soove ja enamiku magistrantide vajadustest, kuid mitte doktorantide vajadusi. Hangitakse kõik tähtsamate autorite tööd, valikuliselt teisejärguliste autorite tööd, esinduslikumad ajakirjad ja teatmeteosed ning võimaldatakse elektrooniline juurdepääs vajalikele bibliograafiaandmebaasidele.

4 — **Uurimistöö tasand:** komplekteeritakse suurem osa avaldatust, mida on vaja ülikooliõpingute järgseks uurimistööks, sh. doktoriööks. Hangitakse erialaseid teatmeteoseid, konverentside materjale, dissertatsioone, olulisi materjale võõrkeeltes, vähemalt 65 % kättesaadavatest perioodikanimetustest ja vähemalt 75 % ainevaldkonna standardbibliograafiates toodud raamatuist. Vanemaid ja vähekasutatavaid materjale säilitatakse ajaloolisteks uurimistöödeks.

5 — **Laiahaardeline tasand:** hangitakse võimalikult põhjalikult kõik tähtsad tööd kirjutatud teadmistest kõigis kasutatavates keeltes, olenemata ilmunisaastast või materjali laadist.

Iga kood eeldab, et hangitakse ka madalamal komplekteerimistasandil loetletud materjalid, st. et komplekteerimine on kumulatiivne. Järelikult kogud, mis on saanud koodi 3, 4 või 5, peaksid sisaldama kõiki põhiinformatsiooni pakkuvaid ja õppetööd toetavaid raamatuid ja ajakirju. Kõik 4. ja 5. tasandi kogud toetavad nii õppe- kui teadustöö vajadusi.

RLG *Conspectus*'t, mida esialgu kasutati ainult teadusraamatukogudes, kohandati hiljem ka väiksemate raamatukogude jaoks. Et tõsta esile nende kogude erinevusi kogude ühisel kujundamisel tuli luua nende jaoks tasandite 1, 2 ja 3 allkoodid.

WLN *Conspectus*'e (*Western Libraries Network Conspectus*) versioonis määratleti ka allkoodid:

1a — **Minimaaltasand, komplekteerimine ebaühtlane:** valik väike.

1b — **Minimaaltasand, komplekteerimine ühtlane:** valitakse põhituumik.

2a — **Põhiinformatsiooni algtasand:** komplekteeritakse õpikud ja põhilised ainevaldkonda tutvustavad teatmeteosed.

2b — **Põhiinformatsiooni täielikum tasand:** komplekteeritakse teavikud, mis rahuldavad haritud lugejaskonna põhilisi info- ja meelelahutuslikke vajadusi.

3a — **Õppetööd toetav tasand, põhiõpe:** komplekteeritakse olulisemad teavikud, mis toetavad esimeste kursuste üliõpilaste, iseseisva õppetöö ja eluaegsete õppijate vajadusi.

3b — **Õppetööd toetav tasand, keskastme õpe:** komplekteeritakse ulatuslikult teavikuid, mis toetavad viimaste kursuste üliõpilaste õppevajadusi.

3c — **Õppetööd toetav tasand, täielikum:** kogud komplekteeritakse toetamaks spetsialistide uurimistööd ja magistriõppe vajadusi.

Tabel 1 annab pildi Anchorage'i munitsipaalraamatukogude olemasolevate kogude, jooksva komplekteerimise ja komplekteerimise eesmärkide hindamisest WLN *Conspectus*'e järgi.

Igale koodile (0 kuni 5), mis teavitab praegust või soovitud komplekteerimistasandist, lisatakse ka keelekood, et registreerida, millises keeles teavikuid peamiselt hangitakse:

E – peamiselt ingliskeelsed teavikud

F – peamiselt ingliskeelsed teavikud, võõrkeelseid komplekteeritakse valikuliselt

W – võõrkeelseid teavikuid komplekteeritakse laialdaselt

Y – peamiselt võõrkeelsed teavikud

Tabel 1

Anchorage'i Munitsipaalraamatukogude kogude hindamise aruanne

Jaotus	Tasand	0	1a	1b	2a	2b	3a	3b	3c	4	5
Kehakultuur	CL										
	AC										
	GL										
Tehnika	CL										
	AC										
	GL										
Geograafia	CL										
	AC										
	GL										
Keel ja kirjandus	CL										
	AC										
	GL										
Matemaatika	CL										
	AC										
	GL										
Filosoofia ja religioon	CL										
	AC										
	GL										
Politoloogia	CL										
	AC										
	GL										
Psühholoogia	CL										
	AC										
	GL										

CL – olemasoleva kogu tugevus

AC – jooksva komplekteerimise intensiivsus

GL – komplekteerimise eesmärk

Mida annab *Conspectus*'e rakendamine?

Conspectus on osutunud heaks raamatukoguvõrkude ja -konsortsiumide ressursside kooshankimise vahendiks. Enne *Conspectus*'t piirduti koostööga kallite raamatute, sarjade ja ajakirjade ostmisel ja säilitamisel, jadaväljaannete koondkataloogi koostamisega, komplekteerimise vastutusalade jagamisega maade, laiade ainevaldkondade järgi jne. RLG ja WLN *Conspectus* on loonud võimaluse struktuuri ja metoodika liikmesraamatukogude kooperatiivse juhtimise programmide tõhusamaks tööks nii ühe raamatukogu piires kui mitut tüüpi raamatukogude võrkudes ja konsortsiumides. *Conspectus* lähtub konsortsiumi liikmesraamatukogude kogude tugevustest ja komplekteerimiskohustustest. Kogude koosarendamise kokkulepetega määratakse esmased komplekteerijad, kellel on teatud ainevaldkonnas kõige suuremad komplekteerimiseesmärgid. *Conspectus* võimaldab teha kindlaks komplekteerimistugevust rahvuslikul ja rahvusvahelisel tasandil. *Conspectus*'e väärtus seisneb liikmesraamatukogude komplekteerimistugevuse ja -ülesannete fikseerimises ja registreerimises, mis annab võimaluse suurendada ressursse. Kui kahe või enama liikmesraamatukogu komplekteerimistugevus teatud valdkonnas kattub, sõlmitakse tõenäoliselt kokkulepe, kes on esmased, kes teisejärgulised komplekteerijad.

Conspectus'es osalemine võimaldab raamatukogu töötajatel erialaselt areneda – suurenevad nende teadmised kogudest, ressurssidest ja teenustest, tiheneb kommunikatsioon eri raamatukogude töötajate vahel. Samuti võib kaasneda teisi otseseid või kaudseid mõjutusi kogude arendamisele, näiteks õnnestub täita lünki kogudes, määratlada ainevaldkonnad, kus raamatukogu peaks ilmnunud muudatuste kohaselt alustama või lõpetama teavikute ostu, põhjendada raamatukogu ostuplaanide õigsust, anda „objektiivseid tõendeid“ akrediteerimiseks ja mitmesuguste aruannete jaoks, määratlada kogude arendamise lühema- ja pikemaajalised eesmärgid ning komplekteerimispoliitika ja -käik.

Conspectus'e rakendamise tulemused annavad raamatukogujuhtidele informatsiooni, mille põhjal teha õigemaid otsuseid kogude komplekteerimisel, arendamisel ja säilitamisel, eelarve koostamisel ja grantide taotlemisel. Raamatukogule on väga kasulik koostada *Conspectus*'e andmeil aruanne, mis dokumenteerib raamatukogu tegevust ja töötulemusi. Sellise aruande saab anda tutvumiseks konsultantidele, töökohataotlejaile, ülikooli juhtkonnale, raamatukogu halduskogule või seadusandjaile.

***Conspectus*'e võidukäik**

Conspectus'e meetod leidis 1980ndail aastail Ameerika Ühendriikides laialdast kasutamist nii eriala-, ülikooli- kui ka avalikes raamatukogudes. Pälvinud Teadusraamatukogude Assotsiatsiooni ja Ameerika Raamatukogude Assotsiatsiooni (ALA) heakskiidu 1983. aastal sai *Conspectus* peagi kõige tähtsamaks kogude kooperatiivse arendamise vahendiks sellealase tegevuse ajaloos.

Conspectus't on mitmel korral kohandatud ja täiendatud. Üks versioonidest – WLN *Conspectus* – on kasutusel rohkem kui 200 USA loodeosa eriala-, ülikooli- ja avalikus raamatukogus.

Conspectus't rakendatakse juba mitmel pool väljaspool Ameerika Ühendriike. Üle kümne aasta kasutavad seda Austraalia, Uus-Meremaa, Kanada ja Suurbritannia raamatukogud.

Briti Raamatukogu ja kümne Šotimaa raamatukogu *Conspectus*'e kasutamise kogemuste alusel moodustati 1988. aastal Euroopa Teadusraamatukogude Assotsiatsiooni (LIBER) *Conspectus*'e töörühm, kuhu kuuluvad peale Suurbritannia ka Prantsusmaa, Saksamaa, Bveitsi, Austria, Hispaania, Hollandi, Portugali, Rootsi ja Norra esindajad. Töörühm on kohandanud *Conspectus*'t Euroopa vajadustele, tõlkinud juba varem koostatud Euroopa versiooni dokumentatsiooni inglise keelest prantsuse, saksa ja hispaania keelde ning valmistanud ette Euroopa raamatukogudele sobivaid õppematerjale. LIBER ja RLG koostöö kaugem eesmärk on luua *Conspectus*'e rahvusvaheline versioon.

***Conspectus* ja Eesti**

Siinkirjutaja arvates on teadusraamatukogude kogude arendamise ajaloos kaks väga tähtsat verstaposti: von Mohli vastutuslaraamatukogude idee ning *Conspectus*'e meetodi väljatöötamine. Teine täiendab esimest ja annab vahendi tagasisideks kogudega.

Eestis kinnitati 1995. aastal teaduslikud keskraamatukogud ja nende ainevaldkonnad (vastutuslad). Praegu on väga raske hinnata, mil määral need raamatukogud on oma ülesandeid täitnud või saanud seda teha. Pealegi on aeg edasi läinud ja nüüd vajame palju täpsemat ja üksikasjalikumat ülesannete jaotust, kui toodud 1995. aasta vastavas dokumendis.

Ka Eestis oleks otstarbekas rakendada *Conspectus*'t väliskirjanduse kogude kooperaatiivsel arendamisel kohandades seda Eesti vajadustele. Alustada tuleks sellest, et ELNET Konsortsiumi praegused ja võimalikud liikmesraamatukogud koostaksid oma raamatukogu komplekteerimisplaani UDK järgi, kasutades *Conspectus*'e komplekteerimistasandi koodi. Seejärel saab koostada *Conspectus*'e Eesti versiooni ainevaldkondade alljaotused, hakata saabuvat kirjandust hindama *Conspectus*'e komplekteerimistasandite järgi ja luua INNOPACis vastav andmebaas. Kui viia *Conspectus*'t ellu INNOPACi vahendite abil, annab see meile palju laiemad kasutamisevõimalused kui mõni teine *Conspectus*'e versioon, kuna saame analüüsida kogude komplekteerimise ja kasutamise seoseid.

Eestis näen ma vajadust UDK alljaotuse piires *Conspectus*'e komplekteerimistasandite koodide järgi hinnata eelkõige komplekteerimise eesmärke, so. vajalikuks peetavat või soovitatavat komplekteerimise intensiivsust ja tegelikku, jooksva komplekteerimise intensiivsust, jättes kõrvale olemasolevate kogude hindamise, mis oleks liiga töömahukas.

KASUTATUD KIRJANDUS

13. Collection assessment: a look at the RLG Conspectus / Ed. Richard J. Wood and Katina Strauch. – New York : Haworth, 1992. – 192 p.
14. Cooperative collection management: the Conspectus approach / Ed. Georgine N. Olson and Barbara McFadden Allen. – New York; London : Neal-Schuman, 1994. – 107 p.
15. Ferguson, Anthony W., Grant, Joan and Rutstein, Joel S. The RLG Conspectus: its uses and benefits // College & Research Libraries. Vol. 49 (1988) no 3, p. 197-206.
16. Kikas, Konrad. Teaduslikud keskraamatukogud mujal ja meil // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat. 7, 1995. Tallinn : Tallinna Tehnikaülikooli kirjastus, 1996, lk. 7-22.
17. Wood, Richard J. The Conspectus: a collection analysis and development success // Library Acquisitions: Practice and Theory. Vol. 20 (1996) no 4, p. 429-453.

**RAAMATUKOGUDE NÄITARVUD, STATISTIKA, EFEKTIIVSUS,
AJALUGU JM TEEMAD**

**LIBRARIES' INDEXES, STATISTICS, EFFECTIVENESS, HISTORY AND
OTHER TOPICS**

EESTI NSV RIIKLIK AMETKONDADEVAHELINE
RAAMATUKOGUKOMISJON

**RAAMATUKOGUDE TÖÖPLAANIDE JA ARUANNETE
ÜHTLUSTATUD NÄITARVUD**

Koostanud : T. Andreson, H. Jürman,
I. Kaasik, K. Kikas, S. Maiväli,
S. Ringo, L. Trikkant ja
A. Veinberg

Tallinn 1977

Raamatukogude tööplaanide ja -aruannete näitarvud on koostatud eesmärgiga ühtlustada erinevatele ametkondadele alluvate Eesti NSV raamatukogude töö planeerimine ja aruandlus. Planeerimise ja aruandluse ühtlustamine ei ole omaette eesmärk, vaid see paneb aluse raamatukogude töö võrdlevaks analüüsimiseks ja hindamiseks.

Ühtlustatavate näitarvude ja vastavate mõõtühikute väljatöötamisega tegelesid TTO komisjoni raamatukogutöö planeerimise ja raamatukogutöö statistika töögrupid. 1974. aastal vaadati läbi erinevatele ametkondadele alluvates raamatukogudes (Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Teaduslik raamatukogu; TRÜ Teaduslik Raamatukogu. TPI Raamatukogu, Eesti NSV Teaduslik Tehnikaraamatukogu, M. Gorki nim. Tallinna Keskraamatukogu) kehtivad tööplaanide ja -aruannete koostamise eeskirjad ja näitarvude süsteem. Läbivaadatud materjalide alusel valmis 1974. a. lõpuks raamatukogude tööplaanide ja -aruannete ühtlustatavate näitarvude esimene variant. 1975. aastal kontrollis raamatukogutöö planeerimise grupp koostatud variandi tegelikku rakendatavust ülalnimetatud 6 raamatukogu 1970.-1974. a. (ja mõnede varasemate aastate) tööplaanide ja -aruannete põhjal. Esialgsesse varianti tehti mitmeid täiendusi ja parandusi. See variant kiideti heaks TTO komisjoni koosolekul 10. detsembril 1975. a. Eesti NSV Riikliku Ametkondadevahelise Raamatukogukomisjoni büroo pidas vajalikuks rakendada tööplaanide ja -aruannete ühtlustatud näitarvud ja vastavad mõõtühikud Eesti NSV suuremates raamatukogudes alates 1. jaanuarist 1976. a. s.o. Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklikus Raamatukogus, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Teaduslikus Raamatukogus, TPI Raamatukogus, Eesti NSV Teaduslikus Tehnikaraamatukogus, Eesti NSV Teaduslikus Meditsiiniraamatukogus, TPedI Raamatukogus, TRÜ Teaduslikus Raamatukogus, EPA Raamatukogus, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Kirjandusmuuseumi Arhiiviraamatukogus. Samaga soovitati neid arvestada oma töös Tallinna ja Tartu Keskraamatukogul.

1977. a. algul koguti andmed nimetatud raamatukogudest 1977. a. plaani ja 1976. a. aruande kohta, et näha nende rakendamise praktikat. Tulemused arutati läbi töögrupi koosolekul 16. mail 1977. a. ja töö organiseerimise komisjoni koosolekul 25. mail 1977. a., kus otsustati näitarvude loetellu teha mõned parandused ja muudatused. Käesolevasse loetellu on need muudatused ja parandused sisse viidud.

Juhul, kui ühtlustamisele kuuluvate näitarvude osas nõutakse raamatukogudelt vastava keskasutuse poolt tööplaanides ja -aruannetes andmeid mõõtühikuis, mis erinevad käesolevaist, siis tuleb raamatukogul pidada täiendavat arvestust neis mõõtühikuis.

Ühtlustatavad näitarvud ei hõlma täielikult raamatukogude töö kvantitatiivset külge. Ühtlustamisele on võetud vaid raamatukogu olulisemad näitarvud. Ühtlustamisele mittekuuluvaid näitajaid ja nende mõõtühikuid kasutavad raamatukogud tööplaanides ja -aruannetes senise praktika kohaselt.

Jrk. nr.	Näitarv	Mõõdühik
1	2	3

I. Lugejateenindus

1.*	Lugejate arv
– ühtse lugejapileti alusel
– faktiliselt teenindatud	lugeja
"
2.*	Külastused	külastus
3.*	Laenutused
neist:
– koju
– kohallugemiseks	trükiüksus
"
"
4.*	Deponeerimised ja rändkogudesse andmised	trükiüksus
5.*	Äraütlused:
– puudub raamatukogus
– laenutatud
– puudub kohalt teadmata põhjusel
– köitmisel, restaureerimisel, näitusel jm.	trükiüksus
"
"
"
"
6.	Koopiate valmistamine lugejatele
lehekülg	origin.
7.*	Koopiate ja mikrofilmide saamine lugejaile teistest
raamatukogudest ja infoasutustest (v.a. RVL teel saadud)	trükiüksus
8.*	RVL-i abonendid	raamatukogu
9.	RVL-i teel saadetud kirjandus	trükiüksus
10.	RVL-iga saadud kirjandus	trükiüksus

II. Kirjanduse tutvustamine

11.*	Raamatunäitused
– teemanäitused
väljapandud kirjandus
– uudiskirjanduse näitused
väljapandud kirjandus	näitus
"
trükiüksus
näitus
trükiüksus
12.*	Bibliograafilised ülevaated
– osavõtjad
– tutvustatud kirjandus	ülevaade
osavõtja
trükiüksus
13.	Kirjanduse tutvustuspäevad (nädalad, dekaadid)
– väljapandud kirjandus	üritus
trükiüksus

* Selgitused lk. 283

1	2	3
14.* Muud raamatuüritused		üritus
– osavõtjad		osavõtja
III. Teatme- ja infoteenindus		
15.* Teadised		teadis
– teemateadised		"
– suulised		"
– kirjalikud		"
– bibliograafiateadised		"
– faktiteadised		"
– leidumusteadised		"
– metoodikateadised (konsultatsioonid)		"
16.* Infoteemad		teema
– neist valikteadistuse teemad		"
17. Infoabonendid		abonent
– individuaalabonendid		"
– neist valikteadistuse teel		"
– grupiabonendid		"
– neist valikteadistuse teel		"
18.* Infoabonentidele esitatud dokumendid		
– vahendusdokumendid		dokument
– neist valikteadistuse teel		infokaart
– algdokumendid		dokument
– neist valikteadistuse teel		dokument
19. Bibliograafiaõppused		
– tunnid		tund
– osavõtjad		osavõtja
IV. Bibliograafianimestikud, teaduslikud tööd ja metoodikavahendid		
20.* Käsikirjas valminud		
– bibliograafianimestikud		nimetus
– maht		autoripoogen
– teaduslikud tööd		nimetus
– maht		autoripoogen
– metoodikavahendid		nimetus
– maht		autoripoogen
21.* Trükiis ilmunud		
– bibliograafianimestikud		nimetus
– maht		trükipoogen
– teaduslikud tööd		nimetus

1	2	3
	maht	trükipoogen
	– metoodikavahendid	nimetus
	maht	trükipoogen
22.	Ettekanded	esinemisekord
	– teaduslikud ettekanded konverentsidel jm.	"
	– metoodilised ja õppeotstarbelised esinemised	"
V. <u>Raamatukogufondid</u>		
23.*	Kasutusfondid	
	– saabuv kirjandus	trükiüksus
	raamatud	a) nimetus
		b) trükiüksus
	ajakirjad	a) nimetus
		b) trükiüksus
	jätkväljaanded	trükiüksus
	ajalehed	kõitekomplekt
	trükiste erilaadid	trükiüksus
	tehnikaväljaannete erilaadid	"
	kaardiväljaanded	"
	noodiväljaanded	"
	trükigraafika	"
	käsitirjad	säilitusüksus
	– kustutatud kirjandus	trükiüksus
	raamatud	"
	ajakirjad	"
	jätkväljaanded	"
	ajalehed	kõitekomplekt
	trükiste erilaadid	trükiüksus
	tehnikaväljaannete erilaadid	trükiüksus
	kaardiväljaanded	"
	noodiväljaanded	"
	trükigraafika	"
	käsitirjad	säilitusüksus
	– fondide suurus aasta lõpuks	trükiüksus
	raamatud	"
	ajakirjad	"
	jätkväljaanded	"
	ajalehed	kõitekomplekt
	trükiste erilaadid	trükiüksus
	tehnikaväljaannete erilaadid	"
	kaardiväljaanded	"
	noodiväljaanded	"
	trükigraafika	"
	käsitirjad	säilitusüksus

1	2	3
24.* Helipladifond		
– juurdetulek		plaat
– kustutamine		"
– fondi suurus aasta lõpuks		"
25. Reservfond		
– juurdetulek		trükiüksus
– kustutamine		"
– fondi suurus aasta lõpuks		"
26. Vahetusfond		
– juurdetulek		trükiüksus
– kustutamine		"
– fondi suurus aasta lõpuks		"
27. Komplekteerimiskulud		rubla
28.* Kõitmine		raamatu, per. väljaande köide
29. Restaureerimine		käsikirja, trükise leht, köide, graafiline leht
30. Raamatute hügieeniline töötlemine		säilitusüksus
31.* Kopeerimistööd raamatukogudele		
– mikrofilmimine		origin. lehekülg
– fotokopeerimine		"
– elektrograafiline paljundus		a) origin. lehekülg b) kaart

VI. Kataloogid

32.* Kataloogimine	nimetus
– raamatud	"
– ajakirjad	"
– jätkväljaanued	"
– ajalehed	"
– trükiste erilaadid	"
tehnikaväljaannete erilaadid	"
kaardiväljaanded	"
noodiväljaanded	"
trükigraafika	"
– käsikirjad	"
– heliplaadid	"

1	2	3
33.*	Liigitamine sellest: – raamatud – perioodika	nimetus " "
34.*	Märksõnastamine	nimetus
35.	Kaartide liitmine kataloogidesse neist: – alfabeetilistesse kataloogidesse – süstemaatilistesse kataloogidesse – märksõnakataloogidesse	kaart " " "
VII. <u>Kartoteegid</u>		
36.*	Bibliograaferimine	nimetus
37.	Kaartide liitmine bibliograafiakartoteekidesse	kaart
VIII. <u>Raamatukogutöötajad, -ruumid ja võrk</u>		
38.*	Töötajad – raamatukoguhoidjad, bibliograafid, toimetajad, juhtivad töötajad – köitjad, restauraatorid, kopeerimisseadmeil töötajad jt. – majanduspersonaal	ametikoht " " "
39.*	Raamatukogu põrandapind sellest: – hoidlad – tööruumid – lugejaile määratud ruumid neist lugemissaalid	ruutmeeter " " " "
40.	Lugemissaalides kohti	lugejakoht
41.*	Juhendatavad raamatukogud neist alluvad raamatukogud	raamatukogu "

SELGITUSED

1. Raamatukogu lugeja on isik, kes lugejapileti alusel kasutab raamatukogu.

Lugejaks registreerimine toimub raamatukogus ühekordselt.

Raamatukogu poolt aasta jooksul ühtse lugejapileti alusel teenindanud lugejate arv määratakse kindlaks välja antud lugejapiletite arvu või ühtse registreerimiskartoteegi alusel. Raamatukogud, kellelt aruandes nõutakse faktiliselt teenindatud lugejate arvu, arvestavad kõigis teeninduspunktidest teenindatud lugejate arvu kokku.

Lugajatena ei arvestata võlglasti eelnevatest aastatest ja RVL-i kollektiivabonente.

2. Külastuseks loetakse lugeja pöördumist raamatukogu teeninduspunkti või osakonna poole lugejaks vormistamise, kirjanduse saamise või tagastamise, kirjanduse kasutamistähtaaja pikendamise, trükise saamiseks järjekorda kirjutamise, teatmestu kasutamise, raamatunäitusega tutvumise, teadise vm. informatsiooni saamise eesmärgil. Külastuseks loetakse ka lugeja pöördumist raamatukogu poole telefoni teel kirjanduse kasutamistähtaaja pikendamiseks, teadise saamiseks vm. põhjusel.

Lugeja korduvaid pöördumisi päeva jooksul teatmestu või teeninduspunkti poole ei arvestata uue külastusena.

Külastuste arvestust peetakse kõigis teeninduspunktidest, teatme-informatsiooni-, meetoodika jt. osakondades.

3. Laenutuseks loetakse trükiteose või mõne teise raamatukogu fondides säilitatava üksuse ühekordset lugejale kasutada andmist.

Laenutusena kuuluvad arvestamisele kõik lugejatele antavad trükised ja teised materjalid kõigis raamatukogu osakondades ja teeninduspunktidest, näitustelt ja avariilult laenutatud teosed; samuti deponeeritud ja rändkogudesse ning kollektiivabonentidele antud kirjandus, RVL-i teel teistele raamatukogudele saadetud väljaanded ning raamatukogu osakondadele laenutatud väljaanded.

Uue laenutusena arvestatakse trükise kasutamistähtaaja pikendamist, kui see on fikseeritud lugejakaardile või nõudsesedelile ja raamatuhooldlast lugemissaali tellitud trükise korduvat kasutamist lugeja poolt järgnevatel päevadel.

Avariilult kasutatud trükiste arv saadakse kas lugeja poolt tagastatud trükiste ülelugemisel, valikstatistika abil või kontroll-lehtedele märgitud andmete alusel kasutatud kirjanduse kohta.

Laenutusüksus peab vastama arvestusüksusele. Üldreeglina on selleks trükiüksus.¹

Kõidetud ajakirjade ja jätkväljaannete laenutamisel ei arvestata kõiki kõidetud numbreid, vaid neid, mida lugejale vastavalt nõudsesedelil näidatud numbrile tegelikult laenutati.

¹ trükiüksus – raamat, ajakirja number, jätkväljaande number, jooksva aasta ajalehe number. Erandiks on eelmiste aastate ajalehed – köitekomplekt- ja rühmtöötlusega korraldatud trükised – mapp. Käsikirjade puhul võrdsustatakse säilitusüksus trükiüksusega.

4. Deponeerimine on kirjanduse laenutamine pikemaajaliseks kasutamiseks asutustele, ettevõtetele, organisatsioonidele või allüksustele.

5. Äraütluks loetakse raamatukogu lühikest kirjalikku vastust (tavaliselt lugeja nõudesedelil), kus on märgitud, millisel põhjusel ei ole lugejal võimalik saada nõutud kirjandust.

Äraütlusena ei arvestata lugeja nõude edasisuunamist raamatukogu teiseosakonda.

7. Siia kuuluvad nimelt lugejate jaoks tellitud koopiad. RVL-iga saadud koopiad kuuluvad p. 10 alla.

8. RVL-i abonentideks loetakse aasta jooksul RVL-i teel kirjandust saanud või tellimuse esitanud raamatukogud ja infoasutused.

11. Raamatunäitustena arvestatakse nii suuri näitusi kui ka väikesi lauanäitusi (väljapanekuid).

Uudiskirjanduse näituste puhul arvestatakse, kui mitu korda on neil kirjandust vahetatud.

Soovitav on arvestada näitustelt lugejaile laenutatud trükiste arvu.

12. Koostatud bibliograafilise ülevaate korduvat esitamist arvestatakse vastavalt esinemiskordadele.

Osavõtjate arv jääb näitamata ülevaate puhul raadio vm. teel, kus täpset osavõtjate arvu pole võimalik kindlaks teha.

14. Raamatuürituste muudeks vormideks on lugejate konverentsid, ramaatuarutelud, kirjanduslikud kohtud, kirjandusõhtud, elavad ajakirjad, informiinid, küsimuste-vastuste õhtud jms.

15. Teemateadis on vastus lugeja päringule teatud teemal.

Suuliste teadistena arvestatakse ka telefoni teel antud teadiseid.

Bibliograafiateadis on vastus lugeja päringule trükiteose bibliograafiliste andmete täpsustamiseks.

Faktiteadis on vastus lugeja päringule konkreetsete faktiliste andmete saamiseks teatmeteostest vm. allikatest.

Leidumusteadis on vastus lugeja päringule konkreetse trükise olemasolu kohta antud raamatukogus või teistes raamatukogudes.

Metoodikateadis on vastus lugeja päringule dokumendiotsingu, teatmekirjanduse kasutamise, kirjanduse nimestike koostamise metoodika jms. kohta.

16. Informatsiooniteemadena arvestatakse teemasid, mille kohta vahendatakse pidevalt informatsiooni kindlatele abonentidele.

Valikteadistuse teemasid eristab eelpooltoodud infoteemadest pidev kirjalik tagasiside abonentidelt.

18. Vahendusdokument esitab andmeid algdokumentidest. Siin: infokaart (ka koos referaadi või annotatsiooniga); ülevaade; infoleht, raamatu või ajakirja sisukord.

Arvestusüksuseks on vastavalt infokaart, ülevaade, infoleht, sisukord.

Kui infoleht on koostatud kohapeal, võtta arvestusüksuseks bibliokirjete arv infolehes.

Valikteadistuse põhi- ja tagasisidekaardid arvestatakse üheks üksuseks.

Algdokumente arvestada juhul kui need on väljastatud infotalitusest (osakonnast).

20.-21. Autoripoogen on 40000 täheruumi, s.o. 22-23 lehekülge 1,5 reavahega masinakirja teksti paberil formaadis 210×297 mm.

Trükis ilmunutega võrdselt ja koos arvestatakse paljundusi rotaatoril vm. tehnikas.

Iga töö läheb aruandlusest läbi (kas samal aastal või eri aastail) kahekordselt - valminud käsikirjana ja trükis ilmununa.

23. Jätkväljaanded arvestatakse saabuva kirjanduse osas eraldi raamatutest ja ajakirjadest. Jätkväljaannete kustutamist ja aasta lõpu seisuga arvestavad koos ajakirjadega need raamatukogud, kus jätkväljaannete arvestust ei ole võimalik vanade kogude puhul sisse viia.

Mikrofilmid, rariteedid ja infolehed jm. arvestatakse vastavat laadi trükiste hulka (näit. mikrofilmid ajakirjanumbrist ajakirjade hulka jne.). Raamatukogu võib lisaks sellele pidada antud materjalide kohta eriarvestust.

Rühmiti töödeldavad trükised (nn. pisitrükised) arvestatakse vastavat laadi trükiste hulka.

24. Heliplaadid arvestatakse trükistest eraldi ja neid raamatukogu trükiste üldarvule ei liideta.

28. Arvestatakse raamatukogufondi kuuluvate üksuste köitmist nii raamatukogus kui väljaspool.

31. Kataloogikaartide, raamatukaartide jm. kaartide paljundamine arvestatakse koos.

32.-34. Kataloogimine sisaldab: 1) kirje koostamist X-nimetusele, 2) trükikaardi kohandamist X-nimetusele, 3) perioodikaväljaannete uute ja muudetud nimetuste kirjeldamist, 4) perioodikaväljaande individuaalkirje koostamist (monograafia), 5) rekataloogimist.

Perioodikaväljaannete puhul võetakse arvesse vaid uusi ja muudetud nimetusi.

36. Bibliografeerimise puhul võib olla nimetuseks nii eraldi ilmunud trüki kui ka perioodikas või kogumikus ilmunud artikkel.

38. Arvestatakse raamatukogu ametlikku koosseisu aasta lõpul koos ajutiselt vakantsete ametikohtadega.

Insener arvestatakse vastavalt töö iseloomule kas raamatukoguhoidjate, köitjate või majanduspersonali all.

Ametikohti, mis on keskasutuste arvel, kuigi teenindavad raamatukogu (näit. kütjad) ei arvestata.

39. Mitmeks otstarbeks kasutatava ruumi pind tuleb p. 39 alajaotuse vahel ära jagada vastavalt tegelikule kasutamisele.

41. Juhendatav raamatukogu on juhendava raamatukogu pideva plaanipärase kontrolli ja metoodilise juhendamise all, olenemata sellest, kas ta viimasele administratiivselt allub või mitte.

Alluv raamatukogu allub administratiivselt kesk- või pearaamatukogule.

Paljundatud Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu rotaatoril 300 eks. Tln., 1977. Nr 49.

RAAMATUKOGUDE TÖÖ EFEKTIIVSUS

(Varem ilmunud: Eesti NSV teaduslikud ja kõrgkoolide raamatukogud 1984.
Statistiline koondaruanne. Tln., 1986, lk. 19-25)

Raamatukogude töö efektiivsuse hindamise kriteeriumide ja meetodite suhtes ei ole spetsialistide seas ühist seisukohta. On kujunenud kaks suunda. Esimese suuna esindajad leiavad, et hindamise kriteeriume ei tohi redutseerida kahele-kolmele, hoopiski mitte aga ühele näitavale ning et on vaja välja töötada üksikasjalikud näitavate loetelud eri tüüpi raamatukogudele. Teise suuna pooldajad peavad vajalikuks väljendada raamatukogu töö tulemuslikkust ühe või siis võimalikult vähest näitavudega.

Käesolevas töös oleme vaadelnud üksnes raamatukogude põhitegevuse, s.o. raamatukoguteeninduse efektiivsust. Seda tegevust iseloomustavad küllaltki täielikult 5 kvantitatiivset ja 10 neist tuletavat kvalitatiivset näitavu. Viis lähteparameetrit raamatukoguteeninduse hindamisel on järgmised: raamatufondide suurus, lugejate arv, laenutuste arv, töötajate arv, raamatukogu ruumide pind. Neist viiest kvantitatiivsest näitavust tuleneb 6 üldkasutatavat kvalitatiivset näitavu: raamatuvarumus, ringlussagedus, laenamissagedus, töötajate koormus lugejate arvu järgi, töötajate koormus laenutuste arvu järgi, töötajate koormus fondi suuruse järgi. Viiest kvantitatiivsest lähteparameetrist tuleneb veel 4 kvalitatiivset näitavu: laenutuste arv ruumide pinna 1 m² kohta, trükiüksuste arv ruumide pinna 1 m² kohta, ruumide pind ühe lugeja kohta, ruumide pind ühe töötaja kohta.

Raamatukogu töö efektiivsus kui ülikeeruline nähtus on adekvaatselt peegeldatav graafina (vt. joon. 1) või kvalitatiivsete näitavate maatriksina, mis hõlmab täielikult vaatlusaluste kvantitatiivsete näitavate suhete süsteemi raamatukogu tegevuses.

Raamatukoguteeninduse modelleerimise ja efektiivsuse mõõtmise nn. maatriks-lähenemise põhietaapid on järgmised:¹

Esimene etapp. Kvantitatiivsete lähtenäitavate valik:

- laenutuste arv (tuh.) – Z
- raamatufondide suurus (tuh.) – F
- raamatukogu ruumide pind (m²) – R
- lugejate arv (inim.) – L
- töötajate arv (inim.) – T

¹ Vt. ka: Кикас К., Мересте У. Проверка деятельности библиотеки вуза : Метод. материалы / ТПИ; НИИВШ. Таллин, 1985, с. 31 и сл.

Teine etapp. Kvalitatiivsete näitarvude maatriksi moodustamine ja selle korrastamine selliselt, et kvalitatiivsete näitarvude väärtused, mis on maatriksi diagonaalialuses osas, suurenevad raamatukogu töö efektiivsuse suurenemisel (teiste faktorite muutumatuks jäämisel). Sellist maatriksit nimetame raamatukogu töö efektiivsuse korrastatud maatriksiks (vt. tabel 1).

Efektiivsusmaatriksis sisalduvad järgmised raamatukogutöö intensiivsuse näit-
arvud:

$$\frac{Z}{F} = \text{ringlussagedus};$$

$$\frac{Z}{L} = \text{laenamissagedus (tuh. eks.)};$$

$$\frac{Z}{T} = \text{töötajate koormus laenutuste arvu järgi (tuh. eks.)};$$

$$\frac{F}{L} = \text{raamatuvaramus (tuh. eks.)};$$

$$\frac{F}{T} = \text{töötajate koormus fondi suuruse järgi (tuh. eks.)};$$

$$\frac{L}{T} = \text{töötajate koormus lugejate arvu järgi}.$$

Kolmas etapp. Raamatukogu töö efektiivsuse indeksite maatriksi kindlaksmäära-
mine. Maatriks iseloomustab selle kõigi elementide muutumist võrreldes eelmise
perioodiga valemi

$$\|I_{ij,1/0}\| = \|a_{ij,1}\| \odot \|a_{ij,0}\| \text{ järgi,}$$

kus I_{ij} – raamatukogu töö kvalitatiivsete näitarvude indeksid;

$a_{ij,1}$ – raamatukogu töö kvalitatiivsed näitarvud
(efektiivsusmaatriksi elemendid) aruandeaastal;

$a_{ij,0}$ – samad baasaastal;

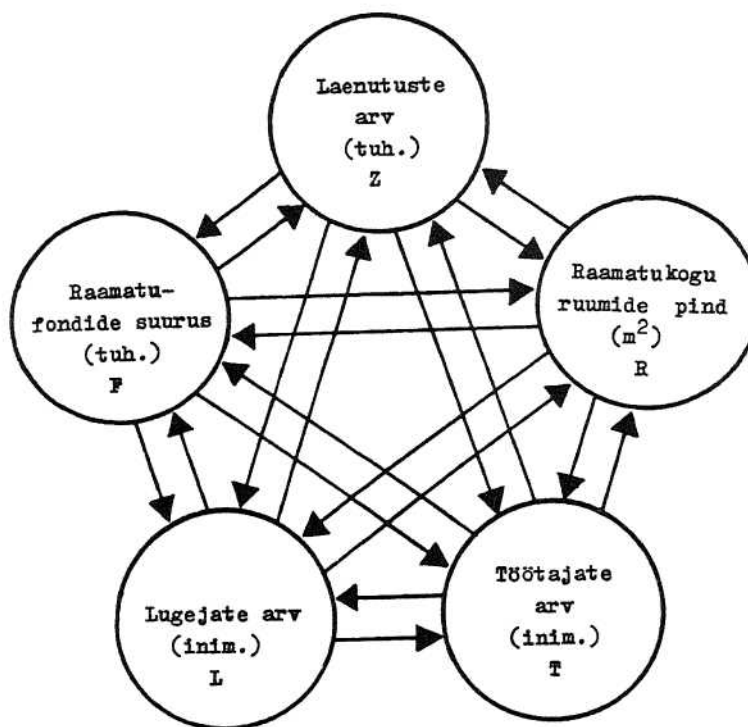
$\odot$ – maatriksi elemenditi jagamise märk.

Neljas etapp. Raamatukogu töö efektiivsuse sünteetilise indeksi arvutamine valemi¹

$$I_{A1/0} = \frac{2 \sum I_{ij}^*}{n^2 - n} \quad \text{või}$$

valemi $I_{G1/0} = 0,5^{(n^2-n)} \sqrt{\prod I_{ij}^*}$ järgi,

kus I_{ij}^* – kvalitatiivsete näitavude – korrastatud efektiivsusmaatriksi – indeksid, mis on selle diagonaalialuses osas; mille arvväärtus raamatukogu töö efektiivsuse suurenemisel üldjuhul suureneb;
 n – efektiivsusmaatriksi kvantitatiivsete lähtenäitavude arv, antud juhul n = 5.

Joonis 1. Raamatukoguteenindust iseloomustavate seoste täissüsteemne graaf.
 Ringid – kvantitatiivsed näitavud; nooled – kvalitatiivsed näitavud.

¹ Efektiivsusindeksi I_G arvutamine on mõnevõrra keerukam, kuid mõnedel juhtudel võib I_G osutada paremaks kui I_A .

Tabel 1

Raamatukogu töö efektiivsuse korrastatud maatriks

	Z	F	R	L	T
Z	1,0	$\frac{F}{Z}$	$\frac{R}{Z}$	$\frac{L}{Z}$	$\frac{T}{Z}$
F	Laenutuste arv (tuh.) raamatufondi tuh. eks. kohta $\frac{Z}{F}$	1,0	$\frac{R}{F}$	$\frac{L}{F}$	$\frac{T}{F}$
R	Laenutuste arv (tuh.) ruumide pinna 1 m ² kohta $\frac{Z}{R}$	Trükiüksusi (tuh.) ruumide pinna 1 m ² kohta $\frac{F}{R}$	1,0	$\frac{L}{R}$	$\frac{T}{R}$
L	Laenutuste arv (tuh.) ühe lugeja kohta $\frac{Z}{L}$	Trükiüksusi (tuh.) ühe lugeja kohta $\frac{F}{L}$	Ruumide pind (m ²) ühe lugeja kohta $\frac{R}{L}$	1,0	$\frac{T}{L}$
T	Laenutuste arv (tuh.) ühe töötaja kohta $\frac{Z}{T}$	Trükiüksusi (tuh.) ühe töötaja kohta $\frac{F}{T}$	Ruumide pind (m ²) ühe töötaja kohta $\frac{R}{T}$	Lugejaid ühe töötaja kohta $\frac{L}{T}$	1,0

Kui $I_A > 1,0$ või $I_G > 1,0$, siis raamatukogu töö efektiivsus suurenes, kui $I_A < 1,0$ või $I_G < 1,0$, siis vähenes.

Efektiivsusindekseid võib arvutada käsitsi või elektronarvuti abil. Käesoleva töö jaoks tehti arvutused arvutil CM-4. Kasutati M. Fleiderviši koostatud programmi.

Efektiivsusindeksid arvutati 10 koondaruandesse võetud raamatukogu andmeid summeerides ning iga raamatukogu kohta eraldi. Eraldi arvutused tehti kolme viimase aasta kohta ja viimase aasta kohta, s.o. esimesel juhul võeti aruandeaastaks 1984 ja baasaastaks 1981, teisel juhul aruandeaastaks 1984 ja baasaastaks 1983.

Vaatleme esmalt raamatukogude töö efektiivsust 1984. ja 1981. a. andmeid võrreldes. Seega oli baasaastaks 1981 ja aruandeaastaks 1984.

Nende aastate andmed 10 raamatukogu kohta summeeritult näitavad, et laenutusi oli 10 raamatukogus 1981. a. 7004 tuh., 1984. a. 10 005 tuh. eksemplari; kasutusfondide suurus oli 1981. a. 19 760 tuh., 1984. a. 21 609 tuh. eksemplari; raamatukogude ruumide pind oli 1981. a. 53 865 ja 1984. a. 62 611 m²; lugejate arv oli 1981. a. 72 776 ja 1984. a. 85 111; töötajate arv oli 1981. a. 819 ja 1984. a. 914.

Indeksmaatriksist selgub, et aruandeperioodil kasvas laenutuste arv 43%, kasutusfondide suurus 9%, raamatukogude ruumide pind 16%, lugejate arv 17% ja töötajate arv 12% võrra. Samast indeksmaatriksist saame teada ka seda, et ringlussagedus (Z/F) suurenes 3 aasta jooksul 30,6% ja laenamissagedus (Z/L) 22,1% võrra. Samal ajal kasvas töötajate koormus laenutuste arvu järgi (Z/T) 28,0% ja lugejate arvu järgi (L/T) 4,8% võrra. Kolme aasta jooksul vähenes raamatuvarumus (F/L) 6,5% ja töötajate koormus fondi suuruse järgi (F/T) 2,0% võrra.

Süntheetiline efektiivsusindeks, mis arvutatud aritmeetilise keskmisena ($I_A=1,0976$), näitab, et kümne raamatukogu efektiivsus suurenes 3 aasta jooksul 9,8%. Võrdluseks toome sünteetilise efektiivsusindeksi, mis arvutatud geomeetrilise keskmisena: $I_G = 1,0891$.

Järgnevalt toome iga raamatukogu töö efektiivsuse indeksid 3 aasta kohta (1981-1984):

Riiklik Raamatukogu	– $I_A = 1,131$
TA Teaduslik Raamatukogu	– $I_A = 1,292$
TRÜ Teaduslik Raamatukogu	– $I_A = 1,283$
TPI Teaduslik Raamatukogu	– $I_A = 1,042$
Vabariiklik Teaduslik Tehnikaraamatukogu	– $I_A = 0,943$
Riiklik Teaduslik Meditsiiniraamatukogu	– $I_A = 1,028$
EPA raamatukogu	– $I_A = 0,896$
TPedI raamatukogu	– $I_A = 1,712$
Kirjandusmuuseumi arhiiviraamatukogu	– $I_A = 1,001$
Laste- ja Noorteraamatukogu	– $I_A = 1,215$

Ülaltoodust näeme, et 3 aasta jooksul 8 raamatukogus töö efektiivsus suurenes, 2 raamatukogus vähenes. Suurim efektiivsuse tõus oli TPedIR-is (71,2%). Järgnevad TATR (29,2%) ja TRÜTR (28,3%). Kõige rohkem langes efektiivsus EPAR-is (10,4%).

Siiski tuleb silmas pidada, et efektiivsuse mõõtmisel on lähtutud raamatukogude aruandeis toodud andmeist ja iga raamatukogu puhul pole selge, kas need andmed tegelikkust õigesti peegeldavad (vrld. näit. TRÜTR-i ja TATR-i töö efektiivsust!).

EESTI KESKRAAMATUKOGUDE EFEKTIIVSUSE HINDAMINE DEA MEETODIL

Kaasautor: Peep Miidla

(Varem ilmunud: Raamatukogu, 2007, nr 5, lk. 28-33)

Sissejuhatus

Asutuste ja ettevõtete tegevuse efektiivsuse hindamisel on levinud lähenemisviis, kus efektiivsuse näitajaks võetakse kasumi või kogutoodangu ja investeeritud summa suhe. Selline meetodika töötab hästi, kui on tegemist tulundusettevõtetega, mille tegevust iseloomustavad parameetrid on rahas väljendatavad ja interpreteeritavad ilma eriliste probleemideta. Taoline käsitlus on aga raskendatud erinevate sotsiaalse suunitlusega asutuste, nagu haiglad, koolid, raamatukogud, omavalitsusorganid jt., efektiivsuse hindamisel. Kuna taolised organisatsioonid ei tegele konkurentsiturul, tuleb traditsiooniliste mõõdikute asemel kasutada nende tegevuse hindamiseks teistsuguseid indikaatoreid. On ju ka selliste asutuste puhul tihti tarvis hinnata nende funktsioneerimise efektiivsust, et võtta tegevuse planeerimisel arvesse nende töö seniseid tulemusi.

Lahenduste leidmiseks on selleks rakendatud mitmesuguseid meelevaldseid ja *ad hoc* mõõdikuid. Alternatiiviks seni rakendatud võtetele on esile kerkinud üks uus potentsiaalselt viljakas meetod mittetulunduslike organisatsioonide tegevuse hindamiseks. Selleks on *Data Envelopment Analysis* (edaspidi: DEA), mida esitleti kirjanduses esmakordselt 1978. aastal (Charnes jt.) [1]. DEA bibliograafiad sisaldavad viiteid selle rakenduste kohta haiglate, raamatukogude, haridusasutuste, aga ka pangandus-, tööstus-, lennundus- jt. valdkondade ettevõtete efektiivsuste hindamisel ja võrdlemisel.

Eestiski on viimastel aastatel hakatud DEA meetodit kasutama. On uuritud tööstusliku kalapüügi efektiivsust [2], haiglate efektiivsust [3] ja efektiivsust hariduses [4]. Käesolevas kirjutises antakse ülevaade DEA rakendamisest Eesti raamatukogude korral.

Varasemad uuringud

Raamatukogude tegevuse evalveerimiseks on kasutatud mitmesuguseid lähenemisviise. Traditsioonilistel lähenemistel tegeldi peamiselt sisendite baasiga, mis sisaldas personali ja kogude suurust, tegevuskulusid jm. Nagu märkis Shaughnessy [5], peeti raamatukogu sageli paremaks siis, kui tal oli rohkem raamatuid, rohkem personali ja suurem eelarve kui teistel raamatukogudel. Järgnenud eelarvete kahanemise ajajärk tõi kaasa mitmesuguste väljundite, nagu kogude ringlus, kasutajate ja teadiste arv, kasutamise raamatukogude tegevuse hindamisel. Teiste sõnadega, raamatukogudelt oodati parimaid võimalikke teenuseid antud piiratud kindlaksmääratud ressurssidega. Nüüd muutusid tähtsaks sellised mõõdikud, mis võtavad arvesse nii sisendid kui ka väljundid, et saada raamatukogu tegevusest õiglasem pilt.

Avalike raamatukogude ja ülikooliraamatukogude efektiivsuse uuringud maailmas on näidanud, et DEA meetod on sobiv mudel nende tegevuse hindamiseks. DEA tähtsaim eripära seisneb selle suutlikkuses genereerida kuitahes mitme sisendi ja väljundi korral üheainsa mõõdiku, iseloomustamaks iga otsustusüksuse efektiivsust.

DEA meetodit on raamatukogude efektiivsuse hindamisel kasutatud 1990. aastaist alates. Esimesena kasutas seda Easun oma doktoridissertatsioonis [6], mille uurimisobjektiks olid California kooliraamatukogud. Siiski ei saa öelda, et see uuring oleks mõjutanud järgnevaid DEA-uuringuid raamatukogudes, ainult üks autor on Easuni dissertatsioonile viidanud.

Raamatukogude DEA rakenduste autoreiks on enamasti majandusteadlased, vaid paaril juhul on tegu raamatukogundusspetsialistiga. Majandusteadlased on oma uuringuteks valinud raamatukogu kui ühe juhtumi DEA meetodi rakendamiseks. Enamik neist töödest on publitseeritud väljaspool raamatukogunduse ja infoteaduse alast kirjandust, tehes nad raskesti kättesaadavaks raamatukogude juhtidele. Tuleb tõdeda, et DEA meetodil eri raamatukogu tüüpides tehtud efektiivsuse uuringud ei ole kahjuks seni raamatukoguteadlaste ja –praktikute poolt küllaldast tähelepanu ja hindamist leidnud,

Enamik raamatukogude DEA-uuringuid on tehtud Ameerika Ühendriikides. Ligikaudu pooltes uuringutes käsitletakse akadeemiliste raamatukogude ja pooltes avalike raamatukogude efektiivsust. Uuringute valimi suurus on väga erinev, vähimas 5 ja suurimas 240 raamatukogu. Uuringud erinevad ka analüüsimisele võetud sisend- ja väljundparameetrite arvult ja valikult. Sisendparameetriteks on enamasti andmed kogudest (nt kogude suurus, lisandunud köidete ja tellitud ajakirjade arv), personali ning ruumide suurus ja lugejakohtade arv. Väljundparameetritena on sagedamini kasutatud laenutuste ja teadiste arvu, kogude ringlust ning raamatukogudevahelist laenutust. Huvitav parameeter on raamatukogu teenindusaeg, mida üks autor on kasutanud väljundina ning teised sisendina. Parameetrite valikul on oluline nende kokkukuuluvus – otsustamisel on oluline, kui palju neid valida, mitte see, milliseid neist valida.

Järgnevalt peatume lühidalt varasematel avalike raamatukogude efektiivsuse DEA-uuringuil. Avalike raamatukogude DEA-uuringuid oli esimene Vitaliano töö [7]. Uuringus kasutati nelja sisendparameetrit: kogude suurus, teenindustundide arv nädalas, ostetud uute raamatute arv ja tellitud ajakirjade arv. Väljundparameetreid oli kaks: kogude ringlus ja teadiste arv. Vaatluse all olnud 184 avaliku raamatukogu keskmine efektiivsus oli 67%. Efektiivsus 1,0 oli vaid 23 raamatukogul, s.o. 12,5% raamatukogudest. Vitaliano leidis, et mitteeffektiivsuse domineerivaks teguriks on raamatukogude liialt pikad lahtiolekuajad ning lahtiolekutunde võiks nädalas olla 20 võrra vähem, kusjuures väljundid jääksid samaks. Autor pakub aktuaalseks keskmiseks lahtiolekutundide arvuks nädalas 54.

Sharma jt. uuring [8] käsitles Ameerika Ühendriikide Hawaii osariigi 47 avaliku raamatukogu efektiivsust. Uuringusse võeti neli sisendparameetrit: kogude suurus, personali suurus, teeninduspäevade arv aastas ja raamatukogu aastased tegevuskulud. Väljundparameetreid võeti kolm: kogude ringlus, külastuste arv ja teadiste arv. Uuritud raamatukogude keskmine efektiivsus oli 84%. Efektiivsus 1,0 oli 14

raamatukogul, s.o. 29,8% raamatukogudest. Vaatlusalustel raamatukogudel ilmnes sisendite liiasust kogude suuruse puhul 21, tegevuskulude puhul 19, lahtiolekuaja puhul 13 ja personali puhul 7 korral. Sisendi liiasus on personali puhul väike ja see näitab, et enamik raamatukogudest kasutab oma personali hästi. Liiasus kogude suuruses annab raamatukogude juhtidele märku otsuste tegemiseks uute ressursside jagamisel ning kogude kvaliteedi parandamiseks vanade teavikute eemaldamise teel.

Worthington [9] uuris Austraalia Uus-Lõuna-Walesi osariigi 168 avaliku raamatukogu efektiivsust. Töö tulemused näitasid, et 47,6% raamatukogudest on tehniliselt efektiivsed ja 10,1% skaleerimiseefektiivsed.

Hammond [10] analüüsis 159 avalike raamatukogude süsteemi efektiivsust Suurbritannias. Tehniliselt efektiivseid raamatukogusüsteeme oli 55, s.o. 34,6% valimist, raamatukogusüsteemide keskmine efektiivsus oli 91,2%. Autor teeb uuringu andmeist järelduse, et peamiseks mitteeffektiivsuse põhjuseks on jada-väljaannete liigne komplekteerimine.

Osiewalski ja Osiewalska uuringus [11] on kõne all Poola 240 avaliku raamatukogu kulude efektiivsus. Miinimumefektiivsus oli 0,81, keskmine efektiivsus 0,92 ja maksimumefektiivsus 0,965. Autorite arvates kinnitavad need tulemused vaadeldud avalike raamatukogude enamiku edukat majandamist piiratud ressursside tingimustes.

Ülevaade DEA meetodist

DEA (*Data Envelopment Analysis*, andmete hõlmamise meetod) on matemaatiline meetod nn. otsustusüksuste (DMU, *Decision Making Unit*) tegevuse efektiivsuse hindamiseks. DEA kuulub laiemasse, efektiivsuse hindamise rajameetodite (*Frontier Methods*) klassi ning täpse algoritmikirjelduse leiab näiteks Thanassoulise raamatust [12]. Rajameetodite rakendamisel on algandmeteks täielik kvantitatiivne informatsioon kõikide vaadeldavate otsustusüksuste tegevusnäitajate kohta. Viimased jagatakse sisenditeks ja väljunditeks, täpsemalt sisendparameetreiks ja väljundparameetreiks vastavalt valdkonnas tunnustatud tavadele, kusjuures DEA puhul pole oluline, et parameetrid oleksid omavahel ühismõõdus, näiteks kõik kroonides või kõik meetrites. Igal parameetril võib olla teistest erinev ühik, näiteks ühel kroonid, teisel meetrid, kolmandal töötajate arv jne. Andmete täielikkus tähendab seda, et kõigi otsustusüksuste korral peavad kõik info-positsioonid täidetud olema, st. iga korral peavad teada olema kõigi vaatluses fikseeritud parameetrite väärtused.

DEA põhikontseptsioon seisneb sisend-väljundparameetrite ruumis nn. efektiivsus- raja konstrueerimises selliselt, et kõikidele otsustusüksustele vastavad andmepunktid jäävad sellest rajast ühele poole või sellele rajale. DEA meetodi korral võib kasutada erinevaid geomeetrilisi interpretatsioone, käesolevas me nendel ei peatu. Meetod efektiivsusraja konstrueerimiseks on selline, et tekib nn. parima praktika raja (*best practice production frontier*), mille kohta kasutatakse ka terminit “mitteparameetriline”, rõhutamaks asjaolu, et raja konstrueeritakse vaid algandmete põhjal, mingeid lisaparametreid rakendamata-kasutamata, kuid raja ennast reeglina ei konstrueerita ega ei kasutata ka interpreteerimisel. Tegelikult lahendatakse iga

otsustusüksuse kohta üks lineaarse planeerimise ülesanne¹ ja selle lahend annab nii efektiivsuse mõõdu vaadeldava üksuse jaoks kui ka muud huvitavat teavet. Efektiivsusrajale satuvad konstruktsiooni põhjal mingid konkreetsed vaadeldavad, antud majanduskeskkonnas tegutsevad otsustusüksused, täpsemalt – nendele vastavad andmepunktid. Need tunnistatakse täielikult efektiivseteks, st nende tehniline efektiivsus võrdub ühega ja nende põhjal hinnatakse kokkuvõttes hiljem ka teiste vaadeldavate, mitteefektiivsete otsustusüksuste efektiivsusi.

Efektiivsusraja konstrueerimise esimeseks eelduseks, mida tuleb DEA meetodil teha, on tulu skaleeritavus (*Return to Scale*). Selle all mõistetakse otsustusüksuse teoreetilist omadust, mis iseloomustab väljundi(te) muutumist sisendite proportsionaalse muutmise tagajärjel. Oletame, et otsustusüksuse kõikide sisendparameetrite väärtusi e. lihtsalt sisendeid muudetakse mingis võrdses proportsioonis. Kui väljundparameetrite väärtused muutuvad samas proportsioonis, on tegu tulu konstantse skaleeritavusega (*Constant Returns to Scale*, CRS). Vastupidisel juhul on tegu tulu mittekonstantse skaleeritavusega (*Variable Returns to Scale*, VRS). VRS korral eristatakse vähendavat skaleeritavust (*Decreasing Returns to Scale*, DRS) ja suurendavat skaleeritavust (*Increasing Returns to Scale*, IRS). Kui näiteks sisendeid muudetakse kahekordselt ja tulu muutub vähem kui kahekordselt, on tegu juhuga DRS; kui tulu muutub enam kui kahekordselt, juhuga IRS. See eeldus tuleb fikseerida enne DEA rakendamist, sest sellest sõltuvad algsete lineaarse planeerimise ülesannete püstitused. Tulemusena tekivad erinevad efektiivsusrajad ning ka efektiivsused.

Efektiivsuse hindamiseks on DEA puhul kasutusel radiaalmõõdud, milledest lihtsaim, aga ka olulisim on tehniline efektiivsus (*Technical Efficiency*). Seda mõõdetakse kahe kauguse suhtena piki radiaalsirget, mis ühendab andmete ruumis koordinaatide alguspunkti otsustusüksusele vastava punktiga. Tehnilise efektiivsuse all mõistetakse üldiselt selle otsustusüksuse (st. asutuse, ettevõtte, organisatsiooni vm.) teoreetilist võimet muuta olukorras, kus mingid uuringus vaadeldavad parameetrid on fikseeritud, sisemiste otsustuste ja ümberkorralduste teel ülejäänud parameetreid. Tehnilise efektiivsuse täpsem interpretatsioon DEA korral sõltub teistest eeldustest efektiivsusmudeli jaoks. Üks nendest on orienteeritus kas sisendile või väljundile. Kummagi eeldusega kaasnevad erinevalt püstitatud lineaarse planeerimise ülesanded; mõlemal juhul on tehniline efektiivsus nulli ja ühe vahel; mõlemal juhul on vaja lahendada nii palju lineaarse planeerimise ülesandeid, kui palju on otsustusüksusi.

Sisendile orienteeritud DEA puhul esitatakse küsimus: kui palju on võimalik vähendada sisendeid, et väljundid ei muutu? Konstrueeritakse selline efektiivsusraja, mis eraldab kõik otsustusüksused koordinaatide alguspunktist, seejuures, nagu mainitud, mõned (efektiivsed) otsustusüksused asuvad sellel rajal. Tehnilise efektiivsuse interpretatsioon antud juhul on järgmine. Kui otsustusüksus ei ole efektiivne, st efektiivsuse näitaja q rahuldab võrratusi $0 < q < 1$, siis selleks, et saavutada efektiivsus ($q = 1$), tuleks sisendeid vähendada proportsionaalselt q

¹ Märkime, et enamasti tuleb efektiivsuse uurimisel DEA meetodiga püstitada ja lahendada rohkem kui üks lineaarse planeerimise ülesanne otsustusüksuse kohta, selleks, et saada kätte rohkem informatsiooni.

korda. Teisisõnu, kui vaadeldava otsustusüksuse sisendparameetrite vektor on $(x_1, \dots, x_k)$, siis efektiivsusrajale jõudmiseks peaks see otsustusüksus vähendama sisendressursse selliselt, et sisendvektoriks oleks $(qx_1, \dots, qx_k)$, mis konstruktsiooni kohaselt asub efektiivsusrajal.

Väljundile orienteeritud DEA puhul küsitakse: kui palju on võimalik väljundeid suurendada ilma sisendeid muutmata? Tehniline efektiivsus arvutatakse siis ikkagi kahe kauguse suhtena piki kiirt, mis lähtub koordinaatide alguspunktist ja kulgeb läbi otsustusüksusele vastava punkti. Ka selle meetodika puhul tekib efektiivsusraja lineaarse planeerimise ülesannete lahendamise järel, aga need on juba teistsugused ülesanded kui sisendile orienteerituse korral.

Raamatukogude uurimise puhul on õige kasutada sisendile orienteeritud lähene-mist. Põhjus on selles, et raamatukogudel kui otsustusüksustel on väga raske oma väljundeid suurendada ainuüksi enda otsuste alusel. Edaspidises käsitluses peetak-segi silmas sisendile orienteeritud mudelit.

Eeldus skaleerimistulu kohta muudab ka efektiivsuse näitajat q . Näiteks üldjuhul on CRS eeldusega mudelis tehniline efektiivsus väiksem kui VRS eeldusel. Ka efektiivsete otsustusüksuste hulk on CRS eelduse korral üldjuhul väiksem kui VRS eeldusel. Kui otsustusüksus on efektiivne CRS puhul, siis on see efektiivne ka VRS eeldusel; vastupidine ei kehti. Kui tehniline efektiivsus iseloomustab sisendile orienteeritud meetodi korral otsustusüksuse võimet anda samu väljundeid mini-maalsete kulutustega, siis skaleerimiseefektiivsus (*Scale Efficiency*, SE) ise-loomustab otsustusüksuse poolt potentsiaalselt saavutatavat produktiivsust, kui see saavutab optimaalse suuruse.

Optimaalseks loetakse otsustusüksuse suurust siis, kui see on efektiivne nii CRS kui ka VRS mudelis. Kui otsustusüksus on optimaalsest väiksem, siis töötab see reeglina IRS režiimis ja kui suurem, kui oleks optimaalne, DRS režiimis. Need asjaolud selgitab välja ka DEA meetod.

Interpretatsiooni seisukohalt on raamatukogude puhul reaalselt tegu VRS mudeliga.

DEA mõttes efektiivsed (efektiivsus $q = 1$) otsustusüksused määravad konstruktsiooni põhjal ära efektiivsusraja ning neid nimetatakse majakateks ehk referents-otsustusüksusteks (*Peer*). See on selliselt nii CRS kui ka VRS mudelis. Iga otsustusüksuse efektiivsus q arvutatakse tegelikult mingite efektiivsusrajal paik-nevate majakate baasil. Viimased moodustavad vaadeldava otsustusüksuse jaoks nn. referentshulga. Efektiivse otsustusüksuse referentshulk koosneb vaid ühest – sellest samast otsustusüksusest.

Geomeetriliselt tähendab referentshulk seda, et mitteefektiivse otsustusüksuse efektiivsusrajaale nihutatud teoreetiliselt efektiivne punkt $(qx_1, \dots, qx_k)$ asub referentshulga poolt määrataval tasandil andmepunktide ruumis.

DEA meetodika korral võib juhtuda, et see punkt asub efektiivsusraja sellisel osal, mis on paralleelne mõnele sisendile vastava koordinaatteljega. Sel juhul vastav teoreetiliselt efektiivne punkt ei representeeri kõnealuse otsustusüksuse jaoks efektiivset tegevust. Nimelt saab seda rajale nihutatud punkti veel kord liigutada paralleelselt mainitud sisendile vastava koordinaatteljega selle sisendi vähenemise

suunas efektiivsusraja lähima murdepunktini. Selle nihutamisega vähendatakse virtuaalselt vastava sisendparameetri suurust, kusjuures nii teised sisendid kui ka väljundid jäävad samaks. Selle nihke absoluutset suurust vastava sisendi ühikutes nimetatakse kõnealuse sisendi lõtkuks (*Input Slack*).

Interpretatsiooni seisukohalt on sisendi lõtkuks vaadeldava otsustusüksuse korral sisendikogus, mille võrra väiksema sisendparameetri väärtuse korral mõni DEA järgi efektiivne otsustusüksus annab samad väljundid, nagu vaadeldava mitteefektiivse otsustusüksuse jaoks arvutatud efektiivsusrajal asuv virtuaalne andmepunkt.

Lõtkud arvutatakse eraldi püstitatud lineaarsete planeerimisülesannete lahendina, kusjuures tuntakse mitut erinevat arvutusskeemi, millel me siinkohal ei peatu. Käesolevas käsitluses on need leitud mitmeastmelise (*Multi-Stage*) meetodiga (vt [12 ja 13]).

Eesti keskraamatukogude efektiivsuse uuringu andmed ja nende töötlus

Autoreile sattus esmalt silma artikkel, milles käsitleti Ameerika Ühendriikides DEA meetodil tehtud ülikooliraamatukogude efektiivsuse uuringut. Meetodi rakendamine oli huvipakkuv ning järgnevalt sai tutvutud mitmete teiste samal meetodil tehtud raamatukogude efektiivsuse uuringutega.

2005. aastal otsustati ka Eesti raamatukogude efektiivsust DEA meetodil uurima hakata.

Uuringu jaoks sobiva suurusega valimiks osutusid keskraamatukogud, mida Eestis on teatavasti kakskümmend. Neist viisteist raamatukogu on kultuuriministri määrustega 1997. ja 1998. aastast nimetatud maakonnaraamatukoguks. Tallinna, Tartu, Narva, Kohtla-Järve ja Sillamäe keskraamatukogudel on vaid linnaelikkonna teenindamise ülesanne.

Keskraamatukogude tegevust iseloomustavate sisend- ja väljundparameetrite soovitava arvu identifitseerimisel on võetud aluseks varasemad uuringud ning Eesti raamatukogude statistiline andmestik. Sisendparameetreid otsustati võtta neli: aastane komplekteerimiskulu, aastane tööjõukulu, kogude üldsuurus ja raamatukogu põrandapind. Väljundparameetreid sai võetud kaks: lugejate arv ja laenutuste arv. Sisend- ja väljundparameetrite väärtused saadi Eesti Rahvusraamatukogus peetavast Eesti raamatukogustatistika andmebaasist.

Uuringu algul koguti, töödeldi ja analüüsiti raamatukogude kohta käivaid 2002. ja 2003. aasta statistilisi näitajaid. Selleks, et välja selgitada uuritavate raamatukogude efektiivsuse trendi, võeti hiljem analüüsimisele ka 2004. ja 2005. aasta näitajad. Andmete töötlemine toimus DEAP versiooni 2,1. programmiga [13].

Statistiliste näitajate alusel lahendati iga otsustusüksuse (st raamatukogu) kohta iga aasta andmeil üks lineaarse planeerimise ülesanne, s.o. kokku 80 ülesannet. Arvutused tehti mittekonstantse skaleeritavusega sisendile orienteeritud mitmeastmelise DEA variandiga. Kasutatava DEA variandi rakendamise otstarbekuse kontrollimiseks lahendati veel rida ülesandeid erinevate konstantse skaleeritavusega ja väljundile orienteeritud ühe- ja kaheastmelise ning Malmquist-DEA variantide kombinatsioonides.

Uuringu empiirilised tulemused

Tehniline efektiivsus (TE) iseloomustab otsustusüksuse (st raamatukogu) võimet anda samu väljundeid minimaalsete kulutustega. Sisendile orienteeritud efektiivsuse hindamise puhul esitatakse küsimus: kui palju on võimalik vähendada sisendeid, et väljundite (s.o. parameetrite) väärtused ei muutu. Tehnilise efektiivsuse skoor on nulli ja ühe vahel.

Tehnilise efektiivsuse skoor

Efektiivsuse skoori analüüs näitab, et viimastel aastatel on tehniliselt efektiivsete keskraamatukogude arv ja nende keskmine efektiivsus vähenenud. 2002. aastal oli tehniliselt efektiivseid raamatukogusid 11, 2003. aastal 12, 2004. aastal 9 ja 2005. aastal 8. Keskraamatukogude keskmine tehniline efektiivsus langes 0,947-lt 2002. a 0,874-le 2005. a.

Järgnevalt vaatleme mõne raamatukogu näitel efektiivsuse languse põhjusi. Raamatukogu nr. 13 efektiivsus aastail 2002 ja 2003 oli 1,0. Järgneval kahel aastal efektiivsus langes ja selle põhjustas asjaolu, et samal ajal, kui sisendid suurenesid, ei näidanud väljundid küllaldast edenemist raamatukogu töös. Raamatukogu tööjõukulud suurenesid 2005. aastaks 2003. aastaga võrreldes 37,7% ja raamatukogu pörandapind 167,2%. Samal ajal suurenes küll lugejate arv 26,3%, kuid laenutuste arv jäi eelmiste aastate tasemele.

Raamatukogul nr. 9, mis 2003. aastal oli efektiivne, vähenes efektiivsus 2004. aastal ja eriti järsult 2005. aastal. Põhjus on selge: sisendite suurenemisega väljundid ei suurenenud, vaid hoopis vähenesid. Komplekteerimiskulud suurenesid 2005. aastaks 2003. aastaga võrreldes 36,8% ja tööjõukulud 22,7%. Samal ajavahemikul vähenes lugejate arv 15,1% ja laenutuste arv 16,3% võrra.

Eriti silmatorkav on raamatukogu nr 12 pidev efektiivsuse langus: 0,904-lt 2002. aastal 0,537-le 2005. aastal. Selle raamatukogu komplekteerimiskulud suurenesid 2005. aastaks 2002. aastaga võrreldes 12,4%, tööjõukulud 39,3% ning raamatukogu pörandapind 133,3%. Samal ajavahemikul vähenes lugejate arv 11,6% ja laenutuste arv 14,3% võrra.

Võttes konkreetselt vaatluse alla 2005. aasta efektiivsuse skoorid, näeme, et sel aastal oli relatiivselt tehniliselt efektiivseid keskraamatukogusid kaheksa, so 40% valimist. Nende raamatukogude efektiivsuse skoorid olid võrdsed 1,0-ga. See näitab, et neis raamatukogudes on ressursside kasutamine hea.

Igal mitteeffektiivsel raamatukogul on üks või mitu referentsraamatukogu ehk majakat. Need referentsraamatukogud on sellisel positsioonil, mille järgi DEA matemaatiline mudel paneb paika ülejäänud raamatukogude efektiivsuse. Näiteks mitteeffektiivse raamatukogu nr 18 puhul on referentsraamatukogudeks kaks, nr 9 puhul neli efektiivset raamatukogu. Efektiivse raamatukogu puhul on referentsraamatukoguks see raamatukogu ise.

Efektiivsuse interpreteerimiseks võtsime ette kaheksa efektiivse raamatukogu eristamise nende esindatuse alusel mitteeffektiivsete raamatukogude referentshulkades. Sagedus, millega efektiivne raamatukogu esineb mitteeffektiivsete

raamatukogude referentshulkades, näitab selle raamatukogu efektiivsuse määra võrrelduna teiste efektiivsete raamatukogudega.

Jaotasime efektiivsed raamatukogud efektiivsuse määra järgi kahte rühma. Esimesse rühma said kolm kõrge efektiivsusega raamatukogu (nr. 1, 16 ja 7), mis esinesid referentshulkades vastavalt 12, 12 ja 10 korral. Teise rühma jäid viis efektiivset raamatukogu (nr. 19, 6, 17, 10 ja 2), mis esinesid referentshulkades vähem – kaks neljal, kaks kolmel ja üks ühel korral.

Jaotasime ka mitteefektiivsed raamatukogud nende efektiivsuse määra järgi kahte rühma: a) neli paremat mitteefektiivset, mille efektiivsuse skoor on üle 0,9; ning b) kaheksa halvemat mitteefektiivset, mille efektiivsuse skoor on alla 20 raamatukogu keskmise, so vähem kui 0,874.

Sisendite lõtkud

Sisendi lõtk e. liiasus (slack) on sisendikogus, mille võrra väiksemate sisendparameetrite väärtuste korral mõni DEA järgi efektiivne raamatukogu annab samad väljundid kui vaadeldav mitteefektiivne raamatukogu.

Tabelis 1 on toodud mitteefektiivsete keskraamatukogude sisendite lõtkud. Parameetrite lõtkude väärtuste järel on toodud selle lõtku protsent 2005. aasta sisendparameetri väärtusest.

Tabel 1

Mitteefektiivsete keskraamatukogude sisendite lõtkud 2005. aastal

Rk nr.	Komplekteeri-miskulu (tuh. kr.)	Tööjõukulu (tuh. kr.)	Kogud (tuh. eks.)	Põrandapind (m ²)
3	0,0	0,0	4,9 (6,0)	420,0 (30,0)
4	0,0	0,0	2,2 (2,7)	93,1 (8,4)
5	0,0	20,9 (1,0)	0,0	379,1 (19,9)
8	277,3 (35,9)	0,0	17,9 (15,8)	0,0
9	0,0	33,4 (1,0)	0,0	618,7 (20,5)
11	138,1 (29,3)	728,5 (39,9)	27,5 (33,5)	0,0
12	0,0	167,2 (8,0)	0,0	160,4 (11,5)
13	0,0	72,2 (5,2)	1,8 (2,9)	11,9 (1,6)
14	141,5 (21,9)	72,1 (4,3)	25,4 (22,5)	0,0
15	192,3 (11,5)	0,0	110,5 (25,6)	255,4 (8,0)
18	79,3 (10,1)	46,5 (2,6)	20,8 (17,2)	0,0
20	0,0	0,0	39,2 (13,1)	804,4 (23,3)

Märkus: Sulgudes toodud protsent näitab lõtku osakaalu 2005. aasta sisendparameetri väärtusest.

Mitteefektiivsed raamatukogud võivad saada efektiivseiks, vähendades sisendressursse ja/või suurendades väljundeid. Toome siin näiteks 2005. aastal kõige madalama efektiivsusega keskraamatukogu (nr. 12), mille efektiivsuse skoor oli 0,537. See tähendab, et nimetatud raamatukogu saavutas ainult 54% samal tasemel sisenditega efektiivse raamatukogu väljundeist. Raamatukogu oleks efektiivne, kui ta oleks 2005. aastal saavutanud tollase väljundite taseme – 167,2 tuhat krooni ehk 8,0% väiksemate tööjõukuludega ja 160,4 m² ehk 11,5% väiksema põrandapinnaga.

Keskraamatukogu nr. 18 efektiivsuse skoor oli 0,698 ja ta saavutas seega ainult 70% samal tasemel sisenditega efektiivse raamatukogu väljunditest. 2005. aasta väljundite taseme oleks see raamatukogu saanud kätte 79,3 tuhat krooni (10,1%) väiksemate komplekteerimiskuludega, 46,5 tuhat krooni (2,6%) väiksemate tööjõukuludega ning 20,8 tuhande teaviku (17,2%) võrra väiksemate kogudega, ja oleks sel juhul olnud efektiivne.

Tehnilise efektiivsuse trend

Tabelis 2 on toodud keskraamatukogude tehnilise efektiivsuse skoorid aastail 2002 kuni 2005. Nelja aasta andmestik näitab, et efektiivsuse trend on languse suunas. See annab põhjust raamatukogude tegevuse edasiseks analüüsimiseks.

Tabel 2

Eesti keskraamatukogude tehnilise efektiivsuse trend

Rk nr.	2002	2003	2004	2005	Keskmine
1	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
2	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
3	0,888	0,920	0,883	0,791	0,871
4	0,806	0,800	0,806	0,653	0,766
5	1,000	0,926	0,922	0,820	0,917
6	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
7	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
8	0,905	0,918	0,993	0,939	0,939
9	0,960	1,000	0,949	0,665	0,894
10	1,000	1,000	0,998	1,000	1,000
11	0,843	0,903	1,000	0,956	0,926
12	0,904	0,814	0,716	0,537	0,740
13	1,000	1,000	0,863	0,761	0,906
14	0,898	0,891	0,934	0,842	0,891
15	0,894	1,000	0,993	0,904	0,948
16	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
17	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
18	0,840	0,815	0,774	0,698	0,777
19	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
20	1,000	1,000	1,000	0,914	0,979
Keskmine	0,947	0,949	0,941	0,874	

Skaleerimisefektiivsus

Skaleerimisefektiivsus (SE) iseloomustab otsustusüksuse (st raamatukogu) poolt potentsiaalselt saavutatavat produktiivsust, kui see saavutab optimaalse suuruse. Lühidalt: raamatukogu on optimaalse suurusega, kui selle $SE = 1$. Optimaalse suuruse korral on "mingis mõttes" kooskõlas sisendid (nende väärtused) ja väljundid (nende väärtused).

$SE = 1$ siis, kui raamatukogu on tehniliselt efektiivne nii konstantse skaleeritavusega kui ka mittekonstantse skaleeritavusega DEA variandi puhul. Skaleerimisefektiivsuse skoori analüüs näitab, et kahekümnest vaatlusalusest keskraamatukogust olid 2005. aastal skaleerimisefektiivsed kuus raamatukogu, so kahe raamatukogu võrra vähem (raamatukogud nr. 16 ja 17), kui neid oli tehniliselt efektiivseid. See tähendab, et kaks keskraamatukogu olid küll tehniliselt efektiivsed, kuid nende suurus polnud optimaalne.

Lõpetuseks

1. Uuringu tulemused näitasid, et aastail 2002 kuni 2005 kasutas 40% keskraamatukogudest, so kaheksa raamatukogu, oma ressursse efektiivselt. Ülejäänute, s.o. 12 raamatukogu tehnilise efektiivsuse skoor oli piires 0,740 kuni 0,979.
2. Skaleerimisefektiivseid, s.o. optimaalse suurusega keskraamatukogusid oli kuus.
3. Uuringu tulemused on vahendiks, mille diagnostilist võimet saab kasutada raamatukogude tegevuse edasisel kavandamisel.

Viiteloetelu

1. Charnes, A.; Cooper, W. W.; Rhodes, E. Measuring efficiency of decision making units // European Journal of Operational Research, 1978, 3, 429-444.
2. Karma, O.; Leibur, K. Estimating the efficiency of Estonian industrial fishing by Data Envelopment Analysis // Modelling the Economies of the Baltic Sea Region. Tartu, 2004, 236-265.
3. Esnar, K. Haiglate efektiivsuse hindamine Eesti näitel: [magistritöö]. Tartu, 2005, 102 l.
4. Kanep, H. Tehnilise efektiivsuse hindamine hariduses Eesti gümnaasiumiastme näitel: [magistritöö]. Tartu, 2006, 96 l.
5. Shaugnessy, T. W. Benchmarking Total Quality Management and Libraries // Library Administration Management, 1993, 7, 7-12.
6. Easun, M. S. Identifying efficiencies in resource management: An application of data envelopment analysis to selected school libraries in California. Ph.D. Dissertation. University of California, Berkeley, 1992.
7. Vitaliano, D. Assessing public library efficiency using Data Envelopment Analysis // Annals of Public and Cooperative Economics, 1998, 69, no.1, 107-122.

8. Sharma, R.; Ping Sun Leung; Zynn Zake. Performance measurement of Hawaii State Public Libraries: An application of Data Envelopment Analysis (DEA) // *Agriculture and Resource Economics Review*, 1999, vol. 28, no. 2, 190-198.
9. Worthington, A. Performance indicators and efficiency measurement in public libraries // *Australian Economic Review*, 1999, vol. 32, no. 1, 31-42.
10. Hammond, C. J. Efficiency in the provision of public services: a Data Envelopment Analysis of UK public library systems // *Applied Economics*, 2002, 34, 649-657.
11. Osiewalski, J.; Osiewalska, A. Measuring cost efficiency of public and academic libraries in Poland – a methodological perspective and empirical experience // 25th IATUL Annual Conference “Library Management in Changing Environment”, Krakow, May 31 – June 3, 2004.
12. Thanassoulis, E. Introduction to the theory and application of data envelopment analysis: a foundation text with integrated software. Norwell and Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2003. 281 p.
13. Coelli, T. J. A Guide to DEAP Version 2.1: A Data Envelopment Analysis (Computer) Program. Armidale, University of New England, 1996. 50 p.

ASSESSING ESTONIAN CENTRAL PUBLIC LIBRARIES EFFICIENCY, USING DATA ENVELOPMENT ANALYSIS

Co-author: Peep Miidla

Summary

(First published in: Raamatukogu, 2007, nr. 5, lk. 43)

Linear programming Data Envelopment Analysis (DEA) is used to determine the relative efficiency of twenty central public libraries in Estonia. Efficiency is defined as whether or not a library could reduce the inputs it uses proportionately, and still produce the same output. Four input measures – expenditure on acquisition, expenditure on salaries, total holdings and building space and two output categories – the number of users and the number of circulations – were analysed. Statistical data of the years 2002-2005 was used as the basis.

The results of the study indicate that in the four-year period 40% of central public libraries have the efficiency score 1.0, that is, eight of libraries, which were under consideration, used their resources effectively. The score of efficiency of other twelve libraries ranged from 0.740 to 0.979. The four-year data shows the declining trend of efficiency – the average efficiency of those twelve libraries fell from 0.947 in 2002 to 0.847 in 2005.

RAAMATUKOGUHOIDJA ELUKUTSEST

(Varem ilmunud: Pedagoogiline Instituut, 1989, 17. märts)

Raamatukoguhoidja elukutsest rääkides tuuakse esile väga mitmesuguseid vaimseid nõudeid, mida raamatukoguhoidja kutse eeldab. Soome raamatukoguhoidjate küsitlus näitas, et nad pidasid eriti tähtsateks omadusteks (tähtsuse järjekorras) teenistusvalmidust, oskust inimesi kohelda, paindlikkust, organiseerimisvõimet, head mälu, täpsust ja hoolikust. Soome raamatukogujuhatajad tõstsid aga esile järgmisi omadusi: algatusvõime, kriitikameel, juhtimisoskus, paindlikkus, organiseerimisvõime, oskus inimesi kohelda.

Oleks palju tahta, et igal raamatukoguhoidjal oleksid kõik soovitud omadused. Tuleb rõhutada, et raamatukoguhoidja elukutse on väga mitmekesine elukutse, mis tõmbab ligi mitmesuguste võimete ja huvidega inimesi, nii mehi kui naisi, ekstraperte ja introverte, neid, kellele pakub rahuldust inimestega töötamine ja neid, kes eelistavad töötada raamatutega "kulisside" taga. Ühed sobivad tööle "varustajaina" raamatuid hankima, teised katalooge ja kartoteeke pidama, kolmandad lugejale vajalikku raamatut kätte toimetama, Siiski peab igaühel, kes tahab saada raamatukoguhoidjaks, olema tahtmist orienteeruda raamatute maailmas. Olgu öeldud, et mitte igaüks, kes meelsasti loeb, pole raamatukoguhoidja elukutseks sobiv. Esmaseid nõudeid kutselisele raamatukoguhoidjale on oskus lugemisvajadustele ja -nõuetele vastavat kirjandust valida. Seda tuleb teha kogude komplekteerimisel, lugejateeninduses, raamatupropagandas, teatme- ja infoteeninduses, kirjandusnimestike koostamisel ja mujal – kokkuvõttes kõikjal raamatukogus.

MILLEST SÕLTUB MEIE ELUKUTSE PRESTIIŽ?

(Varem ilmunud: Raamatukogu. Detsember 1978, lk. 19-23)

Milvi Tedremaa on avaldanud murelikke mõtteid raamatukoguhoidja prestiiži üle*. Küsimus on ülimalt aktuaalne. Eks otsivad paljudki põhjusi, miks meie elukutse vastu ei tunta tähtsuse väärilist lugupidamist.

Aegade jooksul on muutunud raamat. Trükiseid on palju ning järjest raskem on teri sõkaldest eraldada. Võrreldes möödunuga on raamat odav. Austus tema vastu on aga vähenenud.

Muutunud on ka lugeja. Tema haridustase kasvab järjest ja ta esitab raamatukogudele üha suuremaid nõudmisi. Raamatu ja lugejaga toimunud muutustega pole aga suutnud sammu pidada ei raamatukogutöö ega raamatukoguhoidja.

Raamatute maailmas orienteerumisel on küllaltki raske olulist ebaolulisest eraldada. Seepärast kasvavad raamatud tihtilugu töötajail üle pea, hakates nii lugejaid kui ka raamatukoguhoidjaid endid raamatukogust välja tõrjuma. Pole erandlik olukord, et raamatukogu komplekteerib üle oma võimaluste, muidugi heas lootuses lugejaid paremini teenindada. Tegelikult koormatakse aga raamatukogu plaan üle. Nii tekibki töötajail lootusetuse tunne, et tööd on alati rohkem, kui nad teha suudavad.

Raamatukogutöös paraku domineerib enamasti kvantiteet, mitte kvaliteet. Eks see ole sageli tingitud ka sellest, et meil on vajaka töövahendeist ja inventarist. Mehhaniseerituse ja automatiseerituse aste on madal, töövorme ei täiustata küllalt intensiivselt.

Millest siis kõik meie puudused on tingitud?

Esmaseid nõudeid kutselisele raamatukoguhoidjale on oskus lugemisvajadustele ja -nõuetele vastavaid raamatuid valida. Seda tuleb teha kogude komplekteerimisel, lugejateeninduses, raamatupropagandas, infoteeninduses, raamatute kustutamisel ja mujal – kokkuvõttes kõikjal raamatukogus. Selleks, et raamatukoguhoidja oskaks seda teha, peab ta orienteeruma kirjanduses, olema kursis poliitika-, kultuuri- ja majandussündmustega ning teaduse ja tehnika uuemate saavutustega. Teaduslikes ja erialaraamatukogudes on vaja tunda vastavaid teadus- ja tehnikaalasid. Muidugi ei saa keegi olla kodus paljudel erialadel. Väljapääs ongi selles, et raamatukogudesse võetakse tööle järjest rohkem profiilile vastavaid spetsialiste. (USA ülikooli-raamatukogudes kõigub nende osakaal töötajate seas 5-20 %).

Peab kehtima nõue, et teistel erialadel kõrghariduse saanud võetakse raamatukogudesse tööle ning rakendatakse vastavalt vajadustele ja erialale. Need spetsialistid peavad omandama ka süstemaatilise raamatukogundushariduse. Neil tingimusil on enesestmõistetav, et nad saavad oma kvalifikatsioonile vastavat soliidset töötasu.

* Raamatukogu. Juuni 1978. Tln., 1978, lk. 30-33.

Praktika näitab, et ise õppides või kursustel raamatukogundusharidust omandada on küllaltki raske ja aeganõudev. Sellest siis olukord, et raamatukogudes töötab väheste raamatukogunduslike teadmistega teiste erialade spetsialiste. Mitmetes välisriikides lõpetavad referendid teist korda kõrgkooli raamatukogunduse alal. Meil ei tundu see lahendus perspektiivsena. Mingi väljapääsu olukorrast annaks raamatukogundusliku kõrghariduse reform.

Teatavasti oli kõrgkoolis varem võimalik spetsialiseeruda tööks teaduslikes ja rahvaraamatukogudes ning tehnikaraamatukogudes. Praegu kehtivad õppeplaanid näevad ette keskendumise kirjandusliikidele. Kumbki õppeplaan ei võimalda kõrgharidusega raamatukogutöötajaid tänapäeva tasemel ette valmistada.

Spetsialiste peaks koolitama kahel erialal: raamatukogundus ja bibliograafia ning informatsioonindus, millel omakorda võimaldataks kitsamalt spetsialiseeruda. Raamatukogunduse ja bibliograafia erialal võiksid eriharudeks olla näit. raamatukogutehnoloogia, lugejateenindus ja bibliograafia, informatsiooninduses teadus- alade kompleksid, nagu humanitaarteadused, tehnika, põllumajandus, meditsiin. Vastavalt vajadusele võib spetsialiseeruda veelgi kitsamalt.

Täiesti ebarahuldav on meil keskeriharidusega spetsialistide ettevalmistamine. Viljandi Kultuurikooli lõpetanud Tallinna raamatukogudesse tööle ei tule. Ometi on vajadus nende järele äärmiselt suur. Paljudel juhtudel tuleb raamatukogudel läbi ajada vaid üldkeskharidust omavate töötajatega, kellest kutselisi raamatukoguhoidjaid on väga raske kasvatada. Kõrgharidusega raamatukoguspetsialistid peavad sageli madalamat kvalifikatsiooni nõudvat tööd tegema, sest puuduvad raamatukogundusliku keskharidusega töötajad. Siit tuleneb, et keskeriharidusega spetsialistide küllaldane töölerakendamine võimaldaks meie raamatukogude tööd professionaalsemal tasemel korraldada. Tarvilik on kiiresti asuda nende ettevalmistamisele mõnes Tallinna keskeriõppeasutuses.

Kuni meil pole igas raamatukogus iga ametikoha jaoks koostatud kvalifikatsiooni- nõudeid, ei teagi me, kui palju ja millistel erialadel vajame kõrgharidusega spetsialiste ja kui palju keskeriharidusega raamatukogutöötajaid. Siiski on NSV Liidus raamatukoguhoidja professiogrammi ja psühhogrammi koostamisega algust tehtud ning jääb loota, et tulemusi pole vaja kaua oodata.

Kaader otsustab palju, kuid siiski mitte kõike. Meie puudused saavad alguse raamatukogu praegusest staatusest. Eesti NSV-s on mitmeid ja NSV Liidus sadu teaduslikeks nimetatavaid raamatukogusid, kuid teadusasutuse õigused on vaid mõnel NSV Liidu raamatukogul, Eesti NSV-s mitte ühelgi. Raamatukogutöötajate palkadest ei maksa rääkidagi.

Raamatukogude juhendmaterjale sirvides jääb paratamatult mulje, et raamatukogudel on küll palju kohustusi, kuid üsna napilt õigusi. Tundub, et on aeg anda välja seadusandlikke akte, mis garanteeriks raamatukogudele õigused, mis on neile vajalikud NLKP Keskkomitee 1974. a. otsuse "Raamatukogude osatähtsuse suurendamisest töötajate kommunistlikul kasvatamisel ja teaduslik-tehnilises progressis" täitmiseks. Eelkõige on vaja NSV Liidu raamatukoguseadust, raamatukogutöötajate palga reguleerimist, teaduslikele raamatukogudele teadusasutuse õiguste kehtestamist.

Eelnenust ei maksa teha järeldust, et arvame raamatukoguhoidja prestiiži sõltuvat üksnes raamatukoguvälistest teguritest. See pole kaugeltki nii. Iga raamatukoguhoidja peab endale aru andma sellest, et meie elukutse prestiiž oleneb igast tema sõnast ja sammust. Raamatukogu kui kultuuriasutuse kultuursuse astet väljendab eelkõige see raamatukoguhoidja, kes lugejaga suhtleb.

Niisiis oleneb palju meist enestest, ka sellest, kuivõrd ja kuidas me oma elukutsest ajakirjanduses, raadios, televisioonis räägime. Arvan, et poleks ülearune valgustada raamatukoguhoidjast olenevaid prestiiži aspekte omaette kirjutises.

Rõhutagem siiski peamist – raamatukogude rolli tugevdamisest ühiskonnas sõltub raamatukoguhoidja prestiiž, raamatukogudele seatud ülesannete edukas täitmine ja ka ühiskonna arengutempo.

RAAMATUKOGU INFORMATSIOONI EDASTAJANA

(Varem ilmunud: Eesti raamatukoguhoidjate kongressi ettekannete teesid. Tallinn, 9. juuni 1988. Tln., 1988, lk. 8-10)

Raamatukogu traditsiooniliseks rolliks kommunikatsioonisüsteemis on kultuuri-pärandi säilitamine ja edastamine, inimkonna vaimses tegevuses kogutud dokumentide kättesaadavaks tegemine. Kommunikatsiooni tulemuslikkus sõltub sellest, kui võrd edastatav informatsioon vastab saaja vajadustele. Raamatukoguhoidja tegevuse hindamisel on alati olnud tähtis relevantsus kui edastatava informatsiooni kasulikkuse näitaja.

Kui raamatuid oli veel vähe, oli vajaliku leidmine lihtne. Publikatsioonide arvu kasvuga olukord komplitseerus, kuid bibliograafia areng võimaldas esialgu saavutada edu teadlastevahelises kommunikatsioonis. XX saj. algul tekkis dokumentalistika, mis asus korrastama ja selekteerima kiiresti kasvavaid infovooge. 1950. aastaist tekkis infoasutuste võrk, mis hakkas paralleelselt raamatukogudega teadlaste ja spetsialistide infotarvidusi rahuldama.

Raamatukogude ja infoasutuste vahекord pole praeguseks päris selge. Raamatukogudel on algdokumentide näol olemas infoedastuse baas, kuid tehniliste vahendite puudumisel pole neil võimalik infot nüüdisaja tasemel töödelda. Uue tehnikaga varustamisel on eelistatud infoasutusi, neil pole aga vajalikku seost algdokumentidega. Infoasutuste ja eriraamatukogude juriidiline staatus on erinev. Eks seetõttu on mõnigi eriraamatukogu konjunktuursetel kaalutlustel saanud infotalituse nime. Mitmeid teenuseid saab tarbija infoasutusest tasu eest, raamatukogust aga tasuta.

Infoasutuse põhiülesandeks tuleb pidada andmebaaside loomist ja neile kitsendusteta ligipääsu võimaldamist.

Raamatukogudel ei ole praegu oma infofunktsiooni edukaks täitmiseks kõiki vajalikke tingimusi. Vaja on tõsta raamatukogu kui sotsiaalse institutsiooni rolli ühiskonnas, anda teadusraamatukogudele teadusasutuse õigused ning otsustavalt tõhustada raamatukogude tehnilist varustatust. Raamatukoguhoidja saab tänapäeva infoteeninduses kaasa rääkida juhul, kui ta on omandanud arusaamise kas või ühest teadusalast ja tunneb selle teadusala kirjandust. Selliseid teadmisi tuleks raamatukoguhoidjale täienduskoolituse teel anda.

Eesti NSV kõrgharidusega spetsialistide arv kasvas aastail 1975-1985 56% võrra. Samal ajal kasvas meie teadus- ja eriraamatukogude lugejate arv vaid 20% võrra. 1977. a. sotsioloogilisest uuringust selgus, et 20% Eesti NSV kõrgharidusega spetsialistidest ei kasutanud tööküsimuste lahendamiseks raamatukogusid. Tuleks võtta meetmeid spetsialistide raamatukogu-, bibliograafia- ja informaatika-teadmiste parandamiseks. Seda tuleks teha teadmises, et peab muutuma olukord, kus tehase ostetakse niikuinii kogu ta toodang ning kellelgi pole vaja arvestada tarbija huve, mõelda tehnilisele ümberseadmestamisele ega hoolitseda toodete nüüdisaegsuse eest.

Oluliseks tuleb pidada raamatukogude ja infoasutuste integratsiooni, tööjaotuse täpsustamist ning raamatukoguhoidjate, bibliograafide ja informistide koostööd. Seda koostööd saaks arendada Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing.

VABARIHKLIKU TIF'I LOOMISE PÕHIMÕTETEST JA OSAST VATTIS'ES

Ettekande teesid vabariigi tehnikaraamatukogude töötajate õppeseminaril
Haapsalus, 5-9 juunil 1978. a.

Kaasettekandja Eino Väärtnõu

1. VATTIS = a) organisatsiooniline süsteem (infoorganite ja raamatukogude koostöövorm), mille eesmärgiks on juhtide, teadlaste, spetsialistide infoteenindus kvaliteetselt, operatiivselt, efektiivselt.
= b) VAJUS'i funktsionaalse süsteemi "ACYHT" infovarasüsteem.

Peaülesanded:

- varustada TTI-ga:
 - majanduse juhtimissfääri
 - teaduse- ja tehnikaprogressi juhtimissfääri
 - varustada TTI-ga:
 - fundamentaaluuringuid
 - rakendusuuringu
 - konstrueerimistöid
 - tootmist
 - kiirendada teadus- ja tehnikasaavutuste juurutamist (s.t. propaganda, ilma konkreetse eeltellimusega)
 - luua infovarustamise ülesannete täitmist tagav infobaas.
2. VATTISE'e infobaasiks on VTIF:
- traditsioonilisel kandjal dokumentide fond
 - mikrokandjail dokumentide fond
 - traditsioonilised vahendusdokumentide fondid (kartoteegid)
 - masinkandjail fond (andmebank):
 - faktiinfo
 - juhtimisinfo
 - traditsiooniline otsiaparatuur:
 - kataloogid
 - kartoteegid
 - registrid
 - bibliograafiad
 - referaatajakirjad
 - automatiseeritud otsiaparatuur.
3. VATTIS'e infobaas – VTIF – peab kindlustama:
- 1) fondi vastavuse VATTIS'e abonentide infovajadusele põhinäitajate osas:
 - liik (temaatika)
 - laad
 - tüüp

- ajaline sügavus
- keel

2) fondi ratsionaalse säilitamise:

- optimaalne dubleerimine
- võimalikult mikrokandjail
- vähekasutatav fondiosa käibelt kõrvale
- optimaalne eksemplaarsus

3) operatiivse aadressi – otsingu fondis.

4. VATTIS'e infobaasi VTIF'i loomisel on aluseks võetud põhimõtted:

4.0. Vastavalt ГАЧТИ üldsüsteemsele nõudele vaadeldakse ja s.t.

projekteeritakse ühtse süsteemina:

- algdokumentide kogu (fond)
- vahendusdokumentide kogu (fond)
- ülevaateinfo fond.

Ühtne, s.t. projekteeritakse ühtset (VATTIS'e) eesmärki silmas pidades ning loodeatakse nii ka juurutada, ületades ametkondlikud barjäärid, töötava süsteemi osade juhtimisel või koordineerimisel VATTIS'e eesmärki ning juhtimiskriteeriumi silmas pidades.

4.1. Fondide ja andmepankade süsteemi struktuur ja koosseis peab vastama VATTIS'e abonentide põhilistele infovajadustele:

a) fondi koosseisu iseloomustavad:

- liik
- laad
- tüüp
- keel
- sügavus

b) fondide (pankade) spetsialiseerimine tarbimise struktuuri järgi:

- kõrgeima taseme juhid (ülevaated, majandusprognoosid)
- regionaalsed probleemid
- tehnikaprogressi juhtimine (tehnikaprognosid, teaduskaadri olukord, tehnikaprogrammide täitmine, teadusressursid, näituste ja konkursside uudised)
- kohalik kogemus (ratsionaliseerimised, juurutused)

4.2. Järgida integraalsprintsipi s.o. kindlustada VTIF'i liikmete koostöö ja tööjaotus info töötlemisel (võimaldamaks koostööd teiste ATTIS'tega):

- tsentraliseeritud raamatukogulik eeltöötlus;
- tsentraliseeritud vabariigi fondides leiduvate allikate asukohamärgiste sisestamine automatiseeritud otsiapparaati;

4.3. Säilitamine

Infoteenindus

Diferentseerida vastavalt süsteemi elementide eesmärkidele ja võimalustele:

- temaatiline diferentseerimine:

- keemia
- arvutustehnika
- põllumajandus
- matemaatika
- astronoomia
- füüsika
- laadiline diferentseerimine:
 - patendid
 - faktiinfo
 - normdokumendid
 - toodangukataloogid
 - dissertatsioonid
- 4.4 Järgida VTIF komplekteerimisel ökonoomsuse printsiipi s.t.
 - komplekteerimine rangelt koordineerida:
 - temaatika osas
 - laadide osas
 - tüüpide osas
 - komplekteerimisel koopereeruda:
 - ühendada ressursid
 - osa fonde teistele üle anda.
- 4.5. Tagada uue info operatiivne laekumine VTIF'i ning operatiivne infoteenindus:
 - minimaalne otsing andmepangas
 - minimaalne otsing dokumentide fondis
 - minimaalne kättetoimetusaeg
 - fondide paigutus tarbijale lähedale
 - massiivide ratsionaalne organiseerimine pangas
 - infokandjate sobivus kiireks kättetoimetamiseks
 - masinkandjail (sidekanaliga, kuvaril)
 - mikrokandjail (kirja teel).
- 4.6. Tagada VATTIS'e ühildumisvõime teiste ATTIS'tega s.o. infovahetus masinkandjail ilma ülejõu käiva ümbertöötluseta:
 - võime töödelda teiste süsteemide formaate
 - kasutada levinudindekseerimisviise
 - võime väljastada kommunikatiivformaadis.
- 4.7. Tagada VTIF'i organisatsiooni struktuuri ja sisu dünaamilisus s.t. võime kohaneda infovajaduse struktuuri ning sisu muutustega.
- 4.8. Tagada järjepidevus s.o. fondid ja andmepangad funktsioneerivad olemasoleva raamatukogude ja infoorganite võrgu baasil
 - kasutades olemasolevat kaadrit
 - kasutades olemasoleva võrgu
 - materiaalsel baasi
 - infofonde.
- 4.9. Tagada VTIF informatsiooni kaitstus rikkumise või mittesanktsioneeritud juurdepääsu eest:
 - koodid juurdepääsuks andmepankadesse
 - koodid kaitseks failide hävimise eest ebaõige pöördumise korral.

MÕNINGAID MÕTTEID KOOLIRAAMATUKOGUDEST

(Varem ilmunud: Nõukogude Õpetaja, 1958, 1. november)

Ajakirjanduse veergudel on viimasel ajal palju juttu olnud meie koolisüsteemi ümberkorraldamise vajadusest. Praeguse kooli peamiseks puuduseks peetakse õppetöö irdumist tootvast tööst. Juttu on olnud ka sellest, et keskkoolilõpetanud on ette valmistatud peamiselt õppimise jätkamiseks kõrgemates õppeasutustes. Peab aga märkima, et praegusel keskkoolil on puudujääke ka sel juhul, kui vaadelda teda ainult kui kõrgemate koolide ettevalmistusasutust.

Millega seletada näiteks seda, et paljud esimese kursuse üliõpilastest, kes lõpetasid keskkooli medaliga, on esimesel eksamisesisioonil kõrgemas koolis pidanud leppima tagasihoidlike hinnetega? Oluliseks põhjuseks on siin kindlasti oskamatus iseseisvalt töötada. Kõrgemates õppeasutustes pannakse praegu rohkem kui seni rõhku üliõpilaste iseseisvale tööle. Keskkool ei ole aga õpilasi selleks küllaldaselt ette valmistanud. Keskkool on senini ilmselt vähe tegelnud lugemiskultuuri küsimustega. Enamik keskkooli lõpetanud noortest ei oska kasutada raamatukogu katalooge, ei tea midagi bibliograafilistest väljaannetest, mis oleksid neile abiks kirjanduse valikul.

Oskus iseseisvaks tööks raamatuga on vajalik mitte üksnes kõrgemasse kooli õppima siirduvale noorele. Ka keskkoolist otseteed tootvale tööle siirduv noor peab olema suuteline otsima ja leidma temale vajalikku kutsealast kirjandust, oskama töötada raamatuga. Neid teadmisi ja oskusi peaks noortes arendama keskkool.

Ajakirjandusest oleme võinud lugeda mõne kooliraamatukogu küllaltki sisukast tööst (näit. Elva keskkooli raamatukogu, Tallinna 7. keskkooli raamatukogu jt.). Kooliraamatukogude töös on pearõhk suunatud klassivälise lugemise propageerimisele. Kuid selle kõrval peaksid kooliraamatukogud rohkem rõhku panema ka lugemiskultuuri küsimustele. On tarvis õpetada õpilasi katalooge kasutama ja kirjandust iseseisvalt valima, loetu kohta märkmeid tegema, lugemise hügieeni reegleid silmas pidama jne.

Nende ülesannete lahendamiseks peaks kooliraamatukogu tihedas koostöös kooli pedagoogilise kollektiiviga ning õpilastele, raamatukogu aktivistidele ja kooli komsomoliorganisatsioonile toetudes korraldama mitmesuguseid üritusi.

Kooliraamatukogu peaks organiseerima keskkooli vanemate klasside õpilastele loenguid ja vestlusi sellistel teemadel, nagu: “Mida lugeda ja kuidas lugeda?”, “Kuidas koostada konspekti?”, “Kuidas koostada referaati?”, “Kuidas valida kirjandust kataloogide ja bibliograafiate abil?” jms.

Väga vajalik oleks korraldada kõikidele vanemate klasside õpilastele ekskursioone suurematesse raamatukogudesse (linna- või rajooniraamatukogusse). Seal tuleks õpilasi õpetada sealseid katalooge ja kartoteeke kasutama, samuti tuleks õpilastele tutvustada tähtsamaid teatmeteoseid ja bibliograafilisi väljaandeid (piisaks “Raamatukroonika” ja “Artiklite ja retsensioonide kroonika” ning vastavate vene-

keelsete väljaannete tutvustamisestki), selgitada nende tähtsust ja õpetada neid kasutama.

Pärast selliseid vestlusi ja ekskursioone võiksid aineõpetajad anda igale õpilasele ülesande ette valmistada referaat mingi küsimuse kohta seoses läbivõetava teemaga. Referaadi koostamiseks tuleks esitada nõue: peale õpiku materjali hankida võimaluse piires rohkem andmeid teistest allikatest. Seejuures peaks täiendava kirjanduse valik toimuma iseseisvalt. Kahtlemata arendaks see õpilastes oskust kirjanduse valikuks ja iseseisvaks tööks raamatuga.

Kooliraamatukogudel on küllaltki tähtis osa kooli õppe- ja kasvatustöös. Kooliraamatukogu sisukas töö võib palju kaasa aidata kogu õppe-ja kasvatustöö taseme tõusule koolis ja anda õpilastele väärtuslikke juhendeid tööks raamatuga, mida õpilased vajavad pärast kooli lõpetamist nii tööülesannete täitmiseks kui edasiõppimisel. Seepärast vajaks kooliraamatukogu töö tõhusat metoodilist suunamist. Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut on selles osas suutnud väga vähe ära teha.

Õpilastes iseseisva töö oskuste arendamise kõrval tuleb muidugi mõelda ka nende lugemise juhtimisele. Oleks vaja koostada õpilastele soovitusnimestikke nii ilukirjandusest kui ka populaarteaduslikust kirjandusest. Mõeldav oleks ka koolide õpilasraamatukogudele soovitatava kirjanduse tüüpkataloogi koostamine.

ENSV Haridusministeeriumil tuleks kooliraamatukogudele suuremat tähelepanu osutada ja leida võimalus nende töö suunamiseks. Eesti Riiklik Kirjastus aga peaks võtma plaani anda välja brošüür tööst raamatuga.

RAAMATUKOGUDE OSAST TEHNILISE MÕTTE ARENGUS EESTIS KUNI 1940. AASTANI

(Varem ilmunud: Tehnilise mõtte ja tehnikahariduse ajaloo probleeme Eestis. I
Tehniline mõte. 1985, lk.67-78)

Tehnika rolli ühiskonna elus on prof. O. Maddison iseloomustanud järgmiselt: „Olge teadlikud selles, et teie, praeguse aja elanikud, püsite möödunud päevade õlul, et kõik asjad-esemed, mis teie leidsite oma ümbruses, on tehnika kaudu loodud ja et kõik, mis teie pärandate tulevastele põlvedele, osutub jällegi tehnika teoseks!“ [1, lk. 113]. Tehnika arengu peamiseks tõukejõuks on ühiskonna vajadus materiaalsete ja kultuuriliste hüvede järele. Tehnika peab inimeste tööd kergendama ja efektiivsemaks muutma. Läbi aegade on materiaalsete väärtuste loojad pidevalt otsinud uusi lahendusi tootmisprotsessi täiustamiseks. Tehnilise mõtte areng ei ole toimunud isoleeritult, vaid sõltuvalt ühiskondliku mõtte ja kultuuri arengust. Selles arenguprotsessis on tähtis koht trükisõnal – raamatul, ajakirjandusel. Siin on kohane tuua mõned D. Palgi mõtteavaldused: „Teiste saavutised säilitab hästi ainult raamat. Nii on raamat see alusmüür, mis võimaldab vaimu intensiivsema elu igal alal – mõtte-maailmas, teaduste vallas, tehnika alal, ka kunstides jne. ... Teiseks on raamat usaldatav levitaja. On ju praktiseeritud teadmiste edasiandmist isikult isikule. Kuid see pole küllalt kindel tee ja surub teadmised kitsasse ringi. Raamat võimaldab teadmisi igale soovijale, nii siis massiliselt. Sellega rohkeleb teatavate probleemidega tegelejate hulk, sellest tekib vastastikune suhtlemine, ka võitlus, ja niiviisi saavutatakse kiirus ja intensiivsus. ... Ainult raamat (kirjasõna) on võimaldanud nüüdisaja maailmavaated, teaduseharud tehnika, võimaldanud isiku ja ühiskonna evolutsiooni, olnud tähtsaks teguriks rahvuste tekkimisel ja riikide säilimisel, kuigi raamat polnud siin tegija, vaid ainult vahend. ... Muu seas, rääkides raamatust peab mõtlema ka ajakirjandusele. Võttes ainult jooksvalt tänapäeva paistab isegi, et juhtivam osa on öelda ajakirjandusel. Ometi kõik ajas ulatuslikum nõudleb raamatut“ [2. lk. 11-12].

Enamasti vaadeldakse raamatute tekke elu tagapõhjal ja raamatut omaette väärtusena, s.o. raamatut passiivses osas. Raamatu ja elu vahel on ka sellised seosed, kus raamat on aktiivne, mõjustav pool. Raamatu mõju elule oleneb tema levikust. Teadmiste aktiivsel levitamisel trükisõna kaudu on oluline tähtsus raamatukogudel. Vaieldamatult on raamat ja raamatukogud aidanud kaasa ka tehnilise mõtte arengule Eestis.

Tehnikaspetsialistid ei vaja oma loometegevuses ja praktikas üksnes tehnika-kirjandust. Aastail 1966-1967 Eestis kogutud andmed spetsialistide infotarviduste kohta näitasid, et tehnikaspetsialistide poolt raamatukogudest laenatud kirjandusest moodustas tehnikakirjandus 59,5 %, kirjandus loodus- ja täppisteaduste alalt (peamiselt matemaatika-, füüsika- ja keemiakirjandus) 11,7 %, humanitaarteaduslik kirjandus (sh. majandusteaduslik) 15,4 %, kirjandus teistelt teadusaladelt 5,9 % ja ilukirjandus 7,5 % [3, lk. 46]. Varasematel aegadel võisid need proportsioonid mitmesugustel asjaoludel teistsugused olla. Ei ole aga kahtlust, et tehnilise mõtte

arengule aitab peale tehnikakirjanduse kaasa trükisõna teisteltki teadusladelt. Siiski on järgnevas kõne all suuremad raamatukogud, kuhu tehnikakirjandust sihipäraselt muretseti.

Kõneldes esimestest raamatukogudest Eestis, mille koostises leidis tehnikakirjandust, tuleks alustada rootsiaegsest Tartu-Pärnu ülikooli raamatukogust. 1690. a. taasavatud ülikooli heaks tegi Rootsi kuningas Karl XI riigikassa arvel kingituse: Academia Gustavo-Carolina sai umbes 2700 köitelise raamatukogu, mille oli soetanud Euroopa riikides diplomaadina töötanud Nils Gyldenstolpe. Hiljem lisanud ostudena või annetuste näol veel vähemalt paarsada köidet. Kui raamatukogu 1710. a. Rootsi evakueeriti, võis ühtekokku olla (kaasa arvatud Academia Gustaviana kogu) üle 3300 köite [4, lk. 244]. Academia Gustavo-Carolina aegses raamatukogus oli ka tehnikakirjandust. Arhitektuuri-, fortifikatsiooni- ja sõjandusalaseid töid oli Gyldenstolpe raamatukogus 35, neist võeti lugemiseks 13. Üliõpilane P. Seebeck, kellest sai Tallinna gümnaasiumi matemaatikaprofessor ja linnainsener, sai suures osas oma teadmised ülikooli raamatukogus olnud kirjanduse varal, mida ta kasutas 1697. a. fortifikatsioonialase väitekirja koostamisel [4, lk. 251].

1802. a. taasavatud Tartu Ülikooli raamatukogu esimene direktor prof. Karl Morgenstern kujundas kindlad põhimõtted raamatukogu fondide täiendamisel, sh. osta eeskätt teaduslikuks tööks vajalikku, täiendada võrdselt kõiki teadusalasid jm. Raamatute üldarv ulatas 1820. a. 32118 köiteni, tehnoloogia osakonnas oli 2346 köidet [5, lk. 72]. Nimetatud osakonnas oli muu hulgas esindatud põllumajandushooneid, teede ja sildade ehitamist jt. tehnika küsimusi käsitlev kirjandus. Teatavasti hakkas põllumajanduse, tehnoloogia ja arhitektuuri professor J.W. Krause neid küsimusi käsitlema põllumajanduslikega rööbiti alustatud ehitusalaste loengute tsükliis [6, lk. 199].

Tehnikakirjanduse muretsemine on Tartu Ülikooli raamatukogus jätkunud sellest ajast pidevalt. Käesoleva kirjutise autor tutvus Tartu Ülikooli raamatukogusse aastail 1802-1917 tehnikaosakonda muretsetud kirjanduse inventariraamatutega ja vastava osakonna kogudega. Võib täheldada, et nimetatud ajavahemikust on raamatukogus olemas esinduslik valik käsiraamatuid ja monograafiaid mäeasjanduse, metallurgia, keemilise ja mehaanilise tehnoloogia, toiduainete tehnoloogia, arhitektuuri ja ehituse, hüdrotehnika, laevasõidu, lennuasjanduse, raudteetranspordi jt. aladelt, samuti üldtehnilisi ajakirju. Valdav osa sellest kirjandusest on saksa-keelne, küllalt rohkearvuline on ka venekeelne tehnikakirjandus, vähem on kirjandust inglise ja prantsuse keeles.

Ka aastail 1918-1940 jätkus tehnikakirjanduse komplekteerimine Tartu ülikoolis, eriti tehnikateaduskonna laboratooriumidesse aastail 1934-1936, mille raamatukogud 1936. a. anti üle vastloodud Tallinna Tehnikainstituudile.

1825. a. asutati Tallinnas Eestimaa Üldine Avalik Raamatukogu, mis hiljem tuntud Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukoguna. Raamatukogu loodi tollal linnakodanike senise juhtiva ladviku kõrval ühiskondlikus elus silma paistma hakanud literaatide (s.o, ülikooliharidusega isikud, kes töötasid ametnikena, õpetajatena, arstidena, advokaatidena jne. ning pühendasid teenistusest vaba aja teaduslikule tööle) initsiatiivil [7, lk. 13]. Raamatukogu sisaldas 1833. a. 6628 teost ligikaudu

10000 köites. Raamatukogu juures tegutses endise juriidilise ajakirjanduse lugemise üningu järglasena lugemislaud. 1831. a. avaldatud nimestik sisaldab 8 juriidilisele ajakirjale lisaks 9 nimetust põllumajanduse, kaubanduse ja tööstuse, pedagoogika, kunsti ja kirjanduse alalt [7, lk. 28].

Vahepeal elavnes mõte asutada Tallinnas teaduslik selts, nagu neid oli 19. saj. alguses asutatud mitmel pool Baltimail. 1842. a. loodud Eestimaa Kirjanduse Ühing seadis endale eesmärgiks teaduse edendamise ning levitamise üldse ja kodumaa uurimise eriti. (Ühingu nimes esinev "kirjandus" ei tähendanud kirjandust kitsamas mõttes, vaid kirjatarkust, teadust üldse.) Ühingu töö korraldati sektsioonides, mida algul oli kuus: 1) kodumaateaduse, 2) õigusteaduse, 3) pedagoogika, 4) filoloogia, 5) kirjanduse, luule ja kunsti ning 6) matemaatika, looduse ja arstiteaduse. Ühingu kohustuste hulka kuulus 1825. a. asutatud Eestimaa Üldise Avaliku Raamatukogu hoidmine ja suurendamine [7, lk. 32-35]. 1850. a. oli selles raamatukogus 12085 teost, neist 1005 tehnoloogia ja majandusteaduse vallast [7, lk. 121, 124].

Alates 19. saj. viimasest veerandist loodi Eestimaa Kirjanduse ühingu rida uusi sektsioone, nende seas 1880. a. rakendusmatemaatika ja tehnika sektsioon [7, lk. 77-78]. Sektsiooni üheks eesmärgiks oli muretseda tehnikaajakirju ja teaduslikke töid selleks, et võimaldada sektsiooni liikmeil tutvuda kaasaja teaduse saavutustega [8, lk. 6]. Nii tekkis kohe pärast sektsiooni loomist ka selle raamatukogu. 1912. a. sisaldas see kogu 480 teost 612 köites [9, lk. 40]. Raamatukokku liideti sektsioonile tellitud ajakirjad, aastas keskmiselt 10-12 nimetust. Esimese maailmasõja ajal sektsiooni tegevus katkes. 1925. a. taastati küll sektsioon, raamatukogu aga, mis ei olnud vahepeal täienenud, suleti ja anti üle Eestimaa Kirjanduse Ühingu Raamatukogule [10, lk. 57].

Pärast Eestimaa Kirjanduse Ühingu likvideerimist 1940. a. anti tema raamatukogu ENSV Riiklikule Ajaloomuuseumile. Alates 1961. a. asub see raamatukogu ENSV TA Teaduslikus Raamatukogus, praegu baltica ja haruldaste raamatute osakonnaas. Säilinud on tehnikasektsiooni raamatukogu sedelkataloog, mis võimaldab kogu koostisest ülevaadet saada.

1880. a. pandi Tallinnas alus Keiserliku Vene Tehnika Seltsi Eestimaa osakonnale. Kui Eestimaa Kirjanduse Ühingu tehnikasektsioon loodi baltisaksa arhitektide, inseneride ja tehnikute poolt, siis Vene Tehnika Seltsi Eestimaa osakonna rajajaiks olid vene ja eesti haritlased ja tehnikaspetsialistid [11, lk. 18-20]. Osakonna põhikirjas toodud ulatuslike ülesannete seas oli ka tehnikaraamatukogu ja lugemistoa asutamine. Raamatukogu juhataja valiti 1881. a. mais. Raamatukogu komplekteeriti peamiselt teistelt teaduslikelt ja tehnilistelt ühingutelt saadud ning osakonna enda summadest soetatud teostest ja annetustest. Ajakirju ja muid väljaandeid telliti vastavalt osakonna liikmete nõudmistele. Et üht või teist väljaannet osakonna kulul tellida, pidi soovi avaldama vähemalt viis inimest. Esialgu kasutati raamatukogu innukalt. 1891. aastal märgiti aga ühel koosolekul, et raamatukogu on hakatud kasutama harva. Seepärast otsustati edaspidi tellida ainult kõige tähtsamaid ajakirju. Vanemad raamatud, millel polnud enam praktilist väärtust, otsustati ära müüa ning asemele osta uued, kaasaegsemad ja vajalikumad. Vene Tehnika Seltsi Eestimaa osakonna raamatukogu jäi siiski üsna väikeseks ega omanud teaduse ja

tehnika saavutuste propageerimisel Tallinnas nimetamisväärsset tähtsust [11, lk. 26-27].

Aastail 1880-1918 tegutses Tallinna Raudtee Tehnikakool. See kool andis tehnika-alase ettevalmistuse umbes 750 inimesele. Paljud selle kooli kasvandikud jõudsid juhtiva tehnilise intelligentsi hulka. Seega oli Raudtee Tehnikakoolil kui kesk- ja kõrgema astme tehniliste õppeasutuste eelkäijal silmapaistev osa Eesti tehnika-hariduse kujunemisloos [12, lk. 78-79]. Kooli raamatukogus oli kirjandust metallide ja puidu töötlemise, ehitus- ja raudteeasjanduse, telegraafside jm. aladelt [13, lk. 35-293]. 1913/14. õ-a. lõpuks sisaldas raamatukogu 1415 eksemplari [14, lk. 10]. Kool evakueeriti 1918. a. alguses Permi, hiljem Tomsikisse, kus ta 1920. a. tegevuse lõpetas. TPI Teaduslik Raamatukogu saatis Tomski järelepärimise Tallinna Raudtee Tehnikakooli raamatukogu kohta. Tomski Ülikooli Teaduslikult Raamatukogult saadud vastuses (13.06.84) teatatakse, et selle raamatukogu saatus pole teada.

Märkimisväärne koht tehniliste teadmiste levitamisel trükisõna kaudu oli Tallinnas 1907. a. loodud avalikul raamatukogul – Tallinna Keskraamatukogul. Raamatukogu trükikataloogidest [15; 16; 17] nähtub, et muretseti käsiraamatuid ja monograafiaid tehnika kõikidest valdkondadest. Sajandi kahel esimesel kümnendil on ülekaalus venekeelne, 20-ndail ja 30-ndail aastail saksa- ja ingliskeelne kirjandus. 1938. aastal oli raamatukogus ca 1700 tehnikaraamatut. Käesoleval ajal on osa sellest kirjandusest Fr. R. Kreutzwaldi nim. ENSV Riikliku Raamatukogu reservkogus, osa TPI Teaduslikus Raamatukogus.

Tallinna Raudtee Tehnikakool oli alamastme tehniline õppeasutus. 1917. a. otsustati kool muuta keskastme tehnikakooliks, kuid tõenäoliselt ei suudetud kavatsust realiseerida [12, lk. 78]. 1914. a. sai Tallinna Linnavalitsus loa avada Tallinnas keskastme tehnikakool, mille neljas osakonnas pidi õpetatama arhitektuuri, elektrotehnikat, laevaehitust ja kaubandust. 1915. a. avati kool siiski ainult ühe, kommertsosakonnaga, millest ka nimetus – Tallinna Poeglaste Kommertsikool. 1919. a. sai kool uue profiili ja nimetuse – Tallinna II Reaalkool. Väljakujunenud tugev tehniline kallak oli aluseks, mille põhjal kool 1923. a. Tallinna Linna Tehnika Ühisgümnaasiumiks muudeti. Nimetatud gümnaasiumiga liideti 1925. a. Tallinna Tehnikumi eeltehnikumi baasil moodustatud Riigi Ühistehnikagümnaasium. Liitunud kool sai uueks nimeks Riigi Tehnikagümnaasium. Detailsema tehnilise hariduse andmise vajadusest tingituna muudeti kool kutsekooliks, millele jäid gümnaasiumi õigused, s.t. sealt oli võimalik kõrgkooli edasi õppima minna. Uus tehnikuid ettevalmistav keskõppeasutus – Tallinna Tehnikum (1928. a. põhikiri) – alustas tegevust 1929. a. [18, lk. 204-206].

See küllalt pikk eellugu oli vajalik selgitamaks nimetatud koolide raamatukogude kujunemislugu. Autor tutvus praeguses Tallinna Polütehnikumi raamatukogus säilitatavate Riigi Ühistehnikagümnaasiumi ja Tallinna Tehnikumi raamatukogude inventariraamatutega. Osaliselt on säilinud ka Tallinna II Reaalkooli ja Tallinna Linna Tehnikagümnaasiumi raamatukogude inventariraamatud. Tutvuti ka Tallinna Polütehnikumi raamatukogu fondidega selgitamaks neis ülalnimetatud raamatukogudest pärinevate raamatute leidumust. Riigi Ühistehnikagümnaasiumi raamatukogu inventariraamatus on arvele võetud tema eelkäijate fondidest ületulnud

kirjandus alates Tallinna Poeglaste Kommertsikooli raamatukogust. Inventarinumbrid järgnevad Tallinna Tehnikumi raamatukogu inventariraamatule, milles 1940. a. juunis oli arvele võetud 11247 raamatut. Raamatukogu I osakonna (s.o. tehnikakirjanduse) kogudesse oli samaks ajaks arvele võetud 1224 raamatut. Niisiis moodustas tehnikaraamat Tallinna Tehnikumi raamatukogu fondidest 11 %.

Tehnikaraamatud olid enamikus vene- ja saksakeelsed, viimaseid siiski rohkem. 1938/39. õ-a. sai raamatukogu 60 nimetust ajakirju, neist 25 eesti, 21 saksa, 12 inglise, 1 prantsuse ja 1 soome keeles. Võõrkeelsed ajakirjad olid kõik tehnika-alased [19, lk. 21-22]. Käesoleval ajal on Tallinna Tehnikumi ja tema eelkäijate raamatuvaradest Tallinna Polütehnikumi raamatukogus küllalt täielikult alles jäänud ilukirjandust. Tehnikakirjandus on üle läinud teistesse kogudesse – osa on praegu Fr. R. Kreutzwaldi nim. ENSV Riikliku Raamatukogu reservkogus, osa TPI Teaduslikus Raamatukogus.

Riigiraamatukogu loodi 1918. a. endise Eestimaa Kubermangu Valitsuse raamatuvaradest (ca 2000 köidet) [20, lk. 29]. See raamatukogu kujunes kodanliku Eesti riigiasutuste raamatukoguks, milles enamiku raamatuvaradest moodustas kirjandus ühiskonnateaduste alalt. 1940. a. juunis loendati seal ca 60000 köidet [21, lk. 29-31]. Siiski muretseti peale ühiskonnateaduste kirjandust ka teistelt aladelt. Riigiraamatukogu trükikataloogide [22; 23; 24; 25; 26] põhjal sai kindlaks teha, et tehnikaraamatut oli fondides ca 3 %. Tegu oli teatmeteoste ja monograafiatega kõikidest tehnika valdkondadest. 30-ndate aastate lõpul tehnikakirjanduse komplekteerimist vähendati. 1939. a. jaanuaris teatas raamatukogu direktor Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu juhatajale, et Riigiraamatukogu saab Ameerika Ühendriikidest vahetuse teel puhttehnilise sisuga ametlikke väljaandeid, mida on nõus Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogule üle andma, sest Riigiraamatukogus pole mõtet välja arendada tehnikakirjanduse osakonda [27, lk. 253-254].

1918. a. septembris avati Eesti Tehnika Seltsi Tehnilised Erikursused, mida juba algul mitteametlikult ka tehnikumiks nimetati. Kursustest võrsus 1920. a. põhikirja alusel kõrgemat tüüpi Tallinna Tehnikum. Põhikirja järgi jagunes tehnikum eeltehnikumiks, mis valmistas algkooli lõpetanuid ette tehnikumi kursusele, tehnikumi alam- ja ülemastmeks. Tehnikumi alamaste valmistas ette tehnikuid ja meistreid, ülemaste arhitekte ja insenere. Töötasid masinaehituse, elektrotehnika, laevaehituse, inseneriehituse-maamöötmise, hüdrotehnika, arhitektuuri ja tehnilise keemia osakond. Tehnikumi ülemaste andis lõpetajaile inseneri õigused. 1923. aastal hakati tehnikumi vastu võtma ainult keskkoolilõpetanuid, mistõttu õppeasutus muutus sisuliselt 3-aastase kursusega tehnikaülikooliks. 1928. a. võeti vastu otsus tehnikateaduskonna asutamiseks Tartus, mis küll mitmetel põhjustel lükkus edasi 1934. aastani. Tallinna Tehnikum kui kõrgem õppeasutus määrati 1928. aastal likvideerimisele ja asutati uus Tallinna Tehnikum tehnikuid ettevalmistava õppeasutusena. 1928. aastast likvideerimisele määratud Tallinna Tehnikum (kõrgtehnikum) lõpetas oma tegevuse 1936. aastal. 1934-1936. a. aastani töötas Tartu Ülikoolis tehnikateaduskond. 1936. aastal õnnestus Tallinna tööstuslik-tehnilistel ringkondadel saavutada Tallinna Tehnikainstituudi asutamine. Tehnika-instituut nimetati 1938. a. ümber Tallinna Tehnikaülikooliks [28, lk. 217-219].

Eeltoodust nähtub, et tehnikakõrgkool kujunes välja üsna keerukates oludes, mis jättis jälje ka raamatukogu fondide kujunemisele.

Juba Eesti Tehnika Seltsi Tehniliste Erikursuste eelarves 1918/19. õppeaastaks olid ette nähtud raamatukogu kulud 1000 marka [29, l. 4]. Tallinna Tehnikumi raamatukogu esimestest inventariraamatutest nähtub, et esimesed raamatud muretseti 1919/20. õ-a. sügissemestril. Seda aega võib lugeda TPI Teadusliku Raamatukogu asutamisajaks. Tehnikumi kirjavahetus tehnikakirjanduse tellimise kohta on säilinud 1923. aastast. Kuna eestikeelset kirjandust oli vähe, siis telliti õppetööks võõrkeelset, eeskätt saksakeelset kirjandust. Aastail 1926-1929 sai raamatukogu ühingult „American Library Association“ tasuta ingliskeelseid tehnikaajakirju, 1926. aastal 10 nimetust [30, l. 1]. Pärast 1928. a. otsust tehnikumi likvideerimise kohta muutus raamatukogu täiendamine raskeks krediitide vähenemise tõttu, kuid see jätkus pidevalt. Likvideeritava tehnikumi varandustest pidi seoses tehnika-teaduskonna moodustamisega Tartu Ülikoolile üle antama ka raamatukogu [29, lk. 104], kuid üleandmine viibis siiski seni, kuni 1936. a. avati Tallinna Tehnika-instituut.

Tehnikainstituudi raamatukogu sai Tallinna Tehnikumilt raamatukogu 8259 köitega. Tartu Ülikooli tehnikateaduskonna laboratooriumide raamatukogude üleandmisega täienesid Tehnikainstituudi raamatuvarad veel ca 3000 köitega. Aastail 1936-1940 pöörati kirjanduse soetamisele suurt tähelepanu. Püüti täita lünki, mis tekkisid komplekteerimisel Tallinna Tehnikumi likvideerimisaastail. Järjepidevalt muretseti täppisteaduslikku ja tehnikakirjandust nii saksa kui ka inglise keeles, elavnes ka vastava venekeelse kirjanduse hankimine. 1938. a. sai raamatukogu 112 nimetust ajakirju, neist annetuste teel 21. Tellitud oli 12 eesti-, 34 saksa-, 30 inglise-, 8 vene-, 6 prantsuskeelset ja 1 soomekeelne ajakiri. 1939/40. õ-a. lõpuks sisaldas Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu 13526 köidet [31, lk. 319; 30, lk. 395-454]. Ligi kaudu 2/3 fondist moodustas tehnikakirjandus. Laboratooriumide raamatukogudes oli ca 7000 köidet.

Esitatu tehnikakirjanduse leidumuse kohta Eesti raamatukogudes sai küllalt põgus ja vajab jätkamist. Mõndagi võib leida Tallinna linna esimese avaliku teadusliku raamatukogu – Tallinna linna Oleviste raamatukogu (eksisteeris iseseisva raamatukoguna aastail 1552-1831, millal deponeeriti Eestimaa Üldisesse Avalikku Raamatukokku, ja on praegu ENSV TA Teaduslikus Raamatukogus) – koostise uurimisel.

Tehnikakirjandust võis olla ka 1796. a. Riias tegevust alustanud ja 1813-1941. a. Tartus tegutsenud Liivimaa Üldkasulikul ja Ökonoomilisel Sotsieteedil.

Tehnilise mõtte arengule aitaks valgust heita ka asutuste ja ettevõtete raamatukogude olemasolu ja koostise väljaselgitamine. Olgu märgitud, et 1930-ndail aastail andsid Tallinna suuremates raamatukogudes leiduvatele ajakirjadele lisa asutustesse tellitud välismaa tehnikaajakirjad. 1931. ja 1932. aastaks oli tellitud 119 nimetust, kusjuures parallelism puudus. Nimetatute seas oli 81 saksa-, 17 inglise-, 9 prantsus-, 7 vene-, 3 soome- ja 2 rootsikeelset ajakirja [33].

Lähemat vaatlust vajaks Eestis 19. saj. keskpaigast alates asutatud rahvaraamatukogude tegevus tehnilise mõtte levitamisel trükisõna kaudu. Kui eestikeelset

tehnikaraamatut veel vähe oli, jõudsid tehnikauudised eesti rahva sekka eestikeelse ajakirjanduse ja kalendrite kaudu. Kui kuni 1917. aastani oli ilmunud vaid 4 tehnikaalast eestikeelset raamatut (põllumajandustehnikat arvestamata), siis aastail 1918-1934 ilmus neid 205 [34, lk. 297]. 1931. a. oli Eestis 667 rahvaraamatukogu 596190 köitega. Neist võeti samal aastal lugemiseks 1,5 miljonit teost, sellest 82 % ilu- ja lastekirjandust ja 18 % teaduslikku kirjandust [35, lk. 10-13]. Tehnika- kirjanduse laenutamise kohta andmed puuduvad, need on eelnimetatud 18 % seas.

Kirjandus ja allikad

1. Maddison, O. Tehnika olemus ja ülesanne. – Tehnika Ajakiri. 1939, nr. 5/6, lk. 105-113.
2. Pa1gi, D. Üldpilk raamatu osale Eesti arengus. – Rmt.: Raamatu osa Eesti arengus. Trt., 1935, lk. 9-32.
3. Кикас, К. Специалисты и библиотечные фонды. – В кн.: Сборник материалов в помощь разработке проблемы „Библиотека и научная информация“. Вып. 21. Л. 1971, с. 16-73.
4. Tering, A. Ülikooli raamatukogu. – Rmt. : Tartu Ülikooli ajalugu. I. 1632-1798. Tln., 1982, lk. 243-254.
5. Siilivask, K. Raamatukogu rajamine ja areng. –Rmt.: Tartu Ülikooli ajalugu. II. 1798-1918. Tln. , 1982, lk. 71-72.
6. Kuum, J. Põllumajandusteadused. – Rmt.: Tartu Ülikooli ajalugu. II. 1798-1918. Tln., 1982, lk. 198-202.
7. Robert, K. Eesti NSV TA Keskraamatukogu koosseisu kuuluva Eestimaa Kirjanduse Ühingu raamatukogu ajalugu. Diplomitöö. 1962. 155 l. Masinakiri.
8. Fleischer, C. Rückblick auf die Tätigkeit der technischen Sektion der Estländischen literarischen Gesellschaft zu Reval in den 25 Jahren ihres Bestehens. Reval, 1906. 15 S.
9. Jahresbericht der Estländischen literarischen Gesellschaft für das Geschäftsjahr 1911/12. Reval, 1913. 62 S.
10. Bericht über die Tätigkeit der Estländischen literarischen Gesellschaft zu Reval im Jahre 1925. – Beiträge zur Kunde Estlands, Bd. 12, Heft 1-3. Reval, 1926, S. 47-64.
11. Martinson, K. Vene Tehnika Seltsi Eestimaa osakonna tegevusest (1880-1917). Rmt.: Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist. II kogumik. Tln., 1976, lk. 16-33.
12. Sirk, V. Tallinna Raudtee Tehnikakooli (1880-1918) õppetööst ja kohast tehnikahariduse süsteemis. – Rmt.: Kõrgema tehnilise hariduse ja tehnilise mõtte areng Eestis. TPI Toimetised, 1983, nr. 565, lk. 71-80.
13. ENSV RAKA f. 103, n. 1, s. 51, l. 35-293.
14. ENSV RAKA f. 103, n. 1, s. 68, l. 10.

15. Tallinna Keskraamatukogu. Võõrkeelsete raamatute nimestik. Tln., 1934. 248 lk.
16. Tallinna Keskraamatukogu. Venekeelsete raamatute nimestik. Tln., 1936. 165 lk.
17. Tallinna Linna Keskraamatukogu. Täiendusnimestik. Tln., 1938. 148 lk.
18. Pärnamägi, H., Talviste, E. Tallinna Ehitus- ja Mehaanikatehnikumi kujunemislugu. – Rmt.: Teaduskonverentsi „100 aastat tehnikaharidust Eestis” materjalid. Tln., 1980, lk. 204-211.
19. Tallinna Tehnikum. 1938-1939/ Toim. E. Nurmiste. Tln., 1939. 31 lk.
20. Ney, G. Uusi üritusi Riigiraamatukogus. – Raamatukogu, 1938, nr. 1/2, lk. 28-32.
21. Meo, A. Eesti NSV Riikliku Avaliku Raamatukogu tööst ja tegevusest. – Rmt. : Nõukogude Eesti raamatukogundus. 1. Tln., 1950, lk. 28-58.
22. Riigiraamatukogu raamatute nimestik. Tln., 1925. Eraldi pag.
23. Riigiraamatukogu raamatute lisanimestik. Tln., 1929. 317 lk.
24. Riigiraamatukogu raamatute lisanimestik. II. Tln., 1931. 298 lk.
25. Riigiraamatukogu raamatute nimestik. III. Tln., 1935. 480 lk.
26. Riigiraamatukogu raamatute nimestik. IV. Tln., 1937. 279 lk.
27. ENSV ORKA f. 1837, n. 1, s. 136, l. 253-254.
28. Tallinna ajalugu. XIX sajandi 60-ndate aastate algusest 1965. aastani/ Koost. R. Pullat. Tln., 1969. 472 lk.
29. ENSV ORKA f. 4374, n. 1, s. 56, l. 4, 104.
30. ENSV ORKA f. 4374, n. 1, s. 128, l. 1.
31. ENSV ORKA f. 1837, n. 1, s 47, . 319.
32. ENSV ORKA f. 1837, n. 1, s. 135, l. 395-454#
33. Tallinnas asuvate riigi ja omavalitsusasutuste poolt 1931.a. jooksul saadud ja 1932. a. peale tellitud välismaa tehnika ajakirjad. /Loetelu. /- Tehnika Ajakiri, 1932, nr. 1, lk. 16; Tehnika Ajakiri ja Auto, 1932, nr. 2/3, lk. 48; nr. 5, lk. 96.
34. Antik, R. Eestikeelne raamat ja brošüür sisu järgi. – Rmt.: Raamatu osa Eesti arengus. Trt., 1935. lk. 297.
35. Alas, R. Rahvaraamatukogud Eestis. Trt., 1933. 64 lk.

ABOUT POLITICAL INFLUENCES ON LIBRARY MANAGEMENT IN ESTONIA TODAY

The paper presented at the IATUL Seminar, Turku, 27th August 1990

In order to plan the development of Estonian libraries today one should take a look into the past. Up to the year 1940 the libraries had achieved quite a good level in Estonia. There were some ten larger scientific libraries, the collections of which were acquired according to the needs of corresponding institutions or higher educational establishments. As to the public libraries, I should like to give some parallel data: in 1938/39 10 % of the Estonians and 9,3 % of the Finnish people used public libraries. Now, 50 year later this rate is 33% in Estonia and 62 % in Finland. Equal level before WW II has turned out to be a double gap to our detriment nowadays.

The data above reflect everything: the quality of book collections, the selection of books, the state of library buildings, the location of collections and their availability correspondingly in Estonia and in Finland.

To develop our libraries in Estonia we must know:

- 1) what is the negative that we want to get rid of, and
- 2) where and how we want to go.

During the years of soviet power many factors have exerted negative influence on library work:

- over-politicising, i.e. that libraries were for ideological institutions;
- libraries' material-technical basis is poor and outdated thanks to the financial policy that ignored information needs;
- strict separation between libraries and information centers;
- insolubility of technical problems in libraries and information institutions up to now;
- the composition of library collections does not satisfy readers. It results from the wrong publishing policy in the U.S.S.R. that was influenced by censorship and thematic and typological one-sidedness of publishing production;
- readers are extremely unsatisfied with the *collections* of foreign literature. The possibilities to acquire foreign books have been very limited due to censorship (we were not allowed to buy all the books we wanted) and the utmost shortage of foreign currency;
- our libraries cannot boast of their user-friendliness. A human being an individual has not been central in Soviet society, but only a subordinate, dependent. Libraries were to follow the instructions of someone very important and remote and at the same time to educate and direct its readers according to these instructions.

We are able to get over the crisis in Estonian libraries only in conditions of political and economical independence in case our government supports the policy that can guarantee the development of society as well as a single individual.

The conception of the development of Estonian libraries has been under discussion during the two last years. There are two projects that have been dealt with at interlibrary seminars.* The Law of Estonian Libraries is being prepared now. It will be presented for confirmation to the Government.

From the point of view of the development of Estonian libraries most essential among informing, cultural and other factors is:

- to preserve national culture and self-consciousness, guaranteeing sustainable development with the help of collections that have been acquired without ideological, political or religious limitations;
- to promote policy, economy, culture, science and education i.e. to act as a mediator of necessary information in spite of its location;
- to guarantee equal access to information for all members of society despite of their social position, abode, education, and the differences, resulted from financial and physical state and age;
- to support social processes (social movements, parties, societies) by all ways of library work;
- to bring service as close to the user as possible.

Comparing the level of Estonian libraries with the level of western ones we find that we are short of everything – we have not enough space, the composition of collections does not satisfy the needs of readers, we make only first steps in applying information technology in library work. These new trends demand appropriate staff training, continuing education and user training.

It will be a big work for many years. The earlier Estonia will be independent politically as well as economically and restore its independent statehood that was broken off by soviet occupation and the annexation of Estonia in 1940, the earlier we shall achieve the goals of our work.

*Eesti raamatukogude arengukontseptsioon: ERAK. Projekt. – Tln., 1990. – 36 lk.

Eesti raamatukogude arengukontseptsioon: Projekt. Alternatiivvariant. – Tln., 1990. – 13 lk.

**OPENING ADDRESS AT THE IATUL SEMINAR,
TALLINN, 9 JUNE 1992**

Mrs. President, Ladies and Gentlemen,

It gives me great pleasure to welcome you in Tallinn. I am very pleased indeed to participate in the opening of this IATUL Seminar on Universal Availability of Publications in Science and Technology.

Universal Availability of Publications (UAP) concerns with five major areas of availability, namely what is available, to whom, when, where, and in what form. The idea of UAP is fundamental to the whole profession of librarianship and information work.

UAP as an acronym has been around for a long time and the concepts behind it have been around even longer. It has been expounded as a principle many times, classically in a book on the subject by the first Director of the UAP Programme, Maurice Line in 1983.

Well over 250 articles on various aspects of UAP have been published during the Programme's history, either by UAP Programme staff or by other authors who are anxious to support the UAP goals. Nevertheless there are still considerable problems about the aims of UAP and how to achieve these aims.

I am very pleased that this IATUL seminar takes place here in Tallinn. I think that the seminar gives some good solutions for realizing the aims of UAP and we all have the possibility to make use of the ideas of this Seminar.

As this is the first time IATUL seminar has been held in the Baltic countries, I would like to tell you something about the problems of Estonian research libraries. Our post-socialist society has very limited resources indeed and we are obliged to determine the priorities in order to satisfy our libraries' needs.

The first need is to have direct access to the most important databases, union catalogues and catalogues of major libraries. Then it is possible to be effectively linked to the international library loan. Aforesaid means that most of our limited resources are provisionally expended for information searching and ILL. I hope that there are real possibilities for co-operation between the Baltic and the Nordic, West-European and Russian research libraries to satisfy our needs.

The development in information searching and ILL will greatly improve availability, and influence national acquisition policies. There will be less need for ensuring extensive collections of foreign materials within a country if little-used materials can be readily obtained from abroad.

It is unquestionable that our possibilities of the acquisition of the primary literature during next few years are not good. The attention must be concentrated to the core collection journals and on the most important monographs and textbooks and certainly to the reference books. There is a great need for a coordinated acquisition

policy of foreign primary literature between the Estonian, Latvian and Lithuanian research libraries.

I hope, ladies and gentlemen, that this seminar will have an informal and friendly atmosphere.

Thank you for your attention.

Konradi isa ja ema

Konrad 1932. aastal

Konrad 1939. aastal

Konrad abikaasa Lo'ga 1949. aastal

Tütar Riina

Konrad abikaasa Milviga 1999. aastal

Konrad Kikas ja Tartu Riikliku Ülikooli Raamatukogu direktor Laine Peep 1966. aastal

Kultuuriminister Albert Laus, Kultuuriministeeriumi Raamatukogude Inspeksiooni juhataja Ivi Tingre, Eesti Rahvusraamatukogu direktor Boris Mikk, Konrad Kikas, Laine Peep ja Teaduste Akadeemia Teadusliku Raamatukogu direktor Felix Kauba raamatukogutöötajate teaduslikul konverentsil Tallinnas, Kirjanike Majas 21. detsembril 1967

Konrad Kikas (eksamikomisjoni esimees), Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia kateedri juhataja Helene Johani ja õppejõud Signe Väljataga TPedI riiklikus eksamikomisjonis juunis 1970

Konrad Kikas sümposionil Trakais, Leedus 1980. aastal

Konrad Kikas, TTÜ teadusprorektor Ilmar Kleis, TTÜ Raamatukogu asedirektor Meelis Ideon ja Leningradi Polütehnilise Instituudi Raamatukogu direktor Ninel Plemnek raamatukogu konverentsil 18. novembril 1986

Helsingi Tehnikaülikooli Raamatukogu direktor dr Sinikka Koskiala annab Konrad Kikasele üle HTÜR-i andmebaasid kompaktketastel IATULi seminaril Tallinnas 8. juunil 1992

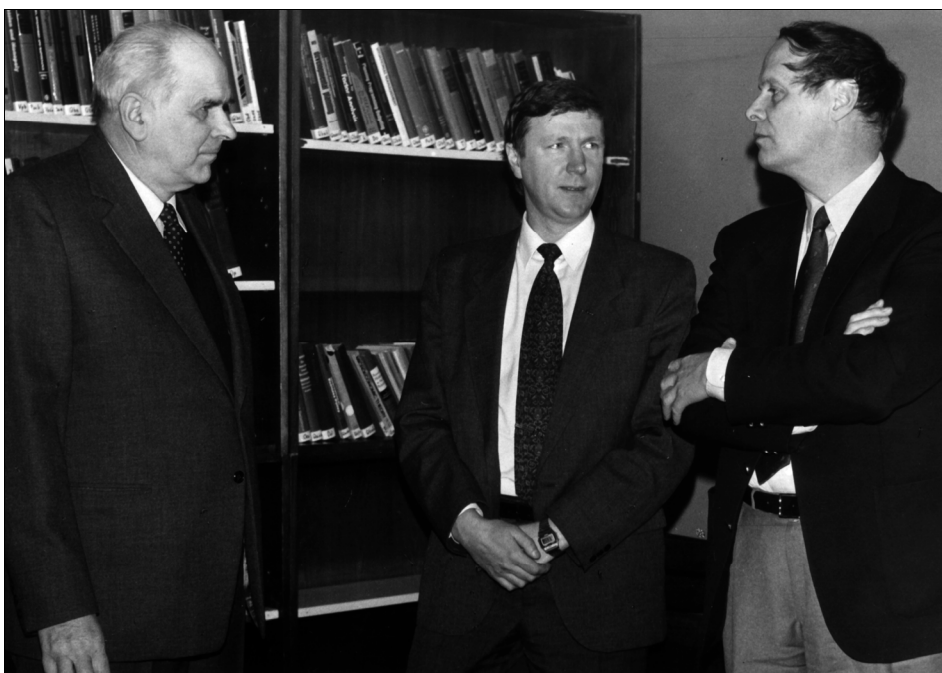
Prof. Elin Törnudd Helsingi Tehnikaülikooli Raamatukogust, Dortmundi Ülikooli Raamatukogu direktor dr Valentin Wehefritz ja Konrad Kikas raamatukogu konverentsi ümarlaul 7. septembril 1994

TTÜ Raamatukogu direktor Jüri Järs, andmebaasihaldur Urve Ideon ja Konrad Kikas raamatukogu 85. aastapäeva teaduskonverentsil “Ülikooliraamatukogu täna” 11. novembril 2004

Raamatukogu andmetöötlusgrupi liikmed Heljo Saar, Jüri Rosenvald ja Riho Lukk nõupidamisel Konrad Kikase juures oktoobris 1983

Konrad Kikas ja konsultatsioonifirma SIAR-BOSSARDi esindajad Jüri Sakkeus ja dr Christian Junnelius SIAR-BOSSARDilt kingituseks saadud raamatute näituse avamisel 1991

TPedI raamatukogunduse ja bibliograafia kateedri juhataja Helene Johani ja Konrad Kikas raamatukogu uue hoone avamisel Mustamäel 28. aprillil 1972

Konrad Kikas ja Eesti Rahvusraamatukogu kauaaegne asedirektor Ludmilla Rass näituse “30 aastat raamatukogu Mustamäel” avamisel aprillis 2002

Konrad Kikas – 50

TTÜ rektor Boris Tamm ja Konrad Kikas raamatukogu 70. aastapäeva aktusel 1989

BIBLIOGRAAFIA

BIBLIOGRAPHY

1957

1. Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu komplekteerimine : kursusetöö / TRÜ ajaloo-keeleteaduskonna raamatukogunduse ja bibliograafia osakond. Tallinn, 1957. 52 l. Bibliogr. l. 50-51. – Käsikiri, TÜR ja TTÜR.

1958

2. Mõningaid mõtteid kooliraamatukogudest // Nõukogude Õpetaja (1958) 1. nov., lk. 4.
3. Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu fondide organiseerimise probleem : kursusetöö / TRÜ ajaloo-keeleteaduskonna raamatukogunduse ja bibliograafia osakond. Tallinn, 1958. 52 l. Bibliogr. l. 51-52. – Käsikiri, TÜR ja TTÜR.

1959

4. Muudame kauniks elamu ümbruse : [annoteeritud soovitusnimestik / koostanud K. Kikas] // Kultuuritöötaja (1959) 9, lk. 26. – Anonüümne.

1960

5. Eesti NSV teaduslike raamatukogude komplekteerimine : diplomitöö / juhendaja: K. Sarv ; Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder, raamatukogunduse osakond. Tallinn, 1960. 151, [6] l. Bibliogr. l. 145-151 (55 nim.). – Käsikiri, TÜR ja TTÜR.

1962

6. Kesk-eriõppeasutuse raamatukogu fondi komplekteerimise planeerimine : metoodiline kiri / Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu ; koostaja: K. Kikas. Tallinn, 1962. 5, [4] l. Bibliogr. l. 5 (2 nim.). – Reprogr.
7. Teaduslike raamatukogude päevaprobleeme [Eestis] // Rahva Hää (1962) 20. okt., lk. 2.

1964

8. Huvi ... ja pettumus : [retsensioon kogumikule: Teaduslik-tehniline informatsioon ja propaganda, Tallinn, 1963] / S. Roomets, K. Kikas // Rahva Hää (1964) 25. veebr., lk. 2.
9. Raamatukogu filiaal Mustamäele // Tallinna Polütehnik (1964) 11. dets., lk. 1.
10. Raamatust ja raamatukogust // Tallinna Polütehnik (1964) 28. veebr., lk. 3 : fot.

1965

11. Algab õppetöö ühiskondlikul erialal "Tehnilise informatsiooni konsultant" : [eriala TPIs] // Tallinna Polütehnik (1965) 20. märts, lk. 2.

1966

12. Raamatukogud uurivad spetsialistide teenindamist : [üleliiduline uuring] // Õhtuleht (1966) 18. nov., lk. 2.

13. Библиотека и информация // Советская Эстония (1966) 18 нояб., с. 2.

1967

14. Peamine on raamatukogutöötajate ettevalmistamine // Huvitavat raamatukogude tööst (1967) nr. [2], lk. 37-39.
15. Päevakorral on spetsialistide teenindamine : [üleliidulisest uuringust] // Huvitavat raamatukogude tööst (1967) nr. [1], lk. 33-35.
16. О методике, организации и некоторых предварительных итогах изучения информационных потребностей специалистов Эстонской ССР // Сборник материалов в помощь разработке проблемы "Библиотека и научная информация". Вып. 5 / Государственная публичная библиотека им. М. Э. Салтыкова-Щедрина. Ленинград, 1967. л. 122-133. – Ротатор.

1968

17. Dokument; Dokumentatsioon // ENE. 1. kd. Tallinn, 1968. lk. 520.
18. Eesti NSV spetsialistide informatsioonivajaduste uurimise esialgsetest tulemustest // Eesti NSV raamatukogutöötajate teadusliku konverentsi ettekanded, 21. ja 22. detsembril 1967 Tallinnas : metoodiline materjal / Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu. Tallinn, 1968. lk. 18-24 + 1 l. diagr. Bibliogr. joonealustes märkustes.
19. Raamatukogu nõukogus : teadusliku informatsiooni korraldusest instituudis; õpperaamatukogu korraldamise käigust; raamatute kaotamisest / A. Pebre, K. Kikas, D. Kangur // Tallinna Polütehnik (1968) 14. juuni, lk. 2-3.

1969

20. Mõningaid dokumendiinformatsiooni probleeme // V. I. Lenini 100. sünniaastapäevale pühendatud informatsiooni ja bibliograafia teadusliku konverentsi materjalid ja teesid, Tallinn, 27.–28. november 1969. a. [Tallinn, 1969]. [2] lk.

1970

21. Järgimisväärsed Hollandi raamatukogudes // Raamatukogu (1970) sügis, lk. 40-42 : fot.
22. Komplekteerimisprobleemide võti – raamatukogude tegevuse koordineerimine // Raamatukogu (1970) sügis, lk. 5-13. Bibliogr. joonealustes märkustes.
23. Kuidas ja kus üliõpilane õpib? : [toimetuse vestlusingis Hardi Roosve, Raimond Tani, Konrad Kikas jt.] / [üles kirjutanud] J. Paalma ja E. Pöder // Noorte Hää (1970) 10. juuni, lk. 2.
24. Nõukogus : [TPI raamatukogu nõukogu laiendatud koosolek] // Tallinna Polütehnik (1970) 19. juuni, lk. 3.

1971

25. Методика и организация внебиблиотечного анкетирования [специалистов в Эстонской ССР] // Сборник материалов в помощь разработке проблемы "Библиотека и научная информация". Вып. 21 / Государствен-

ная публичная библиотека им. М. Э. Салтыкова-Щедрина. Ленинград, 1971. с. 7-15. Библиогр. с. 15 (7 назв.).

26. Отраслевые и специальные библиотеки / [В. Н. Акимова, ... К. Кикас, ... и др.] // Специалист – библиотека – библиография : опыт исследования профессиональных потребностей в информации / Государственная публичная библиотека им. М. Э. Салтыкова-Щедрина. Москва, 1971. с. 346-374.
27. Специалисты и библиотечные фонды // Сборник материалов в помощь разработке проблемы "Библиотека и научная информация". Вып. 21 / Государственная публичная библиотека им. М. Э. Салтыкова-Щедрина. Ленинград, 1971. с. 16-73. Библиогр. с. 72-73 (9 назв.).

1972

28. Millest räägiti raamatuaasta konverentsil ["Raamat ja lugeja"] // Sirp ja Vasar (1972) 21. juuli, lk. 12-13.
29. Raamatukogude koostise optimeerimisest // Rahvusvahelisele raamatuaastale pühendatud konverents "Raamat ja lugeja", 30.–31. mai 1972. a. : ettekannete teesid / Eesti Teadus-ja Tehnikauuringute ning Majandusuuringute Instituut, ... Tallinna Polütehniline Instituut [jt.]. Tallinn, 1972. lk. 32-33.
Параллельный текст: Об оптимизации состава библиотечных фондов, с. 62-64.
30. TPI raamatukogu uus hoone // Raamatukogu (1972) kevad, lk. 44-45 : fot.
31. Uus raamatukogu ootab : [lugejateenindusest Ehitajate tee 5] // Tallinna Polütehnik (1972) 30. apr., lk. 1.
32. Новая библиотека ТПИ // Таллинский политехник (1972) 12 мая, с. 2.

1973

33. Оптимизация состава библиотечных фондов – основа совершенствования обслуживания специалистов // Проблемы чтения и формирования человека развитого социалистического общества : научная конференция : тезисы докладов и сообщений / Государственная библиотека СССР им. В. И. Ленина. Москва, 1973. с. 43-46.

1974

34. Оптимизация состава библиотечных фондов крупных библиотек // Обеспечение потребителей информации первичными источниками и их копиями : тезисы докладов шестого зонального совещания работников научно-технических библиотек Прибалтики, Белоруссии и Калининградской области. Вильнюс, 1974. 5 с.
Извлечение: Шекова Л. К. Основные направления формирования фондов вузовских библиотек // Опыт работы Научной библиотеки МГУ. Вып 16. [Москва], 1978. с. 43.

1976

35. Knygu fondų formavimas // Bibliotekų darbas (1976) 9, p. 22-26 : fot. Autor: Konradas Kikas. – Koopia TTÜ trükiste arhiivkogus.
36. Проблемы оптимизации комплектования фондов научной библиотеки // Итоги исследования фондов научных библиотек г. Риги в 1970–1975 гг. : научно-практическая конференция, 17–18 февраля 1976 г. : тезисы докладов и сообщений. Рига, 1976. с. 57.

1977

37. Muljeid Helsingi Tehnikaülikooli Raamatukogust // Raamatukogu (1977) mai, lk. 21-25.
38. Raamatukogude tööplaanide ja aruannete ühtlustatud näitarvud / Eesti NSV Riiklik Ametkondadevaheline Raamatukogukomisjon ; koostanud: T. Andreson, H. Jürman, I. Kaasik, K. Kikas, S. Maiväli, S. Ringo, L. Trikkant ja A. Veinberg. Tallinn, 1977. 12 l. – Reprogr.
39. TPI raamatukogu X viisaastakul : [ülesannetest 1976–1980] // Raamatukogu (1977) veebr., lk. 6-8.

1978

40. Millest sõltub meie elukutse prestiiž? // Raamatukogu (1978) det., lk. 19-23.
41. Raamatufondide kasutamine teaduslikes raamatukogudes // Nõukogude Eesti raamatukogundus. 6. Tallinn, 1978. lk. 63-85. Bibliogr. joonealustes märkustes.
Резюме: Использование книжных фондов в научных библиотеках, с. 86-88.
42. Spetsialistide algdokumentide vajadus // Raamatukogu arenenud sotsialistlikus ühiskonnas : teaduslik konverents Tallinnas 5. ja 6. detsembril 1978 : ettekannete teesid / Fr. R. Kreutzwaldi nim. ENSV Riiklik Raamatukogu. Tallinn, 1978. lk. 8-9.
43. Vabariikliku TIF'i loomise põhimõtetest ja osast VATTIS'es : ettekanne vabariigi tehnikaraamatukogude töötajate õppeseminaril Haapsalus, 5.–9. juunil 1978. a. / E. Väärtnõu, K. Kikas. [Tallinn, 1978]. [4] l. – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkogus.
44. Совершенствование формирования фондов первичных документов в научных библиотеках Эстонской ССР / Эстонский научно-исследовательский институт научно-технической информации и технико-экономических исследований. Таллин, 1978. 75 с. : ил. Библиогр. с. 74-75 (15 назв.).

1979

45. 10.XI – 10.XII : [raamatukogukuu 1979] // Tallinna Polütehnik (1979) 26. okt., lk. 1, 4 : ill.

46. Raamatukogu koostis- ja kasutusandmete raalimine // Raamatukogu (1979) apr., lk. 3-6.
47. Spetsialistide algdokumentide vajadus // Nõukogude Eesti raamatukogundus. 7. Tallinn, 1979. lk. 62-91 : ill. Bibliogr. lk. 91 (3 nim.).
48. 📖 Üliõpilane ja raamatukogu / Konrad Kikas, Viivi Kuuspere // Tallinna Polütehnik (1979) 21. dets., lk. 3-4.
49. Исследование потребностей специалистов в первичных документах и совершенствование формирования их фондов в научных библиотеках ЭССР // Информационные потребности специалистов и библиотечно-библиографические ресурсы научной информации : сборник научных трудов / Государственная публичная библиотека им. М. Э. Салтыкова-Щедрина. Ленинград, 1979. с. 124-230 : ил. Библиогр. с. 188-190 (15 назв.).
50. Опыт изучения пути книги в научной библиотеке : (методические материалы) / Эстонский научно-исследовательский институт научно-технической информации и технико-экономических исследований ; [составители: Анне Пебре и Конрад Кикас]. Таллин, 1979. 34, [5] с. : схем. Библиогр. с. 30-34 (51 назв.).
51. Студент и библиотека / К. Кикас, В. Кууспере // Таллинский политехник (1979) 14 дек., с. 3.

1980

52. Teadusraamatukogude koostis // Nõukogude Eesti raamatukogundus. 10. Tallinn, 1980. lk. 64-73. Bibliogr. lk. 72-73 (22 nim.).
Резюме: Состав фондов научных библиотек, с. 74-76.
53. Потребности специалистов в первичных документах // Nõukogude Eesti raamatukogundus. 9. Таллин, 1980. с. 44-70 : ил. Библиогр. с. 70 (5 назв.).

1981

54. Raamatufondi koostis- ja kasutusandmete töötlus raalil // Vabariikliku automatiseeritud teadus- ja tehnikainformatsiooni süsteemi arendamise küsimusi : vabariiklik nõupidamine : 21. ja 22. aprillil 1981. a. Tallinnas : ettekannete teesid / Eesti Informatsiooni Instituut. Tallinn, 1981. lk. 20-21.
55. Raamatukogukuu 10. novembrist 10. detsembrini // Tallinna Polütehnik (1981) 6. nov., lk. 2 : ill.
56. Месячник библиотеки : [о мероприятиях в ТПИ] // Таллинский политехник (1981) 13 нояб., с. 2 : ил.

1982

57. Eesti NSV teaduslikud ja kõrgkoolide raamatukogud 1981 : statistiline koondaruanne / Riiklik Ametkondadevaheline Raamatukogukomisjon ; [koostanud Konrad Kikas (lk. 3-21) ja Külli Ummer (lk. 22-28)]. Tallinn, 1982. 28 l. – Reprogr.

1983

58. Fondide komisjoni tegevus : [Riikliku Raamatukogukomisjoni allkomisjon, moodustatud 1976] // Raamatukogu (1983) jaan., lk. 26-32.
59. Kõrgkooli raamatukogu fondide kujundamine // Fondide kujundamine ja propaganda : erialapäevade ettekannete teesid : (Tallinn, 8.–9. detsembril 1983. a.) / Tallinna Polütehniline Instituut, Teaduslik Raamatukogu. Tallinn, 1983. lk. 3-5. – Reprogr.
60. Raamatukogukuu '83 // Tallinna Polütehnik (1983) 18. nov., lk. 4 : ill.
61. Месячник библиотеки : [1983] // Таллинский политехник (1983) 4 нояб., с. 3 : ил.
62. Формирование фондов вузовской библиотеки // Библиотечные фонды и их пропаганда / Таллинский политехнический институт, Научная библиотека. Таллин, 1983. с. 5-17. Библиогр. с. 17 (4 назв.) и в подстрочных примечаниях.

1984

63. 65 aastat lugejate teenistuses : [TPI raamatukogu] // Tallinna Polütehnik (1984) 21. dets., lk. 4 : ill.
64. 65 aastat TPI Teaduslikku Raamatukogu // Raamatukogu ja lugeja : erialapäeva ettekannete teesid : (Tallinn, 10. detsembril 1984. a.). Tallinn, 1984. lk. 3-6. – Reprogr.
65. Eesti NSV teaduslikud ja kõrgkoolide raamatukogud 1983 : statistiline koondaruanne / Riiklik Ametkondadevaheline Raamatukogukomisjon ; [koostanud Konrad Kikas]. Tallinn, 1984. 30 lk. Bibliogr. joonealustes märkustes.
66. Tehnikaülikooli raamatukogu 65-aastane // Õhtuleht (1984) 28. dets., lk. 3.
67. Библиотеке ТПИ – 65 лет // Вечерний Таллин (1984) 28 дек., с. 3.

1985

68. Raamatukogude osast tehnilise mõtte arengus Eestis kuni 1940. aastani // Tehnilise mõtte ja tehnikahariduse ajaloo probleeme Eestis : vabariikliku konverentsi (20.–21. detsember 1984) materjalid. 1, Tehniline mõte. Tallinn, 1985. lk. 67-78. Bibliogr. lk. 76-78 (35 nim.).
69. Проверка деятельности библиотеки вуза : методические материалы : проект типовой системы внутривузовского контроля / [Кикас Конрад, Мересте Уно ; отв. редактор: Теэглаус М.] ; Научно-исследовательский институт проблем высшей школы [и] Таллинский политехнический институт. Таллин, 1985. 47 с. Библиогр. с. 47 и в подстрочных примечаниях.

1986

70. Eesti NSV teaduslikud ja kõrgkoolide raamatukogud 1984 : statistiline koondaruanne / Riiklik Ametkondadevaheline Raamatukogukomisjon ; [koostanud Konrad Kikas]. Tallinn, 1986. 60 lk. : ill. Bibliogr. joonealustes märkustes. – lk. 19-25: Raamatukogude töö efektiivsus.

71. Eesti NSV teaduslikud ja kõrgkoolide raamatukogud 1985 : statistiline koondaruanne / Riiklik Ametkondadevaheline Raamatukogukomisjon ; [koostanud Konrad Kikas]. Tallinn, 1986. 60 lk. : ill.
72. [Raamatukogu] // Tallinna Polütehniline Instituut 1936–1986. Tallinn, 1986. lk. 54, 74-75, 84, 111, 169-170, 477-479. Bibliogr. joonealustes märkustes.
73. Teaduslik-tehnilise progressi teenistuses : [TPI raamatukogu] // Noorte Hääl (1986) 15. okt., lk. 2 : fot.
74. Teadustööst TPI raamatukogus // Õppe- ja teadustöö raamatukogulik-bibliograafiline ja infoteenindamine : TPI 50. aastapäevale pühendatud teaduslik konverents, 18.–19. novembril 1986 : ettekannete teesid / Tallinna Polütehniline Instituut, Teaduslik Raamatukogu. Tallinn, 1986. lk. 21-23.
Параллельный текст: О научной работе в библиотеке ТПИ, с. 54-56.
75. TPI Teadusliku Raamatukogu minevik ja tänapäev // Tehnika ja Tootmine (1986) 9, lk. 35-37 : fot.
76. TPI Teadusliku Raamatukogu tegevusest aastail 1919–1985 // Lugejateenindus / Tallinna Polütehnilise Instituudi Teaduslik Raamatukogu. Tallinn, 1986. lk. 7-15.
77. Библиотеке тесно : [Научная библиотека ТПИ] // Советская Эстония (1986) 13 нояб., с. 2.
78. Новые методы в работе библиотеки вуза // Опыт Таллинского политехнического института в организации учебно-воспитательной и научно-исследовательской работы : тезисы докладов Всесоюзного семинара / Таллинский политехнический институт. Таллин, 1986. с. 67-70.
79. Новые методы в работе библиотеки вуза : доклад на всесоюзном семинаре на ВДНХ в Москве 19 июня 1986 г. [Таллинн, 1986]. [7] л. – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkogus.

1987

80. Raamatufondide komplekteerimine ja kasutamine teaduslikes raamatukogudes // Raamatukogude koostis ja kasutamine : teaduslik konverents 10.–12. novembril 1987 Tallinnas : ettekannete teesid / ENSV Kultuuriministeerium. Tallinn, 1987. lk. 6-13.

1988

81. Collection management in scientific libraries of Estonia : [ettekande teesid Tehnikaülikoolide Raamatukogude Rahvusvahelise Assotsiatsiooni (IATUL) seminaril, Veszprém, juuli 1988]. [Tallinn, 1988]. [3] l. – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkogus.
Referaat: Gyűjteményfejlesztés az észt tudományos könyvtárakban / a referátumokat készítette: Kiss Jenő // Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, ISSN 0041-3917, (1989) 5, lk. 228-229. – Koopia TTÜ trükiste arhiivkogus.

82. 📖 Raamatukogu informatsiooni edastajana // Eesti raamatukoguhoidjate kongressi ettekannete teesid : Tallinn, 9. juuni 1988 / ENSV Kultuuri-ministeerium. Tallinn, 1988. lk. 8-10.
83. Üleskutse [Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu taasloomiseks] // Edasi (1988) 13. mai, lk. 7. – Allkirjad: L. Düüna, ... K. Kikas, ... jt.

1989

84. 70 aastat Tehnikaülikooli raamatukogu // Raamatukogude osa tehnikahariduse ja tehnikauuringute arengus Eestis : Tehnikaülikooli raamatukogu 70. aastapäevale pühendatud vabariiklik teaduskonverents, 22.–23. novembril 1989 : ettekannete teesid / Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu [ja] Eesti Informatsiooni Instituut. Tallinn, 1989. lk. 6-11.
85. 📖 Avasõnavõtt Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 70. aastapäeva aktusel Tallinna Tehnikaülikooli aulas 21. novembril 1989. aastal. [Tallinn, 1989]. [2] l. – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkodus.
86. 📖 Collection management in scientific libraries of Estonia // IATUL quarterly, ISSN 0950-4117, vol. 3 (1989) no. 1, p. 46-49.
87. [Eesti- ja võõrkeelsete raamatute komplekteerimisest, raamatuvahtusest ja ERÜ toetamisest : sõnavõtt ERÜ aastakoosolekul 27. jaanuaril 1989] // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing : taasasutamine ja tegevus 1988. a. Tallinn, 1989. lk. 72-74.
88. Raamatukogu tegevusest aastail 1919–1989 // Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 1919–1989 / Tallinna Tehnikaülikool. Tallinn, 1989. lk. 5-10.
89. 📖 [Raamatukoguhoidja elukutsest] // Pedagoogiline Instituut (1989) 17. märts, lk. 4.
90. Raamatukogul oli juubel : [aktusest ja teaduskonverentsist] // Tehnikaülikool (1989) 8. detsembr., lk. 1 : fot.
91. Spetsialist ja raamatukogu // Raamatukogud ja IME : seminaritsükli ettekannete teesid / Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. Tallinn, 1989. lk. 38-41.
92. 📖 TPI raamatukogu fondide formeerimine aastatel 1940–1985 // Lugejateenindus ja töökorraldus / Tallinna Tehnikaülikooli Teaduslik Raamatukogu. Tallinn, 1989. lk. 13-22.
93. TTÜ raamatukogu 70 // Tehnikaülikool (1989) 10. nov., lk. 2 : fot.
94. Юбилей библиотеки // Tehnikaülikool (1989) 15 дек., с. 3.

1990

95. 📖 About political influences on library management in Estonia today : the paper presented at the IATUL Seminar, Turku, 27th August 1990. [Tallinn, 1990]. [2] l. – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkodus.
96. Raamatukogude fondid / [H. Jürman, K. Kikas, K. Veskimägi] // Eesti raamatukogude arengukontseptsioon (ERAK) : projekt / Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing ; [koostanud Kaljo Veskimägi]. Tallinn, 1990. lk. 12-14.

1992

97. 📖 Opening address at the IATUL Seminar, Tallinn, 9 June 1992. [Tallinn, 1992]. 1 l. – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkogus.

1993

98. Finantsraskused ähvardavad jätta Eestile olulisi teadusvaldkondi vajaliku kirjanduseta : [teadusraamatukogude avalik pöördumine peaminister Mart Laari, kultuuri- ja haridusminister Paul-Eerik Rummo ja Riigikogu eelarvekomisjoni esimehe Valve Kirsipuu poole] // Päevaleht (1993) 19. mai, lk. 3. – Allkiri: Direktorid M. Triipan, M. Ermel, K. Kikas, M. Tedremaa.
99. 📖 Laialt tänavalt laia ilma õnne otsima? : [TTÜ raamatukogu vajab uusi ruume seoses Lai 5 hoone tagastamisega omanikule : vestlus raamatukogu direktori Konrad Kikasega / üles kirjutatud] Tõnu Seero // Rahva Hääli (1993) 10. detsember, lk. 4.
100. Muutuv raamatukogu : [TTÜ Raamatukogu] // Tehnikaülikool (1993) 17. märts, lk. 3-4 : fot.
101. 📖 Raamatukogu komplekteerimise põhimõttest // Erialapäeva ettekannete teesid : (Tallinn, 13. detsember 1993) / Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu. Tallinn, 1993. lk. 30-34. – Reprogr.

1994

102. "Euroopa tehnikaraamatukogude integratsioon" : [TTÜ raamatukogu korraldatud rahvusvahelisest konverentsist / [üles kirjutatud] Jana Majeuskaja // Tehnikaülikool (1994) 29. sept., lk. 6 : fot.
103. Konverents "Euroopa tehnikaraamatukogude integratsioon" [TTÜ raamatukogu] // Raamatukogu. (1994) 5, lk. 10 : fot.
104. Research library network and collection management in Estonia // The Integration of European Technological Libraries : conference, September, 5–8, 1994 [at the Tallinn Technical University Library] : abstracts. [Tallinn, 1994]. p. 10. – Reprogr.
105. 📖 Teadusraamatukogude võrk ja nende fondide komplekteerimine Eestis : ettekanne konverentsil "The Integration of European Technological Libraries" (6.–7. sept. 1994, Tallinn) // Raamatukogu (1994) 6, lk. 12-15. Bibliogr. lk. 15 (5 nim.).

1995

106. 75 aastat Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu // Tehnikaülikool (1995) 19. mai, Raamatukogu Ekstra, lk. 4-7 : portr.
107. 📖 75 aastat Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 1994. Tallinn, 1995. lk. 14-25. Bibliogr. lk. 25 (2 nim.).
- 📖 Summary: Tallinn Technical University Library 75, p. 141-143.

108. Collection management in resource sparing development of Estonia // Resources Management : IATUL Conference, 5–9 June 1995 : book of abstracts. Enschede : University Library Twente, [1995]. p. 15.
109. Foreword // The Integration of European Technological Libraries : proceedings of the Conference : Tallinn, Estonia, September 6–7, 1994 / Tallinn Technical University Library. Tallinn, 1995. p. 5.
110. Insener ja rahvusliku ressursiraamatukogu idee // Insenerikultuur Eestis. 2. Tallinn, 1995. lk. 67-74. Bibliogr. lk. 74 (5 nim.).
111. Research library network and collection management in Estonia // The Integration of European Technological Libraries : proceedings of the conference : Tallinn, Estonia, September 6–7, 1994 / Tallinn Technical University Library. Tallinn, 1995. p. 31-41. Bibliogr. p. 41 (5 ref.).
Abstract: West, Samantha; Lowe, Michael. Out of the cold : Baltic States after communism // Journal of librarianship and information science, ISSN 0961-0006, vol. 30 (March 1998) no. 1, p. 57-66. – Konrad Kikast refereeritud lk. 61, 63.

1996

112. Collection management in resource sparing development of Estonia // Resources Management : proceedings of the 16th Biennial IATUL Conference, Enschede, The Netherlands, June 5–9, 1995. [Enschede, 1996. p. 263-274. Bibliogr. p. 273-274 (11 ref.) (IATUL proceedings, ISSN 0966-4769, vol. 5 (new series)).
113. Estonian central research libraries today : [summary of the article: Eesti teaduslikud keskraamatukogud (TKR) täna : toimetuse küsimustele vastavad TKRide direktorid Kalju Tammaru, Maive Triipan, Peeter Olesk, Meelis Ideon, Milvi Tedremaa, Kersti Kikkas, Mihkel Volt, Tiina Tohvre, Eve-Mall Vare, Juta Laasma, Anne Rande, lk. 23-36] / [compiled by K. Kikas] // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 1995. Tallinn, 1996. lk. 147-148.
114. [Raamatukogude arengukava projekt aastani 2005 / Kultuuriministeerium ; töös osalesid: Aira Lepik, ... Konrad Kikas, ... jt.]. [Tallinn, 1996]. [16] l. – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkodus.
115. Teaduslikud keskraamatukogud mujal ja meil // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 1995. Tallinn, 1996. lk. 7-22. Bibliogr. lk. 21-22 (17 nim.).
 Summary: Central research libraries here and abroad, p. 146-147.

1997

116. Eesti spetsialistide infovajadused ja teadusraamatukogude koostis : (1967–1996) : magistritöö / Tallinna Pedagoogikaülikool, sotsiaalteaduskond, info-teaduste osakond. Tallinn, 1997. 300 l. : ill. Sisaldab ka: Kaitsmisele esitatud tööde nimestik, l. 45-46; Väitekirja teemal ilmunud teiste tööde nimestik, l. 47-49; Kasutatud kirjandus, l. 50-53; Kaitsmisele esitatud tööde koopiad, l. 54-300. – Käsikiri, TLÜR ja TTÜR.

117. Eesti spetsialistide infovajadused ja teadusraamatukogude koostis : (1967–1996) : magistritöö [kokkuvõte] / Tallinna Pedagoogikaülikool, sotsiaalteaduskond, infoteaduste osakond. Tallinn, 1997. 53 l. : ill. Bibliogr. l. 45-46. – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkogus.
 118. Information needs of Estonian specialists and collection composition of research libraries : (1967–1996) : summary of master's thesis / Tallinn Pedagogical University, Faculty of Social Sciences, Department of Information Studies. Tallinn, 1997. 42 l. : ill. Publications on the subject, l. 37-39. References, l. 40-42. – Käsikiri, TTÜR.
 119. Information needs of Estonian specialists and collection composition of research libraries : (1967–1996) / [translated from Estonian by Merike Leesment ; edited by Maret Teetlaus]. Tallinn, 1997. 60 p. : ill. Main publications of the author on the subject, p. 55-56. Bibliogr. p. 57-60. – Avaldatud ka:
http://www.lib.ttu.ee/ttyrpubl/KKikas_information_needs_of.pdf (05.12.2007)
 Rezension: Wehefritz, Valentin // ProLibris : Mitteilungsblatt, ISSN 1430-7235, Jg. 3 (1998) H. 4, S. 260.
 120. Kvaliteet kvantiteedi asemel : kogude hindamise meetodeist ja praktikast // Raamatukogu (1997) 6, lk. 17-20 : portr. Bibliogr. lk. 19-20 (18 nim.).
 121. Minevikust ja olevikust // Tehnikaülikool (1997) 12. mai, lk. 7-8 : fot. (TTÜ Raamatukogu 25 aastat Mustamäel).
- 1998
122. Eesti teadusraamatukogud vajavad *Conspectus*'t // Raamatukogu (1998) 2, lk. 4-7 : ill. Bibliogr. lk. 7.
- 1999
123. Teaduslike keskraamatukogude teavikute komplekteerimise finantseerimisprintsiibid // Muutuv ülikooliraamatukogu : Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 80. aastapäeva teaduskonverents 11. novembril 1999 : ettekannete teesid. Tallinn, 1999. l. [15-16]. – Reprogr.
 124. Teadusraamatukogude komplekteerimise rahastamispõhimõtted // Raamatukogu (1999) 6, lk. 11-15 : fot. Bibliogr. lk. 15.
- 2000
125. Teaduslike keskraamatukogude teavikute komplekteerimise finantseerimisprintsiibid // Muutuv ülikooliraamatukogu : Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 80. aastapäeva teaduskonverents 11. novembril 1999 : [ettekannete kogumik]. Tallinn, 2000. lk. 143-153. Bibliogr. lk. 153 (10 nim.).
 Summary: Funding principles of Estonian resource libraries, p. 154-155.
 126. Teadusraamatukogude komplekteerimisest [Elektrooniline teavik] : probleemid : [ettekande kokkuvõtte suveseminarilt "Teadusraamatukogud ja millennium", Lahemaa, Ojaäärse, 7.–8. august 2000]. [Tallinn, 2000]. [2] l. –

Avaldatud: <http://www.nlib.ee/struktrmtk/lahem00.html> (02.10.2001). Väljatrükk TTÜ trükiste arhiivkodus.

127. TTÜ Raamatukogu uue hoone pinnavajadus : ettekanne TTÜ Raamatukogu nõukogus 28.03.2000. [Tallinn], 2000. 4 l. – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkodus.
128. [Vastukaja Jüri Alliku artiklile "Ühest akadeemilisest raamatukogust piisab", Eesti Päevaleht, 27. sept. 2000, lk. 22B] [Elektrooniline teavik]. [Tallinn, 2000]. [1] l. – Avaldatud: http://www.epl.ee/artikkelp.php3?c=1&primary_id=91292 (19.10.2000). Väljatrükk TTÜ trükiste arhiivkodus.
129. Ülikooli raamatukogusüsteem : (tsentraliseeritud või detsentraliseeritud) : ettekanne TTÜ raamatukogu nõukogus 30.11.2000. [Tallinn], 2000. 12 l. : ill. Bibliogr. l. 12 (14 nim.). – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkodus.
130. Ülikooli raamatukogusüsteem : (tsentraliseeritud või detsentraliseeritud) : seletuskiri TTÜ raamatukogu nõukogu 30.11.2000. aasta otsuse projektile / koostaja: Konrad Kikas. [Tallinn], 2000. 4 l., [2] l. skeem. – Käsikiri, koopia TTÜ trükiste arhiivkodus.

2002

131. Teadusraamatukogud / Malle Ermel ; kaasautorid: Merike Kiipus, Konrad Kikas, ... [jt.] // Raamatukogud ja raamatukogundus taasiseseisvunud Eestis 1991–2001 : artiklite kogumik / Eesti Rahvusraamatukogu. Tallinn, 2002. lk. 22-39. Bibliogr. lk. 37-39.
Summary: Research libraries, p. 223-224.

2003

132. Kapi tänava ülikoolis : [Tallinna teadusraamatukogude otstarbekamast profileerimisest : ideekava ettevalmistamisest koos Helene Johaniga 1960. a-tel] // Raamatukogu (2003) 1, lk. 30-31.

2004

133. Sõna saavad direktorid : [TTÜ raamatukogu 85. aastapäeva puhul vastavad ajakirja "Raamatukogu" küsimustele Konrad Kikas, Meelis Ideon ja Jüri Järs] // Raamatukogu (2004) 6, lk. 8-9 : portr.
Summary: Tallinn Technical University Library – 85 : the directors of Tallinn Technical University Library take the floor, p. 42.
134. TTÜ Raamatukogu teavikute komplekteerimistemaatika [Elektrooniline teavik]. [Tallinn, 2004]. 15 l. – Avaldatud: <http://www.lib.ttu.ee/pdfs/komplekteerimistemaatika.pdf> (28.10.2007). Väljatrükk TTÜ trükiste arhiivkodus.
135. UDK-I baseeruv andmebaas "Õppeained ja teadustööd Tallinna Tehnikaülikoolis" / Konrad Kikas, Urve Ideon // Ülikooliraamatukogu täna : Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 85. aastapäeva teaduskonverents : 11. november 2004 : ettekannete teesid. Tallinn, 2004. lk. 10-12.

Text in English: UDC-based database "Disciplines and research projects in Tallinn University of Technology", p. 12-13.

2005

136. 📖 UDK-I baseeruv andmebaas "Õppeained ja teadustööd Tallinna Tehnikaülikoolis" ning selle andmetel koostatud TTÜ Raamatukogu komplekteerimiskava : [ettekanne] / Konrad Kikas, Urve Ideon // Ülikooliraamatukogu täna : Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 85. aastapäeva teaduskonverents 11. novembril 2004. Tallinn, 2005. lk. 20-29 : ill.

📖 *Summary:* UDC-based database "Disciplines and research projects in Tallinn University of Technology" and the composition of collection policy statement of TUT Library, p. 30-31.

2006

137. Tallinna Tehnikaülikooli infovajadused ja raamatukogu komplekteerimiskava // Raamatukogu (2006) 2, lk. 16-19. Bibliogr. lk. 19 (3 nim.).

Summary: The information needs of Tallinn University of Technology and the acquisition plan of its library, p. 42.

2007

138. 📖 Eesti keskraamatukogude efektiivsuse hindamine DEA meetodil / Konrad Kikas, Peep Miidla // Raamatukogu (2007) 5, lk. 28-33. Bibliogr. lk. 33 (13 nim.).

📖 *Summary:* Assessing Estonian central public libraries efficiency, using Data Envelopment Analysis, p. 43.

TOIMETATUD TÖÖD

139. TPI raamatukogusse saabuvate ajakirjade nimestik ... / Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu ; [koostaja M. Ideon ; vastutav toimetaja K. Kikas]. Tallinn, 1963–1965. 3 brošüüri.
140. Raamatukogusse saabunud väliskirjandus ... / Tallinna Polütehnilise Instituudi Raamatukogu ; [koostajad: A. Pebre, E. Raismann ; vastutav toimetaja: K. Kikas]. Tallinn, 1964–1966. 5 brošüüri.
141. Bibliograafia miinimum. Energeetika. Elektrotehnika / Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu ; koostanud A. Pebre ; [toimetuse kolleegium: D. Eek, K. Kikas (vastutav toimetaja), A. Pebre, A. Valmas. Tallinn, 1968. 94, [3] lk.
142. Bibliograafia miinimum. Keemia / Tallinna Polütehnilise Instituudi Raamatukogu ; koostanud A. Valmas ; [toimetuse kolleegium: D. Eek, K. Kikas, A. Pebre (vastutav toimetaja), A. Valmas]. Tallinn, 1968. 72 lk.
143. Nõukogude Eesti raamatukogundus. 3 / Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu ; [toimetuskolleegium: E. Annus, K. Kikas, E. Lipstok, L. Rass (koostaja)]. Tallinn : Eesti Raamat, 1968. 225, [2] lk.
144. Bibliograafia miinimum. Ehitus / Tallinna Polütehnilise Instituudi Raamatukogu ; koostanud A. Valmas ; [toimetuse kolleegium: D. Eek, K. Kikas, A. Pebre (vastutav toimetaja), A. Valmas. Tallinn, 1969. 61, [1] lk.
145. Bibliograafia miinimum. Ühiskonna- ja majandusteadused / Tallinna Polütehnilise Instituudi Raamatukogu ; koostanud D. Eek ; [toimetuse kolleegium: D. Eek, K. Kikas, A. Pebre (vastutav toimetaja), A. Valmas]. Tallinn, 1970. 82 lk.
146. Kirjanduse nimestiku vormistamine teadusliku töö juurde / Tallinna Polütehnilise Instituudi Raamatukogu ; koostanud D. Eek ja A. Pebre ; [toimetuse kolleegium: D. Eek, K. Kikas, A. Pebre (vastutav toimetaja), A. Valmas]. Tallinn, 1970. 32 lk.
147. Raamatukogu : metoodikat ja informatsiooni / Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu. Tallinn, 1970–1986. – Numbrite 1970 kevad kuni 1986 august toimetuse kolleegiumi koosseisus ka Konrad Kikas.
148. Lugeja meelepea : 1972 / Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu ; [koostaja: Anne Pebre ; toimetaja K. Kikas]. Tallinn, 1972. 19 lk.
149. Памятка читателю : 1972 / Библиотека Таллинского политехнического института ; [составитель Анне Пебре ; редактор К. Кикас]. Таллин, 1972. 19 с.
150. Bibliograafia lühikursus. Energeetika. Elektrotehnika / Tallinna Polütehnilise Instituudi Raamatukogu ; [koostaja Ingrid Tali ; toimetuse kolleegium: D. Eek, K. Kikas, A. Pebre, A. Valmas (vastutav toimetaja)]. Täiend. ja parand. tr. Tallinn, 1973. 99 lk.

151. Lugeja meelespea : 1973 / Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu ; [koostaja: Anne Pebre ; vastutav toimetaja K. Kikas]. Tallinn, 1973. 24 lk.
152. Памятка читателю : 1973 / Библиотека Таллинского политехнического института ; [составитель Анне Пёбре ; отв. редактор К. Кикас]. Таллин, 1973. 26 с.
153. Библиотека Таллинского политехнического института в 1974 году : краткий отчет о работе / [редакционная коллегия: К. Кикас, А. Пёбре, С. Ринго (отв. редактор)]. Таллин, 1975. 31 с.
154. Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu 1936–1976 : teatmik / [koostaja Signe Ringo ; vastutav toimetaja Anne Pebre ; toimetuse kolleegium: K. Kikas, A. Pebre, S. Ringo, E. Vall]. Tallinn, 1976. 33, [7] lk.
155. Teatmeteosed. 1, Üldentsüklopeediad ja sõnaraamatud / Tallinna Polütehniline Instituut, Raamatukogu ; [koostaja Anne Valmas ; toimetuse kolleegium: M. Ideon, I. Kaasik (vastutav toimetaja), K. Kikas, A. Leis]. Tallinn, 1977. 31 lk.
156. Nõukogude Eesti raamatukogundus. 6 / Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu ; [toimetuskolleegium: Endel Annus, Hans Jürman (vastutav toimetaja), Konrad Kikas, Linda Pärnoja, Kaljo Veskimägi]. Tallinn, 1978. 168 lk.
157. Keemiakirjandus ja selle otsing / M. Ideon ; [toimetuskolleegium: M. Ideon, I. Kaasik, K. Kikas (vastutav toimetaja), A. Talts, M. Teetlaus] ; Tallinna Polütehniline Instituut, Teaduslik Raamatukogu. Tallinn, 1983. 76 lk.
158. Библиотечные фонды и их пропаганда : (сборник статей) / Таллинский политехнический институт, Научная библиотека ; [редакционная коллегия: К. Кикас (ответственный редактор), Э. Кулль, М. Теэтлаус]. Таллин, 1983. 67 с.
159. Erialakirjandus ja selle otsing. Tulevasele majandusinsenerile erialal 1709 "Masinatööstuse ökonoomika ja organiseerimine" / Tallinna Polütehniline Instituut, Teaduslik Raamatukogu ; [koostanud Anne Talts ; toimetuse kolleegium: D. Eek, M. Ideon (vastutav toim.), K. Kikas]. Tallinn, 1985. 61 lk.
160. Lugejateenindus : [artiklikogumik] / Tallinna Polütehnilise Instituudi Teaduslik Raamatukogu ; [toimetanud: K. Kikas, G. Koidla (vastutav toimetaja), S. Ringo, A. Talts, M. Teetlaus]. Tallinn, 1986. 106 lk.
161. Erialakirjandus ja selle otsing. Tulevasele elektriinsenerile erialal 0302 "Elektrisüsteemid" / Tallinna Polütehniline Instituut, Teaduslik Raamatukogu ; [koostanud: Helve Kruup ja Anne Talts ; toimetuse kolleegium: D. Eek, M. Ideon (vastutav toimetaja), K. Kikas. Tallinn, 1987. 51 lk.
162. Lugejateenindus ja töökorraldus : [artiklikogumik] / Tallinna Tehnikaülikool, Teaduslik Raamatukogu ; [toimetanud: K. Kikas, G. Koidla (vast. toim.), S. Ringo, M. Teetlaus]. Tallinn, 1989. 71 lk.

163. Raamatukogu ja lugeja : [artiklikogumik] / Tallinna Tehnikaülikool, Teaduslik Raamatukogu ; [toimetanud K. Kikas (vastutav toimetaja), G. Koidla, M. Leesment, A. Talts, M. Teetlaus]. Tallinn, 1989. 75 lk.
164. The Integration of European Technological Libraries : proceedings of the conference : Tallinn, Estonia, September 6–7, 1994 / Tallinn Technical University Library ; edited by Konrad Kikas, Maret Teetlaus and Merike Leesment. Tallinn, 1995. 156 p.
165. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 1995 / [toimetus: Anne Ainz, Linda Kask, Konrad Kikas, Gerda Koidla, Helje Riives (koostaja ja üldtoimetaja), Inna Saaret (keeletöötaja)]. Tallinn, 1996. 160 lk.
166. Muutuv ülikooliraamatukogu : Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 80. aastapäeva teaduskonverents 11. novembril 1999 : [ettekannete kogumik] / toimetanud Gerda Koidla ; [toimetuskolleegium: Konrad Kikas, Gerda Koidla, Helje Riives, Maret Teetlaus, Aiki Tõbar]. Tallinn, 2000. 197 lk.
167. Raamatukogud ja raamatukogundus taasiseseisvunud Eestis : artiklite kogumik / Eesti Rahvusraamatukogu ; koostanud Anu Nuut ; [toimetuskolleegium: Margit Jõgi, ... Konrad Kikas, ... jt.]. Tallinn : Eesti Rahvusraamatukogu, 2002. 238 lk.
168. Ülikooliraamatukogu täna : Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 85. aastapäeva teaduskonverents 11. novembril 2004 : [ettekanded] / [toimetuskolleegium: Konrad Kikas, Gerda Koidla (vastutav toimetaja), Maret Teetlaus, Aiki Tõbar]. Tallinn, 2005. 137 lk.

JUHENDATUD TÖÖD

169. Horma, Mare. Tallinna suuremate raamatukogude võõrkeelse tehnilise perioodika koondkataloog 1900–1962 : diplomitöö / Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder, raamatukogunduse ja bibliograafia osakond. Tallinn, 1967. 346 l. – Käsikiri, TTÜR.
170. Kerik, Signe. Tallinna Polütehnilise Instituudi teadlaste ja spetsialistide tööalane informatsioonivajadus : diplomitöö / E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder. Tallinn, 1967. 137, [2] l. – Käsikiri, TLÜAR.
171. Raas, Eevi. Tehnikaspetsialistide informatsioonitarvidusest Eesti NSV-s : diplomitöö / E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder. Tallinn, 1967. 92 l. – Käsikiri, TLÜAR ja TTÜR.
172. Tanipere, Aino. Eesti NSV Autotranspordi ja Maanteede Ministeeriumi tehnilise informatsiooni teenistus : diplomitöö / E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder. Tallinn, 1969. 191 l. – Käsikiri, TLÜAR.
173. Voors, Tiiu. Kohtla-Järve raamatukogude komplekteerimise küsimusi : diplomitöö / E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder. Tallinn, 1969. 108 l. – Käsikiri, TLÜAR.
174. Tross, Anne. Informatsioonitöö korraldusest Ameerika Ühendriikide raamatukogudes : diplomitöö / E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder. Tallinn, 1970. 76 l. – Käsikiri, TLÜAR.
175. Tammissaar, Õie. 1967. a. ilmunud loodusteaduslik kirjandus Tallinna suuremates raamatukogudes : diplomitöö / E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder. Tallinn, 1972. 213 l. – Käsikiri, TLÜAR.
176. Valgi, Ellen. 1967. aastal ilmunud venekeelse tehnikakirjanduse esindatus Tallinna suuremates raamatukogudes : diplomitöö / E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder. Tallinn, 1972. 238 l. Bibliogr. l. 168-172. – Käsikiri, TLÜAR.
177. Viirsalu, Kaarin. 1967. a. ilmunud eestikeelne raamat Tallinna suuremates raamatukogudes : diplomitöö / E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder. Tallinn, 1972. 208 l. – Käsikiri, TLÜAR.
178. Saava, Olavi. Eesti NSV raamatukogude välisvahetus : diplomitöö / E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder. Tallinn, 1973. 116 l. – Käsikiri, TLÜAR.

179. Mikumets, Siret. Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu raamatukoguteeninduse arendamine : magistritöö / Tallinna Ülikool, sotsiaalteaduskond, info-
teaduste osakond. Tallinn, 2005. 65, [1] l. – Käsikiri, TLÜAR ja TTÜR.

PERSONAALIA

180. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus [16. mai 1975] sm-tele K. Kikasele ja L. Peebule Eesti NSV teenelise kultuuritegelase aunimetuse andmise kohta // Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja (1975) nr. 22, art. 189, lk. 460.
Sama // Rahva Hääli (1975) 18. mai, lk. 1.
181. Указ Президиума Верховного Совета Эстонской ССР [16 мая 1975] : О присоединении тт. Кикасу К. А. и Пээп Л. Ю. почетного звания заслуженного деятеля культуры Эстонской ССР // Советская Эстония (1975) 18 мая, с. 4.
182. Konrad Kikas 50 // Tallinna Polütehnik (1978) 10. veebr., lk. 4 : portr. – Allkiri: Raamatukogu pere.
183. Kuldmärgikäskkiri : [TPI kuldmärgiga autasustati järgmisi töötajaid: ... Konrad Kikas, raamatukogu direktor, ... jt.] // Tallinna Polütehnik (1981) 29. apr., lk. 1.
184. Jürman, Hans. Raamat, kogu ja hoidja : [Konrad Kikase 60. sünnipäeva puhul] // Raamatukogu (1988) apr., lk. 15-16.
185. Konrad Kikas 60 // Tallinna Polütehnik (1988) 12. veebr., lk. 4 : portr. (Õnnitleme). – Allkiri: Kolleegid.
186. Konrad Kikas : publikatsioonid : nimestik : [73 nim.] / TPI Teaduslik Raamatukogu, bibliograafiaosakond ; [koostas Daisy Eek ; toimetas Imbi Kaasik]. Tallinn, 1988. 14 l. – Reprogr.
187. Kikas, Konrad // Estonia 1993 : a reference book. Tallinn : Estonian Encyclopaedia Publishers, 1993. p. 139.
188. Kikas, Mr Konrad // Who's who in the European information world 1994. 1st ed. London ; Washington, c1993. ISBN 1-870889-36-3. p. 107.
189. Ideon, Meelis. Õnnitleme : Konrad Kikas – 70 / enda ja kolleegide nimel Meelis Ideon // Raamatukogu (1998) 2, lk. 45 : portr.
190. Konrad Kikas : [autobiograafia] // Per aspera ad astra. 3, Jakob Westholm ja tema kool : lisa. Tallinn ; Toronto : Jakob Westholmi Gümnaasiumi vilistlased, 2001. lk. 29 : portr.
191. Õnnitleme : Konrad Kikas 75 // Raamatukogu (2003) 1, lk. 39 : portr.

NIMEREGISTER

- Ainz, Anne 165
Akimova, V. 26
Allik, Jüri, temast 128
Andreson, Tiina 38
Annus, Endel 143, 156
Düüna, Liisa 83
Eek, Daisy 141, 142, 144-146, 150,
159, 161, 186
Ermel, Malle 98, 131
Horma, Mare 169
Ideon, Meelis 113, 133, 139, 155,
157, 159, 161, 189
Ideon, Urve 135, 136
Johani, Helene, temast 132
Jõgi, Margit 167
Järs, Jüri 133
Jürman, Hans 38, 96, 156, 184
Kaasik, Imbi 38, 155, 157, 186
Kangur, Dagmar 19
Kask, Linda 165
Kerik, Signe 170
Kiipus, Merike 131
Kikkas, Kersti 113
Kirsipuu, Valve, adressaat 98
Kiss Jenö 81
Koidla, Gerda 160, 162, 163, 165,
166, 168
Kruup, Helve 161
Kull, Ene 158
Kuuspere, Viivi 48, 51
Laar, Mart, adressaat 98
Laasma, Juta 113
Leesment, Merike 119, 163, 164
Leis, Alo 155
Lepik, Aira 114
Lipstok, Elli 143
Lowe, Michael 111
Maiväli, Sven 38
Majevskaja, Jana 102
Mereste, Uno 69
Miidla, Peep 138
Mikumets, Siret 179
Nuut, Anu 167
Olesk, Peeter 113
Paalma, J. 23
Pebre, Anne-Marje 19, 50, 140-142,
144-146, 148-154
Peep, Laine, temast 180, 181
Põder, Endel 23
Pärnoja, Linda 156
Raas, Eevi 171
Raismann, Eevi 140
Rande, Anne 113
Rass, Ludmilla 143
Riives, Helje 165, 166
Ringo, Signe 38, 153, 154, 160, 162
Roomets, Silvi 8
Roosve, Hardi 23
Rummo, Paul-Eerik, adressaat 98
Saaret, Inna 165
Saava, Olavi 178
Sarv, Karin 5
Seero, Tõnu 99
Šekova, L.K. 34
Tali, Ingrid 150
Talts, Anne-Marje 157, 159-161,
163
Tammaru, Kalju 113
Tammissaar, Õie 175
Tani, Raimond 23
Tanipere, Aino 172
Tedremaa, Milvi 98, 113
Teetlaus, Maret 69, 119, 157, 158,
160, 162-164, 166, 168
Tibar, Aiki 166, 168
Tohvre, Tiina 113
Triipan, Maive 98, 113
Trikkant, Lea 38

Tross, Anne 174
Ummer, Külli 57
Valgi, Ellen 176
Vall, Elvi 154
Valmas, Anne 141, 142, 144-146,
150, 155
Vare, Eve-Mall 113
Veinberg, Anne 38
Veskimägi, Kaljo-Olev 96, 156
Viirsalu, Kaarin 177
Volt, Mihkel 113
Voors, Tiiu 173
Väärtnõu, Eino 43
Wehefritz, Valentin 119
West, Samantha 111

Акимова В. Н. 26
Куль, Эне 158
Кууспере, Вийви 51
Мересте, Уно 69
Пебре, Анне-Марье 50, 149, 152,
153
Пээп, Лайне, о ней 181
Ринго, Сигне 153
Теэглаус, Марет 69, 158
Шекова Л. К. 34

**KONVERENTSI- JA
SEMINARIETTEKANNETE LOETELU**

LIST OF CONFERENCE AND SEMINAR PAPERS

- 1964 "Raamatukogude ja informatsioonikeskuste ülesannetest ja funktsioonidest" Tartu Riikliku Ülikooli lõpetanute kokkutulekul Tartus
- 1965 "Teaduslike töötajate lugemishuvide uurimise metoodikast" Eesti NSV raamatukogutöötajate teaduslikul konverentsil Tallinnas
- 1967 "Eesti NSV spetsialistide informatsioonivajaduste uurimise esialgsetest tulemustest" Eesti NSV raamatukogutöötajate teaduslikul konverentsil Tallinnas
- 1968 "Teaduslike ja spetsiaalsete raamatukogude fondide koostisest" TRÜ Teadusliku Raamatukogu 3. teaduskonverentsil Tartus
- 1968 "Teaduslike ja spetsiaalsete raamatukogude fondide koostisest" Balti liiduvabariikide, Valgevene ja Kaliningradi oblasti tehnikaraamatukogude töötajate 4. nõupidamisel Minskis
- 1969 "Mõningaid dokumentinformatsiooni probleeme" Informatsiooni ja bibliograafia teaduslikul konverentsil Tallinnas
- 1970 "Tallinna teaduslike raamatukogude fondide komplekteerimise koordineerimisest" Eesti NSV raamatukogutöötajate teaduslikul konverentsil
- 1971 "Eesti NSV suuremate raamatukogude komplekteerimise koordineerimisest" Balti liiduvabariikide, Valgevene ja Kaliningradi oblasti tehnikaraamatukogude töötajate 5. nõupidamisel Riias
- 1972 "Raamatukogude koostise optimeerimisest" rahvusvahelisele raamatuaastale pühendatud konverentsil "Raamat ja lugeja" Tallinnas
- 1973 "Raamatukogude fondide koostise optimeerimine – spetsialistide teenindamise täiustamise alus" üleliidulisel teaduskonverentsil "Lugemise probleemid ja arenenud sotsialistliku ühiskonna inimese kujunemine" Moskvas
- 1974 "Suurte raamatukogude fondide koostise optimeerimine" Balti liiduvabariikide, Valgevene ja Kaliningradi oblasti tehnikaraamatukogude 6. nõupidamisel Vilniuses
- 1975 "Kõrgema kooli raamatukogu fondide koostise optimeerimine" Moskva tsooni kõrgemate koolide raamatukogude teaduskonverentsil Kalininis
- 1975 "Teadusliku raamatukogu fondide ratsionaalsest komplekteerimisest ja organiseerimisest" Ida-Siberi ja Kaug-Ida tsooni kõrg- ja keskeriõppeasutuste raamatukogude juhtivate töötajate teaduslik-praktilisel seminaril Irkutskis
- 1976 "Süsteemianalüüsi kasutamine töö organiseerimise uurimisel raamatukogus" üleliidulisel seminaril "Raamatukogunduse teaduslik organiseerimine ja teaduslik-tehnilise informatsiooni süsteem kõrgkoolides" Moskvas
- 1976 "Teadusliku raamatukogu fondide optimeerimise probleemid" raamatukogutöötajate teaduskonverentsil Riias
- 1977 "Eesti NSV teaduslike raamatukogude fondide kasutamine ja komplekteerimise koordineerimine" ENSV Teaduste Akadeemia Teadusliku Raamatukogu konverentsil Tallinnas

- 1977 "Teadusraamatukogude fondide formeerimise küsimusi" konverentsil "Kultuuri planeerimise probleeme" Tallinnas
- 1978 "Vabariikliku TIF'i loomise põhimõtetest ja osast VATTIS'es." tehnika-raamatukogude töötajate seminaril Haapsalus, ettekanne koos E. Väärt-nõuga
- 1978 "Raamatufondi koostis- ja kasutusandmete töötlus raalil" Nõukogude-Soome seminaril Tallinnas
- 1980 "Tallinna Polütehnilise Instituudi Teadusliku Raamatukogu fondide koostise optimeerimine" kõrgkooliraamatukogude seminaril Kurskis
- 1980 "Spetsialistide infotarvidused ja teadusraamatukogude fondide koostis" Trakais korraldatud sümposiumil
- 1980 "Mõningaid teadusraamatukogude fondide kujundamise ja juhtimise probleeme" Trakais korraldatud sümposiumil
- 1981 "ENSV raamatukogude fondide formeerimise probleemid" bibliograafide täienduskursustel Tallinnas
- 1981 "TPI TR tegevusest aastatel 1981-1985" keskeriõppeasutuste raamatu-kogude töötajate metoodilisel seminaril Tallinnas
- 1981 "Raamatufondi koostis- ja kasutusandmete töötlus raalil" nõupidamisel "Vabariikliku süstematiseeritud teadus- ja tehnikainformatsiooni süsteemi arendamise küsimusi" Tallinnas
- 1983 "Kõrgkooliraamatukogu fondide kujundamine" TPI TR erialapäeval "Fondide kujundamine ja propaganda"
- 1983 "Eesti NSV raamatukogude raamatufondide koostise ja kasutamise uuringu kulgemisest" TRÜ Teadusliku Raamatukogu seminaril "Komplekteeri-misküsimusi kõrgkooliraamatukogus" Tartus
- 1984 "ENSV teadusraamatukogude formeerimise probleeme" Balti liiduvaba-riikide ja Valgevene tehnikaraamatukogude direktorite nõupidamisel
- 1984 "Eesti vabariikliku teatmeinformatsioonifondi rajamise seisust ja perspek-tiividest" Eesti Infonõukogu koosolekul Tallinnas
- 1984 "Kõrgkooli raamatukogu teaduskirjanduse fondi formeerimine" NSVL KHM Raamatukogude Teaduslik-metoodilise Keskkomisjoni fondide sektsiooni poolt korraldatud teaduslikul seminaril Moskvas
- 1984 "65 aastat TPI Teaduslikku Raamatukogu" TPI TR erialapäeval "Raamatu-kogu ja lugeja"
- 1984 "Raamatukogude osast tehnilise mõtte arengus Eestis" vabariiklikul teaduskonverentsil "Tehnilise mõtte ja tehnikahariduse ajaloo probleeme Eestis" Tallinnas
- 1986 "TPI raamatukogu fondide formeerimine aastatel 1940-1985" TPI Teadusliku Raamatukogu teaduskonverentsil "Õppe- ja teadustöö raamatu-kogulik-bibliograafiline ja infoteenindamine"

- 1986 "Teadustööst TPI raamatukogus" TPI Teadusliku Raamatukogu teaduskonverentsil "Õppe- ja teadustöö raamatukogulik-bibliograafiline ja info-teenindamine"
- 1986 "Raamatukogutöötaja kutsenõuetest" TPedI raamatukogunduse ja bibliograafia eriala üliõpilastele Tallinnas
- 1986 "Eesti NSV teaduslike raamatukogude fondide komplekteerimise koordineerimisest" Eesti NSV Infonõukogus Tallinnas
- 1986 "Uued meetodid kõrgkooliraamatukogu töös" üleliidulisel seminaril "TPI kogemused õppe-kasvatustöö ja teaduslik-uurimusliku töö organiseerimisel" Moskvast
- 1987 "Raamatufondide komplekteerimine ja kasutamine teaduslikes raamatukogudes" konverentsil "Raamatukogude koostis ja kasutamine" Tallinnas
- 1988 "Teaduslike raamatukogude fondide komplekteerimise koordineerimisest" Eesti Infonõukogu koosolekul
- 1988 "Raamatukogu informatsiooni edastajana" Eesti raamatukoguhoidjate kongressil
- 1988 "Collection management in scientific libraries of Estonia" IATUL-i seminaril Veszprémis, Ungari
- 1989 "Spetsialist ja raamatukogu" seminaril "Raamatukogud ja IME"
- 1989 Avasõnavõtt TTÜ Raamatukogu 70. aastapäeva aktusel TTÜ aulas
- 1989 "70 aastat Tehnikaülikooli raamatukogu" TTÜ Raamatukogu 70. aastapäevale pühendatud teaduskonverentsil "Raamatukogude osa tehnika-hariduse ja tehnikauuringute arengus Eestis"
- 1990 "About political influences on library management in Estonia today" IATUL-i seminaril Turus, Soome
- 1992 Avasõnavõtt IATUL-i seminaril Tallinnas
- 1993 "Raamatukogu komplekteerimise põhimõtteist" TTÜ Raamatukogu erialapäeval
- 1994 "Research library network and collection management in Estonia" TTÜ Raamatukogu teaduskonverentsil "The Integration of European Technological Libraries"
- 1994 "Insener ja rahvusliku ressursiraamatukogu idee" TTÜ konverentsil "Insenerikultuur Eestis"
- 1994 "Tehnikaülikooli raamatukogu tegevusest aastail 1919-1994" TTÜ Raamatukogu 75. aastapäeva koosolekul
- 1995 "Collection management in resource sparing development of Estonia" IATUL-i 16. konverentsil Enschedes, Holland
- 1996 "Teaduslikud keskraamatukogud meil ja mujal" teaduslike keskraamatukogude suveseminaril "Raamatukogud ja infoühiskond aastal 2000" Ojaäärseel, Lahemaa

- 1997 "Teaduslike keskraamatukogude kogude kooperatiivne arendamine ja INNOPAC" teaduslike keskraamatukogude suveseminaril "Integreeritud raamatukogusüsteem INNOPAC ja teadusraamatukogude koostöö" Ojaäärsele, Lahemaa
- 1998 "Conspectuse kasutamine kogude hindamisel" seminaril "Conspectuse kasutamine teadusraamatukogudes" Tallinnas
- 1998 "Conspectuse rakendamine Eesti teadusraamatukogudes" teaduslike keskraamatukogude suveseminaril "Eesti teaduslikud keskraamatukogud riiklikus infosüsteemis: koostöö koordineerimine" Ojaäärsele, Lahemaa
- 1999 "Teaduslike keskraamatukogude teavikute komplekteerimise finantseerimise alustest" teadusraamatukogude direktorite nõukogu koosolekul
- 1999 "Teaduslike keskraamatukogude teavikute komplekteerimise finantseerimise alustest" teaduslike keskraamatukogude suveseminaril "Teaduslikud keskraamatukogud arenevas ühiskonnas" Ojaäärsele, Lahemaa
- 1999 "Teaduslike keskraamatukogude teavikute komplekteerimise finantseerimisprintsipi" TTÜ Raamatukogu 80. aastapäeva teaduskonverentsil "Muutuv ülikooliraamatukogu"
- 2000 "Teadusraamatukogude komplekteerimise probleemid" teaduslike keskraamatukogude suveseminaril "Teadusraamatukogud ja millennium" Ojaäärsele, Lahemaa
- 2000 Ülikooli raamatukogusüsteemist (tsentraliseeritud või detsentraliseeritud) TTÜ raamatukogu 81. aastapäeva tähistamise ettekandepäeval
- 2004 "UDK-l baseeruv andmebaas "Õppeained ja teadustööd Tallinna Tehnikaülikoolis" TTÜ Raamatukogu 85. aastapäeva teaduskonverentsil "Ülikooliraamatukogu täna", ettekanne koos Urve Ideoniga